

84

L-46

2072

2073

Одобрено редакцией
МАГИСТРА
Е. В. Гусь-Гусиной
Полосовая ул. 107

№ 2003

ԺԻԼ ԼԷՐՄԻՆԱ

№ 2359

ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՈՅԻ ՈՐԴԻՆ

— 308 —

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ ՏԻԻՄԱՅԻ

ԿՕՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՈՅ

ՎԻՊԱՍՍՆՈՒԹԵԱՆ

— 308 —

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՊԵՏՐՈՍ ԱՏՐՈՒՆԻ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

معاری نظارت جلیله سنگ رخصتنامه سیله طبع اولفشد

Կ. ՊՈՒԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1888

2011

84-31
L-46

ԺԻՒՂ ԼԵՐՄԻՆԱ

uy

ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՈՅԻ ՈՐԴԻՆ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ ՏԻԻՄԱՅԻ

ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՈՅ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ

1002
5468

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՊԵՏՐՈՍ ԱՏՐՈՒՆԻ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

معارف و نظارت خطبه و رخصتنامه سیه طبع اولنشد

Կ. ՊՈՒԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1888

489

ՄՈՆԹԵՔՐԻՍԹՈՅԻ ՈՐԴԻՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐԿԱԾՔ ՖԱՆՖԱՐԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻՋՍԳԻՊ

ԵՐԿԱԹՈՐԿՈՐ

Ժ.

Մարքիզի մը Երախտագիտութիւնն.

(Շարունակութիւն)

Մարքիզը տփդոյն էր: Սառուցեալ քրտանց խոշոր
կաթիլներ գէմքին վրայ կը հոսէին:

Ալ չէր տարակուսեր: Սիմօնի որդին էր նա, զոր
ճակատագիրը վերջապէս իւր դէմ կը հանէր...

Դարձեալ հարցուց.

— Բայց հօրը... ճշմարիտ անունը չկրցա՞ք իմանալ:

— Անկարելի եղաւ... Կ'երեւի թէ վիզէմպախի քա-
ղաքապետութեան քով թղթեր կային... բայց խաղախ-

ներն ամէն բան այրեր էին... Հայրը գտեր և Սիմոն անուամբ թաղեր էին: Սակայն այնտեղի ծերունիներէն մին ըսաւ ինձ թէ միշտ այնպէս կարծած էին թէ նա ծաղտեալ աղնուական մ'էր... բայց ասոնք խօսք են... վասն զի այն ատենները աղնուականք փրանսան պաշտպանելու համար կեանքերնին չէին տար...

Այս միջոցին դուռն աշխուժիւ բացուեցաւ և փանֆար ներս մտաւ:

Ժիրտէլ զայն առ ինքն քաշեց:

— Սհաւասիկ լակոտը... բարի, պարկեշտ, ոյժով, պատուաւորութեան ճշմարիտ հունտ մ'է:

Եւ անոր գլխէն բռնելով լիաշուրթն կը համուրէր:

— Պարոն, ըսաւ մարքիզը փանֆարի դառնալով՝ ներեցէ՛ք որ չնորհակալութիւնս մատուցանեմ ձեզ... Դիւցաղնաբար վարուեցաք և երբեք չպիտի մոռնամ որ կեանքս ձեզ կը պարտիմ:

Փանֆար Երկաթորկորի թեւերէն ելեր էր:

Մարքիզին առջեւ խոնարհեցաւ:

— Վտանգի մէջ էիք, ըսաւ... ես պարտքս ըրի...

Փուժրէօզ ժիրտէլի դարձաւ:

— Ըսածս մի՛ մոռնաք, քաջդ իմ... եթէ երբեք օգնութեանս պէտք ունենաք... ինձի եկէ՛ք... Երջանիկ պիտի ըլլամ՝ եթէ կարենամ երախտագիտութիւնս ապացուցանել ձեզ...

Շատ բնական էր որ մարքիզը գոնէ ձեռքն երկրնցընէր փանֆարի: Բայց խպնեցաւ և չհամարձակեցաւ...

Դուրս ելաւ:

Փանֆար ու ժիրտէլ առանձին մնացին:

Սիրբիէն փուժրէօզի ճամբուն կ'սպասէր: Մարքիզն անոր թեւէն բռնեց և քաշեց տարաւ մինչեւ այն սենեակն, ուր արդէն առաւօտուն խօսակցեր էին...

— Սիրբիէն, ըսաւ, դժոխք մեզ օգնութեան կը հասնի... կեանքս փրկող երիտասարդն, այն փանֆարը...

— Է՛յ...

— Սիմոն փուժէրի որդին է... եղբօրս զաւակն է...

Հարկ է չմոռնալ որ փրանսուազ միայն գիտէր փոքրիկ ժագի ծննդեան դաղտնիքն, և թէ երկրին մէջ ամէն ոք զայն Սիմոնի որդին կը համարէր... և փրանսուազ ո՛ր էր... ո՛չ ապաքէն կրակն այս դաղտնեաց վերջին հետքն առ յաւէտ ջնջեր էր...

Սիրբիէն ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց:

— Վերջապէ՛ս...

— Անխոհեմութիւն չուղեր, ըսաւ մարքիզը: Խորհեցայ... Ահա՛ մեր հետեւելիք յատակագիծը... պէտք է որ այս երիտասարդը մեռնի, բայց անանկ պարայգաներու մէջ որ, անոր ո՛վ ըլլալը կատարելապէս հաստատուի... Ժիրտէլը վկայութեան պիտի կոչենք, որ յիշելով թէ փանֆարն ի՛նչ պարագայի մէջ գտաւ, պիտի ապացուցանէ թէ նա Լէյկութ գիւղը բնակող Սիմոնի որդին է...: Այն ատեն աս անիծեալ Լապարի տէր պիտի ըլլանք... և պիտի պարտաւորի խօսիլ...

Սիրբիէն ճակատը ձեռացը մէջ առեր էր:

Այս յատակագիծն սքանչելի կը թուէր իրեն: Կ'ուզէր ժամ առաջ գործադրել զայն:

— Մտի՛կ ըրէք, պարոն մարքիզ: Կարծեմ թէ դիպուածն երբեք այսքան լաւ նպաստած չէ մեզ...: Ըսի ձեզ թէ Պետութեան դէմ ուղղուած դաւակցութիւն

մը գտնելու վրայ էի ...

— Այդ դաւակցութիւնը զիս զբաղեցնող գործին հետ ի՞նչ առնչութիւն ունի։ Շիտակը այս միջոցին դա՛հն ու կրօնքը մտածելու կացութեան մէջ չեմ։

Եւ անհամբերութեամբ ոտքը գետին զարկաւ ...

— Կեցի՛ք, ըսաւ Սիրբիէն։ Ես ձեր կարծածին չափ խենթ չեմ ... հայրենասիրաց, ինչպէս որ կը կոչեն ինքզինքնին այն դաւակցիցը, գլխաւոր անդամոց մին ալ այս ժիրտէն է ...

— Ա՛հ. շարունակէ ...

— Եւ Բարիզը ոտք հանելու սահմանեալ ապստամբական խմբոց պետ որոշուած է Ֆանֆար ...

Այն ատեն ցած ձայնիւ պատմեց մարքիզին ինչ որ պահ մ'առաջ Բօպէքքալ յայտներ էր իրեն ...

Երկաթորկորի՛քով թանկագին թղթեր կային, որք այն դաւակցութեան յատակագիծն ու ապացոյցները կը պարունակէին։

— Կ'ուզէք որ Ֆանֆար անանկ կացութեան մը մէջ գտնուի որ, անոր ո՛վ ըլլալը մեռած վայրկեանին հաստատուի ...։ Ուրեմն հարկ է որ արդարութեան ձեռքն իյնայ. ուստի զրգուիչ գործիչներու միջոցաւ Բարիզու մէջ ապստամբութեան նման բան մը կը յարուցանենք, գործը չափազանց կը մեծցնենք և Ֆանֆար կը դատապարտուի։

Մարքիզն ուսերը ցնցեց։

— Միթէ մահուան կը դատապարտե՞ն զայն ...։ Դու խենթ ես ...։ Անանկ բան մը պէտք է, սր ասկից պակաս և լաւագոյն ըլլայ ...։ Արդարութեան վստահին յիմարութիւն է։ Այն դատաւորներն երբեմն տխմար

ներողամտութիւն մը ցոյց կուտան։ Մեր շահուց վերաբերեալ բաներու հոգն ինքզինքնուսուրիչին չյանձնենք։

— Բայց նպատակ մ'ունի՞ք ...։ Ժամանակը կ'անցնի։

Ֆուժըրէօղ պահ մը մտածեց։

— Այո՛, ըսաւ վերջապէս։ Ահա՛ ամենէն ապահով միջոցը։ Ժիրտէլի և անոր մեղսակցաց խօսակցութիւնն ո՛վ յայտնեց քեզ ...

— Բօպէքքալ անունով թշուառական մը, որ անոնց խումբէն է ...

— Լա՛ւ։

Տետրակէն թուղթ մը պատուեց և շտապաւ քանի մը խօսք գրեց։

— Այն մարդն հետդ առ և Բըմիրմն գնա ...

— Այս գիշեր ...

— Անմիջապէս ... յաջողիլ ուզողը յոգնութիւն չգիտեր ... Վէրնաքի կոմսին տունը կ'երթաս. նա միապետութեան ամենէն ջերմ կողմնակցաց մին ... խաչակիրներու ժամանակէն մնացած տեսակ մը մոլեռանդ է ... հոն ամենամեծ ազդեցութեան տէր է ... այս իրիկուն ոստիկանութիւնն հոս գտնուելու է ... այն երկու մարդիկը ձերբակալելու է ... ապահով եմ որ պիտի դիմադրեն ... ամէն պարագայի մէջ յոյսս քու վրադ է որ վարպետութեամբ խռովութիւն մը յարուցանես ... մնացեալն ինձ կը վերաբերի ... դիմադրութիւն ընող յանցաւոր մը կրնայ զարնուիլ ...

Սիրբիէնի չըթանցը վրայէն սոսկալի ժպիտ մ'անցաւ։

— Շատ ճարպիկ էք, պարոն մարքիզ, ըսաւ։

— Վայրկեան մը մի՛ կորսնցնեք ...։ Ֆանֆար սպանուելու է։ Ժիրտէլ կենդանի բռնուելու է։ Ահա՛ այս

հարկաւոր է: Ժիրտէլ դատաւորաց առջեւ պիտի խօսի... Բնաւ պատճառ մը չունի միամտօրէն ինձ պատմած դէպքը ծածկելու: Վէրնաքի կոմսն իրեն ուղղած ազդարարութեանս ուսկից դալը չյայտներ: Եւ առանց մենք գործին մէջ ըստ երեւութին մատ ունենալու, Սիմոն Ֆուժէրի ժառանգը կ'աներեւութանայ... Եւ այս անգամ թշուառականն լապար Ֆուժէրէօններու կտակն ու գաղտնիքը պիտի պարտաւորի դատաւորաց յայտնել:

— Պարոն մարքիզ, ամենէն ստիպողականը Ֆանֆարը մեռցնել է... յետոյ մնացեալն ինքնիրեն կ'ըլլայ...

— Այնպէս մը վարուէ որ սա Ռօպէքքալի հետ մեկնիլդ չտեսնեն...

— Վստա՛հ եղիք...

— Եւ չլուսցած տունը պաշարուի...

— Պիտի ըլլայ...

Գանի մը վայրկեան վերջը Ռօպէքքալ և Սիբրիէն արագընթաց կը վազէին դէպի Րըմիրմոն:

ԺԱ.

Խեղճ Պօպիշէլ.

Երկու լրտեսներուն երթալն արդէն երկու ժամն անցեր էր:

Սէնթ-Սմէի փոքր քաղաքը խոր մթութեան մէջ ընկըմած էր. զայն չըջապատող լռութեան մէջ մեծցող

հեղեղներու խուլ գալարումն կամ լերանց մէջէն մռնչող ուրականին հծծիւնը կը լսուէր միայն...

Պանդոկին սենեակներէն մին տարօրինակ երեւոյթ մը կ'ընծայէր:

Քայէթ, նոյն իրիկուան անձկութիւններէն ընկճած, անկողնոյն վրայ տարածուած էր. բայց նորատի աղջիկը չէր քնանար. արմուկին վրայ կռթնած, ձեռացը մին խարտեաշ մազերուն գանգուրներուն մէջ ծածկած, կապոյտ մեծ աչերը բացած, կը խորհէր... և Ֆանֆարի անունն անդադար միտքը կուգար... Խեղճ աղջկան սիրտը կը ճմլուէր. պատճառը գիտէ՞ր. ոչ. տակաւին յոյժ պարզամիտ ըլլալով, չէր կրնար կուրծքն յուզող զգացումները հասկնալ. անորոշ սոսկում մը կ'զգար, որու կը խառնուէր տեսակ մը թաքուն ցաւ... Իւր սրտին մէջ եղած այս զարթումն տակաւին իւր զգացմանց ինչ ըլլալը չէր բացատրեր իրեն. աւելի կը կանխազգար քան թէ կը հասկնար զանոնք. Իւր հոգին լեցնող այս սէրն իրեն իսկ կատարելապէս յայտնի չէր, և նորատի աղջկան այս մտախոհութեան մէջ տարտամ թմրութիւն մը կար. երբեմն կը դողար, վասն զի ուրիշ կնոջ մը... Իրէն տը Սալվի... անորոշ ձեւը կ'անցնէր երեւակայութեանը մէջէն...

Սակայն Քայէթ նախանձու անունն իսկ չէր գիտեր: Եւ կարծես այս վայրկեանական անձկութիւնը մոռնալու համար՝ ցած ձայնիւ Ֆանֆարի անունը կը կրկնէր:

Յանկարծ գլուխը վեր առաւ... աղմուկ մը, տեսակ մը մրմունջ եկաւ ականջին... սենեակին մէջ տարտամ լոյս մ'արձակող կանթեղին լուսով՝ նայեցաւ... գետնին վրայ կծկտած կեցեր էր Ռուլանթ, մի միայն

գիշերային երկար պարեգօտով մը ծածկուած :

Մինչդեռ Րօպէքքալ իւր վրէժխնդրութիւնը կը պատրաստէր, Րուլանթ օղիի սրուակն այնքան յաճախ բերանը տարեր էր որ, գրեթէ գինով ու կիսամեռ ինկեր էր : Հաղիւ մինչեւ անկողինը կըցեր էր քաշկռտուիլ : Րօպէքքալ Րըմիրմօն երթալու միջոցին անոր մօտեցեր և քանի մը խօսքով բացատրեր էր անոր ըլլալիքները : Րուլանթ տեսակ մը քրթմնջմամբ միայն պատասխաներ էր, յետոյ գլուխը ծանրաբար ինկեր էր... և սակայն քուն չէր այս... իւր տենդակէզ ուղեղին մէջ սոսկալի երեւոյթներ յորձանապտոյտ կը դառնային... Գինովութիւնն իւր քունքերն ու կոկորդը կ'այրէր, արիւնագոյն լոյսեր աչերուն առջեւ կը փայլէին և չոր ու թանձր լեզուն կցկտուր բառեր կ'արտասանէր...

Յետոյ շարժելու մեծ պէտք մը զգացեր էր... րրածը չգիտնալով՝ անկողնոյն եզերքն եկեր և ինքն իր վրայ դառնալով, եղունգներովը սաւանին կառչելով, բարձը խածնելով, ոտքերը տախտակամածին վրայ դրեր էր... վերջապէս սենեկին մէջտեղ ինկեր էր, և հիմայ հոն գլուխը կը շարժէր, կը հեւար, երբեմն կը դողար, երբեմն կ'այրէր...

Ամենէն ստորին կենդանւոյն դէմքէն աւելի անբան դէմքով սոսկալի անասուն մ'էր գողցես...

Եւ երբ իւր քթթուն աչերը սենեկին շուրջը կը յածէր, Քայէթի յանկարծական, գրեթէ ահաբեկ նայուածքը նշմարեց...

Իրաւ է թէ առաջին անգամը չէր որ նորատի աղջիկը զայն այս ամօթալի վիճակին մէջ կը տեսներ... նորա գինովութենէն կարկամեալ շրթներէն շատ անգամ

անամթ խօսքեր, գարշելի սպառնալիքներ լսեր էր... Սակայն այս անգամ այս սոսկալի դէմքին վրայ անասնական այնպիսի զաղիր երեւոյթ մը կար որ, նորատի աղջիկն ակամայ սարսուաց...

Միւսն ապուշ ապուշ անոր կը նայէր :

Յանկարծ կարծես թէ ճանչցաւ զայն, որ իւր թըշնամին, իւր հօրը՝ Ժիրտէլի սիրելին, Ֆանֆարի մտերմուհին էր...

Որս մը գտնող դազանի մը մռնչման նման խուլ մըռնչիւն մ'ելաւ կուրծքէն... յառաջ նետուելու համար շարժում մ'ըրաւ : Բայց հաւասարակշռութիւնն ու ոյժը միանգամայն կորսնցուց. և ձեռացը վրայ ինկաւ...

Այս դէպքն անոր ուղեղը գրաւող կատաղութիւնը կրկնապատկեց... դատականներուն ու ծնդանցը վրայ քաշքշուելով յառաջացաւ...

Եւ այսպէս կը մօտենար Քայէթի անկողնոյն. նորատի աղջիկը ահաբեկ և դողդոջուն՝ դէպ ի պատը կը քաշուէր և կարծես մեղերային մատերն արդէն վզին շուրջը կ'զգար...

Քայէթ կ'ուղէր ազազակել : Բայց վախը կոկորդէն բռներ էր...

Յանկարծ գարշելի կինը սոսկալի ծիծաղ մ'արձակեց, որ հեկեկանքի մը մէջ կորսուեցաւ... և կիսովին կանգնելով, եղունգներովը Քայէթի անկողինը ճանկընթելով և ջանալով ոտք ելլել... ուղեց խօսիլ... նախ բառերն իրար կը խառնուէին, պակաս կը մնային...

Բայց չարիք ընելու, տղայն տանջելու այնքան հզօր փափագ մ'ունէր որ, վերջապէս կարողացաւ խօսիլ...

— Հա՛, հա՛, աղուորի՛կ Քայէթ... սիրո՛ւն աղջիկ...

որ իւր Ֆանֆարը կը խորհի: Անանկ չէ՞, Հէ՛, գեղեցիկ Ֆանֆարդ... սիրահարդ... զոր կը փափագիս քովդ տեսնել... անանկ չէ՞... անառակ... բայց ան քեզ չմտածեր... պիտի տեսնես... ես դքեղ պիտի խեղդեմ և ան չպիտի հասնի... շատ ծիծաղելի պիտի ըլլայ:

Եւ կը խնդար և անանկ հայհոյութիւններ ու աղտեղի խօսքեր կ'արձակէր, զոր Բայէթ չէր հասկնար...

— Եւ այն ատեն... ա՛լ կը լմնայ... մարդ չմնար...

Պահ մը խորհեցաւ:

— Բայց ո՛չ... ինչո՞ւ քեզ սպաննեմ... հարկ չկայ... ա՛լ քեզ պաշտպանող չպիտի գտնուի... այնպէս ըսաւ ինձ... այո՛, հիմայ կը յիշեմ... փոքր Բօպէքս... ո՞ւր է...

Ուրիշ գաղափար մը իւր գինով ուղեղին տիրեր էր:

— Ինչո՞ւ թողուց զիս... այս աղեկ բան չէ... ո՛հ, ուրիշ կնոջ գացած չէ: Իրեն համար ինձմէ գեղեցիկ կ'լին չկայ... բայց ո՞ւր է...

Եւ այս վերջին բառերը կը կրկնէր ու կը ջանար յիշողութիւնն ամփոփել:

— Չպիտի ուշանայ... ըսաւ ինձ... բայց ո՞ւր գնաց... այո՛, ոստիկանները... Ժիրտէլի... և Ֆանֆարի համար...

Անկողնէն քիչ մը հեռացեր էր: Բայէթ կը ջանար իւր պաղարիւնութիւնը գտնել... մտիկ կ'ընէր:

— Բայց մարդու ըսելու չէ... Ա՛հ, ո՛չ, պէտք չէ որ կասկածի երթան... ո՛րքան ծառաւի եմ:

Ձեռքն երկնցուց, պարապ սրուակը գտաւ և փողը բերնին դնելով՝ վերջին կաթիլները ծծեց:

— Կրո՛ղ, բան չէ մնացեր... երիկ մարդիկ ո՛րքան

կծծի են... գոնէ եթէ Բօպէք հոս ըլլա՛ր... բայց պիտի գայ... Երկաթորկորն ու Ֆանֆարը պիտի բանտարկեն: Ինչո՞ւ կը դաւեն... փոքրիկ Բօպէքս աղեկ որ մտիկ ըրեր էր... Գեղեցիկ մարդ... ոստիկանաց հետ պիտի գայ... Բըմիրմնի ոստիկանաց հետ... և զամէնքն ալ պիտի բռնեն... Թուղթեր ունին... այն թղթերը պիտի առնեն... Կեցցե՛ս. Ժիրտէլ և Ֆանֆար պիտի բտնտարկուին... հրացանի պիտի բռնուին... աղեկ ալ պիտի ըլլայ... ինչո՞ւ համար կ'ուզեն մեր բարի թագաւորն անհանգիստ ընել... ես թագաւորը կը սիրեմ...

Բայէթ թէեւ ուշի ուշով մտիկ կ'ընէր, բայց տակաւին չէր հասկնար: Սակայն կ'զգար թէ մօտալուտ, անմիջական վտանգ մը կար... Ժիրտէլի և Ֆանֆարի ազատութիւնը, թերեւս կեանքը վտանգի մէջ էր... Նորատի աղջիկը կը յիշէր հօրը խորհրդաւոր վարմունքներն, որոց նշանակութիւնը չէր հասկցած... Ժիրտէլ դաւէ՛ր... այո՛, այս էր. Բօպէքքալ ո՞ւր էր. ինչո՞ւ համար Բուլանթ ոստիկաններու խօսք կ'ընէր...

Այժմ մեզերայն կ'երգէր, և հեկեկանօք կը մըմնջէր:

— Չանոնք պիտի բռնեն... պիտի բանտարկեն... պիտի սատկեցնեն... Եւ երկայն չպիտի տեսէ... Ոստիկանները պիտի գան... հիմայ կուգան... ինձի համար ի՛նչ երջանկութիւն...

Դող մ'եկաւ վրան:

— Օ՛հ, ըսաւ, պէտք է որ քնանամ... և երբ որ արթննամ, ո՛չ Ժիրտէլ պիտի գտնեմ, ո՛չ ալ Ֆանֆար... Լա՛ւ, փոքր Բօպէքս... շատ երջանիկ պիտի ըլլաս...

Եւ ծանր գլուխը վար ինկաւ... ու հողուն վրայ գլորեցաւ: Վայրկեան մը վերջը կոկորդէն խուլ խոր-

դիւն մ'ելլելով՝ Քայէթ հասկցաւ թէ կը քնանար...

Այն ատեն նորատի աղջիկը չվարանեցաւ... զգուշութեամբ անկողնէն իջաւ և ոտքերն հողուն վրայ դրաւ... յետոյ դէպ ի դուռը գնաց... քանի մ'անգամ յանկարծ կանգ առաւ... կը վախնար որ Բուլանթ կ'արթընայ...

Բարեբաղդաբար դուռը դոցուած չէր... և առանց աղմուկի դարձաւ ծխնինքրուն վրայ...

Քայէթ նրբուղիին մէջն էր... փութաց հօրը սենեակն երթալ...

Սանդուղին գլուխը, դրան առջեւ մարդկային ձեւ մը պառկած էր... Ծռեցաւ և տեսաւ Պօպիշէլ, որ հոն պառկեր էր իւր վարպետները պահպանելու համար...

— Պօպիշէլ, ըսաւ Քայէթ անոր ուսին դպչելով:

— Հէ՛, ի՞նչ կայ: Վա՛յ, դո՞ւք էք, փոքրիկ Քայէթ... այս ատեն դեռ չէ՞ք պառկեր...

— Շո՛ւտ... պէտք է որ հօրս հետ խօսիմ... անմիջապէս...

— Ի՞նչ կայ. վտա՞նդ կայ...

— Այո՛, այո՛, և վայրկեան մը կորսնցնելու չէ...

Պօպիշէլ արդէն ելեր կայներ էր:

— Դիտե՛ք ա՛, թէ որ ինձի պէտք ունենաք...

Արդէն Քայէթ ներս մտեր էր... ժիրտէլ կը քնանար. Ֆանֆար ալ անկողնոյն քով աթոռի մը վրայ կը մըսփէր...

Աղջկան հանած աղմուկէն Ֆանֆար աշխուժիւ ոտք ելաւ...

— Քայէթ...

— Ես եմ... պէտք է որ հայրս արթնցնենք...

— Բայց յոգնած է, հանգստութեան պէտք ունի...

— Խնդիրը ձեր երկուքին աղատութեան... թեբեւս իսկ կենացը վրայ է...

Արդէն ժիրտէլ այս սիրեցեալ ձայնէն արթնցեր էր: Վերջին բառերը լսեր էր:

— Դո՛ւ ես, աղջիկս... Ի՞նչ կայ:

— Սա կայ որ, հայր, մատնուեր էք և ոստիկանները պիտի դան ձեզ ձերբակալեն...

— Ի՞նչ անմտութիւն: Ի՞նչ ըսել կ'ուզես...

Այն ատեն Քայէթ առանց վարանելու Բուլանթի ըսած խօսքերը կրկնեց հօրը:

— Ատելութենէն և գինովութենէն այդ խօսքերն ըսեր է, ըսաւ ժիրտէլ: Անկարելի է... Պօպիշէլ:

— Վարպետ, ըսաւ հտպիտը սեմին վրայ երեւնալով:

— Բօպէքքալ ո՞ւր է...

— Ձեմ գիտեր... Երկու ժամ կայ որ կծիկը դրաւ:

— Ո՞ւր կ'երթար...

— Ձեմ գիտեր... Չհարցուցի... Զինքն սպանելու գայ...

Ժիրտէլ և Ֆանֆար իրարու նայեցան...

Երկաթորկոր անգամ մը եւս Քայէթն հարցաքննեց. Բուլանթի խոստովանութիւնները ճշգրիտ էին: Կարելւոր թղթերու և դաւաւցութեան խօսք ըրեր էր: Յայտնի էր որ մատնուեր էին...

Եւ ըսածը ճշմարիտ էր. Իթէ ոստիկանաց ձեռքն իյնային՝ կորսուած էին. միանգամայն դաւաւցաց յատակադիծը վտանգի տակ կ'իյնար. ո՞վ գիտէ, թեբեւս իսկ ամբողջ միաբանութիւնը կը կորսուէր...

— Ֆանֆար, ըսաւ ժիրտէլ, երբ մարդ մեր պաշտօ-

նին նման պաշտօն մը յանձն առնու, ա'լ ինքզինքին տէր չէ... իւր պաշտպանած դատին կը վերաբերի... պէտք է փախչիլ... անմիջապէս փախչիլ... Աստուած տա'ր որ գործը գործէն անցած չըլլար...

— Փախչի՛լ, բայց ի՞նչպէս...

— Սայլին ձիերը՝ Պիշօնն ու Պիշեթը կ'առնենք...

— Հապա ե՞ս, հայր, ըսաւ Քայէթ:

— Քեզ Պօպիշէլի կը թողում...

— Ո՛հ, Փանֆա՛ր, զիս մի՛ թողուր, գոչեց նորատի աղջիկը:

— Բայց մենք թերեւս մեծամեծ վտանգներու պիտի ենթարկուինք...

— Քեզի հետ...

Անմիջապէս խօսքն ուղղեց.

— Հօրս ու քեզի հետ եղած ատենս բանէ մը չեմ վախնար:

— Բայց ե՛ս, ըսաւ Պօպիշէլ, որու ձայնը փոքր ինչ կը դողար. միթէ զիս հոս պիտի թողուք որ մեռնիմ... վարպե՛տ, այդ աղէկ բան չէ:

— Լա՛ւ ուրեմն... չորսս մէկանց կը մեկնինք...

— Բայց ձի ո՛ւր է, ըսաւ Փանֆար:

— Ձիս հոգ մ'ընէք, յարեց Պօպիշէլ: Իմ սրունքներս լաւ են... բաց յաստի ես ինձի պէտք եղածը կը գըտնեմ, հոգ մ'ընէք, ո՛ւր որ երթաք՝ ես ալ ձեզի հետ հոն պիտի հասնիմ... Քայէթը ձիուն գաւակին վրայ առէ՛ք...

— Ս.յո՛, այո՛, այսպէս աղէկ կ'ըլլայ, այնպէս չէ՞, Փանֆար...

— Ո՛ւր պիտի երթանք, հարցուց երիտասարդը ժիրտէլի:

— Բարիդու ճամբան պիտի բռնենք... Եթէ մեզ հալածեն՝ պահուըտելու անկիւն մը կը գտնենք...

— Հայր Շվանն արթնցնելու է, հարցուց Պօպիշէլ:

— Ո՛չ... ո՛չ... չեմ ուզեր որ մեկնիլս իմանայ... խեղճ ծերունին փորձանքի հանդպցնելու չէ... Թէեւ կը կասկածի որ բան մը կայ, սակայն հաստատապէս չգիտեր... Ե եթէ զինքն հարցափորձեն, անկարելի է որ բերնէն անանկ խօսք մ'առնուն, որ կարենայ զինքն յանցաւոր ցուցնել...

— Ուրեմն ի՞նչպէս ընելու է. վերջապէս տեղէ մը դուրս ելլելու է:

— Աս ի՞նչ է եղեր, ըսաւ ժիրտէլ:

Եւ պատուհանը բացաւ:

— Երկու յա՛րկ: Հէ՛, Փանֆա՛ր, խաղալիկ մը չէ՞ այս...

— Սակայն դուք տակաւին տկար էք...

— Ե՛ս...

Եւ կռուին սկսաւ լայն կուրծքին զարնել:

— Սուոր ձայնը մօտիկ ըրէք անգամ մը... օ՛ն, տղու խօսքեր չ'ուզեր. Պօպիշէ՛լ, նախ և առաջ դու իջի՛ր... Ձիերը կառահիւղին տակն են... բարեբաղդաբար կառահիւղը բաւական հեռու ըլլալով՝ անոնց դուրս ելլելուն ձայնը չեն կրնար լսել... Ձանոնք թամբէ՛... Թամբերը սայլին խորը՝ անտուկին մէջն են... Գնա՛ ե շո՛ւտ ըրէ: Նայէ՛ որ Շվան բան մը չիմանայ...

— Մի՛ վախնար, այդքան չաջողած չեմ:

Յանկարծ ժիրտէլ կանդ առաւ:

— Կրո՛ղ, ըսաւ: Հապա կի՞նս:

Ամէնքն իրարու նայեցան:

1009
5468

— Պա՛հ, վարպետ, ըսաւ Պօպիշէլ. քանի որ ձեզ մատնողն ան է...

— Ո՛չ, ան չէ, յարեց ժիրտէլ. Ընդհակառակն նա է որ զմեզ կը փրկէ...

— Ո՛հ, առանց ուղեւոր...

— Կարծեմ թէ, ըսաւ Փանֆար, իւր արդի վիճակին մէջ անկարելի է որ հետեւնին յառաջնիք զայն...

— Կեցի՛ք:

Ժիրտէլ Բուլանթի սենեակը վաղեց:

Տեսաւ որ գետինը տարածուած էր և շրթանցը շուրջը կարմիր փրփուր մը կար:

Մեղմիւ վեր առաւ զայն... Բուլանթ չ'արթնցաւ. Գինովութեան ամօթալի թմրութեան մէջ ինկած էր:

Երկաթորկոր պահ մը դիտեց զայն. իւր դէմքին վըրայ վշտագին գլխովութեան արտայայտութիւն մը կար:

— Եւ արդարեւ անոր համար ի՞նչ վախ կայ, մըրմընջեց: Վերջապէս օր մը ասոր վերջը պիտի գար, աւելի աղէկ է որ այսպէս ըլլայ...

Եւ ետ դարձաւ:

— Թող մնայ, ըսաւ, ի հարկին Շվան կը պաշտպանէ զայն... Իսկ դու, Պօպիշէլ, ճամբայ ել...

Շուտ մը անկողնոյն սաւանն ու վերմակներն հանուելով՝ ծայր ծայրի կապուեցան և Պօպիշէլ պատուհանէն վար սահեցաւ...

— Կարգն իմն է, ըսաւ Քայէթ:

Եւ թռչնոյ մը նման թռթռելով ետքը յանակնկալ պատրաստուած ճոպանը բռնեց...

— Զգուշացի՛ր, ըսաւ Փանֆար:

— Իրա՛ւ: Եթէ ինձի փորձանք մը պատահի պիտի

վշտանա՞ն, ըսաւ իւր մանկական անուշ ժպտովը:

— Լռէ՛, չա՛ր, ըսաւ Փանֆար. եւ անխոհեմութիւն չուղեր:

Փոքրիկն Քայէթ հողուն վրայ ինկած ատեն յոյժ զուարթ էր. Փանֆար ի՛նչպէս անուշութեամբ երեսը նայեր էր...

Վայրկեան մը ետքը ժիրտէլ և Փանֆար ալ դուրսն էին:

— Լաթերը թո՛ղ, ըսաւ Երկաթորկոր: Աղով պիտի ապացուցուի թէ մենք առանց Շվան տեղեկութիւն ունենալու փախեր ենք:

Արդէն երկու հլու և հուժկու կենդանիք թամբուած էին...

— Օ՛ն, ըսաւ ժիրտէլ: Յառա՛ջ...

Յետոյ ցած ձայնիւ ըսաւ Փանֆարի.

— Թղթերը քո՛վդ են...

— Այո՛:

— Հեծի՛ր ուրեմն...

Քայէթ չէր վարանած և Փանֆարի ձիուն վրայ ցատկեր էր:

— Է՛յ, Պօպիշէլ, հապա դո՛ւ...

— Մի՛ վախնաք... և զիս հող մ'ընէք...

Այս միջոցին Փանֆար գոչեց.

— Մտի՛կ ըրէք:

Ամէնքն ահանջ դրին:

Լռութեան մէջ որոշակի կը լսուէր հեռուէն քառատըրով վազող ձիոց աղմուկը:

— Ոստիկաններն են, ըսաւ Պօպիշէլ:

— Անիծա՛ծ, ըսաւ ժիրտէլ, ժամանակ չեն կորու-

սեր ... բայց առ նուազն անոնցմէ կէս մըն հեռու ենք, և ճամբայ մը գիտեմ որ հեռաւորութիւնը կըրնայ կարճեցնել ... Տօմարթէնը ձախ կողմը ձգելով՝ ժամ մը չանցած էրիվարի անտառը կը հասնինք ... և երբ մէկ մը հոն հասնինք՝ թող բռնեն մեզ թէ որ կըրնան ...

— Յառաջ ...

Երկու ձիերը ծանր ծանր դուրս ելան պանդոկին ցանկապատէն ... և քիչ վերջը քառարշաւ սկսան ընթանալ Սէլի ճամբուն վրայ ...

Եւ պանդոկը վերստին լռութեան մէջ թաղուած մնաց :

Միայն հրապարակի կողմի պատուհաններուն մէկէն կանթեղ մը կը պլպլար :

Ֆուժըրէօզի մարքիզն էր որ, անհամբեր ու տենդավառ՝ կը հսկէր ...

Ինքն ալ լսեր էր Րըմլըմօնի ճամբուն վրայ վազող ձիոց ոտնաձայնը ...

Վերջապէս իւր յատակագիծը պիտի յաջողէր ... Սիրըիէն անկարելի գործադրեր էր :

Մարքիզը մտիկ կ'ընէր ... Քանի մը վայրկեանէն տունը պիտի պաշարուէր ... Իւր թշնամիք շատ ճարպիկ պիտի ըլլային՝ եթէ յաջողէին փախչիլ ...

Վերջապէս հրապարակին ծայրէն ձիաւորաց գունդ մ'երեւաց :

Ոստիկանք թուով վեց էին ...

Անոնց հետ կուգային նաեւ Բօպէքքալ և Սիրըիէն՝ ձիոց գաւակն հեծած :

Տասնապետն իւր մարդոցմէն զատուեցաւ և կար-

ժեռ հրապարակին շրջակայները ղնեց, Պարզ ձեւակերպութիւն մ'էր այս, վասն զի իրենք ոյժով էին և յաջողութենէն կասկածիլը յիմարութիւն էր ...

Բօպէքքալ գիշերը փախած ատեն՝ գետնայարկի պատուհաններէն մին կիսաբաց թողեր էր, և այս մանրամասնութիւնն Շվանի աչքէն վրիպեր էր իւր վերջին պտոյտն ըրած ատեն ... Բաց յապտի գողերէն վախ չունէր :

Բօպէքքալ պատուհանէն ներս սողոսկելով՝ գնաց դուռը ներսէն բացաւ : Այս դուռը ներքին նիւթերով և մէկ կողմէն միւսը ձգուած ձողով մը միայն դոցուած էր :

Տասնապետը մարդիկը կայնեցուց և իւր ծանր կօշիկները սալաքարերուն վրայ հնչեցնելով՝ ցած սրահը մտաւ :

— Հէ՛, մարդ չկայ : պանդոկապետ, գոչեց :

Շվան այս աղմուկէն արթնցաւ : Կարծեց թէ դէպք մը, յանկարծական յարձակում մը տեղի կ'ունենար, և սանդուղէն վար գլորեցաւ քան թէ իջաւ :

Ոստիկանական նշանները տեսնելուն պէս՝ ահաբեկ աղաղակ մ'արձակեց ...

— Ոստիկանութիւնն իմ տո՛ւնս, գիւղապետին փոխանորդին տո՛ւնը ...

— Թողութիւնն ըրէք, ըսաւ տասնապետը : Բայց հարկ է ... յանուն թաղաւորին ...

— Յանուն թաղաւորի՛ն, հեծեց Շվան :

— Հոս դաւակիցներ կան ... միապետութեան թըշնամիներ հիւրընկալած էք ...

— Ե՛ս, տէ՛ր Աստուած ... կը սխալիք, տասնապետ ...

— Ոստիկանութիւնը չսխալիր . ասկից զատ հրաման ընդունած եմ . . .

— Բայց ձեր այդ թշնամի կոչած մարդոց անունն ի՞նչ է . . .

— Նախ . . . Երկաթորկոր մականուանեալ մարդը . . .

— Ժիրտէ՛լ . . .

— Եւ երկրորդ . . . պարոն Ֆանֆար . . .

— Բայց կը կրկնեմ թէ . . . կը սխալիք . . .

— Կարելի է . ամէն ատեն այսպէս կ'ըսուի . . . առ այժմ ինձ հրաման տրուած է այդ խառնակիչները ձեր բակալել . . . ո՞ր են . . .

Շվան որ շատ հարեւանցի հագուած էր , ձեռքերը կը գալարէր .

— Է՛յ , ո՞ր են : Այդ ի՞նչ է , պանդոկապետ . . . միթէ զանոնք ինձմէ փախցնելու մտադրութիւն ունիք . . .

— Ե՛ս , տասնապետ . . . բնա՛ւ : Ես իշխանութեան . . . և պատասխանատուութեանցս ի՞նչ ըլլալը կը ճանչնամ . . .

Խեղճ մարդը սոսկալի կերպիւ կը թոթովէր .

— Ասկից եկէ՛ք , ըսաւ Բօպէքքալ : Ես զձեզ կ'առաջնորդեմ :

— Ներկայ , քրթմնեց Շվան :

Ոստիկանն հանդիսական շարժմամբ մը մէկդի ըրաւ զայն և Բօպէքքալի ետեւէն սանդուղէն վեր ելաւ .

Սենեկին դուռը ներսէն գոցուած էր :

— Կոտորեցէ՛ք , գոչեց Բօպէքքալ :

— Կեցի՛ք . . . նախ օրէնքը գործադրենք :

Եւ ձեռքերը կուշտին դնելով ու շտկուելով գոչեց .

— Յանուն թաղաւորին , բացէ՛ք . . .

Ինչպէս որ դիւրին է գուշակել , ոչ ոք պատասխանեց :

Այն ատեն տասնապետը ուսի հարուած մը տալով՝ փականքը տեղէն հանեց :

— Թշուառակա՛ն , ոռնաց Բօպէքքալ : Փախեր են :

— Անկարելի է :

— Պատուհանէն կախուած սաւանները տեսէ՛ք . . . Ո՛հ , հիմայ կը հասկնամ . . .

Դուրս վազեց :

Եւ մինչդեռ ոստիկանը Շվանի հետ խորհրդակցելով՝ բոլոր դռները բանալ կուտար , Բօպէքքալ վազելով վեր ելաւ .

— Զիով մեկներ են . . . բայց անոնց ձիերն անալիտան բաներ են . . . զանոնք կրնանք բռնել . . .

Սիրրիէն տասնապետը մէկդի քաշեց :

— Գիտէ՛ք որ . . . թաղաւորին ծառայութեան համար է : Փրանսայի բաղդը այս միջոցին ձեր ձեռքն է . . .

— Զի հեծէ՛ք , գոչեց տասնապետն այս վերջին բառերէն ոգի առնելով . . . բայց ուսկի՞ց փախեր են . . .

— Հետքերուն նայեցէ՛ք , ըսաւ Բօպէքքալ , որ լապտերի մը լոյսն հողուն վրայ կը պտտցնէր . . . Սէլի ուղղութեամբ գացեր են . . . Էրիվալի անտառն հասնելու համար չըջան մ'ըրեր են . . .

— Ես այն անտառը գիտեմ , ըսաւ ոստիկանը : Յառա՛ջ և շո՛ւտ :

Անշուշտ աւելի եւս համարձակութիւն առնելու համար սուրը քաշեց . կարծես թշնամեաց ջոկի մը դէմ պատերազմելու կ'երթար :

Բօպէքքալ դարձեալ ոստիկանաց մէկուն ձիուն գա-

ւակը ցատկեր էր:

Սիրելին անշարժ կեցած՝ շրթները կը խածնէր...
Միթէ ճակատագիրն ալ իրենց դէմ կ'ելլէր:

Ոստիկանք, որք ընտիր ձիերու վրայ հեծած էին, սկսան վազել այն ճամբուն վրայ, ուսկից կէս ժամ առաջ ժիրտէլի ձիերն անցեր էին...

Նոցա ընթացքը շուտ ու կանոնաւոր էր: Տարակոյս չկար որ փախստականաց ետեւէն պիտի հասնէին:

Րօպէքքալ կատղած էր և իւր աղաղակներովը զանոնք կը գրգռէր:

Սէնթ-Ամէէն գրեթէ երկու հազարամէթր հեռուն հորիզոնն յանկարծ կը լայննայ... այն տեղ ճամբան տեսակ մը բաց բլրակէ վեր կ'ելլէ, որու երկու կողմը գտնուող անդունդին խորութիւնը դարեւոր շոճերով ծածկուած ժայռերու միջեւ կը կորսուի...

Արդէն առաւօտը կ'սկսէր ծագիլ... ոստիկանք բըլուրն ի վեր ելած ատեն ստիպուեր էին իրենց ընթացքը մեղմացնել... բայց այժմ կատաղութեամբ կ'իջնէին զառիվերն ի վար...

Րօպէքքալ ձիուն վրայ կիսովին կանգնած՝ լուսաւորուող հորիզոնին վրայ փախստականաց հետքը կը բնառէր...

Յանկարծ ձիոց մին տապալեցաւ... ետեւէն եկող ձին ալ այս արգելքին զարնուելով՝ դարձաւ և ձիաւորը վար ձգեց...

Ապա ուրիշ մ'ալ ինկաւ. յետոյ ուրիշ մը...

Վեցէն չորսն ինկան...

Ձիերը կատաղաբար կը խխնջէին, ձիաւորք կը հայհոյէին...

Չորս ոստիկանք գետինը փռուած՝ ի դուր կը ճգնէին ազատիլ...

Ձիերը կիցեր կ'արձակէին...

— Չուա՛ն մը, գոչեց տասնապետը... չուան մը լարեր են: Ա՛հ, սրիկայները'...

Կանգուն մնացող երկու ոստիկանք վար ցատկեր էին և կը ջանային իրենց ընկերներն ազատել... նոցա միոյն սրունքը կոտրեր էր...

Ձիերէն երկուքին սրունքն ալ վիրաւորուեր էր...

Տասնապետը աղդէն վիրաւորուեր էր նոյն այն սուրով, զոր երախակալէն հանելու անմտութիւնն ունեցեր էր...

Րօպէքքալ, որ ոտքերուն վրայ ինկեր էր, կը փրփրար...

— Է՛, բարեկամք, գոչեց հեգնական ձայն մը, գացէ՛ք պատուաւոր մարդիկն անհանգիստ ընելը սովորեցէք...

Եւ Պօպիշէլ, ճամբուն մէկ կողմը կանգնած, ծաղրական շարժում մ'ուղղեց անոնց...

— Հիմայ կը սովորիս, ոռնաց Րօպէքքալ:

Ոստիկաններէն մէկուն թամբին վրայէն ատրճանակ մ'առաւ և Պօպիշէլի վրայ կրակ ըրաւ:

Հտպիտը թեւերը բացաւ, ինքն իւր վրայ դարձաւ...

— Բայց անոնք աղատեցան, գոչեց:

Եւ իւր ետին գտնուող անդունդն իյնալով՝ աններեւութացաւ...

Փանֆար և Ժիրտէլ հեռու էին...

Խեղճ Պօպիշէլ:

1824 տարին պատմութեան մէջ բացառիկ յիշատակութեան մ'արժանի է:

Լուի ԺԶ-ի մահուանէն ի վեր առաջին և վերջին անգամս ըլլալով այն տարին էր որ գոչեցին. Թագաւորը մեռաւ, կեցցէ՛ թագաւորը...

Եւ սակայն նորա եղականութիւնն այս չէ միայն.

Որովհետեւ ընտրութիւններ տեղի ունեցան, քաղաքապետաց գրած շրջաբերականներուն մէջ պաշտօնէից առթիւ սա խօսքերը կը կարդացուէին.

«Եթէ կան այնպիսիք, որք կը մերժեն գործել ի նպաստ կառավարութեան, պիտի պահանջեմ որ հանդիս իրենց պաշտօնէն, զոր Թագաւորին վստահութիւնը շնորհած է անոնց և զոր իրենք կը մատնեն:»

Ընդդիմադիր կուսակցութեան տասներեք հոգի միայն ընտրուելով, պաշտօնական լրագիրները գոչեցին թէ միապետութիւնն ամեն ատենուրեք աւելի հզօր էր: Իրաւ է որ Պէնժամէն Բօնաթան, Ֆուա զօրապետն ու Տիւբօն տը Լէօր ընտրուեցին:

Որոշեցին Յեղափոխութեան վերքերը գոցել, ինչ որ յաջորդ տարին գաղթականաց մէկ երկիւիւն վճարելու առիթ եղաւ. Պ. տը Շաթօպրիան, որ մի քանի ամիս վերջն իւր Թագաւորը մեռաւ. մականուանեալ գրքոյը պիտի գրէր, պաշտօնէութենէն վաճառած էր իբր չափազանց ազատական:

Բաց յաստի մեծամեծ յառաջդիմութիւնք տեղի կ'ունենային: Կարգինալք դքսի աստիճան ունէին և ուրիշ բարձրաստիճան եկեղեցականք կոմսի, ինչ որ միապետութեան փրկութեան պատճառ եղաւ, ինչպէս որ ամէն մարդ գիտէ:

Սակայն հարկ է ամէն բան խոստովանիլ. սրբապրդծութեան օրէնքն 1825 ին պահելու ստիպուեցան: Շատ է աւուրն չար իւր:

Պ. Ֆէրմինան տը Պէրթիէ թատերական նպաստուց դէմ յարձակեցաւ, ըսելով թէ այդ դրամական նպաստներն յատկացուած էին բարուց ֆեսակար և բարոյականութեան անյարմար հաստատութեանց: 1824ին էր այս, չմոռնանք:

1824ին պաշտօնէութիւնը դադարի դրամագլուխներ կը գործածէր լրագիրներ գնելու կամ անոնց օգնելու համար, ինչպէս Սպիտակ դօրը, Ֆրանսայի Օրագիրը, Բարիգու. Լրագիրը. Եւ որովհետեւ Օրագիրը (Quotidienne) չուզեց ինքզինքը ծախել, անոր դէմ դատ բացին: 1824ին — այն աննման տարին — Պ. տը Վիլլէ դանգատեցաւ թէ «մամլոյ» դէմ հաստատուած ճնշողական միջոցներն «անբաւական» են և Պետական հարուածով մը լրագրաց ազատութիւնը դադարեցուց:

Վերահաստատութիւնը կը հաստատենար, ինչ որ յու-

աւլ կուտար թէ պիտի իյնայ:

1824ին իւր հետաքրքրական դատերն ունեցաւ, ինչպէս Օրագրի խմբագիր Պ. տը Միշլի և մարդասպան Բաւփուանի դատերն:

Ժողովուրդն իրաց վախճանին սպասելով՝ կը շուարճանար: Թատրոններն ահագին հասոյթ կը գոյացնէին:

Օրէրայի մէջ Տէրիվի Տանախոր կ'երգէր, մինչդեռ Բօրթ-Սէն-Մարթէնի մէջ Բօթիէ Հայր Սուրնուայի անունը կ'անմահացնէր, Նուրրի Իբսիպօտի Ալամէտը կ'ըստեղծէր: Պահպանողական դիտակները Մօնթասսիւ և Նօպլէ կաքաւուհեաց կատարելութիւնները կը գովէին, Իտալացուց թատրոնը Բասթա և Չինթի կային:

Առաջին թէյաթրը-Ֆրանսէի մէջ Թալմա Օրդ. Մարսի հետ Ծերունեաց վարժարանը կը ներկայացնէր: Տիւշեսնուա ա'լ հասոյթ չէր ընէր: Այս երկու մեծ անուանց քով կը գտնուէին Նաեւ Արման, Մօնրօզ, Մանֆօ և Օրդ. Տիւբօն, այն ողբացեալ Տօրինը:

Օրէրա-Բօմիքը կործանման մէջ էր. Կալօտան և մի քանի յոյսեր կային, ինչպէս Բօնշար, Սպիտակ կնոջ ապագայ Ժօրթ Պրունը, Ֆէրօլ՝ ապագայ Տիքսընը: Վինժէնթինի Քուլօնի վանահայրը կ'երգէր:

1824 ին էր որ Օրդ. Ժօրթ պարտաւորեցաւ ներողութիւն խնդրել Օտէօնի հասարակութենէն. Պօքաթ և Լիթիէ վիպականութեան կռիւներուն կը պատրաստուէին. Սամսօն և Բրօլօ անխօս դերեր կը կատարէին:

Վօտըվիլի մէջ կային Էաֆօն՝ սիրահարներու թագաւորն և Մինէթ, որու վրայ կը խենթենային մեր հարք:

Ժիմնազի ազդարարութիւնն հետեւեալն էր. Բարտոլոմէն ու Խոնարարը, Սքրիպի. Արիեստաւորաց ձեղնա-

յարկը, Սքրիպի. Սափրիչն ու Վարսավիրայն, Սքրիպի. Երբեմն կը փոխուէր: Ժառանգը՝ Սքրիպի և Սափրիչն ու Վարսավիրայն՝ Սքրիպի. Այսու հանդերձ Բարիզու մէջ գտնուած ամենէն կատարեալ խումբն էր այն. Կօնթիէ, Նումա, Ֆէրվիլ, Ժերունի Թիւր գնդապետը, Պէրնար-Լէօն, Տօրմէյլ, մինչ իսկ Պօրտիէ, որ տակաւին մի քանի տարի առաջ նամակներ կը տանէր. Եւ այն ատեն ցանկին ամենէն վերջը անուն մը կը տեսնուէր, որ վերջէն ամէնը պիտի խաւարեցնէր. Տէժաղէ:

Վարիէթէի մէջ կային Պրիւնէ, Վէրնէ, Լըբէնթըրը և Օտրի, որ տակաւին Հոպիտոներու անմահ Պիլպօքէն ըստեղծած չէր, բայց արդէն բառախաղութեանց մենաշնորհը կը վայելէր, ինչ որ այսօր դիւթերգութեան մէկ թագաւորին յատկացուած է: Ազդարարութեան մէկ անկիւնը կը տեսնուէր Արնալի անունը. Չմուռնանք զԵլօր, որ Յիզատակարաններ թողած է:

Ֆրէտէրիք Մէնիէի հետ Բարտիյեպ կը ներկայացնէր Ամպիկիւի մէջ, Կէթէի մէջ Կեսպիշեր կամ Յեղափոխութիւնը կոչուած մտացածին թատրերգութեան մէջ Պուֆէ հինգ տող խօսք ունէր: Մեծ դերը կը կատարէր Մարթի, որ արդէն, նոյն ատենուան մէկ օրագրին խօսքին նայելով 11,000 անգամ թունաւորուած էր, և որ վերջէն քաղաքապետ և Պատուոյ Լէգէօնի ասպետ եղաւ: Բօրթ-Սէն-Մարթէն կը կորսնցնէր զԲօթիէ, որ Վարիէթէ կը մոնէր. բայց կը պահէր զՏիւն. Տօրվալ, որ տակաւին Ալլան կը կոչուէր, և Մալիւրիէ, որ Ժօքօ անուան յաւիտենական համբաւ մը տուաւ և Բօլիշինէլի տիպը կենդանացուց:

Այն ատեն Ֆիկարօյի ամուսնութիւնը Բարիզու մէջ ար-

գիւղում էր, և յունվար 21ին թատրոնները ներկայացում չէին տար:

Բոսնիան Բէզարոյի Որփէսը կը կոչէին: Կարապը 1830 էն ետքն եկաւ. Լից տասնեւմէկ տարու էր և Լուվուայի սրահին մէջ յանպատրաստից կը նուագէր:

Պ. տը Ժուի կը յայտարարէր թէ Վիքթոր Հիւկոյի Տաղերը Բէր-Լաշէղի մեռելաթաղներն հիացնելու յարմար էին և Պ. Տիւբաթի կ'ըսէր վիպականութեան համար. Ծերունի ապուշ մ'է նա որ կը մեռնի:

Պ. Թիէր իւր «Պատմութիւն Յեղափոխութեան» ին Գ. և Դ. հատորները կը հրատարակէր և Բանտօրի մէջ արհեստական յօդուածներ կը գրէր: Լրագրին մէջ անոր աշխատակցութիւնը ծանուցանող յայտարարութիւնը կը յանձնարարէր զայն իւր նշանաւոր հեղինակ մը, որ գրական վէճերու մէջ մեծամեծ յաջողութիւններ վաստակած և գեղարուեստից հմուտ էր:

Մատենագրութեան մէջ յաջողութիւնը Պ. տ'էրանէիի Պերճուրիւն և ջրաւորութիւն, Տէն. տը Տիւրայի Ուրիքա և Սալմի կոմսուհւոյն Զգայուն կնոջ մը քսան և ջորս ժամերն անուն գրքերունն էր:

Մէրիմէ — որ Հանրի Դ.ի գպրոցէն էր — ընդհանուր մրցման մէջ պատուոյ մրցանակ մը կ'առնուր, Քուզէն երկրորդ մրցանակը և տը Վալէի փիլիսոփայութեան մրցանակ մը:

Արդարութիւնը Փուշէի «Յիշատակարանները» կ'արգիլէր և արքունիքը «Քամպասէրէսի Յիշատակարանները»:

1824 ի ձմեռն էր որ Դաշնակով պիտի պարուի խորհրդական խօսքն առաջին անգամ լսուեցաւ: Նորատի

աղջկունք Հէրցի հնչակները կը նուագէին: Վալանթինօ թագաւորին մատուան երգահոնահարն էր: Թիւլու Օրէրայի մէջ առաջին սրնգահար էր: Վիպէրզն իւր բարձրագոյն կէտին հասած էր: Ամէտէ Պօլլանի Զիրար վերստին տեսնելու երջանկութիւնը, Բանսրօնի Ամեն ինչ գիտի, աղջիկը և Բոմանէզի Բեգ տեսնելով ինչ որ կ'ըզգամը կ'երգէին, Մէյսօնիէ Դահլիճներու տրուպատուրն անուամբ լրագիր մը կը հրատարակէր: Արմտեաց վաճառական մը Վօլթէրի չօքօլաթը կը յայտարարէր և Բուսսոյի գործերը թերթ առ թերթ կը հրատարակուէին:

Օտէօն և Վարիէթէ բեմին առջեւ կազ չէին վառեր: Պէլմօնթէ իւր Տխուրք գործը կը հրատարակէր: Ասոր փոխարէն Քուրիէ Տետրակներու տետրակը կը հրատարակէր, բայց տ'Արլէնքուրի գերակոմսն իւր էլօան կ'աւարտէր, և Պ. Սալվանտի կը ծանուցանէր թէ իւր Իսլաօր կամ Քրիստոնէայ պարտը անուն գործը քիչ առնէն պիտի հրատարակուէր:

Պ. տը Վիլլէ խորհրդարանի նախագահ էր. Պ. տը Բօրպիէր ներքին գործոց պաշտօնեայ և Պ. տը Բէրրօնէ կնքապահ: Միայն Վիլլէ իւր ստորագրութեան մէջ կը դնէր անունն, որ Ժօզէֆ էր:

Հիմայ որ չըջանակը ծանօթ է, ջանանք պատկերն ալ ուրուագծել:

1824 ի փետրվար 29ը կիւրակէ օր մ'էր, և ո'չ միայն կիւրակէ, այլ և բարեկենդանի կիւրակէ:

Իրաւ է որ 1876 ին չնչին պարագայ մը պիտի համարուէր այս և զոր նշանակելու հարկ չպիտի ըլլար: Բայց

ասկից 50 տարի առաջ բարեկենդանը տակաւին ողջ ու եռանդուն անձնաւորութիւն մ'էր, որ կը պօռար, շարժումներ կ'ընէր ու կը զուարճանար առանց կեղծ ամօթի և առանց քաշուելու։ Ձենք ուղեր այս աղմկյալոյց պաճուճապատանքը պաշտպանել։ Կար ու այժմ չկայ։ մենք իրողութիւնը կը հաստատենք։

Մատենի ծառուղիներուն վրայ, էլէֆանի աղբիւրին քով — այն է Պատիկիւրի առջեւ — մարդուս գլուխը դարձնող և տենդային աղմուկ մը կը լսուէր։ Երկու կողմը լեցուած էին խել մը քաղաքացիք ու հետաքրքիրներ, զորս ահագին փետուրներով զարդարուած սրիկայից խումբ մը յանկարծ արմուկովը ճեղքելով կը վազէր։ Ժողովուրդը զուարթագին աղաղակօք կ'ընդունէր զանոնք և լակոտները նոցա ետեւէն աւանդական աղաղակը կ'արձակէն։ Խալաւոց ծառուղին, որ այն ատեն Կանի ծառուղի կը կոչուէր, Բարիզեան վալիւթանի կենդրոնն էր։ Շրջագայողք հոն հաւաք երկու սուի վարձուած աթոռներու վրայ կը տեղաւորուէին, և, կ'ըսէ նոյն ժամանակի հեղինակաց մին, այս Կիթէրի դաշտին պաշտպան դիցուհիներն եղող գրաւիչ համբարուք իրենց պչրանօքն անխոհմ երիտասարդները կը հրապուրէին։ Ահա՛ եղելութիւնը պատմելու պարկեշտ միջոց մը։ Բայց այն ատեն Բարիզու երկնից ներքեւ միակ փառք մը կար, հաճոյից վայր մը, ուր քաղաքակրթութիւնը կարծես դիզած էր, իբր ընտիր դրախտի մը մէջ, բոլորներեւի և արգելեալ բերելութիւններն։ Աւա՛ղ, ի՛նչպէս անարգ կապարով մը...

Այսօր Բալէ-Բուայեալն ո՛վ կը մտածէ։

Վերահաստատութեան ատեն ամէն տենջանք, ամէն

իղձ կը ձգտէին դէպի այս եղեմն, որու տուններուն մէն մի կամարը 8000 ֆրանքի կը վարձուէր, ինչ որ ահագին գին մ'էր այն ատենուան համար։ Այնպիսի շուկայ մ'էր այն ուր ամէն բան կը ծախուէր, ուտելիքներէն սկսեալ մինչեւ պատրաստ հանդերձ, իւղաներկ պատկերներէն սկսեալ մինչեւ զգայուն կիւներ։ Յաջողութեամբ կը սակարկէին հոն։ Սրճարան, ճաշարան, խաղատուն և սիրատուն, ոչինչ պակաս էր հոն։ Փայտէ ճեմելիներն այս դժոխքը կ'ամբողջացնէին։ Հարիւր քսան խանութ կային հոն։ Գրավաճառք, նորավաճառք, ծոպավաճառք, կօշիկ ներկողներն անցորդներուն ետեւէն այնքան կ'աղաղակէին որ, նշանակիչ անուն մը տրուած էր անոնց։ Վայտէ ճեմելիները Թաթարներու բանակատեղի կը կոչուէին։ Սոքա առաջին յարկը գծուձ, գետնայարկն աղտեղի որջեր էին անառակ աղջկանց և աւաղակաց։ Ի՛նչ կորուստ։ Գոնէ այն ատեն մարդ գիտէր թէ զանոնք ո՛ւր կրնար գտնել։ Այսօր բնութէ որ գրտնես։ Կեդրոնն ոչ ուրեք է, իսկ շառաւիղներն ամէն տեղ են։ Սովաթի սրճարանն, Կոյրերու սրճարանն աղմկյալոյց նուագախումբ մը կը նուագէր։ 116 թիւ Պօրէլի սրճարանն, որ ընդարձակ մառաններու մէջ շինուած էր, որովայնախօսներու կեդրոնն էր։ Ապակեւոր ճեմելիին տակ Վարիէթէի սրճարանն ստորին կարգի գեղունեաց ապաստանարանն էր։ Հոն ձրի կատակերգութիւն կը խաղային։ Պանդոկապետք փառաւոր անուններ կը կրէին։ Պօլիլիէ, Վէրի, Բրօվանսցի եղբարք։

Սրճարաններու գիները շատ թեթեւ էին։ սուրճ՝ ութ սու, քօնեաք՝ հինգ սու, պլեւայլ ըմպելիք ութ սու։ Պավարուագը, որ այն ատեն յոյժ յարգի էր և

այսօր ինկած է, տասներեւինգ սու էր:

Նորաձեւութիւնը կը պահանջէր որ տիկնանց սեր և պաղպաղակ հրամցուի (գին քսան սու): Գարեջրոյ սրբօւակն ութ սու էր: Բարձր կարգի հաստատութեանց մէջ գարեջուր չէր գործածուեր:

Արդ այն օրը բարեկենդանի զուարճասէրք ծառուղիէն վաւարակ լողալու Բալէ-Րուայեալ խուժեր էին, ուր կը դիմէր ամբոխը:

Սքանչելի ձիերէ լծեալ և վարպետ կառավարի մը ձեռք վարեալ կառք մը սանդուղին առջեւ կանգ առաւ: Երեք երիտասարդ իջան անկից գլանիկ ի բերան, ինչ որ գրեթէ տարօրինակ բան մ'էր և արմուկովն սկսան ճամբայ բանալ դէպ ի պարտէզը:

Վենետիկեան վերարկուներ հագած էին, ուսերնուն վրայ զանազան գոյնէ ժապաւէններ կը կրէին և դէմքերնին ծածկած էին սպիտակ սնդուսէ գիմակներով: Ոստիկանութիւնն սպիտակ դիմակին աչք կը գոցէր, վասն զի բարձրագոյն վայելչութեան և աղնուականութեան նշան էր: Հանդերձից և կառքերու ճոխութիւնն ու ձեւերուն գեղեցկութիւնը բոլորովին զինաթափ կ'ընէին զայն:

Այս երեք երիտասարդաց ճամբուն վրայ կրկին ցանկ մը կազմուեցաւ: Դիպուածաւ արձակուած մի քանի ծաղրաբանութեանց խնդալով պատասխանեցին և յետոյ դացին Ռօթօնտի սրճարանը նստան:

Մութը կ'սկսէր կոխել և արդէն ամէն կողմէ լոյսեր կ'արձակուէին:

—Անիծած, ըսաւ երիտասարդաց մին, ահա օր մը որ վախնամ թէ գեշ պիտի աւարտի:

—Ինչո՞ւ համար, Ֆէրնան:

—Սիրելիս Արթուր, կարելի է որ այս խլացուցիչ աղմուկը բաւական է քեզ գոհացնելու. իսկ ես սկսայ սոսկալի կերպիւ ձանձրանալ: Բարեկենդանը կը մեռնի, բարեկենդանը մեռաւ: Քանի մը բարեսիրտ անձինք ի զուր կը ջանան զայն ելեկտրացնել և զայն արթնցնելու համար դժոխային աղմուկ մը կ'ընեն. . . բայց անօգուտ . . . մէկ աչքը կը բանայ, թեւերը կը տարածէ և նորէն կը քնանայ. . .

—Ֆէրնան իրաւունք ունի, ըսաւ երրորդը: Երկու ժամ է որ ծառուղոյն վրայ կը պտտինք, և արկածի մը, բանի մը չպատահեցանք: աս դիմակաւոր կանայք անցեալ տարուաններն են, ինչպէս որ անցեալ տարի ալ նախընթաց տարուաններն էին. . .

—Պահ, յարեց նա զոր Արթուր կը կոչէին, երեկոյթը մերն է. . . և սատանայն վկայ որ լաւ դայթակղութիւն մը պիտի հնարենք. . .

—Հը՛մ. . . այս ամբոխին հետ կատակելը դիւրին չերեւնար. . . և այդպիսի դայթակղութիւն մը կրնայ խռովութիւն մը յարուցանել. . .

—Աւելի աղէկ: Ոստիկանութիւնը մօտն է և ո՞չ ապաքէն ապահով ենք թէ մեզ իրաւունք պիտի տայ. . . Ուրեմն զուարճանանք և մնացեալը փոյթ չընենք. . .

Այս երեք երիտասարդաց մին Արթուր տը Մօնֆէրրան կը կոչուէր. հայրը ատենակալաց Խորհրդարանին մէջ Պրիւն մարաջախտն սպաննողները պաշտպանելով համբաւ ստացեր էր: Միւսը, Կասթօն տը Ֆէրէթ, թագաւորութեան գլխաւոր ընտանեաց ազգական էր և Անկուլէմի դքսին հետ Սպանիա գացած էր: Կ'ըսուէր

Թէ Բարիզու առաջին մենամարտիկներէն մին էր : Հազիւ թէ քսան երեք տարեկան կար , և արդէն իւր հակառակորդներէն երկուքն սպաննած էր մենամարտութեան մէջ :

Երրորդը Բարիզու մէջ այնքան ծանօթ չէր : Իտալացի ազնուական մ'էր նա , որ Ֆրանսայի մէջ պտոյտ մը կ'ընէր : Զինքը Ֆէրնան տը Վէլլէթրի կը կոչէին : Գերմանական դեսպանատանց ամենաջերմ յանձնարարութեանց շնորհիւ Սէն-ժէրմէնի արուարձանին առաջին ապրանքները կըցեր էր մտնել :

Այն թուականին տանտի (Անգ. նորաձեւութեանց հետամուտ երիտասարդ) բառը Մանչէն անցնելով՝ Ֆրանսերէն լեզուին մէջ նոր ընդունուեր էր : Բայց ինչպէս որ կը պատահի ամէն ատեն , այս ճամբորդութեան միջոցին բառին բուն նշանակութիւնը պլափոխուեր էր : Պրիւմէլ , որ պաղարիւնութեան և արհամարհոտ անըղբայութեան դիւցաղն մ'էր , էապէս Անկլիական բնաւորութիւն մ'ունէր : Տանտի տիտղոսը կրել ուզող Ֆրանսացիք աղմկարոյց արտակեղծութիւն մը կ'երեւակայէին , զոր կալի իշխանին բարեկամը լսած ատեն՝ ուսերը պիտի ցնցէր :

Մեր ճշգիւմ տանտիները թեթեւօլիկներու (gandin) հարազատ նախահարքն են : Նոյն գծուձ սեթեւեթը , նոյն սնոտիութիւնը : Ծաղրելի և միանգամայն գռնհիկ ցոյցէ մը զատ բան չկայ : Ֆրանսական նորաձեւութեան պատմութեան մէջ մի միայն առիւծ ըսուածները նշանակութեան արժանի են : Տանտիները դատարկութեան մէջ կը շարժէին , տեսնուելու համար անհուն ճիգեր կ'ընէին և կը մոռնային թէ Պրիւմէլ ըսած է :

«Լաւ հագուած ըլլալու համար պէտք չէ աչքի զարնել :»

Մեր երեք երիտասարդք ինքզինքնին տանտի կ'անուանէին : Կ'ուզէին որ ամէն մարդ իրենց ներկայութիւնը նշմարէ և գոհունակութենէ կը խենթենային՝ երբ անցած ատեննին տխմարին մէկը արմուկովն ընկերը հրելով՝ զիրենք ցոյց տար :

Նոքա այն մարդոցմէն էին որք , հասարակաց վայր մը մտած ատեննին , Մօլիէրի ներդարտին պէս մեծ աղմուկ կը հանեն , և պատրաստ էին հարկ եղած պատասխանը տալ այն լրբութեան համար , որու վարժեցուցած էին ինքզինքնին :

Սակայն այս միջոցին բաւական հանդարտ էին և կը բաւականանային բարձրաձայն խօսելով : Բայց իրենց նորածին համբաւոյն պահանջածին չափ անտանելի չէին :

Մինչ իսկ պահ մ'իրարու մօտեցան և ցած ձայնիւ խօսակցեցան :

—Արդեօք Ֆրէտէրիք մեղ խաբե՞ց , ըսաւ մին :

—Անկարելի է... բայց չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ այսքան ուշացաւ :

—Բայց , յարեց Պ. տը Ֆէրէթ , չէ՞ք գիտեր որ Օրդ. տը Սալվը չեմ գիտեր ի՞նչ հանդէսի համար Նօթրը-Տամ պիտի տանէր...

—Խեղճ Ֆրէտէրիք...

—Բայց այդքան մեղքնալու արժանի չէ , վասն զի Օրդ. տը Սալվ չքնաղ աղջիկ մ'է :

—Պահ , իւր կիւնը պիտի ըլլայ...

—Ահա այդ պատճառաւ հարկ է որ սիրէ զայն... ամուսնութենէն առաջ... քանի որ վերջէն սիրելու ի-

բաւուներ չպիտի ունենայ...

— Նայինք կը սիրէ՞...

— Կարծեմ թէ իմ գործերուս չափազանց հոգ կը տանիք, ըսաւ ետեւնուն յստակ և փոքր ինչ սուր ձայն մը:

— Ա՛հ, վերջապէ՛ս... Ֆրէտէրիք...

— Ա.յո՛ւ այո՛ւ, Ֆրէտէրիք, որ հինգ վայրկեանէ ի վեր ձեզ մտիկ կ'ընէ, վարպետներս, և զձեզ քիչ մը համարձակ կը գտնէ...

— Պա՛հ, միթէ ասանկ բանի մը համար պիտի սրդողի՞ս.

Ա.յս Ֆրէտէրիք կոչուող երիտասարդին գէմքը բաց էր: Նա հագած էր այն տարաղն, որ 1824ի գերագոյն վայելչութիւնը կը ձեւացնէր, և զոր քանի մը բառով նկարագրելու թոյլտուութիւն կը խնդրենք:

Օդը բացառիկ կերպիւ տաք ըլլալով, տանտին գարնան նորածեւութեան համեմատ հագուեր էր, և Աղբերաց գաւթին դերձակներէն Պէրնար իւր նորատի յաճախորդին համար հիանալի գիւտ մը երեւակայեր էր: Այն էր թուխ չուխայէ մէջքէն սեղմուած, կուրծքին վրայ քառորդ շրջանակի ձեւով ծալք ծալք եղած երկար թիկնոց մը, որ ճիշդ ու ճիշդ կմախքի մը կուշտերուն ձեւը կ'առնէր: Թեւերն, որ վերէն լայն էին, դէպի դաստակը կը նեղնային և քառակուսի թեղանիքի ձեւով կ'իյնային մինչեւ սպիտակ ձեւնոց դրած ձեւքին կէսը: Սրտին տեղը փոքրիկ գրպան մը կար, որ յատկացեալ էր գունաւոր պատկերներով թաշկինակին, զոր վայելչութիւնը կը պահանջէր մի քանի հարիւրամէթր գուրս ձգել: Բարձր և սուր անկեան ձեւով

ձեղքուած օձիքը իւր երկու վերին ծայրերուն միջեւ կը սեղմէր նորա ծնօտը:

Մոխրագոյն ու սպիտակ քիւրքուագէ սոնազգեստը ուղիղ ծալքերով կ'իջնէր մինչեւ ոտքերը, զորս սաստիկ կը սեղմէր և քարշիչներով կը փակէր սուր և մտրակաւոր կօշիկներուն: Դիւսուն վրայ յոյժ բարձր և աննշմարելի եղերքներով գլխարկ մը, որու դադաթը լայնացած էր:

Բան մը ծածկած չըլլալու համար պէտք է խոստովանինք որ նորեկին երեք ընկերները չկրցին հիացման մրմունջ մը չ'արձակել:

— Կրո՛ղ, գոչեց Արթիւր խօսակցութեան նիւթն յանկարծ փոխելով, Ֆրէտէրիք զմեզ կը խայնեցնէ... տեսէ՛ք անգամ մը ի՛նչ անհեթեթ գաղափար էր որ այսպէս հագուեցանք... մեզի կը վայլէ՞ բարեկենդան ընել: Բայց ընդհակառակն նայեցէ՛ք թէ ինքն ի՛նչ ճաշակաւ և աննման կերպիւ հագուեր է...

— Եւ, սիրելի բարեկամներս, թէ որ խօսքիս կը հաւատաք, ընդմիջեց վայելչազգեստ երիտասարդը, գացէք շուտ մը ձեր այդ հանդէսի գացող աշկերտի հագուստներն հանեցէք ու մեր սովորութեանց աւելի յարմար զգեստներ հագէք:

— Բայց դիմակն, առարկեց Ֆէրնան...

— Դիմակով զուարճանալն, ըսաւ Ֆրէտէրիք, կը նըշանակէ թէ չէք համարձակիր երեսարաց խնդալ...

— Իրաւունք ունի, գոչեցին երեք երիտասարդք:

— Ուրեմն գացէք և շուտ վերադարձէք: Ամէնքդ ալ Ռօլպէրի (1) խանութը պիտի տանիմ...

(1) Կրանֆ-Պաթըիէր փողոցը համալաւոր ճաշարան:

— Մեզի հետ եկուր . . . մեր արդուզարդին ներկայ
գտնուէ . . . ես կ'ուզեմ ամէնքն հիացնել . . .

Յրէտէրիք թեթեւակի ուսերը ցնցեց .

— Ո՛չ , հոս կ'սպասեմ ձեզ . կամ աւելի աղէկ է որ
ժամէ մը Միլ-Քօլօն գաք զիս գտնէք . . .

— Ինչպէս որ կ'ուզես . . . ցտեսութիւն ուրեմն . . .

Յրէտէրիք առանձին մնաց :

Շուրջ քսան տարեկան երիտասարդ մ'էր նա , բայց
իւր անկիւնաւոր ու խիստ գէմքը զինքն աւելի տարի-
քոտ կը ցուցնէր : Ակնակապիճներուն խորը միուած և
անորոշ գոյն աչերը թանձր յօնքերով ծածկուած էին :
Իւր քառակուսի ուսերը ուղիղ գիծ մը կը ձեւացնէին
և զինքն ուշադրութեամբ դիտողը պիտի տեսնէր որ
ողնայաբը թեթեւակի ծռած էր :

Նորա անունը Յրէտէրիք տը թալիղաք էր :

Տասը տարի անցած էր այն օրէն ի վեր , յորում
Մակտալէնայի որդին Ֆրիպուրկի մէջ Ֆրանսան կ'անի-
ծէր ու կը նախատէր : Քիչ վերջը առիթ պիտի ունե-
նանք հասկնալու թէ այս տղան մեծնալով եղած էր
ինչ որ կը խոստանար ըլլալ :

Դերակոմսը Բօթօնտէն հեռացաւ և աչացը մօտեցը-
նելով երկճիւղ միակնոցն , որ Վարչութեան թուակա-
նի մէկ յիշատակն էր և զոր Վերահաստատութիւնը
վերստին երեւան հանած էր , սկսաւ դիտել այն ամ-
բօխը , որու մէջէն կ'անցնէր : Դէպի Վալուայի ճեմելին
կ'երթար :

Բալէ-Րուայալ , ինչպէս որ ըսինք , այն ատենուան
Բարիզու կեդրոնական կէտն ըլլալով , ժամադրավայր
եղած էր բոլոր անոնց , որք օրն ի բուն իրենց գործոց

կամ ճաշակին պատճառաւ քաղքին զանազան ծայրե-
րը կը գտնուէին : Սրճարաններն իրենց մասնաւոր յա-
ճախորդներն ունէին . Պօնաբարթեանք Լանպլէնի սըր-
ճարանը կ'երթային , օտարականք Միլ-Քօլօն , շահա-
գէտք Ֆուայի սրճարանը , փոքրիկ գործակատարք Բէի
սրճարանը , ապուշները Չինուհեաց սրճարանն , որու
սպասուհիք Երկնային կայսրութեան տարազը կը հագ-
նէին :

Վալուայի սրճարանն աւելի լուրջ ընկերութեան մը
կեդրոնատեղին էր : Հոն գացողները մեծաւ մասամբ
վաղեմի զինուորականներ և նոյն իսկ մեծ Յեղափոխու-
թենէն մնացած անձինք էին : Երիտասարդք այս սրճա-
րանն Հին գլուխներու սրճարան կ'անուանէին : Բայց չէ-
ին սիրեր մտնել այս տեղն , որ նոյն ժամանակի սրիկա-
յութեանց համակիր չէր : Ոմանք կ'ըսէին թէ Վալուա-
յի սրճարանն հասարակապետականաց որջ մ'էր , և կը
զարմանային որ ոստիկանութիւնը մինչեւ այն ատեն
այս գայթակղութեան վերջ մը չէր տուած : Կ'երեւի որ
Պ . Տըլալօ ուրիշ մտածումներ ունէր :

Դերակոմսը դէպի այն սրճարանը կ'երթար :

Փայտէ ճեմելին անցնելուն պէս քայլերը ծանրացուց-
Քիչ հեռուն երիտասարդաց խումբ մը նորա ուշը գը-
րաւեր էր . նոքա ամենքն ալ պարզ ու սեւ զգեստներ
հագած էին : Անոնց կերպարանքը պաշտօնէ քաջուած
սպայից կերպարանք մ'էր : Նոքա խումբ մը դժգոհնե-
րու կը նմանէին :

Յրէտէրիք պահ մը վարանեցաւ , յետոյ յառաջա-
ցաւ դէպ ի այն երիտասարդներն , որք ամբողջ ճեմե-

լին բռնած էին և որք առանց անոր երեսը նայելու և պարզապէս իբր քաղաքավարութիւն՝ ճամբայ բացին որ անցնի . բայց Ֆրէտէրիք կանգ առաւ և անոնցմէ մէկուն դառնալով , մատն անոր ուսին դրաւ ու ըսաւ .

— Պարո՛ն , կը հաճի՞ք վայրկեան մը խօսակցութիւն չնորհել ինձ :

Նա , որու կ'ուղղուէին այս խօսքերը , շուրջ քսան և հինգ տարեկան մարդ մ'էր : Նորա կանոնաւոր դէմքը խոր քաջութիւն մը կը յայտնէր :

Այս ձեռքին ճնշումն զգալով՝ յանկարծական շարժում մ'ըրաւ : Բայց այս անքաղաքավարութիւնն ընդդէմ տեսնելով՝ պաղութեամբ պատասխանեց .

— Պատրաստ եմ , պարո՛ն :

Վայրկեան մը վերջը գրեթէ ամայի փողոցի մը մէջ կը գտնուէին :

— Պարո՛ն , ըսաւ դերակոմսը , նախ պիտի աղաչեմ որ անուննիդ ըսէք ինձ . իսկ իմ անունս դերակոմս Ֆրէտէրիք տը Թալիզաք է :

— Գիտեմ , ըսաւ միւսը սառնային ցրտութեամբ մը :

— Եւ կ'ուզեմ ձեր անունն ալ իմանալ , վասն զի այն ատեն պիտի հասկնամ թէ ձեզի հետ իբր ազնուակա՞ն պէտք է խօսիմ թէ ծառայի մը նման ծեծել տամ :

Երիտասարդը դեղնեցաւ :

— Իմ ու ձեր մէջն ի՞նչ յարաբերութիւն կայ , յարեց առանց կորսնցնելու իւր հանդարտութիւնն , որ ահարկու երեւոյթ մ'ունէր :

— Պարո՛ն , յարեց Թալիզաք , որու աղաչները կըրճըտելու չափ կը սեղմուէին , ամսէ մը Օրդ . տը Սալվի հետ պիտի ամուսնանամ : Այսօր կէս օրին համարձա-

կեցաք ձեռով անցնիլ նորա մօրն ապարանքին առջեւէն և յանդգնեցաք փունջ մը նետել պարտէզին պատէն ներս ...

— Ետքը՞ :

— Սնշուշտ մեծ պատճառ մ'ունիք որ անուննիդ կը ծածկէք ... ռամկի մ'անունն է անշուշտ և կամ աւելի գեշ ... Բայց կ'իմացնեմ ձեզ թէ եթէ անգամ մ'ալ այդ պիտի բան մ'ընէք՝ պիտի պատժեմ զձեզ ...

Յանկարծ խօսքն ընդհատեց :

Երիտասարդին ձեռքը իւր դաստակին վրայ իջեր էր և ճնշումն այնքան ոյժով էր որ , դերակոմսը երեւաց ...

— Պարոն տը Թալիզաք , ըսաւ միանգամայն անծանօթը . ո՛չ ... ձեզ մենամարտութեան չպիտի հրաւիրեմ ... կեցի՛ք :

Ետին դարձաւ և նշան մ'ընելով՝ բարեկամները կոչեց :

— Պարոնա՛յք , ըսաւ անոնցմէ երկուքին , որք մօտեցեր էին , ահա՛ մարդ մը որ նախատեց զիս ... պէ՛տք է որ մենամարտիմ անոր հետ . նորա անունը Թալիզաքի դերակոմս է ...

Այն երկու մարդոց մին , որ Պատուոյ Լէգէոնի ժապաւէն կը կրէր , պատասխանեց :

— Թալիզաքի մը հետ մենամարտութիւն չ'ըլլուիր :

Դերակոմսը խուլ աղաղակ մ'արձակեց : Բայց միւսը զինքը բռներ էր :

— Պարո՛ն , մարդ իւր յարգած անձին հետ միայն կրնայ մենամարտիլ ... Եթէ խօսքերս չէք հասկնար , անոնց նշանակութիւնը ձեր հօրն հարցուցէք ... Նա կը պատասխանէ ձեզ ... Բաց յաստի անհող եղիք ...

պիտի գայ օր մը որ դէմ առ դէմ պիտի գտնուինք . . . և այն օրը, եթէ կրնաք, ուղածնուդ պէս սպաննեցէք զիս . . . Այսօր ձեզ իմ ներկայութեանէս կը վըռընտեմ . . . Օ'ն, գացէ՛ք ձեր անարդ և խայտառակ ընկերութեան մէջ մտէ՛ք . . . ցտեսութիւն :

Դերակոմմը շնչասպառ, դէմքը կարկամեալ, բառ մ'իսկ արտասանելու անկարող էր . գրպանէն ափ մը այցետոմս հանեց և անծանօթին երեսին նետեց :

Սա զայրադին շարժում մ'ըրաւ և ուզեց յարձակիլ : Երկու բարեկամաց մին անոր ձեռքին դպաւ ու մըրմընջեց :

— Դուք ձեր տէրը չէք :

Եւ միանգամայն մատովը ցոյց տուաւ անոր երեք դիմակաւոր անձինք, որք որոշեալ նշանով մը զիրենք կը կոչէին :

Թալիզաք աներեւութացեր էր : Կ'զգար որ կատաղութենէն պիտի խենթեանար : Բայց նոյն այն վայրկենին թեւ մը մտաւ իւր թեւը և ձայն մ'ըսաւ իրեն .

— Սատանայ, այսպէս սպասցնե՞լ կուտաք ձեր բարեկամները . . .

Ֆէրնան տը վէլլէթրի Իտալացին էր նա : Եւ աչերը քթթելով յարեց .

— Շատ կը փափագիր սա սղտիկ պարոնն սպաննել . . .

— Այն մարդը կը ճանչնա՞ք :

— Ո՛հ, շատ քիչ :

— Եւ գիտէ՞ք ի՞նչ նախատինք . . .

— Հը՛մ, կարծեմ թէ խնդիրը թիվօլի մէջ տեղի ունեցած դէպքի մը վրայ է, բայց մանրամասնութիւնները չեմ գիտեր . զանոնք ալ դուք պիտի հասկցնէք ինձ . . .

Այս վերջին բառերուն եղանակը Թալիզաքի ականջին անախորժ գալով և թերեւս նոր հակառակորդ մը գտնելուն ուրախանալով՝ գոչեց .

— Եթէ ուզեմ . . . Վասն զի այնպէս մը կը խօսիք որ, կարծես թէ հրաման մը կուտաք ինձ . . .

— Նստի՛նք, ըսաւ Իտալացին՝ պարտէզին մէջ բոլորատեղիէն քիչ հեռու երկու պարապ աթոռ ցոյց տալով դերակոմմին :

Եւ նախ ինքը տեղաւորուեցաւ այնքան հանգստաբար, որքան կարելի էր այն յարդէ աթոռներուն վրայ, որոց յաջորդեցին ետքէն թրօնշօնի գործարանին երկաթէ աթոռները . յետոյ՝

— Սիրելիս պարոն տը Թալիզաք, ըսաւ, կարծեմ թէ հիմայ անանկ կացութեան մը մէջ ենք որ, մեր միջեւ ո՛չ սխալ հասկացողութիւն և ո՛չ վէճ կրնայ տեղի ունենալ . . .

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք . . .

— Անշուշտ մոռցած չէք թէ երեկ վճարօրն էր այն փոխանակագրին . . . զոր, անշուշտ մտազբաղ միջոցի մը, անանկ անուամբ մ'ստորագրեր էք, որ ձեր անունը չէ . . .

Դերակոմմը դեղնեցաւ, բռունքը կծկուեցան :

— Ի՞նչ օգուտ, շարունակեց միւսը : Այսօր ստորին կարգի անձինք միայն վստահութիւն կը վայելեն . փոքրիկ տուն մը կամ Սէն-Տընի փողոցը խանութ ունեցող Տիւրանի մը կամ Մարթէնի մը ստորագրութիւնը թիւյլըրբի բոլոր դքսերուն ստորագրութեան աւելի արժէք ունի հրապարակի վրայ :

— Բայց . . . այս փոխանակագիրը . . . թոթովեց դե-

բաղումը: Ինչէ՞ն դիտէք:

Իտալացիին գրպանէն գեղեցիկ թղթապանակ մը հանեց:

— Սհաւասիկ, ըսաւ արքունի կնքով դրոշմեալ թուղթ մը ցուցունելով:

— Ձեր ձեռքն ի՞նչպէս անցաւ:

— Շատ պարզ կերպիւ... ստակը վճարեցի:

— Դո՛ւք... ի՞նչ նպատակաւ...

— Ձէ՛ք կրնար հասկնալ որ իմ միակ նպատակս էր ձեզ ծառայութիւն մը մատուցանել...

Դերակոմսը ուսերը ցնցեց: Խաբեբայ սապատողը զմարդիկ լաւ կը ճանչնար:

— Իրաւունք ունիք, յարեց Ֆէրնան այս անձայն բացասութեան պատասխանելով: Ուրիշ նպատակ մ'ունիմ... չեմ ուզեր որ թալիղաքի դերակոմսը կորսուի... վասն զի իմ բաղդս անոր բաղդին կապուած է, վասն զի նորա հայրը, Ֆուժըրէօզի մարքիզն, իմ դատս եղող դատին մեծամեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէ և պիտի մատուցանէ... Ինչ որ այսօր մթին կ'երեւի ձեզ՝ օր մը պիտի լուսաւորուի... միայն խոստացէ՛ք որ այլ եւս ասանկ անխոհմտութիւն չ'ընէք... մատուցած ծառայութեանս փոխարէն զայս միայն կը խնդրեմ ձեռնէ...

— Ուրեմն այդ փոխանակագիրն ինձ պիտի տա՞ք...

— Դեռ ոչ... նա իմն ալ չէ... և նոքա միայն, որք այս քանի մը հազար ոսկին ձեր տրամադրութեան տակ դրին, կրնան զայն ձեզ վերադարձնել...

— Անոնք ո՞վ են...

— Ապահով բարեկամներ... կրօնից և միապետու-

թեան պաշտպաններ, որոցմէ վախնալու բան չունիք...

Եւ որովհետեւ թալիղաք կը լռէր:

— Այս չնչին բանին վրայ չխօսինք, յարեց Իտալացին: Միայն ուզեցի ապացուցանել ձեզ թէ ձեր վստահութեան արժանի եմ... ուրեմն ձեր պատմութիւնը շարունակեցէք և մեկն կերպիւ բացատրեցէք ինձ թէ ի՞նչ է ձեր ատելութեան պատճառն այն մարդուն դէմ, զոր պահ մ'առաջ մենամարտութեան հրաւիրեցիք:

Իտալացին շատ թեթեւութեամբ կ'անցնէր ամենաժանր կէտի մը վրայէն, վասն զի յիշեալ փոխանակագիրը կրնար թալիղաքի դերակոմսը եղեռնադատ անենին ներկայացնել: Սակայն դերակոմսը պատշաճ դատեց չսնդել: Ճշմարտութեան մէկ մասը կը գուշակէր: Սրդէն Իտալացւոյն խորհրդաւոր վարմունքը տեսնելով՝ կասկածած էր թէ միաբանութեան ընտանիներէն էր նա: Բայց այս մասին կրնար վերջէն համաձայնիլ անոր հետ. գլխաւոր վտանգը փառատած էր...

— Լա՛ւ, ըսաւ թալիղաք, պատմութիւնս լմնցնեմ: Թիվօլիի մէջ տեղի ունեցած հանդէսի մը վրայ կը խօսէի ձեզ: Հո՞ծ բազմութիւն մը կար և դժուարաւ կը շրջէինք, մանաւանդ հրախաղութեան միջոցին, որու փամփուլոյններն մեր ամենասիրելի թագաւորին զինանրջաններու ձեւն ունէին... յանկարծ մեծ շփոթութիւն մը տեղի ունեցաւ... սոսկալի ճարճատիւն մը լսուեր էր... ծանր գերաններէ բաղկացեալ հրարուետական լաստակերտներու մէկ մասը փլեր էր: Օրդաւ Սալվ ահաբեկ ճիչ մ'արձակելով և անդիտակից շարժմամբ մը՝ թեւն իմ թեւէս քաշեր էր... և ցաւալի դիպուածաւ մը յառաջ վազելով՝ ճիչդ ահագին

տախտակի մը տակ կը գտնուէր, որ արագաբար վար կ'իյնար... կարծեցի թէ մեռած է... Վասն զի բան մը չէր տեսներ... յանկարծ ամբոխէն մարդ մը գուրս ցատկեց... Ի՛նչպէս այն տախտակն օդին մէջէն բռնեց, ի՛նչպէս դարձուց... ի՛նչպէս կրցաւ վար չձգել... զայս չեմ կրնար հասկնալ... Յորձանքը զիս Օրդ. տը Սալվէն բաժներ էր... երբ անոր քով հասայ, երիտասարդին բազկաց մէջն էր կիսանուաղ... աչերը բացաւ, դողաց... ինձ այնպէս թուեցաւ թէ այն մարդն անծանօթ չէր իրեն... և երբ ինձի հետ մայրս ու բոլոր իւր բարեկամներն իրեն մօտեցեր էին, երիտասարդն յարգանք խոնարհելով մէկդի քաշուեցաւ և իրեն մատուցուած շնորհաւորութիւններէն ու երախտագիտութեան ցոյցներէն խոյս տուաւ... Սրտաշարժ բան էր այս... Բայց միայն ես նշմարեցի թէ մեր բանաստեղծական անծանօթն, այն ազնուացեղ թափառայած ասպետը. Օրդ. տը Սալվի չըջազգեստէն ժապաւէն մը գողցաւ... ո՛հ, պարզ ժապաւէն մը... Պարտաւորութիւն համարեցի այս յանդգնութիւնն իմացնել Իրէնի. բայց փոխանակ նեղանալու, չհաճեցաւ իսկ պատասխանել ինձ... բայց վերջապէս այս միջադէպն այնքան կարեւորութիւն չունէր որ աւելի երկար ատեն խորհէի անոր վրայ...

— Բայց կը գուշակեմ թէ այն ասպետն այս անձայն մեծարանք բաւականացած ըլլալու չէ...

— Սիրելիս, կանայք խենթ են։ Հիմայ այս անձն ամէն օր կը համարձակի Օրդ. տը Սալվի պատուհաններուն առջեւէն անցնիլ, պարտէզը ծաղիկներ նետել... և շիտակն ըսելով կարծեմ թէ այն աղջիկը, որ իմ կենսո

պիտի ըլլայ, իւր վանդակին ետին ծածկուած՝ անոր անցնիլը կը դիտէ... Այս բանը քիչ մը չափազանց է... Ո՛չ ապաքէն ձեր կարծիքն ալ այն է թէ բոլոր այս բաներուն վախճան տալու ժամանակն հասած է...

— Սրդարե՛ւ, ըսաւ Ֆէրնան խնդալով, ահա՛ սիրահար մը, որմէ պէտք է ազատենք զձեզ, և այս ալ դիւրին է...

— Զինքը կը ճանչնա՞ք, ես ծառայս իւր ետեւէն ղրկեցի, և միայն սա կրցի իմանալ թէ ամէն օր այս ժամուս Վալուայի սրճարանը կուգայ... ահա՛ այդ պատճառաւ այսօր ես ալ հոն գացի...

— Առանց ձեր փափագին հասնելու, այնպէս չէ... սիրելիս Թալիզաք, ներեցէք որ բարեկամութեամբս ու փորձառութեամբս օգնեմ ձեզ... այն մարդը ձեզի համար հակառակորդ մը չէ և չկրնար ըլլալ։ Եթէ Օրդ. տը Սալվի թեթեւ գլուխը դիպուածաւ բոլորովին շնորհալի վէպ մը չինած է, ես անոր բանաստեղծական յափշտակութիւնն անմիջապէս հանդարտեցնելու միջոցը գիտեմ...

— Այդ միջոցն ի՞նչ է...

— Իւր գեղանի խորհրդաւոր սիրահարին անունն իրեն ըսել...

— Այն անունը, զոր չուղեց ինձ ըսել...

— Զեմ՝ զարմանար... Սիրելիս, ձեր հակառակորդը վաղեմի հոպիտ մ'է... և Ֆանֆար կը կոչուի...

Դերակոմսը սկսաւ բարձրաձայն խնդալ։ Հտպի՛տ մը։ Ֆանֆար... և այդպիսի մարդ մը աղջիկ մը կը փրկէ՛ր... Շիտակը այս տեսակ մարդիկ կը յանդգնէին քաջ ու արի ըլլալ...

— Հա՛, հա՛, հա՛, կ'ըսէր դերակումն ի զուր ջանալով իւր պաղարիւնութիւնն ստանալ... Բայց ըսել է այն... անպիտանին հետ մենամարտիլ ուղեւով կատարելապէս ծաղրելի եղայ... Թող որ նա արդէն իւր վատութիւնն ապացոյց...

Արդ որովհետեւ ֆէրնան ներկայ գտնուած էր այն տեսարանին, յորում Ծանփար — վասն զի արդարեւ ինքն էր — մերժած էր Թալիզաքի հետ մենամարտիլ, վատութիւնն բառը զինքը ժպտեցուց։

— Ըսել է իւր բարեկամներն այն մարդուն ի՞նչ ըլլալը չեն գիտեր...

— Ամենեւին... շատ լաւ կը ճանչնան զայն...

— Եւ ի՞նչպէս անոր ձեռքը կը սեղմեն... ինչպէս կը խօսին իրեն հետ...

Դերակումն անմոռութիւնն զգալի կերպիւ կը նեղացնէր Իտալացին որ, կարճ կապելու համար, դերակումն թեւը մտաւ։

— Պահ, ըսաւ, ալ այս բաներուն վրայ չմտածենք։ Բարեկենդան է... օրերնիս զուարթութեամբ աւարտենք...

— Շիտակն, ըսաւ դերակումը, շատ դո՛հ պիտի ըլլայի, եթէ կարենայի պատահիլ անանկ արկածի մը, որ այս ծաղրելի դէպքերը մոռցնել տար ինձ։

Պ. տը Թալիզաք կը մոռնար նոյն խաղ այն արհամարհանքն, զոր Ծանփար ու իւր բարեկամները ցոյց տուած էին հօրն ու իւր անուան նկատմամբ։ Ի՞նչ երջանիկ բնութիւն...

Երկու երիտասարդք ոտք ելան, և պարտէզէն անցնելով՝ Վիվիէն փողոցին կողմը գացին։

Կեդրոնական աւազանին մօտեցած ատեննին, Ֆրէտէրիք յանկարծ զարմանաց բացագանչութիւն մ'արձակեց և կանգ առաւ։

— Ի՞նչ կայ, հաշցուց Իտալացին։

— Ստանայ, ըսաւ Թալիզաք. ահա՛ ուղած արկածս...

Հետաքրքիրներու շրջանակի մը մէջտեղ նորատի աղջիկ մը ածուներէն մէկուն վանդակին կռթնած և կաղի լապտերի մը լուսոյն ներքեւ կ'երգէր և կիթառ կը զարնէր։

Յոյժ շնորհալի տեսարան մ'էր այս։ Նորատի աղջկան թուխ մազերն, զորս սպիտակ բրդէ թաշկինակով մը կապած էր, ալեծածան կ'իյնային իւր բարձեւ ուսերուն վրայ։ Մթնշաղի տկար լուսուն, զոր լապտերին լոյսը կատարելապէս չէր կրնար ցրուել, անուշ և դեղանի, կատարելապէս ձուածեւ դէմք մը, միամիտ և միանգամայն զուարթ խոշոր սեւ աչեր կը տեսնուէին։

Նուագարանին թեւերն իւր սպիտակ և նուրբ մատերուն ներքեւ կատարեալ ներդաշնակութեամբ կը շարժէին, մինչդեռ իւր թարմ ու մաքուր ձայնը Տալէյրաքի անուշ խաղերը կ'արձակէր օդոյն մէջ։

Երբ սիրելին վերադառնայ

Իւր նուագիկոս սիրուհւոյն քով,

Գարունն յայնժամ կ'նշանակայ,

Ծածկէ դաշտը կանաչներով։

Բայց կ'ապասեմ ի զուր... Ափսոս

Եւ սիրելիս չգառնար հոս։

Ափսոս (1)

Յետոյ յանկարծ, կարծես այս ցաւագին ողբերգին փոխարէն զուարթ ու կայտուուն եղանակ մ'ուղեւով

(1) Վիվիէն Նիսո սերէն խելեցաւ։

նուագեւ, Պոլալտիէօի եղանակը կ'երգէր .

Փորրիկ վաճառականն եմ ես .

Ինչ որ ունիմ՝ տեսակն է լաւ . . . (1)

Եւ ձայնն ա'յնքան ճկուն , ա'յնքան շնորհալի էր որ , այս յորդորակն ընդհանուր ծափահարութեամբ ընդունուեցաւ :

Նորատի աղջիկը գլուխը խոնարհելով բարեւեց և ապա իւր կիթառին կունակը ժողովրդեան ներկայացուց : Իւր դէմքն յանկարծ սաստիկ կարմրութեամբ մը ծածկուեր էր : Երբ Ֆրէտէրիք դերակումին առջեւ եկաւ .

— Այսօր առանձի՞ն էք , մըմնջեց երիտասարդը՝ նուագարանին վրայ երկու ոսկինոց մը դնելով :

Աղջիկը ցնցուեցաւ , անոր երեսը նայեցաւ , յետոյ առանց պատասխանելու անցաւ :

Հանգանակութիւնը լմնցնելով՝ հեռացաւ . . . :

Դերակումը յօնքերը պուստած ու անշարժ մնացեր էր :

— Մարքիզուհին խիստ է , ըսաւ Իտալացին :

Եւ ծռեցաւ ու աւազին մէջէն բան մ'առաւ :

— Ահա՛ , սիրելի դերակում , ձեր երկու ոսկինոցն առէ՛ք :

Նորատի աղջիկը զայն դետին նետեր էր :

Ֆրէտէրիք կատաղութեան աղաղակ մ'արձակեց :

— Լի՛րբը , ըսաւ :

— Եւ երկու ամիս է որ այս այսպէս կը տեւէ , ըսաւ Ֆէրնան : Եւ ամէն օր մարքիզուհին — ի՛նչ տարօրինակ մակդիր — պարոն տը Թալիզաքի յարգանքները կը մերժէ . . .

(1) Մօրի գէւղին հանդիսը . . .

— Վայ . Ֆէրնան . . . ըսել է դուք ձեր ժամանակը զիւ լրտեսելով կանցնէք : Զգուշացէք , համբերութիւնն ալ սահման մ'ունի . . .

— Բայց ձեզի համբերութեան խօսք ընող կայ : Դուք մինչեւ այս աղջիկը սիրելու չափ կը խոնարհիք , և իւր արհամարհանաց կը ժուժէք , մինչդեռ եթէ ուղեւոր ըլլաք . . .

Ֆրէտէրիք անոր թեւը բռնեց .

— Զի՛ս մտիկ ըրէք , Ֆէրնան : Սիրտս կատաղութեամբ և ուղեղս յիմարական տռփանօք լի է . . . սա Ֆանֆարէն վրէժս առէք . . . օգնեցէք ինձ որ այս աղջիկը ձեռք ձգեմ . . . և այն ատեն ես ձերն եմ . . .

— Մն ա՛նդր , մըմնջեց Իտալացին :

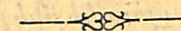
Յետոյ բարձրաձայն յարեց .

— Դաշնագրութիւննիս ըրինք , հիմայ երթանք ընթերենք . . .

— Բայց այս աղջիկը . . .

— Այս իրիկուն կը խօսինք անոր վրայ . . . և կը յուսամ որ ինձմէ չպիտի դանգատիք . . .

Եւ Ֆրէտէրիք քաշեց տարաւ դէպի Միլ-Քօլօնի սրճարանն :

Մարքիզուհին .

Բ .

Նախընթաց գլխուն մէջ պատմած դէպքերնուս ի վեր քառասուն և ութ ժամ անցեր էր , այսինքն բա-

բեկենդանի երեքշաբթին էր :

Թրքական սրճարանին դէմ, որ 1824ին եւրոպական համբաւ մ'ունէր և որու պերճութիւնն ու ճոխութիւնը կը գովէին լրագիրք, այն ատեն նեղ ու բարձր և աղքատիկ երեւոյթով տուն մը կար, ուր շատ մը համեստ արհեստաւորներ կը բնակէին, վասն զի վարձքերն ատան էին : Սուրա մեծաւ մասամբ Շաթ-տ'Օի հրապարակին վրայ տարւոյն մեծագոյն մասը կանգնուած խրդիկներու տէրերն էին :

Որովհետեւ քիչ վերջն առիթ պիտի ունենանք նրկարագրել նախկին Բարիզու այս զարմանալի անկիւնն, որ անծանօթ է արդի ցեղին, անմիջապէս մտնենք այս տունը, որ Թանգի ծառուղւոյն 42 թիւը կը կրէր :

Հինգերորդ յարկը սենեկի մը մէջ, այն աղջիկը, զոր մարքիզուհի կը կոչէին... հայելիի մ'առջեւ կեցած իւր արդուզարդը կը լմնցնէր : Այս փոքրիկ սենեակն արդարեւ խեղճ երեւոյթ մ'ունէր իւր պատերուն տմոյն թղթերով և սպիտակ փայտէ սեղանով : Յաճ ու նեղ պատուհանին փեղկերը լաւ չգոցուելով, հովը ներս կը խուժէր և ժագօնայի վարագոյրները վեր կ'առնուր : Ձեղնաձեւ պատերուն վրայ կախուած էին մի քանի կոշտ նկարուած պատկերներ, որք ժընքվիւ մտր Պրապանի, Թափառական Հրեայի նման ժողովրդական առասպելներ կը ներկայացնէին և որոց ներքեւ կը գլտնուէին գեշ տպագրուած ոտանաւորներ :

Սենեակը փոքր ու խեղճ և սակայն գրեթէ գեղեցիկ էր, վասն զի գետինը մաքուր, համեստ սեղանին վրայ ձգուած անձեռոցն յոյժ սպիտակ էր, և անկողինը սպիտակ ու կապոյտ ծաղիկներով ծածկոցին տակ

շնորհալի կերպիւ կծկտած էր գոգցեռ :

Իրաւ է որ հայելին, որ շրջուն մանրավաճառի մը հակէն ելած էր, շատ ստորին տեսակէ էր, բայց այս պահուս այն կապուտակագոյն ապակին վիշնտիկեան բոլոր հայելիներէն աւելի կ'արժէր, վասն զի Կրէօդի երեւակայած ամենաջնաղ գլուխներէն աւելի գեղանի գլուխ մը կը ներկայացնէր : Փողոցի երգչուհին երկու թեւերը ճակտին վրայ վերուցած՝ կը պլորէր իւր սեւ մազերն, զորս իւր նուրբ մատերը դժուարաւ կըրնային բռնել, և որու գանգուրներն անհնազանդ տղոց պէս, կարծես մտահաճութեամբ խոյս կուտային իւր ձեռքերէն : Փափուկ և նուրբ դէմքն ունէր այն վարդագոյն երանգն, որու գաղտնիքը նկարիչք հազիւ երբեմն կրնան կորզել բնութենէն : Նորա մեծ ու վճիտ աչերը երիտասարդութեամբ կը փայլէին, և կարմիր շրթունքն կարծես առանց շարժելու՝ ճասնելվեց տարու ենք կ'ըսէին, գոգցեռ հակապատկեր մ'ընծայելով իւր ճկուն մէջքին և իրանին հետ, որ արդէն լեցուն էր :

Շղարշէ գտակը ճարպիկութեամբ կապեց : Թեւերը խոնարհեցան և շնորհալի ամօթխածութեամբ մը ձեռօքը շտկեց շրջագոցատին ծալքերը, որք բացուեր էին :

Այս միջոցին նորատի աղջիկը հծծիւն մը լսեց, որ կարծես քովի սենեակէն կուգար, և դողաց :

Աշխուժիւ դուռը վազեց և զգուշութեամբ ու կիսովին բանալով՝ քովի սենեակը նայեցաւ :

— Խեղճ կին, միմնչեց, կ'արթննայ : Արդեօք դարձեալ տառապելու համար է...

Այն հծծիւն արձակող ձայնն աւելի որոշակի լսուեցաւ :

—Սինէ'թ, փոքրիկ Սինէ'թ, կը կրկնէր:

—Զարմանալի՛ բան, ըսաւ դարձեալ նորատի աղջիկը. երբ այս անունն արտասանելը ըսեմ, ինձ այնպէս կը թուէ թէ այս անունն անծանօթ չէ ինձ...

—Եկո՛ւր, Սինէ'թ, փոքրիկ Սինէ'թ:

Այս անգամ նորատի աղջիկը դուռը կատարելապէս բացաւ ու ներս մտաւ:

Գետնէն հաղիւ մէկ ոտք բարձր անկողնոյ մը վրայ ընկողմանած մարդկային էակ մը — կին մը — կը ջանար դաստակներուն կռթնելով ելլել:

Եւ արդարեւ մարդ չէր կրնար հաւատալ որ այն կերպարանքը մարդկային կերպարանք մ'ըլլար...

Սոսկալի կերպիւ սպիացեալ դէմքի մը վրայ արեամբ կարմրցած երկու աչեր այնպէս մը կը քթթէին որ, կարծես թէ չէին կրնար լուսոյ տուլ:

Յայտնի էր որ այս արարածը սոսկալի արկածի մը զոհ եղած էր:

Կծկտած անդամներն իրենք իրենց վրայ ծալլուած և անշարժութեան մատնուած էին: Ձեռքերը, որք վրդին և դէմքին պէս անմորթ կ'երեւէին, արենադոյն երանգ մ'ունէին:

—Ծառա՛ւ, ըսաւ կինը:

—Ահաւասիկ, փոքր մայրիկ, ըսաւ աղջիկը, զոր Սինէ'թ կոչած էր:

Խեղճ կինը ժպտեցաւ, եթէ կրնայ ժպիտ համարուել այն տեսակ մ'ահռելի ծիծաղն, որ ատամնազուրկ և կրծուած չրթներով բերնին խորութիւնը ցոյց կուտար...

Աւա՛ղ, դեռ ամէնն այս չէր:

Թշուառը խենթ էր, և մինչդեռ նորատի աղջիկը սենեկին մէջ կ'երթեւեկէր ոտից ծայրը կոխելով՝ որպէս ղի անոր թմրութիւնը չվրդովէ, խուլ և յարատեւ խորդիւն մը կ'ելլէր նորա կուրծքէն:

Այս կինն ուսկի՛ց եկած էր: Ո՛վ էր:

Ոչ ոք գիտէր:

Իսկ նա որ ինքզինքն անոր թշուառութեանը նուիրած էր, ընթերցողը ճանչցաւ զայն արդէն:

Սինէ'թն էր նա, փոքրիկ Ֆրանսինը, Սիմօն Ծուժէրի և Ֆրանսուաղի աղջիկը...

Վօժի գետնափորին մթութեան մէջ փոքրիկ ժաքէն բաժնուելէն ետքն ի՞նչպէս մահուընէ ազատեր էր: Երկար, յոյժ երկար ատեն վազեր ու կորսուեր էր այն գմբեթներու բաւղին մէջ, որք կարծես զինքը շուարեցընելու համար զիրար կը կտրէին: Գրեթէ խենթեցեր էր, վասն զի շուրջը մութը կը տիրէր. պատերուն կը զարնուէր, կ'իյնար, կ'ելլէր, կը ջանար միշտ ազատիլ այս սոսկալի լաբիւրինթոսէն, որ հսկայական եղջիւրներով հրէշ մը կը թուէր իրեն:

Բայց մթութիւնն իսկ կը գթայ տղոց:

Սինէ'թ ինկեր էր այն պատերազմի դաշտեր կողոպտողներու խմբին մէջ, որոց տիպն առ յաւէտ սահմանած է մեծն Հիւկօ իւր Թէնարտիէն ստեղծելով:

Հոն երիկ, կնիկ, տղաք կային: Փոքրիկն Սինէ'թ այնքան շնորհալի էր որ, այս կինը, որ մահամերձները մեռցնելով կը կողոպտէր, զայն կոչեց, երեսին ժպտեցաւ ու քաջալերեց: Ո՛վ մարդկային ցեղի եղականութիւնք. այս կինն իւր սոսկալի արհեստը կը գործէր

կռնակն ունենալով իւր տղաքը, որք կողով մը ձեւացնող և ուսերուն կապուած տեսակ մը ցփսիի մէջ կծկտած էին: Այս մատակ գայլը բարի մայր էր:

Փոքրիկ աղջիկը չէր կրնար բացատրութիւններ տալ: Ինչո՞ւ այսպէս լքեալ ու ահաբեկ էր: Ամէն հարցմանց կը պատասխանէր մի միայն հա՛յր Սիմօն, մա՛յր Ֆրանսուազ գոչելով... Գնա՛ այս տեղեկութեամբ մարդ գտիր... բաց յաստի գործ ալ կար: Արշաւանքը, որ վայրագ և վերջնական կռիւներու տեղի կուտար, առատ աւար կը խոստանար... ուստի Սինէթը հետ տարին...

Խաղաղութեան ատեն ալ պահեցին և գեշ աղեկ մեծցուցին...

Այն թափառականն, որ քիչ մ'ստակ հաւաքեր էր, իւր երկրին՝ Պէզուայի մէջ քիչ մը հող գնեց: Նա վարժուեր էր Սինէթի, որ այժմ իւր երիտասարդական երգերը կը գեղգեղէր, ամէն ինչ մոռնալով բոլոր տղոց պէս, զորս շատ անգամ ապերախտ կ'անուանեմք, մոռնալով թէ մոռացումը ուղեղէն կուգայ և ոչ թէ սրտէն:

Իրենց բնակած գիւղին մէջ ծերունի նուագահար մը կար, վաղեմի զինուոր, որու ջութակն ու երգերը շատ անգամ բանակն զթօսեցուցած էին:

Այս մարդը նշմարեց որ Սինէթ — զինքն այսպէս կը կոչէին միշտ — անուշ ձայն մ'ունէր: Ինչ որ իրաւ ալ էր:

Այս բանը գիւղին մէջ երաժշտական վարժարան մը հիմնելու գաղափարը ներշնչեց իրեն: Երեք աշակերտ ունեցաւ, որոց երկուքը բան մը չէին վճարեր: ասոր փոխարէն երրորդն ալ ինքը կը սնուցանէր:

Եւ ահա մեր բարեմիտ մարդն սկսաւ կնտնտոցը շար-

ժել, անհուն քանակութեամբ բեւեկնի խէժ սպառել, այնպէս որ, բոլորովին տխմար չըլլալով, յաջողեցաւ վերջապէս աղամանդը գտնել, այն էր փոքրիկն Ֆրանսին:

Երազ երազի վրայ: Բարեմիտ ծերունւոյն միակ վափազն էր իւր աշակերտուհին աւելի ընդարձակ բեմի մը վրայ ներկայացնել, երբ յանկարծ անակնկալ դէպքեր տեղի ունեցան...

Դիւղին վրայ համաճարակ ախտ մ'իսկաւ, ինչ որ մերձակայ ճիզուիթներէն ոմանք նախախնամութեան կողմանէ պատիժ մը համարեցին այն գիւղացւոց, որք կիրակի օրերը դալարեաց վրայ կը պարէին կամ պիղծ երգեր մոտիկ կ'ընէին:

Ինչ որ է, սեպէ՛ թէ երկինք այս հանդարտութեան նեղանալով, Ֆրանսին երկու ամսէն առանձին մնաց:

Իւր անցելոյն վրայ տեղեկութիւն չ'ունէր: Ի զուր իւր երեւակայութեան մէջ ջանացեր էր վերակազմել այն սոսկալի դէպքերն, որոց խառնուեր էր: Բայց ի զո՞ւր, կարծես թէ այն գետնափորին մութը, որու մէջ կորսուեր էր, իւր ուղեղին բոլոր նեարդներուն վրայ տարածուած էր: Իւր յիշողութեան մէջ սեւ մառախուղ մը կար, որմէ անդին բան մը չէր տեսներ...

Առանձին էր: ո՞ւր կրնար երթալ:

Փորձեցին զինքը եկեղեցւոյ ծոցը ձգել: Եւ բարի բարք պայմանական հիւրընկալութիւն մ'առաջարկեցին իրեն, զոր ի սկզբան ընդունեց: Բայց ազատ երկնից, անցնող տղաքներն համբուրելու համար ծռող ծաղկանց, անկեղծութեամբ և բարութեամբ շողջողուն խոշոր աչքի մը նմանող արեւուն վարժուած ըլլալով, վան-

քէն, կէս լոյսէն, և զինքն ուշի ուշով դիտող պողպատեայ աչքերէն վախցաւ :

Բնութեամբ անկախ ըլլալով՝ պատէն անցաւ ու ճամբուն վրայ փախաւ : Ո՞ր ճամբան... Զգաց թէ նորէն կը մոլորի. բայց այս տպաւորութեան յաղթեց և յառաջացաւ երգելով ու — պէտք է խոստովանիլ, — մոռալով, թէեւ շատ անգամ առանց ինքն ուղեւոր կուտային իրեն :

Գեղջկուհի մը հին կիթառ մը տուաւ անոր, զոր անժանօթ քրուպատուր մը հոն մոռցած էր և զոր տղան տենջանօք դիտած էր :

Յետոյ, որովհետեւ ամէն ճամբայ աւելի ճշմարիտ է որ Բարիդ կը տանի քան թէ Հռովմ, այս երկու քաղաքաց առաջինն հասաւ :

Գիտենք թէ ի՞նչ են այս խեղճ աղջկունք, երբ այն հնոցին մէջ կ'իյնան : Պահ, նա կարելի եղածին չափ պզտիկցաւ, անուշցաւ : Օգնութենէ զուրկ չմնաց : Իւր առաջին տանուտէրը, որ ոստիկանութեան ծառայութիւններ մատուցած էր — ինչպէս որ կը տեսնենք՝ յոյժ բարեսիրտ էր — ըսաւ թէ կրնայ փողոցներն երգելու արտօնութիւն ստանալ իրեն համար :

Բայց որովհետեւ Սինէթ, թէեւ տակաւին տասնեւհինգ տարու, թագաւորի կամ լրտեսի արժանի պատառ, մ'էր այս մարդնալ իւր պայմաններն առաջարկեց :

Փրանսին նորէն փախաւ և ինկաւ ճշմարիտ խղիկ մը, ուր աղքատներ միայն կային, զորս միւս տանուտէրն իւր պատուաւոր յարկին տակ չպիտի ուղէր պատասպարել, և որք սակայն աշխարհի լաւագոյն մարդիկն էին ու սոսկալի կերպիւ աշխատելով քիչ բան կը շահէին :

Զէր մոռցած թէ տանուտէրն ի՞նչ ըսեր էր իրեն քաղաքապետութեան նկատմամբ : Տեղեկութիւններ հարցուց, վասն զի այս փոքրիկ աղջիկն յոյժ մտացի էր... և վերջապէս այն երանաւէտ արտօնութիւնն ստանալու համար ժէրիւզալէմ փողոցի մէկ վանդակին ետին կապիկի մը նման ծածկուող գրագրի մը կոշտ քրծնութեանց տոկալը բաւ եղաւ...

Ս.յս բանն ընելէն ետքը, ուրիշ գաղափար մ'եկաւ միտքը :

Ըսինք թէ հիմակուան բնակած տեղը շատ մ'աղքատներ կային. ուղեց անոնց միոյն, հիւանդի մը հոգն իւր վրայ առնուլ : Յանդուգն էր նա, և կ'ըսէր թէ ստակ չահելուն ապահով էր...

Անոր առաջարկութիւնը լսեցին և իրարու խորհուրդ հարցուցին :

— Քեզի յարմար բան մ'ունիմ, ըսաւ հիւանդապահներէն մին. դու բարի ու քաջ ես...

— Բա՛ջ...

— Դիտմամբ այս բառը կը գործածեմ... վասն զի խեղիւրը հրէշի մը վրայ է...

Փրանսին չկրցաւ ահաբեկ բացագանչութիւն մը չ'արձակել :

— Կին մ'է. կեցիր որ պատմեմ :

Եւ թշուառը, որ ինքն ալ հանքի մը պայթելովն պլակերալ դէմք մ'առած էր, իւր արկօթեան բարբառով նկարագրեց այն սոսկալի արարածը, որու պահպանութիւնը Փրանսինի կը յանձնէր :

Ս.յն խարտեաչ ու սիրուն աղջիկը պահ մ'աչերը դոցեց, կարծես այս սոսկալի և պլանդակ երեւոյթը

երեւակայութեանը մէջ պատկերացնելու համար :

Յետոյ ըսաւ .

— Երթանք տեսնենք զայն :

Արդարեւ գացին :

Թշուառ անցորդ մը այս կինն , այս անանուն , ան-
ձեւ և անկերպարան էակն հովտի մը մէջ գտեր էր :

Անկից ի վեր շատ ժամանակ անցեր էր : Ազատիչը
մեռեր էր , և ոչ ոք գիտէր թէ երբ գտեր էր զայն :
Իրմէ ետքն ուրիշներ — հիւանդներն երբեմն բարեսիրտ
կ'ըլլան — այս բանականութենէ զուրկ , սակայն բարի
և հեղ ու անփնաս արարածը քովերնին առեր , գեշ ա-
ղէկ , բայց ընդհանրապէս գեշ , այսինքն ինքզինքնուն
պէս կերակրեր էին :

Միայն թէ բեռը ծանր էր :

Ֆրանսիին առաջարկութիւնն ուրախութեամբ ըն-
դունեցին :

Զարմանալի տեսակցութիւն մ'եղաւ այս : Ֆրանսի-
նէթ նայեցաւ այն կնոջ զոր — ճշմարիտն ըսելով — զըզ-
ուելի էր տեսնել . . .

Իւր կրակոտ , մատղաշ ու մեծ աչերովը դիտեց զայն
. . . Կը վարանէր : Գոնէ միւսներն այնպէս կը կարծէին :

Բայց յանկարծ Ֆրանսին յուշիկ յուշիկ յառաջացաւ
. . . յետոյ երկու թեւերը եղկելոյն վիզը նետեց . . .

— Փոքրիկ մայրիկ , ըսաւ , կ'ուզէ՞ք ինձի հետ գալ . . .

Ինչո՞ւ համար այս մանկական և սիրուն մայրիկ բա-
ռը դործածեց . . .

Ինքն ալ չէր գիտեր : Զինքը լսողները ժպտեցան ,
ինչ որ կը նշանակէր :

— Ո՛րքան բարի է . . .

Եւ սակայն պէտք է ամէն բան ըսել . . .

Պէտք է լաւ գիտնալ թէ — առանց նախախնամա-
կան միջամտութեան , առանց աւելորդ ապաշտական
գաղափարներու — դիրար պիտոյ էակաց միջեւ տեսակ
մը անգիտակից , սերտ , ֆիզիքական հաղորդակցու-
թիւն կայ , որ ուղեղին վրայ կը ներգործէ և այնպիսի
ցոյցեր ընել կուտայ անոր , որոց արժէքն իսկ չհասկնար
Ըսեր էր .

— Փոքրիկ մայրիկ . . .

Առանց մտածելու . . .

Արդ . . . նա իւր մայրն էր :

Այո՛ , այս նահատակը , այս հրէշը , այս խենթը Սի-
մօնի կինը՝ Ֆրանսուազն էր . տղաքն ազատելու համար
ծերունի Լասվէնի վառած կրակին բոցերուն մէջ գա-
լարելէն ետքը՝ թէ՛ անձին գիտակցութիւնը , թէ՛ յի-
շողութիւնն և թէ բանականութիւնը կորուսեր էր . . .

Ուսկի՞ց փախեր էր : Ինչէ՞ր քաշեր էր մինչեւ որ
վսեմ աղքատը վերուց զինքը , մինչդեռ եթէ հարուստ
մ'ըլլար , անշուշտ ոտքովը մէկդի պիտի ընէր զայն ,
վախնալով որ մարսողութիւնը կը խանգարի :

Ոչ ոք կրնար ըսել զայս . . .

Իսկ ինքը մեռած էր . . . կենաց համար . . . անցելոյն
համար մեռած . . .

Եւ ահա դիպուածը փոքրիկ Ֆրանսինն ու պառաւ
Ֆրանսուազը դէմ առ դէմ կը բերէր . . .

Մին կայտառ , անձնուէր , կենսալիր և պարկեշտ . . .

Միւսը մոռցուած , անծանօթ , գերեղմանէն փախած :

Որովհետեւ այն կինն անուն չունէր , Ֆրանսին վար-
ժուեր էր փոքրիկ մայրիկ կոչել զայն . . . տարօրինակ

ինքնաբերութիւն (intuition), որ աւելի սրտակեղեք կ'ընէր այս կացութիւնը, զոր ոչ ոք կը գուշակէր:

Մայր ու աղջիկ, որոց երկուքն ալ թալիզաքներու անուանարկութեան զոհ եղած էին, և որոց մին չըքաւորութեան, իսկ միւսը տառապանաց և յիմարութեան այս սոսկալի վիճակին դատապարտուած էին, այսպէս իրար հանդիպեցան...

Ֆրանսին զայն տարաւ ու իւր փոքրիկ սենեկին քով տեղաւորեց: Դիշեր ցերեկ կը հսկէր անոր վրայ: Եւ այս բնազդական և որդիական հոգածութիւնն յոյժ սրտաշարժ էր:

Նորատի աղջիկը քովն եղած ատեն պառաւը երջանիկ էր: Երբ բացակայ ըլլար՝ կը կոչէր զայն. ներկայ եղած ատեն հարիւր անգամ կ'արտասանէր Սինէթի անունը, որ իւր ականջին այնպէս կը հնչէր, ինչպէս տարագրելոյն ականջին կը հնչէ իւր երկրին երգերը:

Ֆրանսին կ'աշխատէր: Յաճախորդներ շահէր էր: Արդարեւ կանոնաւոր ունկնդիրներ ունէր: Այնինչ քառուղին, այսինչ հրապարակը, այն ինչ գաւիթը որոշեալ ժամերու կ'սպասէին իրեն: Իւրաքանչիւրին հաճելի եղած երգը կ'երգէր: Երբեմն ժողովրդեան մէջէն ձայներ կը խնդրէին որ այսինչ վիպերգը վերստին երգէ:

Իսկ մաքքիգուհի մասկդիրին պատճառը դիւրին է գուշակել և պէտք չէ գեշ իմաստով ըմբռնել:

Իրաւ է թէ ոչ անմիտ սնապարծութիւն և ոչ լիբր հպարտութիւն ունէր: Բայց իւր բուրգէ շրջադեհստն ա'յնքան շնորհօք կը կրէր, մաղերը ծածկող գտակն անանկ վայելուչ ճաշակաւ կը դնէր որ, ժողովուրդը զայն մարքիզուհի անուամբ մկրտեր էր...

Գանք մեր երկու անձանց.

Ֆրանսին գաւաթը յիմարին ներկայացնելով՝ անոր քով նստաւ և կամաց մ'ըսաւ.

— Փոքր մայրի'կ, պէտք է որ դուրս ելլեմ. խոստացէք որ բացակայութեանս ատեն հանդարտ կ'ենաք...

— Հանդա'րտ, հանդա'րտ. այո', Սինէթ...

— Չըլլեց որ առանձին ելլելու փորձ ընէք...

— Ո'չ, շատ հանդարտ, շատ հանդարտ...

— Եւ վաղը ձեր գեղեցիկ գդակը պիտի դնեմ գըլուխնիդ...

— Ժապաւէններով, հարցուց յիմարը զուարթ ծիծաղով մը:

— Այո', ժապաւէններով:

— Ս'հ, երջանկութի'ւն... գո'հ...

Եւ իւր կարկամեալ ձեռներն իրարու կը զարնէր:

Բայց միանգամայն աղաղակ մ'արձակեց:

— Յա՛ւ, կը ցաւի', գոչեց:

Եւ իւր չարչարեալ հէգ մարմնոյն վրայ շղաճգային սարսուռ մ'եկաւ:

Ֆրանսին՝ հրեշտակային համբերութեամբ կը մխիթարէր ու կը քաջալերէր խեղճ կինը, նորա գըլուխն իւր մանկական ձեռքերուն մէջ կ'առնուր, նորա սպիտակ մազերը կը համբուրէր...

Յանկարծ յիմարը շտկուեցաւ.

— Տուփը', ըսաւ, ո՛ւր է տուփը...

Ֆրանսին խեղճ կնկան բերնէն ստեպ լսեր էր այս բացազանչութիւնն որ իրեն համար բնաւ նշանակութիւն չունէր:

— Տուփը պիտի բերեն , ըսաւ՝ հիւանդին մտահա-
ճութեան համակերպելու համար :

— Այո՛ , հարկ է , կը շարունակէր միւսը՝ կանոնաւոր
ու յամբ շարժմամբ գլուխը ցնցելով : Տո՛ւփը . . . հա-
րըստութիւն է . . . ստակ է . . . տիտղոս է . . . ամէն բան
է . . . Ես տուին ո՛ւր դրի . . .

Յետոյ սկսաւ ցած ձայնիւ խօսիլ , այնքան ցած որ
Ֆրանսին բան մը չէր լսեր :

Երգչուհւոյն առօրեայ շրջանին ժամանակն եկեր էր :

Ըսինք թէ բարեկենդանի երեքշաբթին ըլլալով՝ կը
յուսար լաւ հասոյթ ընել : Աւելի աղէ՛կ . վասն զի ա-
սով պիտի կարենար յիմարն աւելի լաւ խնամել և տը-
ղու մը պէս զուարճացնել զայն . . .

Հիւանդը նորէն քնացաւ :

Ֆրանսին անոր քովէն ելաւ և ոտից ծայրը կոխե-
լով՝ իւր սենեակը վերադարձաւ :

Կիթառը վար առաւ և լարերը շարժելով՝ դաշնա-
կութիւնը նայեցաւ :

— Օ՛ն , ըսաւ , պատուաւոր մարդիկ թո՛ղ պաշտպա-
նեն զիս . . .

Դուրս ելլելու միջոցին դուռը զարնուեցաւ :

Յնցուեցաւ ու գոչեց .

— Ո՞վ է ան :

— Բարեկամ մը . . .

— Անուննի՞դ . . .

— Զիս չէք ճանչնար . . .

— Հոգ չէ , ըսէ՛ք . . .

Զսպուած հայհոյութիւն մը պատասխանեց իրեն :
Բայց ձայնն յարեց .

— Բացէ՛ք . . . մի՛ վախնաք , ձեզ չեմ ուտեր . . . ա-

նունս կ'ուզէք իմանալ . . . լա՛ւ , անունս Րօպէքքալ է .
հիմայ դո՛հ էք . . .

Նորատի աղջիկը շունչ առաւ :

Զեմ՝ գիտեր ի՛նչ յանկարծական գաղափար անցեր
էր մտքէն :

Դերակոմսը այնքան կը հալածէր զինքը որ սկսեր էր
վախնալ : Այս մարդուն նայուածքն ահ կ'ազդէր իրեն :
Բալէ-Րուայալի դէպքէն ի վեր իրեն այնպէս թուեր էր
թէ նորա աչերն սպառնալի , չար և հեգնական նայ-
ուածք մ'ստացեր էին :

Եւ դուռը զարնուած ատեն դերակոմսն յիշելով՝
ակամայ վախցեր էր :

Բայց անոր ձայնը չէր . բաց յաստի , Րօպէքքալ ա-
նունը բաւ էր զինքն հանդարտեցնելու համար :

Բացաւ :

Ժիրտէլի խումբին նախկին Ալմանզօրը ներս մտաւ :

Միշտ միեւնոյն սրիկայ կերպարանքով , աղեղնածեւ
սրունքներով , լերկ դէմքով գծուծ էակն էր նա :

Միայն աչերը կարծես աւելի եւս կարմրեր էին , և
արտեւանանցը շուրջը գոգցես արեան գիծ մը կար :

— Ի՛նչ երջանկութիւն , ըսաւ իւր կծու և տափակ
ձայնովն . Դուն բարիք ընելու կ'աշխատիս , անոնք զքեզ
դրան առջեւ մուրացկանի պէս կ'սպասցնեն . . .

— Թողութիւն կը խնդրեմ , ըսաւ Ֆրանսին : Բայց
դուրս պիտի ելլեմ . . . կարեւոր գործ ունիմ , և եթէ
կ'ուզէք ձեր այցելութեան պատճառն ըսել . . .

— Անշուշտ կ'ուզեմ . . . Բայց դոնէ աթոռ մը չէ՞ք
տար ինձ . այս ի՛նչ ձեւեր են . . .

Ֆրանսին երկար ատեն թշուառ կէանք մը վարելով ,

իւր ճամբուն վրայ Ռօպէքքալի նման անկեալ էակներու պատահեր էր։ Ուստի եթէ անոր նպատակը նորատի աղջիկը վախցնել եղած ըլլար իսկ, դիւրաւ պիտի հասկնար թէ կը սխալի։

— Պարոն, յարեց հանդարտ ձայնիւ, վերստին կը յիշեցնեմ ձեզ թէ պէտք է շուտով դուրս ելլեմ... ուստի հաճեցէ՛ք ըսել ինձ թէ ձեր այցելութեան պատճառն ի՞նչ է...

Մարքիզուհին ինքզինքը ցոյց կուտար. այնքան անուշ և միանգամայն անքան հաստատամիտ կ'երեւնար որ, Ռօպէքքալ հասկցաւ թէ ամենէն կարճ ճամբան միտքը բացատրեն էր։

— Լաւ, կ'ըսեմ... օրիորդ... Ձեզ ստակ վաստըկընելու եկայ... գործերնուդ կուգա՞յ...

— Շարունակեցէ՛ք...

— Դուք արհեստ մ'ունիք... այնպէս չէ՞։ Ամէն մարդ իւր արհեստովը կ'ապրի... ես ալ արհեստ մ'ունիմ էքսքրա եմ... Դիտէ՛ք ինչ բան է այս...

— Տօնի օրերը, երբ սովորական ծառայները չբաւեն, ճաշատանց... կամ գինեւանց մէջ կը ծառայէք...

— Ճիշդ... այս միջոցին Վօ Սօքի գինեպանին քովն եմ... գիտէ՞ք... արուարձանին ծայրը...

— Այդ խանութը լաւ գիտեմ...

— Լա՛ւ. խանութպանը, որ վարպետ մարդ է, կ'ուզէ այս իրիկուն փոքրիկ հանդէս մը տալ իւր յաճախորդաց... նուագահանդէսի նման բան մը... ուստի ըսաւ ինձ. «Ռօպէքքալ, (գիտէ՞ք որ անունս այս է), անանկ չնորհչով բան մը գիտե՞ս որ յաճախորդներս գոհ ընեն։» — «Այո՛, ըսի, մարքիզուհին կայ...» — «Կարե-

լի է չհաւանիր։» — «Անգամ մը կը հարցնենք։ Ո՞րքան ստակ կրնաք տալ։» — «Մինչեւ քսան ֆրանքնոց մը կուտամ։» — «Լա՛ւ, ես երթամ անգամ մը փոքրիկը չօշափեմ (մի՛ բարկանաք, իբր կատակ ըսի այս խօսքը), և եթէ հաճի... կը լմնցնեմ։» Եւ եկայ, գործն հասկըցուցի... կը հաւանի՞ք...

Ֆրանսին առանց ընդմիջելու անոր խօսքերը մտիկ ըրեր էր։ Այս մարդը, թէեւ կոշտ ու կոպիտ, սակայն նպաստաւոր առաջարկութիւն մը կ'ընէր։

Քսան ֆրա՛նք... փոքրիկ հարստութիւն մ'էր այս նորատի աղջկան համար... և այս անակնկալ շահով ո՞րքան հաճոյք պիտի կարենար պատճառել խեղճ յիմարին։

Սակայն կը վարանէր։

— Խանութպանը Պ. Օպէ կը կոչուի, այնպէս չէ՞... ինձի համար նամակ մը... բան մը չյանձնե՞ց ձեզ։

— Կը կասկածի՞ք. ո՛հ... ի՞նչ բանէ կը վախնաք...

— Ո՛չինչ, ո՛չինչ... արդէն ես ալ դուրս կ'ելլեմ, Պ. Օպրէի կը հանդիպիմ անգամ մը...

— Կրո՞ղ... բայց պարզապէս ըսէք թէ չէք ընդունիր... սա ալ ըսեմ ձեզ թէ... եթէ մերժէք, առանց թեւի մարդուն պիտի երթամ... գիտէ՞ք ա... այն մարդը անշահ բաներ կ'երգէ և կ'իները պայթելու չափ կը խնդացնէ... ան չմերժեր...

Միանգամայն Ռօպէքքալ գրպանէն Օպէի խանութին մէկ քարդը կը հանէր, որու վրայ երկու հասցէ գրուած էին, մէկ մը մարքիզուհւոյն, մէկ մ'ալ ուրիշ չըջուն երգչի մը հասցէն...

Ֆրանսին զայս տեսներով՝ Ռօպէքքալի խօսքերուն հաւատաց և անմիջապէս ընդունեցաւ։ Իւր կասկածը փարատեցաւ։

—Որոշուեցաւ, ըսաւ, պիտի երթամ:

—Ի՞նչ երջանկութիւն... ահա՛ աղջիկ մը, որու հարկ է բռնի ստակ շահեցնել...

—Ժամը քանի՞ն պէտք է Պ. Օպէի խանութը գըտնուիմ...

—Ութի միջոցին... երբ որ յաճախորդք մատուտակի օշարակները լեցուցած են և կ'սկսին խմել...

—Ո՞րքան ատեն պէտք պիտի ունենայ ինձ...

Բօպէքքալի աչքէն արագ փայլակ մ'անցաւ, և յուռի ժպիտ մը նորա տոգոյն շրթունքը կծկեց...

—Է՛, ըսաւ, չեմ գիտեր, տաս տասներկու ժամ, թերեւս աւելի, թերեւս պակաս, բայց քսան ֆրանք առնողը վայրկեանները համրելու չէ...

—Սակայն կէս գիշերէն վերջը չեմ կենար...

—Ո՛չ, մի՛ վախնար... և եթէ օրիորդը գիշերը փողոցն առանձին կը վախնայ, յարեց Բօպէքքալ լերբ ծիծաղով մը, ես կ'ընկերանամ իրեն... մինչեւ հոս... մինչեւ ուր որ ուզէ...

—Լա՛ւ, ըսաւ Ֆրանսին: Ըսէ՛ք Պ. Օպէի թէ ժամը ճիշդ ութին Վ. Սօրէ պիտի գտնուիմ...

—Ինձ նայեցէք... անշուշտ քսան սու ալ պիտի տանք... միջնորդին... մանաւանդ որ դեռ հանդանակութիւնն ալ կայ... և այս իրիկուն շատ ստակ կըրնայ ժողուուիլ...

—Ձեզ չեմ մոռնար...

—Կը յուսամ... Մնաք բարո՛վ, մարքիզուհի... այս իրիկուն կը տեսնուինք:

Անշնորհ կերպիւ ողջունեց և դուրս ելաւ:

Արագաբար սանդուղէն վար իջաւ: Երբ ծառուղոյն

վրայ հասաւ՝ շուրջը նայեցաւ:

Վենետիկեան վերարկուի մը մէջ պլլուած մարդ մը, —այն ատեն այս տեսակ ծպիտն յոյժ սովորական էր— և դէմքը լայն գլխարկի մը ներքեւ կիսովին ծածկուած մարդ մը աշխուժիւ անոր մօտեցաւ:

—Ի՞նչ լուր, հարցուց:

—Գործն եղաւ...

—Պիտի գա՞յ...

—Հարկա՛ւ...

Այս մարդը, որ Թալիզաքի դերակումին արժանի բարեկամը՝ Ֆէրնանն էր, թշուառականին ձեռքն ստակ դրաւ:

—Ամէն զգուշութիւն ձեռք առնուած է, հարցուց:

—Մի՛ վախնաք, երբ Բօպէք բան մը յանձն առնու, կատարելապէս գլուխ կը հանէ... Բուլանթի իմաց տուի, ամէն պատրաստութիւն կը տեսնէ... նա գիտէ թէ մարքիզուհի մը ի՞նչպէս ընդունուելու է...

—Ուրեմն այս իրիկուն... մեր պայմանները չմոռնաք...

—Անհոգ եղիք... բայց դուք ալ... ի՞նչ պիտի վճարէք...

—Երբ գործը լմնայ՝ քսան ոսկի...

—Սուղ չէ... վասն զի այս աղջիկը շատ սիրուն... մանաւանդ պարկեշտ ալ է...

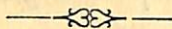
—Եթէ ինձի լաւ ծառայէք... գումարը կ'աւելցնեմ...

—Լա՛ւ... այս իրիկուն...

Երկու մարդիկ իրարմէ զատուեցան:

—Օ՛ն, ըսաւ Ֆէրնան հեռանալով, սիրելիս Թալիզաք գոհ պիտի ըլլայ...

Մինչդեռ երկու մեղսակիցքայս մի քանի բառերը կը փոխանակէին իրարու հետ, Յրանսին մտախոհ կ'անցնէր ծառուղիներէն, քառուղիները կանգ կ'առնուր և իւր ամենէն գեղեցիկ երգերը կ'երգէր:

Գ.

Վ.Օ Սօթի եղեռնը.

Կրակարանները վառեցէք... արծարծեցէ՛ք: Է՛, ժաննըթօ՛ն, բազերը կ'այրին... Անիծած Բէրրէթ... Ոչխարի ոտքերը նայեցէք... համեմին մէջ քրքում նետեցէ՛ք...

Եւ Վ.Օ Սօթի խանութպանը վառ կրակարաններուն առջեւ իւր պարարտ մարմնովը անդադար կ'երթեւեկէր:

Օպէ-Օպէի որդի ու թոռ — այս խանութն հօրմէն ընդուններ էր պարզ վիճակի մէջ և անոր համբաւը բարձրացուցեր էր:

Նախ ի՞նչ էր խանութին անուան պատճառը:

Վ.Օ Սօթի՝ (ցատկուած հորթ) — ահա տարօրինակ անուն մը... այո՛, հարեւանցի մտաց համար. բայց խորազնին մարդ մը ասոր մէջ մեծ հանճար պիտի գտնէր...

Դուրսը երկաթեայ ձողերու վրայ կռնչող նշանակը կը ներկայացնէր սիրուն փոքրիկ հորթ մը — Լատինացւոց vitulus կոչածը — որու վրայէն կը ցատկէր հսկայական եղջիւրներով ցուլ մը:

Հիմայ հասկցա՞ք... Հորթին վրայէն կը ցատկէ ուստի հորթը ցատկուած է:

Բաց յաստի, ասոր հակառակն ըսող չկար: Գինետունը ճաշարան եղեր էր, բայց ձեր պրապաններուն կամ Պօնֆուաններուն նման գձուձ բան չէ, որոց խոհանոցը խափնելուն գետնին տակ կը ծածկուի:

Կամաչի գեղեցիկ խորովարանն էր նա, և Բանթակի բերնին ջուրերը պիտի վազէր տեսնելով այս դժոխքն, ուր հաւերն ու եզան մնի կտորները դատապարտելոց նման կը խորովէին:

Վարպետ Օպէ առատ շահելով՝ կը սիրէր առատօրէն ալ ծախսել: Ընդարձակ գաղափարներու տէր էր նա, այնպիսի գաղափարներ, որք մեծ արհեստեարց ուղեղը կը լուսաւորեն. մէկ մղոն երկայնութեամբ խոհանոց մը, և մէկ հազարամէթր երկայնութեամբ շամփուրներ կ'երեւակայէր, որոց վրայ անթիւ հաւեր անցած ըլլային...

Բայց աւա՛ղ, իւր խանութը շատ անձուկ էր և մեծ սրահն հազիւ հարիւր քառակուսի մէթր տարածութիւն ունէր:

Իրաւ է որ վարպետ Օպէ վերի յարկերն ալ գրաւեր էր:

Նոքա հարսանեաց և խնջոյից սրահներ էին: Եւ սակայն այն վարձուորներն իրենց բնակարանէն վանելու համար ո՛րքան վարպետութիւն պէտք եղաւ բանեցրնել, գիշերուան լռութեան մէջ ո՛րքան Պետական հարուածներ հարկ եղաւ հնարել...

Եւ սակայն յաջողեցաւ...

Գոնէ մասամբ...

Միայն մէկ յարկը, այն է վերջինը, չէր կրցած պար-

պել տալ : Մտածեցէք թէ Օպէ ո՛րքան յուսահատ էր :
Զորս մեծ սենեակ : Հոն լուացարան մը , ջերոց մը ,
դեռ ո՛վ գիտէ ինչե՛ր պիտի հաստատէր :

Ո՛չ , անգործադրելի երազ մ'էր այս :

Ամէն առաջարկութիւն , ամէն կռիւ , դատի սպառ-
նալիք , ամէն ինչ ապարդիւն եղեր էր... Գոնէ թէ
վարձուորն անանկ մէկն ըլլար որ դրացիներուն պատիւ
բերէր :

Բայց բնաւ :

Երկաթորկոր մականուանեալ ծերուկ մը , ֆանֆար
կոչուող (ասանկ անուն կ'ըլլայ) լարախաղաց մը , փոք-
րիկ կաքաւչուհի մը... այո՛ , պարօններ , Գայէթ ան-
ուամբ փոքրիկ կաքաւչուհի մը և հտպիտ մը , որու ա-
նունը Պօպիշէլ չէր , աւա՛ղ , այլ Ֆուլուլա...

Հապա կարասիներնի՛ն...

Խեղ մը սնտուկներ , վարագոյրներ և անանկ այլան-
դակ գործիքներ , որ տանջանաց գործիքներու կը նմա-
նէին...

Վօ Սօքի համար ի՛նչ անվայել բան...

Սուքա անկից երկու քայլ հեռուն՝ Շաթօ-տ'Օի հը-
րապարակին վրայ կը խաղային , փող ու թմբուկ կը
զարնէին...

Եւ — անհաւատալի բան — առարկելով թէ Պ. Ֆան-
ֆար (բո՛ւհ) ձեռնածութեան դասեր կուտայ , խել մը
հիւրեր կ'ընդունէին : Կ'երեւի որ Բարիզու մէջ ձեռ-
նածութիւնը շատ յարգի է , վասն զի մասնաւոր սան-
դուղ մը հանող դռնէն շատ մը մաքուր հագուած մար-
դիկ կը մտնեն . նոցա շատն իրենց քալուածքովը , կեր-
պարանքովը , մանաւանդ ընչացքներովը , նախկին զօ-

րականներու կը նմանին :

Բանալին ալ ձեռնածութեան սկսաւ : Վերջե՛նիս ի՛նչ
պիտի ըլլայ...

Բայց այս պահուս խնդիրը այս բաներուն վրայ չէ :

Բազմութիւնը կ'սկսի խռնիլ : Պէտք է բոլոր եկող-
ները տեղաւորել , աշխատութիւնը բաժնել սովորական
ծառայից և էքսքրաններուն , կերակուրներուն հսկել ,
գինիին ջուր խառնել , վասն զի բարեկենդանի ատեն
գինին երկրորդ անգամ կրնայ մկրտուիլ : Ժողովըրդ-
եան կոկորդը ցամբած ըլլալով՝ դիւրաւ չհասկնար : Եւ
որովհետեւ կը պոռան , հարկ է թրջել :

Հերակլեան աշխատութիւն մ'է այս :

Բայց Օպէ կրնար կատարել ոչ միայն յոյն ըմբշամար-
տին տասներկու աշխատութիւններն , այլ և ինչ որ իւր
պատուարժան յաճախորդը պահանջէին իրմէ :

Տիկին Օպէ սպայակոյտին գլուխն է :

Ամէնքը կ'աղաղակեն , կը վազեն , զիրար կը հրմշտը-
կեն : Զեռքերնուն վրայ բռնած պնակները կը շարժին
և համեմին մէկ մասը կը վազէ՝ որոճացող կենդանեաց
շրթներէն վաղող ջուրին պէս :

Աղաղակները կը շատնան : Յա՛ջ , ի ձա՛խ , թիւ 7 , թիւ
8... հոս խաշած հաւկիթով արգանակ , հոն սխտորով
ծեծած կովու զիստ , ուրիշ տեղ մը անուշեղէն , հունա
սառուցեալ հաւկիթ , որ կաթ տուող կնկան մը ծիծին
նման կը շարժի...

Ամէնուն ալ կը հասնէին...

Յետոյ աղաղակ մը լսուեցաւ :

— Թիւ 16 խցիկին պարօններն եկան :

Վասն զի խցիկներ ալ կան : Վօ Սօքի 16 խցիկ ունի ,
ճիշդ ինչպէս ունեցաւ վերջին Անկլիական սրճարանը ,

որք քիչ բայց ճաշակաւ զարդարուն և վայելուչ սենեակներ են: Ժամանակին նորաձեւ երիտասարդները շատ անգամ հոն կուգան և անշահ գտնելով սովորական գինին, զոր ամէնքն ալ կ'անարգեն, կ'սկսին զուտ շանքանեա խմել, զոր վարպետ Օպէ իւր մառաններուն մէջ կը պահէ յիշեալ յաճախորդաց համար:

Արդ ճաշարանին դուռը կանգ առնող կառքէն երեք հոգի իջելու էին:

Նախ ֆրէտէրիք տը Թալիզաք, ֆուժըրէօզի կեղծ մարքիզին որդին, յետոյ ֆէրնան տը Վէլլէթրի, որ իւր բարեկամական ծառայութեանց շրջանակն ընդլայնելով՝ մինչեւ կաւատութեան կը հասցնէր. և վերջապէս Արթիւր տը Մօնֆէրրան, վարժ մենամարտիկը:

Հարկ է ըսել թէ այս երեք մարդիկ, թէեւ դէմքով և արտաքին երեւոյթով յոյժ տարբեր, երկուորեակ եղբայրներ կը թուէին իրենց շնականութեամբն, բարոյականութեան նմանող ամէն բանի նկատմամբ ունեցած անարդանօքն և այն յանդգնութեամբ, որ և ոչ բանի մ'առջեւ կը կասէր իրենց կրքերն յագեցնելու համար:

Ֆէրնան ֆրէտէրիքի խոնարհ ծառայն եղած էր այնպիսի շահադիտութեամբ մը զոր վերջէն պիտի իմանանք. իսկ Արթիւր աւելի իրաւամբ կրնար անոր սրնդահարը կոչուիլ: Նա անոր բերնէն ելած ամենէն անմիտ խօսքերուն բարձրաձայն կը ծիծաղէր, և մասնաւորաբար կը հիանար անոր անամթ անփութութեանն, որու չէր կրցած երբեք հասնիլ՝ հակառակ իւր բովանդակ ճրգանց: Շիտակն ըսելով անթիւ մոլութեան եկեղեցւոյն մէջ երախայ մ'էր տակաւին:

Տակաւին անոր վրայ փոքր ինչ խղճահարութիւն կը գտնուէր: Պոռոտախօս կ'երեւէր, սակայն թերեւս վեհերոտ էր: Բայց անձնասիրութիւնը կ'ստիպէր որ քաջ երեւի չարեաց մէջ և ըստ ամենայնի արժանի քալելու այն անձին հետքին վրայ, զոր իրեն դասատու ընտրելու էր:

Իրենց հետ մտնենք թիւ 16 սենեակը: Նոցա խօսակցութիւնը աւելի պիտի զարմացնէ զմեզ քան թէ իրենց բնաւորութեան և դիտաւորութեան վրայ ո՛ր և է բացատրութիւն:

Սպասը բաւական վայելուչ էր:

Հայր Օպէ իւր ամենէն ընտիր գաւաթներն ու յախճապակիները վերապահած էր այս փոքրիկ խնջոյից, որք առատօրէն կը վարձատրուէին: Շղթայով մը առաստաղէն կախուած կարկէլեան կանթեղ մը սպիտակ ու ջինջ լոյս մը կ'արձակէր լաւ փռուած սփռոցին վրայ:

Արդարեւ այս երեւոյթն յոյժ գեղեցիկ և ակնորժարար էր:

— Սիրելիս ֆրէտէրիք, ըսաւ Արթիւր նստելով այն գահաւորակին վրայ, որու համար խանութպանը կարծես վերջին եղանակի բոլոր դեղձերուն կուտերը ժողուել տուած էր, վերջապէս պիտի ըսե՞ս թէ ինչո՞ւ զմեզ այս որջը բերիր ընթերելու...

Այս պարոններուն լայն վերարկուններն հանող սպասաւորը այս անախորժ բառը լսած ատեն սառսռեցաւ:

— Արթիւր, ըսաւ դերակոմսը, սովորութիւն չ'ունիմ գործոցս վրայ խօսիլ ստրկաց առջեւ:

Որջը՝ ծանր, իսկ ստրուկը՝ կոշտ էր:

Կը տեսնէք որ այս Տաճարները լաւ կ'սկսէին: Ուստի չենք կրնար հաւաստել թէ ծառայն վեր բերելիք

պնակներուն մասին վտանգաւոր որոշում մը չ'ըրաւ ծածկապէս...

Վերջապէս մեր երեք երիտասարդք առանձին մնացին:

Ֆէրնան որ միւս երկուքէն աւելի տարեց էր, ճոխ կենօք ապրող մարդոց ցուրտ հպարտութիւնն ունէր: Ուստի այս դպրոցականի փոքրիկ ղուարճութեանց կատարելապէս անտարբեր էր:

— Հիմայ որ այլ եւս օտար ականջներէ վախ չ'ունինք, յարեց Արթիւր, հարցմանս պիտի պատասխանե՞ս...

— Դեռ ոչ, ըսաւ Ֆրէտէրիք: Ես աղանդերէ առաջ գործի խօսք չեմ ըներ...

— Վայ, ըսել է խնդիրը գործի վրայ է...

Եւ Արթիւր, որ դերակոմսէն աւելի հարուստ ըլլալով՝ կը վախնար թէ մի գուցէ փոխ ստակ ուղէ իրմէ, քիթը բերանը ծռմրկեց դոյզն ինչ:

— Այո՛, գործ, սիրելիս Արթիւր: Եւ կը խոստովանիմ թէ քիչ մը վերջը պիտի համարձակիմ բնաւորութիւնդ փորձել...

— Շիտակը... բայց, կ'աղաչեմ, ի՛նչ մասի...

— Կ'ուզեմ հասկնալ թէ փափուկ գործ մ'ի գլուխ հանելու հարկ եղած համարձակութիւնն... և ըստ իս ծաղրելի խել մը բծախնդրութիւններ բարեկամի մը զոհելու անձնուիրութիւնն ունի՞ս...

— Միթէ տակաւին զիս չե՞ս ճանչցած...

— Է՛, է՛... դու դեռ բոլոր առաքինութիւններէդ չես մերկացած, սիրելիս... և կրնայ ըլլալ որ տակաւին անոնց մոռցուած մէկ բեկորը յանկարծ իշխէ վրադ...

Այս խօսքերով Արթիւրի զգայուն կողմին կը դպչէր:

— Առաքինութիւն, ըսաւ բարձրաձայն խնդալով: Նախ կը խնդրեմ որ զգայուն մարց և զայրացեալ հարց գործածութեան համար ստեղծուած այս բառին նշանակութիւնը բացատրես ինձ... Առաքինութիւնն ինձ հաճելի եղածն է: Արդ, որովհետեւ մոլութիւնը առաքինութեանէ աւելի հաճոյ է ինձ, կը յայտարարեմ թէ առաքինութեան ճշմարիտ անունը մոլութիւն է...

— Կեցցե՛ս, ըսաւ Ֆէրնան հեզնական ժպտով մը: Ահա՛ ատոր խօսիլ կ'ըսեն: Արդ, սիրելիս Ֆրէտէրիք, հիմայ որ մեր Մօնֆէրրան բարեկամին վրայ վստահ ենք, քիչ մը ձեր վրայ խօսինք... Կարծեմ այսօր իսկ ձեր հօրը հետ տեսակցութիւն մ'ունեցաք...

— Շանբանեա՛, գոչեց Ֆրէտէրիք դրան դէմ գալաթ մը նետելով, որ փչեցաւ:

Ծառայն կոչելու զարմանալի եղանակ մ'էր այս:

Հարկ եղած հրամանը տալէն ետքը՝ Ֆրէտէրիք յարեց:

— Այո՛, շանբանեա՛... Զուարթութիւն և ծիծաղ... Այս ընտանեկան տեսարաններու անհամութիւնն ինձ մոռցնել տալու համար այս բաներուն կարօտ եմ... Ա՛հ, սիրելիս Արթիւր, դուք ալ հայր մ'ունիք և անշուշտ խօսքս կը հասկնաք...

— Ճշմարիտ սղոց մ'է նա, ըսաւ Արթիւր, որ շիտակն ըսելով հայրը կը սիրէր և ամենախոր յարգանք կը յայտնէր անոր:

— Խնդիրը ձեր ամուսնութեան վրայ էր...

— Է՛հ, այո՛... հայրս երթալով պահանջող կ'ըլլայ... կ'ուզէ որ այս բանը տասնեւհինգ օրէն կատարուի... Իբր թէ ես ասդին ուրիշ գործեր չունիմ լնցնելու:

— Բայց կարծեմ թէ, ըսաւ Արթիւր, այս ամուսնութիւնն ամէն մասամբ ... ինչպէս նաեւ հարստութեան նկատմամբ փափագելի ամուսնութիւն մ'է:

— Հէ՞, ըսաւ դերակոման հպարտութեամբ: Արդեօք Պ. տը Մօնֆէրրան կ'ուզէ՞ հասկցնել ինձ թէ ...

— Օ'ն, կռիւ չ'ուզեր ... Արթիւր այդպիսի բան մ'ընելու անկարող է ... Բաց յաստի, երբ խնդիրը քանի մը միլիոնի վրայ է, մարդ ո'րքան ալ աղնուական ըլլայ՝ այդքան արհամարհանք ցոյց չտար ...

— Մանաւանդ թէ գեղանի ալ է, յարեց Արթիւր:

— Այո՛ ... գեղանի ... այդ բառն աղէկ դտաք ... աղջիկ մը որ կը կարծէ թէ աշխարհ իրն է, որու բերնէն տակաւին զուարթ խօսք մը չկրցի լսել ... որ առաքինութիւն կը ծախէ ... և որ սակայն ուրիշ կիներէ աւելի արժանիք մը չունի ...

— Ֆրէտէրիք, ըսաւ Ֆէրնան մեղմիւ, հասկնալով որ դերակոմսը կամաց կամաց պիտի սկսէր խօսիլ այն դէպքին վրայ, որու խառնուած էր հտպիտի մ'անունն, և որու վրայով լռելը նախամեծար էր:

Դերակոմսը հասկցաւ: Արթիւր գոցեց:

— Սիրելիս Ֆրէտէրիք, կը յուսամ թէ, երբ նա կ'ինդըլլայ, լաւագոյն կ'երպիւ պիտի վարուիս իրեն հետ:

— Սմնեւին: Շատոնց է որ ըսուած է թէ ամուսնութիւնը սիրոյ գերեզմանն է, երբ խնդրոյն մէջ սէր կայ: Բայց հոս սէր չըլլալով՝ ամուսնութիւնը պարապ դադաղ մը պիտի ըլլայ ... երբ նա իմ կ'ինս ըլլայ, գեղանիդ իմ Արթիւր, և դուք, Սշխարհակալ մականուանեալ Ֆէրնան, կը թոյլատրեմ զձեզ որ իմ երկիրներու վրայ ուղածնուդ պէս որս որսաք ... Օ'ն ... պա-

րոններ' ... որսի' ... և կը խոստանամ բնաւ չարդողիլ, երբ ձեր յաղթութեան փողին հնչիւնը լսեմ ...

— Շիտակը, ըսաւ Արթիւր շրթունքը խածնելով, դու կատարեալ փիլիսոփայ մ'ես ...

— Հարկա՛ւ ... քանի որ ես ոչ ումեք նկատմամբ պարտականութիւն կը ճանչնամ ... ի՞նչպէս կրնամ ուրիշէն պարտականութիւն պահանջել ... հայրս ու մայրս զիս յաշխարհ բերին — կ'երգնում թէ այս մասին բնաւ երախտագէտ չեմ իրենց ... իրենց ո'չ բան մը կը պարտիմ և ո'չ ալ բան մը կը պահանջեմ ... ամէն ինչ ընկերական յարաբերութիւններէ կը բաղկանայ, հանդերձ քիչ մ'ալ բնական արհամարհանք ... ճշմարիտ կանոնն այս է ... Օրդ. տը Սալվ կ'ուզէ օր մը Ֆուժըրէօղի մարքիզուհի կոչուիլ ... Լա՛ւ ... թող միլիոնները տայ և ադոր ճարը կը տեսնենք ... գալով իւր անձին, նորա իմացականութեան, գեղեցկութեան և մընացեալներուն ... երբ ես բաժինս առնեմ, թոյլ կուտամ որ ուրիշներն ալ ճաշակեն ... ինքնասիրութիւն չ'ուզեր: Ֆէրնա՛ն, շանքանեա՛ւ ...

— Այդ թոյլտուութենէն պիտի օգտիմ, ըսաւ Արթիւր ապուշի պէս խնդալով:

— Դուն էլ ես, բարեկամ: Մտահաճութիւն մը ներելի ըլլայ կամ ոչ, միշտ նուիրական է և պէտք է անոր հնազանդիլ ... Եթէ ես դիպուածաւ նախանձոտ ամուսին մ'եղած ըլլայի, այս բանն արգելք պիտի ըլլար քեզ կնոջս քծնելու ...

— Վերջապէս ... բարեկամի մը կ'ինը ...

— Մարդ թէ որ իւր բարեկամին կ'ինը չ'առնէ, որո՞ւ կ'ինը պիտի առնէ ... Ի մի բան գեղանին և վեհաշուքն իրէն սիրտս շատ գրաւած է ... այս տեսակ ցուրտ ու
Ե.— 11

սեթեւեթեալ գեղեցկութիւնք դահլիճ մը զարդարեալ
կը յարմարին և մեր գլեակներու վառարաններուն վրայ
իբր արձան կրնան գործածուիլ... ահա՛ այսչափ սի-
րոյ համար կրակոտ աչեր և ծիծաղկոտ շրթներ պէտք
են... Կեցի՛ք, Արթիւր, գիտէ՞ք իմ սիրածս ինչ է...
տակաւին խակ և քիչ մը թթու պտուղները, որք մար-
դուս ակռայները կը կրճտեցնեն և լեզուն կը բռնի
... չեմ սիրեր այն կինը որ օրինաւոր կերպիւ անձնա-
տուր կ'ըլլայ կամ ինքզինքը կը ծախէ... ես կը սիրեմ
այն սիրուն երէն, զոր կը հալածես, կը լրտեսես... որ
կը պահուրտի և դու կը բռնադատես երեւան ելլել...
Իւր մենարանին մէջ բռնել աղքատիկ աղջիկը, որ կ'ար-
տասուէ ու կը պաղատի, չնորհ կը ինդրէ, և հրաշէկ
երկաթի նման այրող համբոյր մը դրոշմել անոր շրթանց,
ահա՛ այս է իմ երազս, իմ իտեալս...

Փրէտէրիք այս խօսքերն ըսած ատեն բերանը վա-
ւաշոտ ծերունւոյ մը բերնին նման կծկտած, գարշելի
երեւոյթ մ'ունէր...

Նոյն միջոցին կարծես նորա զազիր պոռոտախօսու-
թեանց ի պատասխանի, մաքուր և մատղաշ ձայն մը
լսուեցաւ վարի յարկէն...

Նորատի աղջկան ձայն մ'էր այս, որ մեծ սրահին
մէջ կ'երգէր:

Ահա՛ իւր երգն,

Տասնեւհինգ տարու չեմ տակաւին,
Ղուկաս հազիւ կայ տասնեւվեց,
Եւ մեր ոչխարք ի միասին
Կ'արծին ամէն օր դաշտին մէջ...

Փրէտէրիք բարձրաձայն ծիծաղ մ'արձակեց...

— Աքա՛չելի՛, գոչեց. ահա՛ Յլօրիանական հովուեր-
գութիւն մը... Կեցցե՛ն հովիւք...

Ձայնը կը շարունակէր.

Երեսասարդ մ'է նա համեստ
Եւ ես աղջիկ մ'եմ յոյժ պարկեշտ.
Բոյց մեղ դարձեալ կը բամբասեն...
Ա՛հ, գեղացիք ո՛րքան չար են... (1)

Ծափահարութեանց որոտում մը բարձրացաւ գետ-
նայարկէն այն սրահն, ուր մեր կոչնականք ուսերնին
ցնցեցին և խել մը ծաղրաբանութիւններ ըրին:

Վասն զի ֆրանսին ունէր այն անուշ և պարզ արտա-
սանութիւնն, որ ժողովրդեան հաճելի է... նա պար-
կեշտ էր առանց կեղծաւորութեան և կոյս՝ առանց վե-
սութեան... և զինքը ծափահարողները պատուաւոր
ձեռքեր էին... հաստ մատեր... կոշկոռոտ ափեր... որք
աշխատութեամբ կարծրացած էին, մինչդեռ մեր երի-
տասարդաց նուրբ ձեռքերն անգործութեան մէջ ճեր-
մըկցած և յղկուած էին:

— Կրո՛ղ, գոչեց Արթիւր, ես ասոր հաւնեցայ և կը
փափագիմ այս սոխակը մօտէն լսել:

Փրէտէրիք և Ֆէրնան նայուածք մը փոխանակեցին:

— Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Թալիզար:

Ֆէրնան ուզեց ընդդիմանալ այս յիմարութեան, որ
կրնար բոլոր պատրաստուած յատակագիծն աւրել:

— Այս փողոցի երգչուհին ի՞նչ պիտի ընէք:

Արդ պէտք է ըսել թէ գերակիմնը կ'սկսէր սոսկա-
լի կերպիւ գինովնալ: Այն հզօր գինւոյն գաւաթներն
անդադար միմեանց կը յաշորդէին:

(1) Բօմանէզի վիպերգն՝ 1824ին յօրինուած:

—Շիտակը բաւական զուարճալի է, գոչեց, և այն դէպքէն առաջ այս աղջիկը մօտէն լսելով գոհ պիտի ըլլամ....

—Ի՞նչ դէպք, հարցուց Մօնֆէրրան:

—Այն փոքրիկ աղջկան զարմանք մը վերապահեր ենք:

—Վա՛յ, ըսաւ Արթիւր ձեռքը սեղանին զարնելով, արդեօք դիպուածաւ

Առանց խօսքն աւարտելու աչքը քթթեց:

—Ճիշդ:

—Ինքը բանէ մը տեղեկութիւն չունի:

—Ամենեւին:

—Բայց յոյժ հետաքրքրաշարժ է այդ... կեցցե՛ս: Վարպետ Օպէն կանչենք Իւր երգչուհին թող հըրամցնէ մեզ

—Պարոններ, ըսաւ դարձեալ Ֆէրնան, կ'աղաչեմ, անխոհեմութիւն չ'ուզեր... Հոս Բալէ-Ռուայալի մէջ չենք և վարը գտնուող բարի մարդիկ կրնայ ըլլալ որ ձեզի հետ կռուի բռնուին...

—Մենք ալ իրենց կը պատասխանենք...

Արդէն Ֆրէտէրիք զանգակն ուժով զարկեր էր:

Սպասաւորը զրկեցին Օպէն կանչելու, որ վառարանները թողուց և վազելով ու գդակի ի ձեռին եկաւ:

Պէտք էր չափազանց քաղաքավար ըլլալ, որովհետեւ Շանբանայի գինւոյ հինգերորդ շիշը բացեր էին, և մէն մի շիշի գինը մէկ ոսկի էր...

—Ինձ նայէ՛, սատանի գինեպան, ըսաւ Ֆրէտէրիք, մեր հրամանները լսէ և ջանա՛ համակերպիլ անոնց: Պատուարժան յաճախորդացդ առջեւ դայլայլողն ո՞վ է:

—Նորատի աղջիկ մ'է՛, պարոն յոյժ պատուաւոր ... ո՛հ, կ'երդնում, յոյժ պատուաւոր:

Երիտասարդք խնդացին:

—Ժան տ'Արք մ'է չ'ըսե՛ս: Հոգ չէ... Հրամայէ՛ անոր որ վեր ելլէ և բան մը երգէ մեզ... սա քու փերփերող ըմպելիքէդ ալ երեք շիշ զրկէ՛

Պանդոկապետը գդակը ձեռացը մէջ կը դարձնէր:

—Ադ ի՛նչ է, ըսաւ Ֆրէտէրիք՝ ուզելով ոտք ելլել, կարծեմ թէ կը վարանի՛ս...

—Վասն զի... ինչպէս որ ըսի... բայց մի՛ սրդողիք... այն աղջիկը... շատ առաքինի և արժանատի է...

—Մենք ալ արժէքը կուտանք... երեք ոսկի, հինգ ոսկի... բաւակա՞ն է:

Օպէ կանգ առաւ, խիղճը չէր ներեր որ մարքիզուհին այս անակնկալ շահէն զրկէ: Բաց յաստի այս երիտասարդները թերեւս երեւցածին չափ չար չէին... Ֆէրնանի հանդարտ դիրքը քիչ մը ոյժ կուտար իրեն. գոգցես անոր պաշտպանութիւնն հայցելու համար՝ պաղատական նայուածք մ'ուղղեց անոր

—Հասկցա՛ր, վարպետ Օպէ, յարեց Ֆրէտէրիք, կամ թէ ուսերէդ պէտք է հրել որ վար իջնես

—Կ'երթամ, պարոն, կ'երթամ

Ֆէրնան Ֆրէտէրիքի մօտեցեր էր:

—Զգուշացէ՛ք, ըսաւ անոր ցած ձայնիւ, ձեր շահը վտանգի տակ մի՛ դնէք

—Աներկի՛ւղ եղիք, ես ինքզինքիս ու տիեզերաց տէր եմ... ինչպէս որ կ'ըսէ Գօրնէյլ

Գանի մը վայրկեան անցաւ:

Վարի սրահէն դժգոհութեան մրմունչ մը լսուեցաւ: Պէտք է որ վայրկեան մը հոն մտնենք:

Ըսինք թէ այդ սրահը կատարելապէս լի էր յաճա-

խորհներով: Սուքա ընդհանրապէս գործաւորներ կամ միջակ աստիճանի մարդիկ էին, որք այն ատենները Թամբլի արուարձանը կը դիմէին այնպիսի քաջութեամբ որ կարծես թէ երկար ճամբորդութեան մը կ'երթային... բոլոր այս մարդիկ առատօրէն կը խմէին ու կը խօսէին այն անկեղծ և մտերմական զուարթութեամբ, որ մարդուս ականջը կը հրապուրէ և սիրտը կը բերկրեցնէ...

Ամենեւին անվայել խօսք մը չէին արտասաններ: Ժողովուրդը տղաքը կը յարգէ: Եւ տղայք բազմաթիւ էին հոն ու իրենց գիրուկ թեւերը կը տարածէին այն սեղաններուն վրայէն, ուր պնակներն անուշահոտ շոգիներ կը բուրէին, և ինչան տենջանաց յառաջ կ'երկընցընէին իրենց չաքարեղէնով օծուած շրթներն:

Սակայն սրահին խորն, աւելի մութ անկեան մը մէջ երկու սեղանի շուրջը նստած էին այնպիսի անձինք որք, եթէ աղեկ մը տեսնուէին, այս պատուաւոր անձանց միջեւ բիծ մը պիտի ձեւացնէին...

Վեցի չափ կապարագոյն դէմքով և կախուելու արժանի կերպարանքով սրիկայներ, գլխարկնին աչերնուն վրայ քաշած, լուիկ կը խմէին, և միայն մերթ ընդ մերթ իրարու հետ նշաններ կամ ակնարկներ կը փոխանակէին:

Երբ Ռօպէքքալ, որ իւր պաշտօնին խիստ ուշադիր կ'երեւնար, անոնց քովէն կ'անցնէր, անոնց սեղանին առջեւ քիչ մ'աւելի շատ կը կենար քան թէ ուրիշ սեղաններու առջեւ, և ուշադրութիւն ընելով որ վարպետ Օպէ կռնակը դարձուցած ըլլայ՝ գաւաթ մ'ալ գինի կը խմէր:

Սակայն գինեպանը, երիտասարդներուն իրեն յանձնած պաշտօնէն բաւական չփոթած, վար իջեր էր:

Այս միջոցին մարքիզուհին ստակ կը ժողուէր հանդիսականաց ներկայացնելով իւր կիթառին կռնակը, որու վրայ ինկող ստակները խուլ ձայն մը կը հանէին...

Օպէ թեթեւ մ'անոր ուսին զարկաւ:

Մարքիզուհին իրեն դարձաւ:

— Եկո՛ւր, աղջիկս, ըսաւ մարդը, քեզի խօսելիք ունիմ:

Ջայն սրահին մէկ անկիւնը տարաւ:

— Գուք հարուստ չէք, այնպէս չէ՞, ըսաւ բաւական պաուշութեամբ՝ խօսք բանալու համար:

— Գիտէք, պատասխանեց Ֆրանսին, բայց ինչո՞ւ կը հարցնէք:

— Վասն զի... լաւ գործ մը պիտի առաջարկեմ քեզ...

— Գործ մը՝... տեսներ քի՛նչ է...

Վարպետ Օպէի բարի դէմքը Ֆրանսինը կ'ապահովէր: Մանաւանդ որ մինչեւ այն ատեն բնաւ բան մը չէր կրցած կասկած զարթուցանել իւր մտքին մէջ: Իւր տունն եկող պատգամաբերն ո՛րքան ալ որ անշնորհք էր, ճշմարիտ ըսեր էր: Ինչպէս որ հաւաստեւ էր Ռօպէքքալ, վարպետ Օպէ կանչել տուեր էր զինքը:

— Խնդիրն ի՞նչ բանի վրայ է, հարցուց Ֆրանսին:

— Նախ սա ըսեմ որ, յարեց Օպէ, չեմ ուզեր զձեզ բռնադատել...

— Բայց ի՞նչ բանի, նախ ան ըսէք...

— Խնդիրը հինգ ոսկի շահելու վրայ է...

— Հարիւր ֆրա՛նք, կը ծաղրէ՞ք զիս...

— Եւ այդ ստակը շահելու համար ալ երկու երեք երգ երգելը բաւ է...

— Բայց գիտէ՞ք որ, յարեց մարքիզուհին խնդալով,

այդ կերպիւ զիս Օբէրայի երգչուհիներէն աւելի սուղ վճարած պիտի ըլլաք ...

— Այդ բանն ինձ չվերաբերիր :

— Երգե՛լ ... բայց ո՞ւր ... որո՞ւ համար ...

— Հոս ... առաջին յարկը ... մէկ քանի յաճախորդաց ... շնորհքով անձանց համար ...

— Է՛յ, պարո՞ն թունաւորիչ, գոչեց վերէն Մօնֆէրանի ձայնը, դեսպանութիւնը պիտի յաջողի՞ ...

Այս խօսքերուն ընկերացաւ նաեւ բարձրաձայն ծիծաղ մը ... և գաւաթներու բաղխիւն մը լսուեցաւ :

Յրանսին ակամայ դողաց :

— Կարծեմ թէ երիտասարդներն, ըսաւ վարանելով :

— Ո՛հ, այսու հանդերձ ... վախնալու բան չկայ ... քիչ մը զուարթ են ...

Հարիւր ֆրա՛նք ... այն չքաւոր փոքրիկ ընտանիքին համար խոշոր գումար մ'էր այս : Մտածեցէք անգամ մը : Անով կրնար թիկնաթող մը գնուիլ, որու վրայ խեղճ յիմարն անկողնէն ելլելով պիտի հանգչէր : Անկից զատ սենեկին համար ո՞րքան ծաղիկ ... Մի քանի աւուր համար ո՞րքան հանգիստ ...

— Ի՞նչ կ'ըսէք, հարցուց Օպէ որ, շիտակն ըսելով, թերեւս կը փափագէր որ մերժէ :

— Կ'ընդունիմ, ըսաւ : Բայց կ'աղաչեմ որ չհեռանաք ... Եթէ դիպուածաւ ձեզի պէտք ունենամ կը կոչեմ զձեզ ...

— Անշուշտ : Աներկիւղ եղիք ... Դուք իմ տունս էք, և երբ հայր Օպէ մէկուն համար պատասխանատու ըլլայ, անոր փնաս մը չպատահիր :

Ազնիւ մարդն ինքզինքն ալ վստահացնելու պէտք

կ'զգար . սակայն ձայնն այնքան համոզիչ էր որ, նորատի աղջիկը սիրտ առաւ ...

Դէպ ի սանդուղը դնաց :

— Է՛, ադ ի՞նչ է ... ըսաւ սրահին խորէն մեր յիշած այլակերպ անձանց մին, շիկահաւը մեզ կը թողու ...

— Զ'ըլլար, ըսաւ ուրիշ մը ...

— Միթէ մեր ստակը ստակ չէ՞ ...

— Լռեցէ՛ք, ըսաւ Բօպէքքալ անոնց քովէն անցնելով և աչքը բանալով ... Կարելի է պարը պիտի սկսի ...

— Ադոր համա՞ր է որ ալ չեն երգեր, պատասխանեց մարդոց մին ...

Սակայն Յրանսինի մեկնելուն վրայ յաճախորդք կը քրթփնջէին :

— Շատ չտեւեր, ըսաւ Օպէ ... բայց ի՛նչ ընենք ... ամէն մարդ ալ մտիկ պիտի ընէ ...

— Հիմայ կը վերադառնամ, յարեց Յրանսին, և լաւագոյն երգս կը խոստանամ ձեզ ...

Եւ Օպէի հետ վերջին նայուածք մը փոխանակելով՝ անոր ետեւէն թեթեւակի մինջեւ վերի յարկն ելաւ :

Սենեկին դուռը բաց էր ...

Օպէ զարմանօք նշմարեց որ երիտասարդաց մին աւերեւութացեր էր :

Միայն Արթիւր և Ֆէրնան կ'սպասէին :

Յրանսին անոնց նայեցաւ : Թէեւ անգամ մը Բալէ Բուայալի մէջ Իտալացին տեսած էր, բայց անոր դէմքն աղէկ մը զանազանած չըլլալով՝ չէր կրնար ճանչնալ :

Մօնֆէրրան անծանօթ էր իրեն :

— Ահա՛ մարքիզուհին, ըսաւ Օպէ :

— Լա՛ւ . օրի՛րդ, կ'ուզէ՞ք բան մ'երգել մեզ, ըսաւ

Արթիւր քաղաքավարութեամբ :

Դիտելու է որ այս բարի երիտասարդի տիպն , որ դիպուածաւ միայն այս վիճակին մէջ ինկած էր , իւր նախկին բնաւորութիւնը կ'ստանար նորէն : Ֆրանսինի գեղեցկութիւնն , անոր ամբողջ մարմնէն բուրոյղ հրապոյրը , նորա կուսական անբծութիւնն , ամէն ինչ իւր բարեկամաց յուսացածին հակառակ տպաւորութիւն մը կ'ընէին իւր վրայ :

Դողցես աւամայ յարգանք մը կ'զգար . . . մանաւանդ որ Ֆրէտէրիք ալ հոն չէր :

Ֆրանսին անոր հարցման քաղաքավարութեամբ պատասխանեց .

Օպէ այլեւս ապահովուելով՝ փութաց իւր բուռերուն քով իջնել , որոց հրավառ որկորները զինքը կը կոչէին :

— Մտիկ կ'ընենք , ըսաւ Ֆէրնան :

Ֆրանսին առանց սպասցնելու՝ սկսաւ . . .

Այնպիսի անուշ ու բանաստեղծական վիպերգ մը ընտրեք էր որ , թէեւ փոքր ինչ նախնական , սակայն ճշմարիտ ներդաշնակութեամբ և քաղցրութեամբ լի էր . . .

Ֆէրնան և Արթիւր մտիկ կ'ընէին : Այս մատղաշ և անբիծ ձայնն իրաւցնէ կը հրապուրէր այս ցով երիտասարդները . . .

Յանկարծ Ֆրանսին լռեց . . . խուլ ճիւղ մ'եւլաւ կուրդէն . . . կիթառը ձեռքէն սահելով՝ գետին պիտի իյնար , եթէ գօտիով մը մէջքէն կապուած չըլլար . . .

Վասն զի Ֆրէտէրիք տը Թալիզաք , որ պահ մը դուրսը պահուրտեք էր , սողոսկելով ներս մտեր և իւր գէմ կայներ էր . . .

— Օ'ն , շարունակեցէ՛ք , գեղանիդ իմ , ըսաւ դերակոմսը հեգնելով : Միթէ ինձմէ կը վախնա՞ք . . .

Եւ ձեռքը նորատի աղջկան մէջքին տարաւ :

Ֆրանսին , կարծես հրաշեկ երկաթէ մ'այրելով՝ շտկուեցաւ :

— Ո՛չ , ո՛չ , գոչեց , ալ չեմ երգեր . . .

Ֆրէտէրիք , որ գինով էր և ծնգանցը վրայ կը դեղեւէր , դրան առջեւ կայնեցաւ :

— Այդ ի՛նչ է , խե՛նթ ես . կարծեմ թէ դրաւ դըրեր ես . . . պիտի երգես . . . և կոկորդէզ ելած մէն մի խազի փոխարէն համբոյր մը պիտի տամ քեզ :

Զայս ըսելով թեւերն երկնցուց և քայլ մ'առաջ գալով՝ ուղեց նորատի աղջիկը սեղմել կուպտաբար . . .

Ֆրանսին՝ տոգոյն և ակնայեռ՝ ետ կը քաշուէր . . .

Սրտին մէջ տեսակ մը սոսկում կ'զգար , որ կը ջլատէր զինքը . . .

Յանկարծ գլուխը վեր առաւ և դառնալով միւս երկու երիտասարդաց , որք կարծես անտարբերութեամբ կը դիտէին այս գարշելի տեսարանը :

— Վատե՛ր , ըսաւ : Ձենէ մէկը չպիտի՞ կրնայ արդիւլեւ այս թշուառականն որ կին մը չնախատէ :

Արթիւր զարմանալի կերպիւ ցնցուեցաւ :

— Այո՛ , իրաւունք ունիք . . . սիրելի՛ս , այս ըրածդ բոլորովին անվայել բան է . . .

— Հէ՞ , ինձի՞ կ'ըսես , ըսաւ Ֆրէտէրիք հեծկլտալով : Արդեօք այս լիտիին պաշտպա՞ն կ'ուզես կանգնիլ . . . լա՛ւ . . . ուրեմն եկուր իւր շրթանցը վրայէն առ իմ դըրոշմած համբոյրներս . . .

Ֆրանսինի թեւէն բռներ էր :

— Հասէ՛ք, գոչեց աղջիկը՝ Օգնութիւն ...

Նոյն միջոցին հղօր ձեռք մը փրէտէրիքը բռնեց ու գէպի ետին նետեց ... Մօնֆէրանն էր այս, որ իւր կեղծ անտարբերութենէն յանկարծ սթափելով, թալիզաքը կը պատժէր ...

Դերակոմսը մռնչեց ... և սեղանին վրայ յարձակելով՝ դանակ մ'առաւ և գէպի Մօնֆէրանն խուժեց ...

Երկու երիտասարդք իրար պլլուեցան ... այս կռիւը զաղիր երեւոյթ մ'ունէր կոտորտող դաւաթներու, հոսող գինւոյն մէջ ...

Փրանսին սոսկումէն քար կտրեր էր և չէր մտաբերեր փախչիլ ... զինքը պաշտպանողին փրկութիւնը կ'ուզէր ...

— Օգնութիւն, գոչեց անգամ մ'ալ ...

Ի՛նչպէս եղաւ որ Օպէ վեր չելաւ ... այս կռուոյն աղմուկը չէ՞ր լսեր ...

Բայց ահա գետնայարկէն ալ կատաղի աղաղակներ սկսան լսուիլ ...

Ի՛նչ անցք տեղի կ'ունենար ...

Երբ ֆրանսին հայր Օպէի ետեւէն երթալով աներեւութացեր էր, Բօպէքքալ ուշադրութիւն ընելով սանդուղին մէկ անկիւնը կծկտեր էր։

Զինքը մղող զգացումը բոլորովին տարբեր էր, և դիւրին է գուշակել թէ բնաւ նորատի աղջիկը պաշտպանել չէր մտաբերեր։

Ընդհակառակն կը կասկածէր։ Լաւ վարձատրութիւն մը խոստացուած էր իրեն գարշիլի գործի մը համար, զոր վայրկեան մ'առաջ կ'ուզէր ի գլուխ հանել։

Բայց փողոցի երգչուհին երիտասարդաց սրահը կը կոչէին։

Արդեօք անոնց միտքը անոր ոտքը սահեցնել և առանց իրեն գործել էր. արդեօք ճի՞շդ կուզէին կատարել այն գործը, որ առատ շահ պիտի բերէր իրեն։ Այս չէր ըլլար ...

Ուստի գործին վրայ հսկելու համար դարանակալ եղեր էր ...

Արդ Բօպէքքալ խելացի էր, երբ խնդիրը չարիք գործելու վրայ ըլլար ...

Դերակոմսին սրահը մտած ատեն՝ անոր նախատական վարմունքն իմանալով, ամէն բան գուշակեր էր։ Հասկցեր էր որ Իտալացին, թէեւ մեծ ազդեցութիւն ունէր դերակոմսին վրայ, սակայն չէր կրցած արգելել զայն որ գինովութեանը մէջ անմտութիւն մը չգործէ։

Ուստի հարկ էր որ ինք միջամտէր ... և փրկէր իւր շահը, որ մեծ վտանգի մէջ էր ...

Ուստի Արթիւրի միջամտութիւնն և թալիզաքի կարկամալ ձեռքին մէջի դանակը տեսեր էր ...

Եւ առանց վայրկեան մը կորսնցնելու՝ մինչեւ սանդուղին ստորոտը ցատկեր և քիչ մ'առաջ յիշուած սեղանին քով նստեցուցած մարդոցը գոչեր էր։

— Օ՛ն ... աչքերնիդ բացէ՛ք, երկուքդ հոս եկէ՛ք. միւսներն ալ որոշեալ տեղը ...

Այս վայրկեանին ֆրանսինի արձակած աղաղակներն հայր Օպէի ականջն հասան ...

Աղնիւ պանդոկատետն, գէր բայց դիւրաշարժ, վաղեց անոր օգնելու ...

Բայց Բօպէքքալի երկու մարդիկն արդէն դրան առջեւ կեցեր էին։

— Թողէ՛ք որ ներս մտնեմ, գոչեց Օպէ։

— Օ՛հ, հա՛յր Օպէ, ձեզի վերաբերութիւն չունեցող բաներուն մի՛ խառնուիք...

Օպէ իւր խանութին մէջ այսպէս անարգութեամբ կատաղելով, երկու թշուառականաց մին բռնեց ու գոչեց.

— Մէկդի՛ կ'ըսեմ ձեզ...

Բայց բռնցի հարուած մ'ընդունելով կուրծքին՝ երեք քայլ ընկրկեցաւ:

— Հասէ՛ք, գոչեց: Պարոններ, վերը խեղճ աղջիկ մը կայ, զոր կը նախատեն ու կ'սպաննեն... Օգնեցէք ինձ որ փրկեմ զայն... Մարքիզուհին է... մարքիզուհին է...

Տասնի չափ յաճախորդք այս ձայնը լսելովոտք ելան...

Երկու աւաղակները սանդուղին առաջին աստիճաններուն վրայ կեցեր էին և հոն, դանակ ի ձեռին, յարձակողաց ոտքով և բռամբ պատասխանելու պատրաստ կ'սպասէին:

Օպէ և իւր օգնականք անոնց վրայ յարձակեցան:

Բայց նոքա ոտնամարտութեան վարժուած էին... և մի քանի կօշիկ հարուած իջեցնելով յարձակողաց դէմքին և կուրծքերուն, որք խուլ ձայն մը կը հանէին, նոցա կէսը ետ մղեցին...

— Օգնութիւն, մարդ կ'սպաննեն՝ հոս, կ'ոռնար Օպէ, որ ինքնիրմէն ելլելով՝ իւր հակառակորդաց վրայ կը յարձակէր...

Աննկարագրելի խառնաշփոթութիւն մը տեղի ունեցաւ... Կանայք կ'աղաղակէին և իրենց ամուսնոյն քըղանքէն կը կախուէին, որպէս զի կռուի չմիջամտեն. տղայք կը ճչէին... Յոյժ քաջասիրտ չեղողները թշուառականներուն վրայ սրուակներ ու աթոռակներ կը նետէին:

Նոքա սա այն ռումբերը ետ կը դարձնէին: Կոտորտող ապակիներու, ճաթռտող հայելիներու աղմուկը կը լսուէր միայն:

Սոսկալի էր այս կռիւն, որու մէջ Րօպէքքալի մեղսակիցք ցայն վայր տակաւին չէին յաղթուած:

Բայց Րօպէքքալ այս միջոցին օգտեր էր:

Այն վայրկենին Արթուր, որ դերակոմսէն աւելի ոյժով էր, յաջողեւ էր անոր կոկորդէն բռնել և տախտակամածին վրայ տապալել զայն, թալիզաք մոնչման մը նմանող խորդիւն մ'արձակելով և դանակը միշտ ձեռքը բռնած, կը ջանար Մօնֆէրրանը զարնել:

Ֆէրնան անոնց վրայ ծռած՝ զանոնք կը յորդորէր և կ'աշխատէր իրարմէ զատել:

Բայց նոքա վայրի գազաններու նման իրարու պլլըռած էին:

Ֆրանսին դեղնած և նուաղելու չափ դողալով՝ պատին կռթներ էր, որպէս զի չիյնայ:

Րօպէքքալ անոր մօտեցաւ:

— Օրիորդ, ըսաւ աշխուժիւ, յանցանքն իմն չէ... ինչո՞ւ հոս եկաք...

— Միթէ կրնայի՞ր դուշակել... պատասխանեց խեղճ աղջիկը:

— Վարը կը կռուին... Զիրար կ'սպաննէին... Հաւատացէ՛ք խօսքիս... վայրկեան մ'աւելի մի՛ կենաք հոս...

— Ո՛չ, ո՛չ... իրաւունք ունիք... Բայց ի՞նչ ընելու է...

— Եկէ՛ք... այս բեթակին մէջ ես բերի զձեզ... ախմայ... Պէտք է որ ես ազատեմ զձեզ...

Աղջիկը չէր կասկածեր, վասն զի բարի էր և մարդկային ապականութեան անտեղեակ...

— Ո՛հ, շնորհակա՛լ եմ, միմնչեց։

— Ետեւէս եկէ՛ք... Դուռ մը գիտեմ, ուսկից տանը ետին՝ փոքրիկ փողոց մը կ'ելլուի... Ոչ ոք կրնայ դուրս ելլելնիդ տեսնել...

Վարի աղաղակները որոտագին կը լսուէին...

Արթիւր և Ֆրէտէրիք կատաղութեան աղաղակներ արձակելով գետինը կը տապալակէին...

Բանկարծ Մօնֆէրրան անէծք մ'արձակեց։

Ֆրէտէրիքի դանակն իւր կոկորդը պատուեր էր։

Ֆրանսին, բոլորովին ահաբեկ, ուզեց փախչիլ։

Րօպէքքալ անոր ձեռքէն բռնեց և սանդուղին գլուխը տարաւ։ Հոն դուռ մը բացաւ, ուսկից վարպետ Օպէի մասնաւոր բնակարանը կ'ելլուէր։ Ֆրանսին անոր հետ վազեց... Հոն ուրիշ սանդուղ մը տեսաւ, որմէ իջաւ Րօպէքքալի ետեւէն։

Սանդուղը խիստ մթին էր... Ֆրանսին կը դեղեւէր և պիտի իյնար՝ եթէ Րօպէքքալ չբռնէր զինքը...

Վերջապէս Րօպէքքալի յիշած փողոցն եկան։

Բայց հազիւ Ֆրանսին դողդոջուն և մթէն սոսկալով գետինը ոտք կոխեր էր, սոյլ մը լսուեցաւ։ Անմիջապէս խեղճ աղջիկը զգաց որ զինքը կը բռնեն ու կը վերցնեն... բերնին դաշկնակ մը դրուելով՝ աղաղակները խեղդուեցան և հուժկու բազուկներ առին տարին զինքը...

— Հիմայ, ըսաւ Րօպէքքալ, ստակը շահեցանք... Րուլանթի տո՛ւնը...

Մարդկային որս։

Րօպէքքալ այն սոյնն արձակելուն պէս, Օպէի և անոր օգնականներուն դէմ մարտնչող երկու մարդիկ դանակներն շարժելով բազմութեան մէջէն դուրս ցատկեցին։

Ամբոխը բացուեցաւ անոնց առջեւ... և նոքա դրոնէն անցնելով՝ դուրս վազեցին...

Օպէ անմիջապէս սանդուղէն վեր ելաւ...

Աղաղակ մ'արձակեց...

Ֆրանսին աներեւութացեր էր... Ֆէրնան վերջապէս յաջողեր էր կռուողներն իրարմէ զատել և Ֆրէտէրիքը բռնեց էր որ, կանգուն կեցած, նախատինք և սպառնալիք կը ժայթքէր Մօնֆէրրանի դէմ...

Մօնֆէրրան արիւնաթաթաւ էր և իւր ձեռքը վիրաւորեալ պարանոցին տարեր էր... ապա կատաղի բացադանչութիւն մ'եւեր էր շրթներէն, և Ֆրէտէրիքի վրայ յարձակելով ու կարմրեցած ձեռքը վեր առնելով՝ անոր երեսին զարկեր ու գոչեր էր։

— Վա՛տ և թշուառական, պիտի տեսնուինք...

Կարելի է որ կռիւը նորէն պիտի սկսէր, բայց Ֆէրնան իւր ջղուտ բազուկներովն Ֆրէտէրիքը վերուց, մէկդի հրեց զՕպէ, որ ճամբան կը խափանէր, սանդուղը վազեց և բռն առնելով դուրս ելաւ...

— Վաղեցէ՛ք, կը գոչէր Արթիւր։ Կ'ըսեմ թէ այն վատերը ոճիր մը գործեցին և այն աղջիկը փախցնել տուին։

— Փախցնել տուի՛ն, ըսաւ Օպէ։ Անկարելի է մեծ սրահէն չ'անցաւ։

— Կը կրկնեմ թէ, շարունակեց Արթիւր հեղձամըղ-
ձուկ ձայնիւ, այս մարդիկ իրենց գարշելի դիտաւորու-
թիւնն ինձ յայտնեւ էին... Կը կարծէին թէ ես ալ ա-
նոնց գարշելի ձեռնարկութեան օգնելու չափ վատ եմ...

Օպէ սանդուղին գլուխը վազեց... Իւր բնակարա-
նին դուռը բաց տեսաւ... այն ատեն գործն հասկցաւ
Ֆրանսին ծածուկ սանդուղէն փախցուեր էր...

— Թաւարդ մ'է այս, կը գոչէր Մօնֆէրան, որ ա-
նոր ետեւէն դուրս ելեր էր: Եւ ջանացին սպաննել զիս,
որպէս զի իրենց դիտաւորութիւնն աւելի դիւրաւ կա-
րենան գործադրել:

— Բայց ըսել է աղոնք աւազակնե՛ր են, կը գոչէր
Օպէ ձեռքերն յերկինս վերցնելով...

— Ֆրանսայի ամենէն մեծ անունները կրող աւազակ-
ներ, գոչեց Մօնֆէրրան ջղային ծիծաղ մ'արձակելով:
Պ. տը Թալիզաք դերակոմսը, Ֆուժըրէօզի մարքիզին
որդին:

— Ո՛վ է այն որ Թալիզաքի և Ֆուժըրէօզի խօսք կ'ը-
նէ, ըսաւ ձայն մը:

Եւ վարի յարկէն եկող երիտասարդ մը սանդուղին
գլուխը երեւաց:

— Ա՛հ, պարոն Ֆանֆար, գոչեց Օպէ... Աստուած
կը զրկէ ձեզ... Իրաւ է որ դուք հտպիտ էք... Բայց
արհեստին գեշը չ'ըլլար... դուք պատուաւոր մարդիկ
էք... և կը խոստանամ վերի յարկին համար չհալածել
զձեզ... եթէ ուզէք օգնել մեզ...

— Ի՛նչ կայ, հարցուց Ֆանֆար (վասն զի արդարեւ
ինքն էր). եթէ ինձ պէտք ունիք, պատրաստ եմ ձեզ
ծառայելու...

— Ա՛հ, ինձ չէ, պարոն Ֆանֆար... այլ խեղճ աղ-
ջրկան մը... Ա՛հ, ի՛նչ անպատուութիւն. իմ տա՛նս
մէջ... այս դէպքը մահուանս պատճառ պիտի ըլլայ...

— Բայց վերջապէս, պարոններ, ըսաւ Ֆանֆար փոքր
ինչ սրտնեղութեամբ, խնդիրն ի՞նչ է. կարելի է որ
պարսպ խօսքերով ժամանակ կորսնցնելու ատեն չէ...

Մօնֆէրան անոր կը նայէր: Իմացեր էր որ Ֆանֆար
հտպիտ մ'էր. բայց նորա դիրքն, ազնուականութիւնը,
վայելուչ կերպարանքն ընկերութեան մէջ բոլորովին
տարբեր դիրքի մ'արժանի ցոյց կուտային զայն... և
երիտասարդն ակամայ համակրութիւն մը կ'զգար Ֆան-
ֆարի վրայ:

— Պարոն, ըսաւ տեսակ մ'ակնածանօք, ցաւալի
դէպք մը պատահեցաւ... երկու ընկերոջ հետ հոս ե-
կայ... այդ ընկերներուս մին էր Պ. տը Թալիզաք դե-
րակոմսը...

— Ըսել է չէի սխալեր, մրմնջեց Ֆանֆար:

— Կ'երգնում թէ չէի գիտեր որ ի՛նչ նպատակաւ
հոս կուգային դերակոմսն ու անոր բարեկամը՝ Ֆէրնան
տը Վէլլէթրի...

— Վէլլէթրի՛, այն Իտալացի լրտեսն... այն ճիզ-
ուիթներու գործիքն, որ իւր ածխավաճառ եղբայրնե-
րը մատնեց...

— Պատուոյս վրայ կ'երգնում թէ այդ բանն ալ չէի
գիտեր... Այս երկու մարդիկ, զորս հիմայ կը գարշիմ
բարեկամս կոչել, բռնի փախցնել տուին նորատի աղ-
ջիկ մը, փողոցի երգչուհի մը...

— Գարշելի ոճիր մ'է այդ... բայց չէ՞ք գիտեր թէ
այդ աղջիկն ո՛ւր տարին:

—Ո՛չ, տակաւին այդ կէտը չէին յայտնած ինձ. իրաւ է որ ես ալ հետամուտ չէի եղած իմանալ:

—Բայց այդ երգչուհին... ո՞վ է: Մնողը, հայր, մայր չունի՞ր...

—Որքուհի մ'է, ըսաւ Օպէ: Մարքիզուհի կը կոչեն զայն...

—Մարքիզուհի՛. անշուշտ ծաղրանուն մ'է այդ... բայց անունը, ո՛ւր բնակիլը չէ՞ք գիտեր:

—Հոս մօտը կը բնակի... Բօպէքքալ անունով մէկը կայ, որ անոր տունը գացած է...

—Բօպէքքալ, այն թշուառակա՛նը...

—Կը ճանչնա՞ք զայն...

—Այո՛, շարունակեցէ՛ք...

—Գիտեմ որ մարքիզուհին անկար խեղճ կնկան մը հետ կ'ապրի, որ սոսկալի արկածի մը զոհ եղած է... ա՛հ... կը յիշեմ նաեւ թէ... աղջիկը փրանսին... կամ ընտանեւոր Սինէթ կը կոչէ...

—Սինէթ, գոչեց Ֆանֆար:

Սոսկալի նախադգացում մը կը տիրէր սրտին:

—Սինէթ, կրկնեց՝ մինչդեռ իւր բոլոր ջիղերն անմեկնելի անձկութեամբ մը կը պրկուէին: Քանի՞ տարեկան է: Խօսեցէ՛ք, կ'աղաչեմ...

—Գրեթէ տասնեւհինգ կամ տասնեւվեց տարեկան...

—Աստուած իմ, գոչեց Ֆանֆան: Արդեօք կը խենթենա՞մ: Սինէթ... Ա՛հ... եթէ ինքն է՛...

—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, պարոն, հարցուց Մօնֆէրրան ճշմարիտ հոգածութեամբ...

—Ձեք կրնար գիտնալ... չէք կրնար հասկնալ... զայն գտնել ու միանգամայն կորսնցնել... ո՛հ, պիտի

գտնեմ զինքը... պիտի փրկեմ զինքը... Այն անուանարկ թալիզաքն... ամէն ատեն դէ՞մն պիտի ելլէ, մինչեւ որ սողունի մը նման ջախջախեմ զինքը ոտքիս տակ...

—Յափշտակիչներուն ետեւէ՛ն պիտի իյնաք, ըսաւ Օպէ:

—Անշուշտ և կ'երդնում վայրկեան մը չհանգչիլ, մինչեւ որ իրեն սպառնացող վտանգներէն ազատեմ զինքը...

—Պարո՛ն, ըսաւ Մօնֆէրրան, ես ալ պատրաստ եմ օգնել ձեզ:

—Բայց ո՞ր կողմ երթալու է, ո՛ւր բնտնելու է: Աստուած իմ, գլուխս կը ցնորի, ո՛չ, ըսաւ իւր բարձր հասակը շտկելով, չպիտի տկարանամ... Գործի սկսինք... ձեզի ալ շնորհակալ եմ, պարո՛ն, ձեր վեհանձն առաջարկութեան համար... ի հարկին պիտի դիմեմ ձեզ...

—Եւ ես անպատճառ կ'ուզեմ այդ պատուոյն արժանանալ, յարեց Արթիւր, վասն զի այս մարդոց նոյն իսկ ազամայ մեղսակիցն երեւնալու գաղափարը կը զրգուեցնէ զիս... ես Մօնֆէրրանի մարքիզին որդին եմ և Արթիւր կը կոչուիմ... ահա այցաքարտս...

Ֆանֆար երիտասարդին ներկայացուցած փայլուն թուղթն առաւ:

—Շնորհակալ եմ, պարո՛ն, ձեր խօսքին կը վստահիմ...

—Ահա՛ ձեռքս, ըսաւ Արթիւր:

Երկու երիտասարդք իրարու ձեռք սեղմեցին սերտիւ:

—Եւ հիմայ, ըսաւ Ֆանֆար, վայրկեան մը չկորսնցընենք...

— Բայց այս ատեն ո՞ւր պիտի երթաք, հարցուց Օպէ։
Ֆանֆար պատասխան պիտի տար... երբ դրսէն
նոր աղմուկ մը լսուեցաւ... սալայատակին զարնուող
հրացանի բռնի ձայներ լսուեցան... ոյժգին հարուած-
ներ կը խախտէին դուռը, զոր Օպէի սպասուհիք խռո-
վութենէն ետքը փակեր էին, և ձայն մը կը գոչէր։

— Յանո՛ւն օրինաց, բացէ՛ք...

Ֆանֆար դողաց։

— Ոստիկանութիւնն է, գոչեց Օպէ։ Ա՛հ, այս աղեկ...
կարելի է առեւանգիչք արդէն ձերփակալուած են...

Ֆանֆար ձեռքն անոր ուսին դրաւ և շուտ մը ըսաւ։

— Ո՛չ, լուրի ժ՛լ.ի ոստիկանութիւնն այդ պիտի փոքր
բաներու համար գիշեր ատեն իւր հանգիստը չաւերէ...
անոնց որսացածը ոճրագործներն չեն, այլ ուրիշ երէ է...

— Որո՞ւ համար կ'ըսէք, հարցուց Մօնֆէրրան։

— Յանո՛ւն թագաւորին՝ բացէ՛ք, կը կրկնէր ձայնն,
ապա թէ ոչ դուռը պիտի խորտակենք...

— Պարո՛ն, ըսաւ Ֆանֆար, այս մարդիկ կը հալածեն
այն անձինքն, որք անողոք պատերազմն երգուած են
հարստահարութեան և ապականութեան դէմ... որք
բռնապետական միապետութիւնը կ'արհամարհեն և ա-
զատ ու պատուաւոր Հասարակապետութիւն կ'ուզեն...

— Ի՛նչ, պարո՛ն...

— Նորա դաւակիցները... իրաւանց դիւցազուններ-
ը կը հալածեն...

— Ձեզի՞ համար կ'ըսէք...

Օպէ աչերը կը բանար։ Այլայլութեանց երեկոյ մ'էր
այս։ Ի՛նչ, իւր տունն հասարակապետականաց որջ մ'էր
եղե՛ր... Եւ այն հասարակապետականք պարկեշտ մար-
դիկ էին...

— Կորսուած էք, գոչեց Մօնֆէրրան։

— Դեռ ոչ, ըսաւ Ֆանֆար։ Դուք, վարպետ Օպէ,
փութացէք դուռը բանալ... և ջնացէք երկու երեք
վայրկեան խօսակցութեան բռնուիլ... Այնչափը բաւ
է մեզ... Մնաք բարո՛վ, կամ մանաւանդ ի կրկին տե-
սութիւն. և վերստին կ'երգնում ձեզ որ Ֆրանսիներ
պիտի փրկեմ։

Սանդուղը վազեց և սկսաւ վերին յարկերն ելլել...

Օպէ, իրեն տրուած պատուէրին համեմատ, դուռը
փակող երկաթեայ ձողերը մի առ մի կը վերցնէր և կը
գոչէր։

— Կը բանամ, կը բանամ... քիչ մը համբերեցէ՛ք...

Հրացանի բռնի հարուածներ փեղկերուն տախ-
տակները չաչեցնելով՝ կը պատասխանէին իրեն։

Վերջապէս դուռը բացուեցաւ և ոստիկանութեան
պաշտօնակալէ մը ու բազմաթիւ զինուորներէ բաղկաց-
եալ մարդկային ամբոխ մը սրահը խուժեց։

— Սնիծա՛ծ, պարո՛ն գինեպան, գոչեց պաշտօնա-
կալը որ, այն ժամանակ, իւր նմանեաց մեծագոյն մա-
սին պէս, ամէն մասամբ անարժան մարդոցմէ ընտրուած
էր, թագաւորին մարդիկն այսպէս սպասցնելիդ սուղի
պիտի նստի ձեզ։

— Բայց... ի՛նչ կ'ուզէք, կը թոթովէր Վօ Սօթէի
տէրը, որ արդարեւ տակաւին վախի մէջ էր։

— Ձեմ կարծեր որ մեր դիտաւորութեանց դէմ
կենաք... նախ սա ըսէք թէ, ըսաւ կոպտաբար Ար-
թիւրը ցոյց տալով, այս պարոնն ո՞վ է։

Եւ արդարեւ այն արիւնաթաթաւ և դեղնած երի-
տասարդն յոյժ վստահելի երեւոյթ մը չունէր։

Բայց մէկ բառը բաւական եղաւ : Երիտասարդը , որու չիղերը գրգռած էին , պաշտօնակալին մօտեցաւ և չոր կերպիւ ըսաւ .

— Այս պարոնը ձեզ կոտրտել և ձեր պաշտօնէն վըռնտել պիտի տայ , պարոն , եթէ համարձակիք անքաղաքավարութեամբ վարուիլ . . . Անունս Արթիւր տը Մօնֆէրրան է , և հայրս Մօնֆէրրանի մարքիզ ու ֆըրանսայի ատենակալ է . . .

Պաշտօնակալին աչերը շլացան : Մտածեցէ՛ք անգամ մը . . . մարքիզն — ինչպէս որ ըսինք — բարձրագոյն Խորհրդարանին մէջ Թրէթայեօնն ու ուրիշ մարդասպաններ պաշտպաներ էր :

Անշուշտ փորի վրայ պիտի պառկէր , եթէ մէջքը կապուած սպիտակ գօտին աղտոտելէ չվախնար :

— Հազար անգամ թողութիւն կը խնդրեմ , պարոն . . . կը պաղատիմ որ ներէք ինձ . բայց պաշտօնս ծանր է . . . այս տան մէջ որջ մը կայ . . .

— Ո՛րջ մը , հեծեց Օպէ :

— Այո՛ , պարոն , անձաւ մը , ուր մեր ամենասիրելի Թագաւորին թշնամիք ահռելի ոճիւրներ կը նիւթեն . . .

— Այդ . . . վայրի գաղանաց անունն ի՞նչ է :

— Ժիրտէլ՝ մականուանեալն Երկաթորկոր . . . և Ֆանֆար անուամբ տեսակ մ'աւաղակ . . .

— Իրա՛ւ . . . Ուրեմն , պարոն , եթէ զանոնք ձերբակալելու եկած էք , ինչպէս որ կ'ենթադրեմ , իմ ներկայութենէս մի՛ քաշուիք . . .

— Մօնֆէրրանի հռչակաւոր մարքիզին որդին ուրիշ կերպ չկրնար վարուիլ . . . հիմայ գործի պիտի սկսիմ :

Արթիւր և Օպէ արագ նայուածք մը փոխանակեր

էին : Այս բանակցութիւնք Ֆանֆարի ուղածէն շատ աւելի տեսեր էին :

Անշուշտ այն երկու մարդիկ ծածուկ սանդուղէն փախած էին :

— Բաց յաստի , ըսաւ պաշտօնակալը դո՛հ ժպտով մը , տունը պաշարուած է . . . և շատ ճարպիկ պէտք է ըլլան որ կարենան մեր ձեռքէն պրծիլ . . .

Մօնֆէրրան դողաց . Ֆանֆար բռնուած էր :

Սակայն պաշտօնակալն իւր մարդոց հրամաններ տալով . . . սանդուղն ի վեր ելեր էր , զինուորներն ալ ետեւէն . . .

Մի՛ քանի վայրկեանէն հասաւ վերի յարկն . . . դէմք բաց դուռ մ'ելաւ . հոն մտաւ նուիրական խօսքն արտասանելով .

— Յանո՛ւն Թագաւորին . . .

Բայց յանկարծ լռեց ու գոչեց .

— Անէ՛ծք . . . հոս մարդ չկայ . . .

Այս միջոցին տանը վարէն ձայն մը գոչեց .

— Տանիքէն կը փախչին . . . հասէ՛ք . . .

Այս ձայնը ֆուժըրէօղի մարքիզին արժանաւոր գործակցին՝ Սիբրիէնի ձայնն էր . փողոցը կը հսկէր ուրիշ օստիկանաց հետ : Մթին երկնից վրայ երկու ստուեր տեսեր էր :

— Տանիքէ՛ն , ըսաւ պաշտօնակալը . օ՛ն ուրեմն . . . և գիտէք որ հրաման տրուած է մեզ զանոնք ողջ կամ մեռած բռնել . . .

Արդէն Սիբրիէն վազը-կատուի մը նման ճարպիկութեամբ անոր քով եկեր էր :

— Ահա ելքն այս է, ըսաւ պատուհանը բանալով և տանիքին կորուծիւնը ցոյց տալով...

— Կրո՞ղ, ըսաւ պաշտօնակալը փոքր ինչ ընկրկելով:

— Զգուշացէ՛ք, պարոն, ըսաւ Սիրբիէն, թագաւորին աչքը ձեր վրայ է...

— Ա՛հ, կը կարծէ՞ք որ... օ՛հ ուրեմն...

Եւ Սիրբիէնի հետ սկսաւ նեղ քիւին վրայ յառաջանալ:

Ոստիկանք ալ անոր հետեւեցան...

— Ահաւասի՛կ, գոչեց Սիրբիէն... տեսէ՛ք... տանիքի եզերքը կը հասնին... այն տունէն մինչեւ մերձակայ տունն... առ նուազն հինգ մեթր միջոց կայ... մեր ձեռքն են...

Եւ առանց երեքալու սկսաւ վազել կղմինտներուն վրայ, որոց եզերքներն իւր ոտից իբր յեցակէտ կը ծառայէին...

Ըսածը ճշմարիտ էր...

Ժիրտէլ և Ֆանֆար, տանիքին վրայ յառաջանալով, տանը ծայրն հասեր էին...

Եթէ քայլ մ'եւս առնէին՝ պարապութեան մէջ պիտի իյնային...

Անպատճառ հարկ էր որ ետ դառնային...

Սիրբիէն տակաւին անոնցմէ հեռու էր...

Կայնեցան. Ֆանֆար ծռեցաւ և տանիքին վրայ կարծես անանկ աշխատութեան մ'սկսաւ զբաղիլ, որու ինչ ըլլալը չէին կրնար զանազանել զինքը հալածողները...

— Անձնատո՛ւր եղիք, գոչեց պաշտօնակալը, որ երեքալով և վախնալով որ վար կ'իյնայ՝ ձայնն հարբուխ

եղող աքաղաղի մը ձայնին նմաներ էր:

— Անձնատո՛ւր եղիք, կրկնեց Սիրբիէն:

Բայց այն պահուն տեսան որ մարմին մը միջոցին մէջ ցատկեց... Ֆանֆար մէկ ոստմամբ հինգ մեթրը ցատկեր և երկու տուններն իրարմէ բաժնող անդունդին վրայէն անցեր էր... Ամէնն այս չէ... Իրեն հետ տարեր էր նաեւ ճոպանի մը ծայրը, որու միւս ծայրը միւս տանիքին կապուած էր:

Իւր երկաթեայ սրունքներուն կռթնելով՝ ճոպանը պրկեց... որով կամուրջ մը ձեւացաւ:

Ժիրտէլ ձեռքը կախուեցաւ անկէ և վտանգաւոր ճամբորդութեան մ'սկսաւ:

Սիրբիէն յապուշ կրթելով կանգ առեր էր:

Պաշտօնակալը ճիշ մ'արձակեց:

— Գոնէ դիակ մը ձեռք պիտի անցնենք, ըսաւ այս գաղան պաշտօնակալը:

Եւ ոստիկանաց միոյն ձեռքէն դանակ մը յափշտակելով՝ սկսաւ պարանը սղոցել:

Պատուաւոր ոստիկանը կ'ուզէր ժիրտէլը պարապութեան մէջ ձգել:

• Սիրբիէն ի սկզբան չէր հասկցեր...

— Կեցի՛ք, թշուա՛ռ...

Սրդարեւ ժիրտէլը մեռցնելը ո՛չ միայն ոճիր մը, այլ և տխմարութիւն մ'էր. նա միայն կրնար Ֆանֆարի ո՛վ ըլլալն ապացուցանել. Պէտք էր որ ասրէր նա...

Բայց շատ ուշ յիշեր էր... փութաջան պաշտօնակալը ուժով սղոցեր էր... պրկուած խարաղանի մը բրթելուն նման շաչիւն մը լսուեցաւ...

— Ապո՛ւշ, գոչեց Սիրբիէն:

Եւ մտիկ ըրաւ . . . հողուն վրայ ջախջախուող մարմնոյ մը հանած խուլ աղմուկը լսելու համար . . .

Բայց ոչինչ . . .

Ո՛չ, արդարեւ ժիրտէլ չէր ինկած . . .

Փանֆար ըլլալիքը գուշակելով՝ մտածումէ աւելի արագ շարժմամբ մը տանիքին վրայ փորի վրայ ինկեր և թեւերն խողովակներուն եղերքէն դուրս երկնցուցեր էր . . . այս դիրքը սոսկալի էր և եթէ վաղեմի հտպիտին տեղ ուրիշ մէկն եղած ըլլար՝ չէր կրնար դիմանալ . . .

Իւր տարածուած բազուկները մոյթ մը կը ձեւացնէին։ Ժիրտէլի գոչեր էր .

— Ոյժով բռնեցէ՛ք, պիտի իյնաք :

Երկաթորկոր պարանը խածեր էր իւր ծամելեօքն, որք ամենէն զօրաւոր աքցանէն աւելի ոյժով էին :

Եւ երբ պարանը խզուեցաւ, նա կախուած մնաց . . . Փանֆարի շարժման հետեւանքն եղած էր զայն պատէն հեռացնել և մարմնոյն ցնցումէն յառաջ գալիք բաղիւման ոյժը կտրել . . .

Սյժմ՝ ժիրտէլ, ակռայներէն կախուած, այլ եւս չէր գործեր . . . կ'սպասէր . . .

Փանֆար մէջքին ոյժովը կամաց կամաց կը շտկուէր։ Սյս ոյժն ու քաջութիւնը վսեմ էին :

Արդարեւ ոստիկանք հիացան . . . բերանաբաց մնացին . . .

Եւ ահա Փանֆար կայնեցաւ, պարանն սկսաւ բարձրանալ, բարձրանալ . . . ժիրտէլ ծունդերը տանիքին վրայ դրաւ . . . ինքն ալ կանգնեցաւ :

— Կարգը ձերն է, պարոններ, գոչեց Փանֆար . . .

— Ա՛հ, այս անգամ, գոչեց Սիբրիէն, ի՛նչ կուզէ թող ըլլայ . . .

Եւ գրպանէն ատրճանակ մը հանելով՝ Փանֆարի վրայ կրակ ըրաւ :

Գնդակը կղմնտոր մը կոտրեց և ցատկելով՝ փողոց ինկաւ . . .

Իսկ ժիրտէլ ու Փանֆար հեռու էին . . . և բարձր ծխնեւոյդ մը զանոնք աչքէ կը ծածկէր :

— ❧ —

Ե .

Ուրուականի մը տունը .

Փանֆար և ժիրտէլ թէեւ գէթ առժամանակեայ կերպիւ պրծեր էին Պ . Ֆրանչէի ոստիկանութենէն, սակայն լաւ կացութեան մէջ չէին :

Մարդ ո՛րքան ալ դիւրաշարժ և մարմնական բոլոր մարդանաց վարժ ըլլայ, դարձեալ ճշմարիտ է թէ կէս գիշերուն անծանօթ տանիքի մը վրայ գտնուիլը մարդկային ցեղի լաւագոյն կացութեանց մին չէ . . .

Երկաթորկոր և Փանֆար զօրութեան և յանդգնութեան տեսակ մը հրաշք գործեր էին : Բայց — իբր եղբակացութիւն — պղտոր երկինքի մը տարտամ լուսուն՝ բարձր ծխնեւոյդի մը կռթնած և իրենց արշաւանաց հետեւանքին վրայ չփոթած կը գտնուէին :

Ինչ որ ժիրտէլ բացատրեց սա միակ հարցմամբ .

— Էյ հիմա՛յ, Փանֆար :

Երիտասարդը կղմնտորաւոր տանիքին կորութեան վրայ սահեր էր և ոտքերը կռթնցուցած՝ անշարժ կը կենար . . .

— Այդ ի՞նչ է, ըսաւ Երկաթորկոր իւր ամուր ու խոշոր երեսուն երկու ակռայներովը խնդալով: Միթէ բնակութիւնդ այստեղ հաստատելու միտք ունիս: Չեմ ուրանար թէ հոս մարդ հանգիստ, նոյն իսկ շատ հանգիստ է. թէեւ քիչ մը ցուրտ է: Միայն թէ շատ կ'ուզէի գիտնալ թէ գիշերուան մնացորդն ո՛ւր պիտի անցընենք:

Պանֆար չպատասխանեց. ոտք ելաւ և իւր բարձր հասակն երեւաց մութին մէջ:

— Ոստիկանութիւնը մեր հետքը կորսնցուց, ըսաւ. անոնք հիմայ զմեզ հեռուն կը համարին, և չեմ կարծեր որ մեր եկած ճամբէն ուզեն հալածել զմեզ:

— Ահա՛ այդ պատճառաւ պէտք է անոնց անգործութենէն օգուտ քաղել... բաց յատի կարելի չէ՞ որ մտաբերեն քովի տունը պաշարել...

— Ո՛չ, վասն զի այն ատեն գիտեն որ կրնանք ճամբանիս շարունակել տանեաց և ծխնելոյղներուն մէջէն...

— Հը՛մ, ծնօտս քիչ մը յոգնեցաւ... քու ջիղերդ պղնձէ են: Շիտակը ես շատ կը փափագիմ քիչ մը հանգչիլ:

— Ադոր ալ ճարը կը տեսնենք... մանաւանդ որ քիչ մը խօսք ունինք և արդի տեղերնիս սերտ խօսակցութեան մը յարմար չէ:

Պանֆար որքան ալ որ կատակել կը ձեւացնէր, ժիրտէլ նշմարեց նորա ձայնին զսպուած մեղմամղձութիւնն, որ նոյն իսկ ըսած խօսքերուն իմաստին հետ հակապատկեր մը կը ձեւացնէր:

— Ի՞նչ ունիս, Պանֆար, հարցուց ժիրտէլ: Անիծած, առաջին անգամը չէ որ այս պարոն ոստիկաննե-

րուն հետ գործ կ'ունենանք, և չեմ ալ կարծեր որ վերջինն ըլլայ:

Պանֆար անոր խօսքն ընդմիջեց:

— Դուք դիս մի՛ մտածէք, ըսաւ աշխուժիւ. Ըսի ձեզ թէ քիչ մը վերջը պիտի խօսակցինք... առ այժմ պէտք է պատուաւոր կերպիւ դուրս ելլել այս կացութենէն...

— Այդ քեզ կը վերաբերի... ինչ որ հրամայես պիտի ընեմ... վասն զի եթէ ըսես որ գլխի վայր ինքըզինքս վար նետեմ, կատարելապէս վստահ եմ որ ողջ առողջ գետին պիտի հասնիմ...

— Հը՛մ, քիչ մ'առաջուան ըրածնիս հիմայ նորէն չեմ կրնար ընել...

— Համեստութենէդ այդպէս կ'ըսես...

— Լա՛ւ... վերջապէս կը խոստովանիմ թէ՛ լաւագոյն կը համարիմ ուրիշ ճամբով մը դուրս ելլել ասկից... նախ տրամաբանենք: Տանիքը բաւական հարթ է, հետեւաբար շատ վտանգաւոր չէ... և չկայ յարկիչ մը, որ ասկից աւելի հանգիստ գործատեղի մը կարենայ պահանջել... գլխաւոր կէտը սա է թէ մեր վրայ կը հսկե՞ն:

— Ի՞նչպէս գիտնալու է այդ...

— Նայելով... Հիմայ դուք, հայր ժիրտէլ, պիտի բարեհաճիք ոտքերէս բռնել, որպէս զի ես շրջակայները քննեմ...

— Դլխիվայր... Տէ՛ր ողորմեա, կ'երեւի թէ կոչումդ է այս...

Բայց արդէն Պանֆար տանիքին վրայ երկնցեր էր, և թեւոցն ու կուրծքին օգնութեամբը, իրանը պարապութեան մէջ կեցեր էր... ժիրտէլ ամուր կերպիւ բռնեւ էր զայն:

— Ոչինչ, ըսաւ ֆանֆար: Վօ Սօթի լոյսերը մարեր են... Ամենափոքր աղմուկ մը չլսուիր... ստուեր մը չչարժիր... Մեր մարդիկ իրենց արշաւանքն աւելի պատեհ օրուան մը թողեր են... Ուրեմն ոտք ելլենք: Այսպէս տանիքէ տանիք և ծխնելոյղէ ծխնելոյղ եթէ մինչեւ պանեօլէ ալ երթանք, անշուշտ վերջապէս տեղ մը պիտի հասնինք:

— Յո՛ւ, ըսաւ Ժիրտէլ կանգնելով:

Ֆանֆար խողովակներուն ուղղութեամբն առջեւէն կը քալէր: Արդարեւ անկարելի էր աւելի ամուր քալել: Կարծես արքունի պողոտայի մը վրայ կը շրջադաշէր: Մերթ ընդ մերթ ետին դառնալով կը նայէր թէ Ժիրտէլ հաւասարակշռութեան մէջ է...

Յանկարծ ֆանֆար կանգ առաւ:

— Կրո՛ղ, ըսաւ: Ահագին բակ մը... առ նուազն տասներկու մետր... Հիմայ խնդիրը կնճռոտեցաւ... իմ օրունքներս այս անդունդը չեն կրնար ցատկել...

— Ուրեմն հոս պառկինք...

— Կամ թէ վար իջնենք...

— Ուսկից, տէր Աստուած...

— Զրի խողովակներուն, երկաթեայ պատշգամբներուն, պատին բոլոր ցցուած մասերուն կառչելով...

— Թի՛ւ, թի՛ւ... թիւը իւր թիւ թիւ, ըսաւ Ժիրտէլ կապկի արհեստ մը կ'առաջարկես ինձ...

— Վերջապէս որոշում մ'ընելու է...

— Անշուշտ, բայց եթէ ամենափոքր վտանգ մը պատահի... ես քիչ մը ծանրկեկ եմ... Է՛հ, տարիքս ալ առի... և անշուշտ պահ մ'առաջ զգացիր որ առաջուան չափ թեթեւ չեմ... ուստի տանիքին վրայ կենանք:

— Բայց երբ որ լոյսնայ՝ մեղ կը գտնեն... Որովհետեւ կատունները միայն իրաւունք ունին տանեաց վրայ բնակելու, մեր հոս գտնուիլը կրնայ կասկածելի երեւնալ... և նորէն կ'սկսին հալածել զմեզ...

— Ուրեմն ի՞նչ ընելու է...

— Ահաւասիկ, պատուհան մը, լուստամուտ մը, վերջապէս ծակ մը գտնելու և անկից ներս սողոսկելով՝ սանդուղի մը քով հասնելու է...

— Բայց թէ որ այդ սենեկին կամ ձեղնայարկին մէջ մարդ ըլլայ...

— Պահ, վարձակալին կը բացատրեմ թէ մենք գողութիւն ընելու չենք եկած, և ի հարկին ստակ ալ կ'ուտանք անոր:

— Դուն գիտես: Ես քեզի կը վստահիմ: Առջեւէս քալէ՛... ես քեզ կը հետեւիմ, իմ գործս այս է:

Արդ ֆանֆար և Ժիրտէլ այսպէս խօսակցած ատենն ինն՝ աղիւսէ ծխնելոյղի մը կռթներ էին...

Արդարեւ ֆանֆար այս միջոցին չ'ունէր այն պաղարիւնութիւնն, որով սովորաբար կը յաջողէր ամենէն ծանրակշիռ կացութիւններն առ ոչինչ գրել: Տակաւին անբացատրելի յանկարծական մտազբաղութիւն մը եկած էր վրան, և տարտամ կերպիւ միայն կը պատասխանէր Ժիրտէլի:

Ինքն ալ կը փափագէր ժամ առաջ վտանգէն ազատիլ և իւր ֆիզիքական ոյժին պէտք չունենալ: Ուղեղը կ'աշխատէր և իւր ջղերուն շատ վստահ չէր:

Իրեն այնպէս կը թուէր թէ վերջին մէկ ժամուան մէջ նորանոր հորիզոններ բացուեր էին իւր առջեւ: Կուգէր խորհիլ, ինքզինքն հարցաքննել: Եւ երբ կը
Ե.— 15

խօսէր, մինչդեռ ժիրտէլ կը պատասխանէր իրեն, միօրինակ ձայն մը լերանց կիրճերուն մէջ երբեմն լսուող տարտամ արձագանգի մը նման հնչելով՝ այնպիսի ափսոսանքով կը կրկնէր ականջին, որ կը յուզէր զինքը.

— Սինէթ, Սինէթ:

Ժիրտէլ ալ կը գուշակէր թէ բան մը կար:

Արդէն նա եղածներէն հազիւ տեղեկութիւն ունէր: Արդէն երկար ատենէ ի վեր Փանֆարի վրայ վստահութիւն ունենալուն, կրաւորական հնազանդութեան վարժուած էր: Դերերը փոխուէր էին: Հիմայ ժիրտէլ տղայ էր և Փանֆար այր... Ժիրտէլ առջինը չէր, յորմէ հետէ Բուլանթ զինքը թողէր էր, մանաւանդ յորմէ հետէ հասկցեր էր թէ ինչպէս մազ մտացեր էր որ սպաննութեան գարշելի փորձի մը զոհ ըլլայ: Երբեմն երկար ատեն լուռ կենար. ցաւագին կերպիւ կը վհատէր, և միայն Փանֆարի ներկայութիւնն ու ձայնը կըրնային փոքր ինչ անոր քաջութիւնն արժարծել...

Պահ մ'առաջ Փանֆար մինչեւ իւր սենեակը վաղեր և գոչեր էր:

— Շո՛ւտ, ոստիկանութիւնն է...

Ժիրտէլ հարցում մը չէր ըրած: Փանֆար վտանգ մ'իմաց կուտար իրեն, ըսել է վտանգ կար: Ուստի առանց մտածելու, առանց հարցում մ'ընելու անոր ետեւէն գացեր էր... մահը մօտէն տեսեր էր. բայց Փանֆար հոն էր, ժիրտէլ չէր վախցեր...

Եւ հիմայ վրան տեսակ մը տկարութիւն կուգար... քաղքին խուլ աղմուկներն մինչեւ իրենց կը հասնէին: Գիշերն ալ իւր գինովութիւնն ունի և մթութիւնը տեսակ մը քնածութիւն յառաջ կը բերէ բարձր տեղուանքը:

կը լռէին. մին կը խորհէր, միւսը կը մրափէր... Յանկարծ անբացատրելի դիպուածաւ մը ժիրտէլ գեգեւեց...

Պանֆար ձեռքն երկնցուց...

Բայց ո՛ւշ էր...

Ապակիներու կտորելու ձայն մը լսուեցաւ...

Միանգամայն լուսոյ ճառագայթ մը ցայտեց... Ժիրտէլ գեշ աղեկ ելեր կայներ էր...

Իրենց նեցուկ եղող ծխնեւոյղին կից կը գտնուէր տանիքի կտոր մը, որու վրայ առ առաւելն կէս քառակուսի մեծ տարածութեամբ ծակ մը բացուած էր, նման այն ծակերուն, զորս պարոն կալուածատեարք բաւ կը համարին ձեղնայարկներուն լոյս ու օդ տալու համար...

Տարին վաթսուհ Փրանքի փոխարէն բաւական է այս: Արեւը վճարեալ վարձքին համեմատ պէտք է փայլի... և ժիրտէլ կտորեր էր ապակիներն ու փեղկերը, որք կատարելապէս չէին բռնած դիրար...

Եւ ահա այս լուսամուտէն տարօրինակ, ճերմակ, երկայն, վտիտ բան մը դուրս երկնցաւ. անշուշտ մարդ մ'էր այս, որու գլխուն վրայ շարժուն գարգմանակով բամբակէ անհեթեթ գդակ մը կար...

Այս մարդն երկու երկայն, երկայն թեւեր ունէր... Թեւերուն ծայրն երկու ձեռք, որոց մէկովը ճրագ մը բռնած և միւսովը լոյսը պատուարած էր...

Եւ այդ բանը կը պոռար.

— Է՛հ, մի՛ քաշուիք...

Յետոյ կրկին աղաղակ մը լսուեցաւ.

— Նա՛...

— Դժժ...

— Ֆանֆար...

— Պօպիլչէ՛լ...

— Թշուառակա՛ն. հող ի՞նչ կ'ընէք...

— Պօպիլչէ՛լ, գոչեց ժիրտէլ: Դուն չմեռա՞ր...

— Ո՛չ... քանի որ կը փափագիմ քնանալ...

— Առանձի՞ն ես...

— Մուկի մը պէս...

— Սենեակդ կրնա՞նք մտնել...

— Տէր ողորմեա՛...

Ուրուական մը չէր այս: Ուրուականք գերբնական աշխարհի հետ սերտ յարաբերութեան մէջ ըլլալով՝ չեն երգնուր:

Բացադանչութիւններով, ծիծաղներով, ուրախութեան աղաղակներով լի տեսարան մ'եղաւ այս, զոր շտապաւ փախչող չորքոտանիք միայն կը վրդովէին...

— Լաւ, ահա՛ ճամբան գտանք...

Լուսամուտը բաց էր... Պօպիլչէլ թեւերն երկնցնելով՝ կարծես անոր շրջանակը կ'ուղէր մեծցնել... Ֆանֆար արդէն ձեղնայարկը ցատկեր էր... Իսկ ժիրտէլի հարկ էր օգնել... վասն զի շատ բարակ չէր...

Վերջապէս մեր երեք անձինք կը գտնուին հազիւ երեք մետր տարածութիւն ունեցող խորանարդի մը մէջ որ յարուցելոյն Պօպիլչէլի բնակարանը կը ներկայացնէ անտարակոյս...

Յ.յն ատեն կ'սկսին արագ արագ խօսիլ...

Պօպիլչէլ հոն ի՞նչ գործ ունի... բայց զինքը մեռած կը կարծէին, անոր վրայ լացեր էին... բարի տրդայ մ'էր նա, որ բնկերներն ազատելու համար մեռեր

էր... Մեռնի՛լ, ո՞վ ըսաւ... նա այնքան շուտ մեռնող մարդ չէր... կտոր մը կապարը գիւրին կը մարսուի...

Քաշկուտուելով գացեր էր... ո՛ւր... ի՞նչպէս... ինքն ալ չէր գիտեր... Ի մի բան տեղ մ'ինկեր և կարծեր էր թէ գործը վերջնականապէս լմացած է... բայց բնա՛ւ... Կ'երեւի թէ հաշիւը ճիշդ չէր ըրած և թէ տակաւին քիչ մը կեանք պէտք էր իւր պահանջը փակելու համար... քիչ մ'ատեն հիւանդանոցը մնացեր և բարեսիրտ նորաժար թիչկներու ձեռք խնամուեր էր. Պօպիլչէլ, որ իւր գործերը հետաքրքիրներու հասկըցնել չէր սիրեր, իրեն եղած հարցմանց չէր պատասխաներ. առողջութիւնն սկսեր էր վերադառնալ...

Միայն թէ որովհետեւ բնական չէ որ մարդու մը մարմնոյն մէջ գնդակ մը գտնուի, եթէ մէկը և կամ ինքն այդ գնդակը տեղաւորած չըլլայ, ուղեցին դրտնել թէ կապարի յիշեալ կտորն ուսկից եկած էր:

Պօպիլչէլ ըսաւ թէ ուղած էր ինքզինքն սպաննել: Գնդակը թեւին տակ՝ անութը մտեր էր: Ինչպէս որ կ'երեւի անձնասպանութեան տարօրինակ ձեւ մ'էր այս:

Ուստի չհաւատացին և սկսան պնդել...

Պօպիլչէլ օձիւրն ազատելու համար յոյժ սլարդ միջոց մը գտաւ:

Ապաքինութեան վրայ ըլլալով՝ իրաւունք ունէր պարտեղը պտտելու. նշմարեց որ այս պարտեղին պատին վրայ դուռ մը կար, այդ դրան վրայ ալ փականք մը, փականքին վրայ ալ բանալի մը, զոր պարտեղաւնը երբեմն հոն կը մոռնար:

Պատահ առիթ մը գտնելով՝ կամաց մը սողնակը դար-

ձուց, դուռը կխփվին բանալով դուրս սողոսկեցաւ...
և ինքզինքը Բարիդու ճամբուն վրայ գտաւ:

Եւ դեռ այն առաւօտ հոն հասեր էր արջնագորտի մ'ունեցած փետուրին չափ ստակ ունենալով, ինչպէս որ կ'ըսէր ինքն... ձեղնայարկ մը գտեր էր, զոր կալուածատէրը վեց ամսէ ի վեր չէր կրնար վարձել, վասն զի անհամար մկունք կը բնակէին հոն... յիշեալ կալուածատէրն — ո՛վ վսեմ հոգի — հաճեցաւ կանխավճար չպահանջել, այնպէս որ միայն կարասի գտնելու հոգը մնաց Պօպիշէլի: Խուրձ մը յարդ — հինգ սու — իւր բոլոր իղձերը գոհացուց, և նախկին հտալիտը պառկեցաւ ու սկսաւ անցեալը երազել, վասն զի չէր համարձակեր ազագային վրայ խորհիլ և առ այժմ ուրիշ բանի չէր փախագեր, բայց եթէ քիչ մը ոյժ գտնել, վասն սըն զի այս բռնի ճամբորդութիւնը սոսկալի կերպիւ տկարացուցեր էր զինքը:

Բայց մեծ յոգնութեանց յաջորդող տարտամ թրմութեան մէջ չոր աղմուկ մը լսեր էր, որ Ռօպէքքալի իրեն վրայ քաշած ատրճանակի հարուածն յեղեցուցեր էր իրեն: Յետոյ իւր տանիքին վրայ սկսեր էին քալել:

Երեւակայեր էր որ հիւանդանոցին բոլոր մարդիկն, տնօրէնէն սկսեալ մինչեւ հիւանդապահներն, իւր ետեւէն ինկեր էին... և հետաքրքրութիւնը խոհեմութեան յաղթելով, որոշեր էր վտանգը դէմ առ դէմ դիտել...

Եւ հիմայ դիպուածը գործն այնքան լաւ կարգադրեր էր որ, Պօպիշէլ, որու երկայն դէմքն այնքան դժգուններ էր որ կարծես թէ ալիւրոտներ էր, իւր կըր և խոշոր արտասուօք թրջող աչօքը կը դիտէր աշխարհի մէջ ամենէն աւելի սիրած երկու անձինքն, Փանֆար

ու ժիրտէլ...

Ուստի ստիպուեր էր իւր արկածները պատմել հաբեւանցի կերպիւ. բարեկամներն, որք իրենց զարմանքը չէին ծածկեր, ջերմ և անկեղծ կերպիւ շնորհաւորեցին զինքը. հիմայ զանոնք հարցաքննելու կարգն իրեն եկաւ...

Վասն զի վերջապէս երկար ատենէ ի վեր զիրար չէին տեսած և զիրար աչքէ կորուսեր էին այն պահուն որ մին գնդակէ մը զարնուելով՝ անդունդի մը մէջ կ'ընար, և միւսները դէպ ի Բարիդ կը փախչէին. բայց այս բաները չէին կրնար բացատրել թէ ինչպէս կարելի էր կէս դիշերուն և առաւօտեան ժամը մէկին միջեւ զիրար գտնել աղիւսէ ծխնելոյզի մը պաշտպանութեան ներքեւ...

— Թող Փանֆար խօսի, ըսաւ ժիրտէլ: Վասն զի ես սաչափ միայն գիտեմ որ ինձ հրամայեց փախչիլ, ես ալ իրեն հետեւեցայ. — թէ քիչ մնաց որ պիտի մեռնէի և նա կեանքս փրկեց, ինչ որ ալ իրեն ունակութիւն եղեր է... Բայց սատանայն տանի զիս եթէ այս փախստեան պատճառը գիտեմ...

— Բարի ժիրտէլս, ըսաւ Փանֆար, դուք ալ ինձի չափ աղէկ գիտէք թէ ինչո՛ւ կ'ուղէին ձերակալել զմեզ...

— Ս.յո՛, այո՛, զիս ամենէն աւելի զարմացնողն այդ չէ...

— Միթէ դարձեալ կը դաւէ՞ք, հարցուց Պօպիշէլ միամտօրէն:

— Սնշուշտ, ըսաւ Փանֆար խնդալով, և ամէն ատենունէ աւելի...

— Ըսէք տեսեմ, յարեց նախկին հտալիտը, միթէ դժուարի՞ն արհեստ մ'է... վասն զի գործ չունիմ...

և պէտք է որ դործ գտնեմ: Թէ որ հաճիք զիս ալ ընդունիլ...

— Այդ խնդիրը կը կարգադրենք...

— Աղէկ միտքս եկաւ Օրդ. Քայէթի խօսքը չէ՞ք ընել...

— Նա ապտհովութեան մէջ է... ոստիկանները մեզ հալածած ժամանակ՝ նա հանդարտ կը քնանար...

— Աստուած տայ որ զայն չարչարած չըլլան...

— Ո՛հ, մի վախնաք, Ժիրտէլ: Այն աղջիկը շատ պաշարիւնութիւն ունի... բաց յաստի այն մարդիկ չեն կրնար տղայ մը չարչարել... վաղն ո՛ւր ըլլալնիս կ'իմացնենք իրեն և կուգայ մեզ կը գտնէ...

Առաւօտեան ժամը երկուք զարկաւ:

— Զի՛ս մտիկ ըրէ, Պօպիշէլ, ըսաւ Ֆանֆար. դու տկար... և տակաւին հիւանդ ես... Պէտք է որ հանգչիս... Ուստի ընդհատեալ քու նդ շարունակէ՛...

— Բայց ո՛չ, ըսաւ Պօպիշէլ այս խօսքին դէմ բողոքելով: Ի՛նչպէս, ձեզ գտայ...

— Բայց այդ բանը պատճառ մը չէ վրադ մնացած քիչ մը ոյժն ալ սպառելու... Բարեկամս, մարդ պէտք է առողջ ու գիւրաշարժ ըլլայ... Ժիրտէլի հարցո՛ւր... Եթէ մեզ միանաս՝ քու առջի սրունքներուդ պէտք պիտի ունենաս...

— Եթէ ուզէք դորտ կը ձեւանամ...

— Այս գիշեր չ'ըլլար: Անօգուտ է... Աչերդ կը գոցուին... Ոտքի վրայ իսկ չես կրնար կենալ: Քնացի՛ր, Պօպիշէ՛լ, քնացի՛ր...

Իրաւցնէ ալ Պօպիշէլ կը մրափէր ակամայ: Ի սկզբան զարմանքն իրեն քիչ մը ոյժ տուեր էր: Հիմայ նորէն կը տկարանար. բայց պէտք էր գիմադրել: Վերջապէս

յարդին վրայ աւելի ինկաւ քան թէ պառկեցաւ, և քիչ վերջը երկու բարեկամը խուլ խորդիւն մը լսելով՝ հասկըցան թէ ուրուականը քնացեր էր...

Այն ատեն՝ Ֆանֆար Ժիրտէլի վրայ ծռելով՝ ցած ձայնիւ ըսաւ անոր:

— Զի՛ս մտիկ ըրէ՛ք, Ժիրտէլ, դուք որ երկրորդ հայր մ'եղաք ինձ... զիս լաւ կը ճանչնաք և գիտէք թէ ես տղայ չեմ ու ինքզինքս չեմ խաբեր... բայց դուք ալ նշմարեցիք որ անանկ յուզման մը մէջ էի, զոր չէի կրնար զսպել, և մեր բարեկամաց շահը միայն կըրցաւ վտանգէն ազատելու հարկ եղած ոյժը տալ ինձ...

Ֆանֆարի ձայնը կ'այլայլէր: Յայտնի էր որ խոր այլայլութեան մը մէջ էր...

— Ի՛նչ կայ, գոչեց Ժիրտէլ՝ երիտասարդին ձեռքը բռնելով եռանդազին...

— Բարեկամս, դուք ինձ հայրութիւն ըրիք, դուք որ գիտէք թէ ի՛նչ սոսկալի արկած մը զիս կենաց մէջ անոք և աննեցուկ ձգեց, ըսած էք ինձ թէ լէյկութի գիւղին մէջ խուզարկութիւնները ըրած էք... կ'ուզեմ տակաւին մի քանի հարցում ընել ձեզ...

— Եւ կը վարանի՛ս... Այդ ի՞նչ է... միթէ ես միշտ իւր սիրեցեալ Ֆանֆարի անձնուէր հայր երկաթորկորը չեմ... խօսէ՛, հարցո՛ւր... մտիկ կ'ընեմ...

— Իմացաք թէ մայրս հրդեհի մը մէջ մեռած էր, այնպէս չէ՞...

— Այո՛... ազնիւ մարդու մ'ազարակին մէջ... այս ոճիւրը գործողները խաղախներն էին...

— Հապա հա՞յրս:

— Պատերազմի դաշտին վրայ մեռեր էր... հայրե-

նիքը պաշտպանելով ...

— Յիշատակացս մէջ պրպտելով, յարեց Ֆանֆար, սոսկալի տեսարան մը կուգայ միտքս ... մուծին մէջ կը փախչէի ... գետնափոր մ'էր ... փոքրիկ քրոջս ձեռքէն բռնած կը վազէի ... յանկարծ ինկայ ... նա ձեռքէս փախաւ ...

— Եւ անկից ի վեր չտեսար զինքը ...

— Ո՛հ ... բայց չմոռցայ ... չեմ գիտեր ի՞նչ գաղտնի բնադդ ում կ'ըսէ ինձ թէ կենդանի է նա ... թէ նա ալ չէ մոռցած իւր եղբայրն, իւր փոքրիկ ժադը ... Ո՛հ, այս բաներուն վրայ մտածած ատենս ո՛րքան կ'ատեմ Պրանսայի հարստահարիչներն, որք եկան վերստին գահը բարձրացան՝ Պրանսական դիակներու մէջէն ճամբայ բանալով ...

— Եւ խազախներու քղանցքէն բռնած ... այս ամբողջութիւն բան է ... բայց հիմայ այս բաներն ինչո՞ւ միտքդ կուգան ...

— Հիմայ պիտի ըսեմ ... քրոջս անունը Պրանսին էր ... և տանը մէջ ամենքս Սինէթ կը կոչէինք զինքը ... արդ գիտէ՞ք այս իրիկուն ձեզ փախչինք ըսելէս մի քանի վայրկեան առաջ ի՞նչ պատահեցաւ ... նորատի աղջիկ մը փախուցեր էին ... բռնի ... վարպետ Օպէի տանը մէջէն ...

— Անկարելի է, այն մարդը բարի կ'երեւի ...

— Ո՛հ, նա այս անուանարկութեան մեղսակից չէ ... այս ոճիւրդ գործողն անանկ մարդ մ'է որ, արդէն քանիցս ճամբուս վրայ գտնուած էր:

— Անունն ի՞նչ է ...

— Թալիզարի դերակումն ...

— Ո՛հ, անիծեալ ընտանիք, գոչեց ժիրտէլ: Սէնթ

Ամէի մէջ Ծուժըրէօղի մարքիզն ուղեց ձերբակալել տալ զմեզ, վասն զի մեզ մատնողն իւր ծառայն, իւր տընտեսն էր ...

— Արդ ձեզ ըսած ոճիւրս գործողն ալ այն մարդուն որդին է ... բայց ամէնն այս չէ ... Ա՛հ, սիրելիս ժիրտէլ, ձեզ ըսելիքս այնքան տարօրինակ ... այնքան յիմարական է որ, կը մոռածեմ թէ արդեօք արթնուն եմ թէ քուն ... և թէ լսածս արդեօք երազի մը արդիւնքը չէ ...

— Բայց ըսէ տեսներք ...

— Գողցուած աղջիկը փողոցի երգչուհի մ'է ... որ Սինէթ կը կոչուի ...

— Սինէթ ... ի՞նչ. կը կարծե՞ս թէ ...

— Ի՞նչ գիտնամ. միթէ խելքս գլո՞ւխ է ... միթէ կը տրամաբանեմ ... անունը Պրանսին ըլլալով՝ Սինէթ կը կոչեն եղբր ... կը հասկնա՞ք, ժիրտէլ ... և այս տարօրինակ յայտնութիւնն, որ մարմնոյս ամենէն նուրբ ջիղերը կը թնդացնէ ... այս յայտնութիւնը կ'իմանամ երբ այդ աղջիկը վտանգի մէջ է, երբ նա թշուառականի մը ձեռքն ինկած է, և ես բան մը չեմ գիտե՞ր, բան մը չեմ կրնար ընե՛լ ...

Յանկարծ լռեց:

— Ժիրտէլ, ըսաւ, գիտէ՞ք որ քաջասիրտ եմ ... երբեք վտանգի մ'առջեւ դեղնելս տեսած չէք ...

— Անշուշտ, վտանգը քու գէմիդ կը դեղնի ...

— Լա՛ւ, ահա՛ այսօր ինքզինքս տղէ մ'աւելի տկար կ'զգամ ... տեսէ՛ք, կուլամ ...

Արդարեւ Ֆանֆարի առնական դէմքին վրայ արցունքներ կը հոսէին: Զղային աղդեցութիւն մ'էր այս:

Իւր և ժիրտէլի փրկութեանն համար ըրած ճգունքն ամբողջ մարմինը լլկեր էին ...

Բայց ահա Պօպիշէլ, որ կ'երեւի թէ կէս քուն էր, մինչեւ երիտասարդին քով սողոսկեցաւ և անոր ձեռքը բռնելով՝

— Ինձ նայեցէք, պարոն Ֆանֆար, եթէ մեռնի՞ն աչք առնելով գործը կը լմնայ ... Գիտէ՞ք որ ես այդ գործին կը յարմարիմ ...

Ֆանֆար այս պարզ ու անձնուէր բարութեամբ տոգորեալ ձայնը լսելով ցնցուեցաւ. արդարեւ կը վայլէ՛ր վհատիլ, երբ իւր բարեկամները զինքը չէին լքաներ։

Եռանդագին սեղմելով բարի Պօպիշէլի ձեռքը՝ պատասխանեց.

— Իրաւունք ունիս. Քաջասիրտ եմ կ'ըսեմ ու կնոջ մը պէս կը դողամ ... պէտք է գործել ...

— Պարոն Ֆանֆար, ըսաւ Պօպիշէլ, եթէ համարձակէի ... գաղափարս պիտի ըսէի ձեզ ...

— Խօսէ՛. քու սէրդ այդ իրաւունքը կուտայ քեզ ...

— Լա՛ւ, քանի որ արտօնութիւն կուտաք ... ես ալ ըսեմ. Լսեցի որ ... եթէ ըրածս անվայել է՝ ծեծեցէք զիս ... Լսեցի որ ձեր քոյրը գտած ըլլալ կը կարծէք ...

— Այդ խօսքը մ'ըսեր ...

— Ընդհակառակն պէտք է ըսել ... Պէտք է ենթադրել թէ նա է ... թէ նորատին Ֆրանսին փոքրիկ Սինէթն է ... Պէտք է համազուլիլ որ այս ճշմարիտ է ... և յառաջ քալել ... Ահա՛ իմ գաղափարս ...

— Եւ իրաւունք ունիս ... Բայց դեռ ուրիշ բան կայ. Գիտեմ թէ ո՛ւր պէտք է երթալ ... Այս աղնիւ աղջիկը, զոր թշուառականք գողցան, կ'երեւի թէ խեղճ

անկար կնոջ մը հետ կ'ապրի ... Հիմայ անոր քով պիտի երթամ և զայն հարցափորձեմ. Իւր պատասխաններէն պիտի հասկնամ թէ արդեօք պատրանաց խաղալի՞կ եմ թէ դիպուածը կորուսեալ քրոջս հետքը ցուցուց ինձ ... Բայց հարկ է որ միանգամայն կարենանք խեղճ աղջկան յափշտակչաց հետքը գտնել ...

— Որսի շանց պէս. Այդ իմ գործս է, ըսաւ երկաթորկոր. Միայն թէ նշան մ'ունի՞ս ...

— Անուն մը :

— Ի՞նչ անուն :

— Բօպէքքա՛լ :

— Ո՞րմը և կայծա՛կ, դուչեց Պօպիշէլ. Լա՛ւ ուրեմն, ինձ վստահեցէք. Ես իրեն սալոր (գնդակ) մը պարտական եմ, և կ'ուղեմ փոխարէն հարիւր հատ կլլեցնել իրեն ...

— Չե՞ս սխալիր, ըսաւ ժիրտէլ, որ դեղներ էր :

Ֆանֆար ձեռքն անոր ուսին դրաւ :

— Բարեկամ, կը վարանէի խօսիլ ... վասն զի գիտէի որ այս անունն արտասանելով՝ կատարեւապէս չըգոցուած վէրք մը պիտի բանայի ... Բայց մենք մարդ ենք, և պարտաւոր ենք գաղափարներնիս կատարեւապէս յայտնել իրարու ... Բօպէքքալ Բուլանթի հետ փախաւ, այս անժխտելի է ...

— Անոնք միմեանց յարմարելու համար ծնած էին, ըսաւ ժիրտէլ աղուայները կը ճտեցնելով :

— Այն կլլնն ամէն մոլութիւն ունէր ... Ո՛վ գիտէ հիմայ ի՞նչ ամօթալից անդունդի մէջ ինկած է ... Ժիրտէլ, այս խօսքերը տաժանելի են ձեզ ... բայց պարտականութիւնս է ամբողջ գաղափարս յայտնել ձեզ :

Քանի որ Բօպէքքալ այս նորատի աղջկան գողցուելուն օգնեց, համոզուած եմ թէ այն խեղճ արարածը Բուլանթի տունը տարուած ըլլալու է ...

Ժիրտէլ յուսահատական ս'ն մը արձակեց և գլուխը ձեռացը մէջ ծածկեց:

— Ուրեմն մինչեւ որ ես երթամ տեսնեմ այն անկար կիներն, որու վրայ խօսեցան ինձ, դուք ալ այս կիներն ու անոր մեղսակիցը բնտուելու սկսեք... կ'ըլլայ, Ժիրտէլ:

Ժիրտէլ գլուխը վեր առաւ:

— Եթէ ցաւէս ու ամօթէս մեռնիմ իսկ, պիտի հընազանդիմ քեզ, Ֆանֆար... վասն զի խնդիրն արդար գործի մը վրայ է ...

— Պէտք է փրկել այն աղջիկը, որ խել մը թշուառականներու ամօթապարտ տուփանաց զոհ ըլլալու վրտանգին մէջ է... Աւա՛ղ... այս բանին վրայ չեմ ուզեր խորհիլ իսկ: Եթէ Սինէթ այն պաշտեցեալ քոյրս է, որու գետնափորին մէջ արձակած աղաղակները տակաին ականջս են... Ա՛հ, ամբողջ քաջութեանս պէտք ունիմ... Ժիրտէլ, ձեռքերնիդ տուէ՛ք: Պօպիշէ՛լ, քեզ տեսնեմ:

— Կ'երդնում թէ պիտի յաջողիմ... Ա՛հ, Բօպէքքալ տակաւին մեր գործերուն մէջ քիթ կը խոթէ: Կրո՛ղ... այն տղայն մարդ ըլլալիք չ'ունի ...

Եւ այս երեք մարդիկ ուժգին սեղմելով իրարու ձեռքն՝ անձայն երդում մը փոխանակեցին, որ զիրենք նուիրական դատի մը կը կապէր, այն է արդարութեան յաւիտենական դատը:

Ֆրանսինի սենեակը խոր մթութեան մէջ է, կարծես գերեզմանի մը լուսութիւնը կը տիրէ անդ:

Սպիտակ վարագոյրներով անկողինը մարմարեայ սալաքարի մը տմոյն գոյնը կ'ստանայ մութին մէջ... աղմուկ մը, հառաչ մը չկայ ...

Խեղճ փոքրիկ սենեակը պարապ է ...

Ժամերը, մերձակայ ժամացոյցներէն իյնալով մի առ մի, գիշերուան մէջ կը կորսուին... և Ֆրանսին չվերադառնար:

Տանը մէջ երկար ատեն սպասեցին իրեն: Սովորաբար ճիշդ ժամանակին կը վերադառնար, գոնէ փորձանք մը պատահած չ'ըլլայ... Ամէնքը մտատանջութեան մէջ են. բայց բնաւ մէկը անշահ կատակ մը չընեն: Անոր անբժութեան վրայ կասկածող չկայ...

Ոչ ոք գիտէ անոր ո՛ւր գացած ըլլալն, ապա թէ ոչ արդէն զինքը բնտուելու գացած էին: Նա ըստ սովորութեան դուրս ելեր էր՝ կիթառը կապոյտ ժապաւէնով մը ուսերէն կախուած... յոյժ զուարթ կ'երեւնար...

Եւ ահա շատոնց է որ կէս գիշեր զարկաւ: Դռնապանուհին վերջին անգամ մ'ալ ակնարկ մը ձգեց ամայի փողոցին մէջ: Բայց պէտք է համբերել. որոշեց պառկիլ, բայց խորունկ չքնանալ, որպէս զի եթէ նորա փոքրիկ ձեռքը դուռը զարնելու ըլլայ... շուտ մը բանայ:

Ոչի՛նչ... միշտ ոչինչ:

Սրդէն արշալուսոյ առաջին նշոյններն երկինքը գորշագոյն կը ներկէին ...

Բայց փոքրիկ սենեկին մէջ շաշիւն մը լսուեցաւ ...

Յետոյ դուռ մը կամաց մը դարձաւ իւր ծխնիններուն վրայ ... չոր ու կարկամեալ ձեռք մը գետնէն մի քանի բթամատ վեր դռնէն ներս մտաւ ... և տարօրինակ, գրեթէ ահարկու մարմին մը երեւցաւ պատուհանէն ներս թափանցող տմայն լուսով ...

Հիւանդ կիներն է այս ... զոր Սինէթ մայրիկ կը կոչէ ...

Խեղճ կիներ յիմար է ... բայց թէ և ուղեղը կը ննջէ, սիրտն արթուն է ...

Բնագդմամբ գիտէ որ ամէն իրիկուն Ֆրանսին չպառկած կ'ուզէ զինքն համբուրել ... նորա չրթունքը չգագաց ճակտին վրայ ... այդ համբոյրին կարօտ է ... կարծես այս բացասական կենաց մէջ պարապութիւն մը գոյացաւ ... ցաւոց այն միակերպութեան մէջ հաւասարակըշուոթիւնը խզուեցաւ ... վասն զի այդ համբոյրը խեղճ կնոջ համար սփոփանք մ'է ... և նորատի աղջկան չրթանց վճիտ շունչը անդորրութիւն մ'է ...

Եւ ահա այն կարկամեալ անդամօք, ջլատեալ ծունգերով այրած խեղճ կիներ, որ երկար տարիներէ ի վեր իւր խշտեակէն չէ ելած, եղունգներն պատին քսելով՝ յեցակէտ մը բնառեց ...

Ինկաւ և խորդիւն մ'ելաւ կուրծքէն:

Բայց նա խենթի համբերութիւն ունի, իւր ծռելու անկարող անդամոց ըրած դիմադրութեան նայելով՝ ըրած ճիգերն անտանելի են ... տախտակամածին վրայ իյնալու վտանգն աչքն առնելով՝ խշտեակին եզերքը կը քաշքշուի ... ծանր ծանր և այն հաւասարակըշուոթեան

բնագդմամբ, որ ամէն բնագդման ջնջուելէն ետքը կ'ապրի տակաւին, կը յաջողի գետին դպչիլ ... սրունքները չեն կրնար զինքը բռնել, ծունգերուն վրայ կը յենու ... յետոյ ձեռքերուն վրայ կ'իյնայ ... ապա արմուկներուն կը կռթնի, կը ջանայ գլուխը վեր առնուլ, բայց ծանր է ... և մոխրագոյն մազերը փոշին կ'աւլեն ...

Ողբագին հծծիւններ կ'արձկէ ... անդամներն ո'ւր որ դնէ, իրեն այնպէս կը թուի թէ տաք դանակ մը կը մտնէ մարմինը ...

Դէպի Ֆրանսիոյ սենեակը կ'երթայ ... նպատակն այն է:

Ո՛հ, նա այս սենեակը կը ճանչնայ, վասն զի անգամ մը յամառ տղոց պէս ճչեց ու լացաւ, որպէս զի Ֆրանսին զինքը մինչեւ հոն տանի: Նորատի աղջիկը գթութեան այս բեռը կրելու չափ ոյժ գտաւ ... և պառաւ կիներն սպիտակ վարագոյրները և վառարանին ծաղիկները տեսնելով՝ խնդաց ...

Վերջապէս դուռը, որ բարեբաղտաբար կիսաբաց մնացեր էր, բացուեցաւ: Նորէն սենեակը մտաւ ... կանգ առաւ, գոգցես վախնալով որ նորատի աղջիկը կ'արթնցնէ, թերեւ կը վախցնէ և թշուառութեան այս երեւոյթով նորա գեղածիծաղ մէկ երազը կը պղտորէ ...

Մտիկ կընէ: Ո՛հ, անոր շնջառութիւնը պիտի լսէ. բայց ո՛չ ... ահանջ կը դնէ ... ի զուր ... այն ատեն կ'սկսի դէպ ի անկողինը սողալ ... լաւ կը յիշէ ... անկողինն աջ կողմն էր ... ծածկոցին տակ կծկտած ... հոն կը հասնի ... կը շօշափէ ... կտաւին շօշափումը կ'զգայ դէմքին վրայ ... ցած ձայնիւ կ'ըսէ:

— Սինէթ, Սինէթ ...

Ե.— 17

Բացակայն չպատասխաներ... հիւանդը կը վախնայ, շատ կը վախնայ... եթէ մեռնելու ալ ըլլայ... պէտք է հասկնայ... մահճին կը կառչի... ձեռքերը կարթի ձեւ կ'առնուն և նոր ոյժ մը կ'ստանան... ուրուականի մը նման ահարկու և գրեթէ ոտքի վրայ կայնած է...

Եւ նորատի աղջիկն հոն չէ... և եղկելի կինը կը գուշակէ, կը հասկնայ զայս... թշուառութեան տեսակ մը նախազգացում նոր սիրտը կը սեղմէ...

Անշունչ կոյտի մը նման ծանրութեամբ վար կ'իյնայ և հողուն վրայ խուլ ձայն մը կը հանէ. անգամ մը եւս, բայց իւր կոկորդն յօշոտող հեծկլտութեանքերով կը կրկնէ.

—Սինէթ, Սինէթ.

Կրակէն կարմրեցած ու լերկացեալ աչերէն խոշոր արցունքներ կ'իյնային, և ջերմաջերմ կը հոսէին այն աւօսներն ի վար, զորս բոցերն իւր մսին մէջ պեղած էին...

Ս, յժմ կը լռէր, անշարժ, ինքն իւր վրայ կծկտած, կը նմանէր այն հնդիկ կուռքերուն, զորս արհեստեարք մտահաճութեամբ քանդակած են խստաքարին վրայ, իբր քարէ ճիւղ մը:

Իւր վրայ տիրող սոսկալի ցաւոց մէջ ո՛չ կը դողար, ո՛չ կը հեծէր... անշարժ ու լռիկ ոգեւար վիճակի մէջ էր և այս երկու տանջանքներն, ոգեւարն ու յուսահատութիւնը, զինքը կը լլկէին, ինչպէս դահիճն իւր զոհը...

Ժամ մ'անցաւ այսպէս... և եղկելին պարապ անկողնոյն առջեւ կեցած էր, կարծես գերեզմանի մը կափարիչն ինկած էր իւր վրայ: Դիակ մ'էր որ կը տառապէր...

Յանկարծ դիակը ցնցուեցաւ... կինը դիրքը չփոխեց, բայց մարմնոյն վրայ կարծես յանկարծական կենդանութիւն մը կուգար... յետոյ մէկէն ի մէկ գլուխը վեր առաւ... վիզն երկնցուց:

Վասն զի փայտէ սանդուղին վրայ ոտնաձայն մը կը լսուէր: Ս, յո՛, ճիշդ էր: Կը մօտենային, կը վազէին, անհամբերութեամբ վեր կ'ելլէին... ահա դուռը կը զարնեն...

Վասն զի Սինէթ մեկնած ատեն զայն գոցեր էր. իրաւ է որ դռնապանուհւոյն քովն ալ բանալի մը կայ: Բայց նա դեռ անկողնէն չէ ելած, և Յրանսինի բընակարանն հարցնողին յարկն ու դուռը ցոյց տուեր էր, մոռնալով որ մարքիղուհին այն իրիկուն չէր վերադարձած և թէ հիւանդը խշտեակէն չէր կրնար ելլել...

Նորէն զարնուեցաւ:

—Բացէ՛ք, գոչեց ձայն մը:

Եղկելին կանգնեցաւ: Ս, յս ձայնը գերազոյն կոչման մը նման հնչեց իւր ականջին: Ս, յս ձայնը... որո՞ւ ձայնն է... Մտիկ կ'ընէ... անշուշտ նորէն պիտի խօսի:

Եւ Յանֆար — Վասն զի նա է — նորէն կը գոչէ:

—Յանուն Օրդ. Յրանսինի և անոր փրկութեան համար, բացէ՛ք, բացէ՛ք...

Աղաղակ մը լսուեցաւ, տարօրինակ աղաղակ մը, որ բնաւ մաքուկային ձայնի չէր նմանէր...

Ի՛նչ հրաշքով շլատեալ անդամներն յանկարծ շարժեցան, այս կինը, որ ձեռացն ու ոտիցն օգնութեամբ քաշքշուեր էր, ի՛նչ մազնիսական ազդեցութեամբ կը քալէ այժմ... այն ձայնն ի՛նչ դիւթական և նորա ցաւերէն, հիւանդութենէն և անդամալուծութենէն ա-

Լեւի զօրաւոր ազդեցութիւն ըրաւ իւր վրայ:

Ոտքի վրայ է . . . քայլ մը կ'առնէ, քայլ մը ևս . . . կը քալէ . . .

— Փութացէ՛ք, կը կրկնէ Ֆանֆար: Մէկ վայրկենի կորուստը կրնայ անդարմանելի աղետից պատճառ ըլլալ . . .

Եւ հիւանդը կ'աճապարէ . . . իւր ջղաձիգ մատները փականքին կը կռթնցնէ . . . Ա՛հ, ձեռքերը չեն շարժիր . . . եղունգները չ'են բռներ . . .

Բայց ո՛չ, ահա՛ բանալին կը շարժի . . . կը դառնայ: Դուռը կը բացուի . . .

Ֆանֆար ներս կը մտնէ . . .

Եւ հիւանդն, առաւօտեան տմոյն լուսով նորա դէմքը տեսնելով՝ յետս կ'նկրկի, ձեռքերն ալէխառն մազերուն մէջ կը մխէ, բան մը յիշող խենթերու ալանդակ նայուածքը կը յառէ անոր վրայ: — Կ'ընկրկի, և ահա ինչ հեկեկանք մը կ'ելլէ կուրծքէն, որ կարծես պիտի խորտակի . . .

Երիտասարդն յանկարծ կանգ կ'առնու:

Սոսկմամբ խառն գլթութեամբ կը դիտէ այս արարածը, որու մարդկային ցեղէ ըլլալուն կը տարակուսի . . . և որ կը լափէ զինքն իւր կարմիր աչերովն, որոց վէրքերն յանկարծ չորցեր են . . . անոր ջղաձգօրէն բացուած ակնակապիճներէն ցայտող կրակը զինքը կ'ապշեցնէ և գոգցես կ'ահաբեկէ . . .

Բայց նա այս տպաւորութեան կը յաղթէ:

— Տիկին, կը գոչէ: Ֆրանսին հոս չէ՞:

Նա չպատասխաներ. միշտ կը դիտէ:

Ֆրանսին . . . այս անունը դիտէք անշուշտ . . . Սինէ՛թ . . . Սինէ՛թ . . . զայն գողցան . . . թշուառականներ

զայն բռնեցին, յափշտակեցին . . . Բան մը չէ՞ք գիտեր . . . Այս բանն ընողին անունը թալիզաք է . . .

— Իզաք . . . Իզաք . . . կը մրմնջէ կիներ, որու չրթունքը կը կծկուին բառերը կոկորդէն կորզելու համար:

— Պատասխան տուէ՛ք . . . կաղաչեմ. ձեզ հիւրընկալող, խնամող, սիրող աղջկան պատիւը . . . թերեւս կեանքն իսկ վտանգի մէջ է . . . թալիզաքի դերակրոմն հոս չեկա՞ւ . . . Բուլանթ կոչուող կին մը այս սենեակը չեկա՞ւ . . . խայտառակ առաջարկութիւն մ'ընել Ֆրանսին . . . այնպիսի բառ մը, նշան մը չլսեցի՞ք, որով կարենամ այս կուսագողերու յատակագիծն հասկնալ:

Բայց խօսքն ընդմիջուեցաւ . . . նոր և աւելի սոսկալի, աւելի սրտակեցիք աղաղակ մը լսուեցաւ . . .

Եւ անդամալոյծը ծունդի ինկաւ, թեւերն առ ինքն երկնցուց ու աղաղակեց .

— Ժա՛գ, Ժա՛գ . . .

Ֆանֆար ամբողջ մարմնովը դողաց: Այս անունն ո՞վ արտասանեց: Ո՞վ. այն ահարկու էակն, որ այլ եւս բնաւ մարդկային կերպարանք չ'ունի . . .

Եւ տակաւին կ'ըսէ .

— Սինէ՛թ, Սինէ՛թ . . . Ժա՛գ, Հա՛, Հա՛:

Եւ մահամերձներու խորդիւնին նմանող հեծկտուքներ կ'արձկէ:

Յանկարծ անոր մտքէն տարօրինակ և ահաւելի դադար մը կ'անցնի . . . նա ալ իր կրակոտ նայուածքը խեղճ կնոջ աչացը մէջ կը յառէ . . .

Նա ևս կ'զգայ այնպիսի այլայլութիւն մը, որ նորա սիրտը կը սեղմէ և ուղեղը կ'եռացնէ . . . Ինքն այն նայուածքին ճառագայթումը կը ճանչնայ . . . այս եղերա-

կան ձայնին մէջ անանկ արձագանգ մը կայ, զոր արդէն լսած է...

Կը ծռի...

— Ժա՛գ ըսիք... Այդ իմ անունս է... Ժագ... ատենով զիս Ժագ կը կոչէին...

— Ժա՛գ, Ժա՛գ, կը մրմնջէր կիներ՝ իւր իսկ ձայնը մտիկ ընելով, անոր հնչման ուշ դնելով:

— Այո՛... հո՛ն... Վօժի մէկ գիւղին... Լէյկուծի մէջ... բան մը չէք ըսեր... այս անունները բնաւ բան մը չե՞ն յիշեցներ ձեզ... օ՛ն... հոն իմ հայրս կար, Սիմօն... Սիմօն ֆուժէր... յետոյ փոքրիկ քոյրս... Սինէթ, կը լսէք... Սինէթ...

Կինը ցատկեց, անոր կառչեցաւ... երկու թեւերն անոր վիզը նետեց... լիաշուրթն համբուրեց զայն և գոչեց.

— Ժա՛գ, զաւա՛կս... իմ անուն Ծրանսուաղ է... և Սիմօն ֆուժէրի այրին եմ...

— Մա՛յր իմ...

— Այո՛, այս յարատեւ ցնցումներն այնքան հզօր եղած էին որ, այն քօղը, որ խեղճ կնոջ ուղեղին վրայ կը տարածուէր իբր լուսն մը իմացականութեան աչաց վրայ, յանկարծ պատուեր էր...

Հիմայ կը տեսնէ, գիտէ, կը հասկնայ...

Ժա՛գ. նա է՛... այն փոքրիկ տղայն է, զոր իւր ծնդանց վրայ կ'օրէր...

Եւ հիմայ Ժագ ալ զայն ճանչցաւ: Ո՛հ, չկասկածիր... նա իրեն սոսկում չպատճառեր այլ եւս... մեր Ծանֆարը կ'արտասուէ, և բազկացը մէջ կը սեղմէ խեղճ կինը, որ ոյժ չունի, որ տղու մը նման կը թռ-

ղու որ ուղածներն ընեն, և կը հեծէ ու արտասուելով երջանիկ կ'զգայ ինքզինքն:

— Դո՛ւք, մա՛յր իմ... դուք որ ձեր զաւակները փրկելու համար մահն առ ոչինչ գրեցիք: Դուք որ ծերունի Լասվէնի ագարակին մէջ Խաղախներուն վառած կրակէն ազատեցաք...

— Այո՛, այո՛ կը պատասխանէ: Կենդանի եմ... երջանիկ եմ... կը սիրեմ զքեզ...

Այն ատեն Ծանֆար պաղ քրտինք մը կ'զգայ քունքերուն վրայ.

— Բայց այն աղջիկը... Ծրանսի՛ն. Սինէթ...

Բայց մայրն այլ եւս ղինքը չլսեր. այն սոսկալի տագնապն, որ նորա երկար ատենէ ի վեր ընթարմացեալ բանականութիւնը զարթուցեր էր, նորա ուղեղը ծածկող քօղն ամբողջապէս պատուելու զօրութիւնը չէր ունեցած... գլուխը կը մոլորէր, միակ գաղափար մը այս գործելու անվարժ ուղեղը կը լնուր ամբողջապէս:

Ժագն է՛... Ժագ... զայն կը գիտէ, և զայն գիտելով անցեալը կը յիշէ...

Իսկ նա այնքան անձնատուր եղած է այն սոսկալի գաղափարին թէ նորատի աղջիկը վտանգի մէջ է, որ գրեթէ ապերախսութեամբ կը ջնայ անոր թեւերէն պրծիլ... կ'ուզէր որ այն յիմարը տրամաբանէ, հանդարտ կենայ... իբր թէ այս բանը կարելի ըլլար...

— Մա՛յր, գոչեց, յանձն Սիմօն ֆուժէր, զիս մտիկ ըրէք... պատասխանեցէ՛ք ինձ, Լէյկուծի գինետան մէջ Ժագ առանձին չէր... ուրիշ տղեկ մ'ալ կար... զոր ձեր կաթովը սնուցեր էիք... զոր կը պաշտէիք... յիշեցէ՛ք նա փոքր... ու խարտեալ էր... փոք-

ընկ գանգուր մազեր ունէր...

Նորա ձայնն այնքան կրակոտ, հնչուն, յափշտակիչ ու համոզիչ է որ, այժմ Թրանսուազ, գլուխն անոր ծունգերուն կռթնցուցած, մտիկ կ'ընէ... կամ թէ այնպէս կ'երեւի: Ձայն կը տեսնէ... ահա այնչափ... աչօք կը քննէ նորա դէմքին մէն մի ուրուագիծն, և պատանուոյն դէմքին վրայ մանկան ժպիտը կը գտնէ...

Ի՞նչ ընելու է... Ժամանակը կ'անցնի... ահռելի սոսկումն աւելի ոյժով կը սեղմէ Ծանփարի սիրտը... ա՛լ չհամարձակիր տաքակուսիլ... այն աղջիկը, որ թշուառականի մը ձեռաց մէջ կը տապալտկի... նա որ կ'աղաղակէ ու կը գոչէ, Թրանսինն է...

Թրանսուազ գիտէ... պէտք է որ խօսի...

Յանկարծ Ծանփարի աչերը, որք այս սենեկին մէջ կը յածին գողցեալ օգնութիւն մը բնութեւում համար, վառարանին քով՝ պատէն կախուած մանրանկարի մը կը հանդիպին... տակաւին այնքան լուսցած չէ որ կարենայ այն դէմքը զանազանել: Սակայն հարկ է որ տեսնէ, քննէ զայն... այսու հանդերձ չկրնար մէկդի նետել այս խեղճ կինն... որ իւր մայրն է... և որ յուսահատական ուրախութեամբ իրեն կը փարի...

Այն ատեն մեղմիւ զայն դէպի այն կողմը կը քաշէ, այնքան մեղմիւ որ չնշմարեր... չդիմադրեր... չըզարմանար... մղման կը հետեւի... վերջապէս թան երկընցնելով՝ կենդանագիրը կառնէ և աչացը կը մօտեցնէ.

— Ան է՛, Սինէթն է՛... անէ՛ծք... կը գոչէ Ծանփար...

Հիւանդն անոր ձեռքէն կենդանագիրը կը կորզէ, կը նայի և ինքն ալ կը գոչէ.

— Սինէթ... աղջիկս...

— Ձեր աղջիկը... ուրեմն ճշմարիտ է... յիշատակներս զիս չե՛ն խաբեր...

— Բայց հիմայ ճանչցայ զայն... Ի՞նչպէս եղաւ... զայն աղջիկս չէի կոչեր... և սակայն ինքն ինձ մայրիկ կ'ըսէր...

— Ըսել է ձեզ հիւրընկալող... հոս բնակող աղջիկը...

— Ան է...

— Վայ՛ մեզ... կանխագգացումներս կ'իրականանան... Մայր, մայր... Թրանսին վտանգի մէջ է. Թրանսին թերեւս կը մեռնի... թողէ՛ք զիս...

— Վտանգի՞ մէջ... Թրանսին վտանգի մէջ... իրաւ է... բայց ո՛ւր է նա...

Յետոյ վշտագին աղաղակ մ'արձակելով՝

— Իրաւ է, ըսաւ... հոս չէ... այս գիշեր զիս չըհամբուրեց...

— Կ'ըսեմ թէ գողցան զինքը... թէ թշուառականի մը... Թալիզաքի դերակումին ձեռքն է...

— Թալիզա՛ք...

Հիւանդը դժգոյն ու դողդոջուն կանգնեցաւ... այս հրատոյժոր դէմքին դեղնութիւնը սոսկալի է... մատերը՝ ճակտին վրայ կը կարկամին: Թալիզա՛ք... նա այս անունն արդէն լսած է... բայց իմացականութիւնը տակաւին տկար է... յիշողութիւնը չգործեր... Թալիզա՛ք Թալիզա՛ք...

Այս պահուս դուռն ոյժգին կը բացուի և ժիրտէլ ներս կը մտնէ.

— Ժիրտէ՛լ, կը գոչէ Ծանփար: Բօպէքքալը, Ըուլանթը գտա՛ք...

— Աներեւութացեր են... վինէկրիէ փողոցը որջի

մը մէջ կ'ապրէին... բայց թշուառականներն երէկ իրիկուն իմաց տուեր են թէ բնակարանին կը փոխեն...

— Ուրիշ բան չէ՞ք գիտեր...

— Ոչինչ...

— Ժիրտէ՛լ... պէտք է որ ամէն բան իմանաք... այս կինն... այս եղկելին, զոր թեւոցս մէջ բռնած եմ... մայրս է... և այն աղջիկը, զոր այն թշուառականք յափշտակեցին... Յրանսինն է... քոյրս է...

Ժիրտէ՛լ կարծես շանթահար մնաց։ Մարդոց ձեռք գործուած այս մարդկային չափազանց վշտերը կը դեղեւեցնեն զինքը, բայց չտկուելով՝

— Ուրեմն չվհատինք... և երկուքս ի միասին գործենք...

— Երեքս ի միասին՝ ըսէք, վարպետ, ըսաւ ձայն մը։ Պօպիշէ՛ն էր։

— Բայց մայրս ի՞նչ պիտի ըլլայ...

— Ներողամիտ եղիք, պարոն Ֆանֆար։ Գիտէի որ հիւանդն առանձին էր, վասն զի աղջիկը գողցեր էին... ուստի գացի հետս մէկը բերի... տեսնենք պիտի սրդողի՞ք...

Եւ Պօպիշէ՛լ մէկդի քաշուելով՝ Գայէթ ներս մտաւ։

Նորատի աղջիկը Ֆանֆարի մօտեցաւ։

— Նա ձեր մայրն է, ըսաւ։ Հրաման կուտա՞ք որ խընամեմ զինքը...

Յրանսուազի կը մօտենայ և կը համբուրէ, ինչպէս որ կ'ընէր Սինէթ։

— Բարի՛ որդիդ... կը գոչէ Ֆանֆար։ Ո՛հ, այսքան անձնուիրութեամբ անպատճառ պիտի յաղթենք չաբերուն...

Վերջին համբոյր մը կուտայ մօրը և Ժիրտէ՛լի ու Պօպիշէ՛լի ձեռքերը բռնելով՝

— Օ՛հ, կը գոչէ, և յաւիտենական արդարութիւնը մեզ հետ ըլլայ...

— 33 —

է.

Ստանակին կրկին ստանակ.

Բօպէքքալի մեղսակիցներն, Բարիզու տիղմերուն մէջէն ժողովուած այս թշուառականներն, որք Օպէի և Վօ Սօրի պարկեշտ յաճախորդաց դէմ կատաղօրէն կռուեր էին, երբ զՖրանսին յափշտակեցին, խեղճ աղջիկը ենթակայ եղաւ խել մը կոպտութեանց, որոց տեղի կուտար այս ստահակներուն իրենց եղբւնական գործոյն մէջ հանդիպած ընդդիմութիւնն։

Նորատի աղջիկը նուազեր էր։

Ս.յս մարդիկ կը ծեծէին ղայն, իբրու թէ նա ինքը՝ զինքը կը պաշտպանէր։

Հարկ եղաւ որ Բօպէքքալ միջամտէ։

— Է՛յ, ինձ նայեցէք, ապրանքը մ'աւրէ՛ք։

Խօսք տուեր էր Յրանսինը լաւ վիճակի մեջ յանձնել, կը փութար իւր ոճրին գինն ստանալ։

— Գիտէք որ եթէ մէկ տեղը բան մ'ըլլայ, վասօք ձեզի է...

Ս.յս առարկութիւնք, թէ և լկտի, սակայն ճշմարիտ էին, այնպէս որ աւազակք հանդարտեցան և սկսան նուազ կոպտութեամբ վարուիլ։

Խեղճ աղջկան անզգայ ու անշարժ մարմինն կախուած էր այս մարդոց բաղկաց վրայ, որք նորա երիտասարդութեանն ու գեղեցկութեանը չնայելով՝ ալիւրի պարկի մը պէս կը կրէին զայն։

Րօպէքքալ թողեր էր որ նոքա իւր առջեւէն վազեն նեղ փողոցներուն ու ճամբայներուն դարձուածքներուն մէջ։ Յանկարծ գոչեց։

— Կեցի՛ք։

Կայնեցան։ Այս վայրկենին հասեր էին այն սեւ և տղմուտ բաւիղը, որ Պրըթանիոյ գաւիթ կը կոչուի և որ այսօր մաքրուելով՝ գործաւորաց միջավայր մ'եղած է, սակայն, թէև մոլութիւնն հեռացած է անտի, դարձեալ խեղճ տեղ մ'է։

— Այս ճամբորդութիւնը դեռ շատ պիտի տեւէ, հարցուց Րօպէքքալի մարդոց մին։

— Ատ ի՛նչ է, միթէ հանգիստ նստելու համար ըստակ կուտան ձեզ ...

Եւ մինչդեռ իւր մեղսակիցը կը քրթօնէին, Րօպէքքալ տեսակ մը խրճիթի մօտեցաւ և դուռը զարնելով՝ անմիջապէս բացուեցաւ։

Արագ և խորհրդաւոր խօսակցութիւն մը տեղի ունեցաւ Րօպէքքալի և ուրիշ անձի մը միջեւ, որու դէմքը չէր կրնար զանազանուիլ մթութեան պատճառաւ։

Րօպէքքալ առած տեղեկութիւններէն գոհ ըլլալով՝ իւր մարդոցը դարձաւ և գոչեց։

— Յառաջ և շո՛ւտ։

Քանի մը վայրկեան ետքը արտաքին ծառուղիներն հասան։ Րօպէքքալ առջեւէն կը քալէր և յաջողեր էր քաղաքադրան պաշտօնէից ուշադրութիւնն զբաղեցնել,

որպէս զի աւազակաց ուսին վրայի տարօրինակ բեռը չնշմարեն։

Հոն Բօպէքքալ ճամբայ մը ձեռք առաւ։ Ընդարձակ և ամայի դաշտեր կը տարածուէին Պէլվիլի այս մասին մէջ, որ այսօր բազմաթիւ եղջիւրի տափազործներ և սպագործներ կը բնակին։ Բուլըին կողմը պարտէզներ կային, որք նախկին Բարիզու ամենէն չքնաղագեղ տեսարաններէն մին կը ձեւացնէին։

Քանի մը փողոցէ անցան և վերջապէս հասան պատի մը քով, որու վրայէն շատ մը ծառեր իրենց տերեւազուրկ ոստերը կը տարածէին։

Րօպէքքալ բաղնիքներով ծածկուած փոքրիկ դրան մը մօտեցաւ և ձեռքերն իրարու զարկաւ։

— Ո՞վ է ան, հարցուց ձայն մը։

— Րօպէք և աղջիկը, ըսաւ

Դուռն իւր ժանգոտ ծխնինքուն վրայ դարձաւ։

— Մտէ՛ք, ըսաւ Բուլանթի գիներբու ձայնն։

Ֆրանսինը տարին մինչեւ փոքրիկ տուն մը, որ գետնայարկէ մը և առաջին յարկէ մը կը բաղկանար և փողոցէն հազիւ կրնար տեսնուիլ։ Թէեւ ձմրան պատճառաւ բոլոր ծառոց տերեւներն ու ոստերու մեծ մասը թափեր էին։

Ֆրանսին, որ միշտ նուաղած էր, գահաւորակի մը վրայ դրուեցաւ։

Յետոյ Րօպէքքալ որոշեալ գինը վճարեց իւր մեղսակցաց։ Թէեւ փոքրիկ վէճ մը տեղի ունեցաւ, բայց քանի մ'ստակ տալով՝ լռեցուց զանոնք։

Եւ վերջապէս թշուառ Ֆրանսին — խեղճ Սինէթ — թշուառականաց ձեռքը մնաց։

Բուլանթ չէր փոխուած այն օրէն ի վեր յորում Սէնթ-Սմէի մէջ իւր սիրահարին հետ երկաթորկորն սպաննելու խորհուրդը կը յղանար։ Միշտ նոյն հրէշն էր, որ լեցուն տիկի մը նման ուռեցած կ'երեւնար։ Իւր դէմքն աւելի եւս անբանացեր էր, և աչերն աւելի եւս թաղուեր էին ուռեցած մանրուն ճարպոտ գնդիկներուն միջեւ։

— Է՛յ, ծերո՛ւկս, ըսաւ Բօպէքքալ մտերմաբար զարնելով իւր սիրուհւոյն ուսին, գործն աղելի գլուխ հանեցի՞ ...

— Մէկ տեղը չմասուեցաւ ա՛ ...

— Չեմ՝ կարծեր։ Բայց նայինք։

— Անիծած. թաշկինակը շատ սեղմեր էք ... քիչ մը նացեր է որ այս թռչունը խեղդէք ...

— Շատ գեղեցիկ է, ըսաւ ակամայ Բօպէքքալ որ, Ֆրանսիսի դէմքին վրայ ծռած, իւր քթթուն աչօքը կը դիտէր զայն։

— Գեղի ի՞նչ։ Ինձի նայէ՛, աւանակութիւն չուղեր, ապա թէ ոչ կը ծեծեմ ...

— Նախանձո՛տ ...

Այս զոյգ մը հրէշները դարչելի երեւոյթ մը կ'ընծայէին. չկար տեսարան մը որ կարենար լաւ եւս յիշեցնել բանաստեղծներու այն նկարագրութիւններն, յորս անմեղութիւնը հրէշներու ձեռք ինկած է։

Բուլանթի մատերը նորատի աղջկան իրանին կառչեցան և աղտոտեցին զայն։

— Դեռ պղտիկ է. մնոտ ալ չէ ... բայց կ'երեւի թէ անանկ ապուշներ կան, որ նիհարները կը սիրեն ... Ինձ նայէ՛, Բօպէքքալ, դեռ ո՞րչափ ժամանակ ունինք ...

— Աղէկ մը չեմ գիտեր. Թալիզաք կռուի բռնուած էր, երբ ես ճանճը ծուղակը ձգելու միջոցը գտայ։ Աստուած տայ որ զինքը մաքրած չըլլան ...

— Յուսանք ... ժամանակ կորսնցնելու չէ ... հունա սեղանին վրայի շիշն ինձ տուր ...

— Աս ի՞նչ է։

— Ինչո՞ւտ պէտք ... ես ըրածս գիտեմ։

Մեգերայի Բօպէքքալի տուած սրուակն առնելով՝ ուժգին շարժեց, յետոյ դդալի մը մէջ գինւոյ նմանող հեղուկ մը լեցուց։

Առ Ֆրանսիսի ծռեցաւ։

— Կրո՞ղ ... ըսաւ. ակռայները ո՛րքան սեղմեր է ...

Է՛յ, Բօպէ՛ք, սուռնք բանալու է ...

— Հիմա՛յ, հիմա՛յ, ըսաւ Բօպէքքալ։

Գրպանէն դանակն հանեց և բանալով՝ երկաթեայ սայրը նորատի աղջկան փոքր ու սպիտակ ատամանց մէջ մտցուց։

— Տեսա՛ր ... խեցիի մը պէս կը բացուի ... Ըմպելիդ լեցուր ...

Հեղուկն աներեւութացաւ Ֆրանսիսի կոկորդին մէջ. նորատի աղջիկը ցնցուեցաւ։

Միթէ թութակներուն պէս զինքը խօսեցնելու համար է այս, հարցուց Բօպէքքալ։

— Հոգս հատեր է ... ընդհակառակն ...

— Չելլես թունաւորես զինքը ...

— Սպո՛ւշ։ Մեղի ի՞նչ օգուտ կունենայ՝ եթէ մեռնելու ըլլայ։

— Դիտեմ որ այդ բաները կը մտածես — բայց վերջապէս վտանգ չկայ ... Դիտես որ այն մարդը դո՛ւ ըլլալու է։

— Շատ խօսք չուզեր, ըսաւ Բուլանթ սենեկին խորի դուռը բանալով։ Սա ցնցոտիի կտորը կռնակդ առ և վերի յարկն հանէ՛ ...

Ականջ դրաւ։

— Եւ շուտ ըրէ՛ ...։ Կառքի մը ձայն կ'առնե՞ս։

— Այո՛ ... Թալիզաքն ըլլալու է։

— Ուրեմն շո՛ւտ ...։ Հօ՛ր ...

Բօպէքքալ Ֆրանսինը թեւերուն մէջ առաւ և ըսկսաւ սանդուղէն վեր մագլցել Բուլանթի ետեւէն, որ առջեւէն կ'երթար։

Առաջին յարկը բաւական վայելուչ զարդարուն սենեակ մը կար, զոր լուսաւորող պատուհանէն պարտէզ մը կ'երևէր, որ մինչեւ անմշակ և անհուն տարածութեամբ արտերը կը հասնէր։ Որչափ տեղ որ կարելի էր զանազանել՝ բնակութեան հետք չկար։ Շուրջ երեք մետր բարձրութեամբ մը պարտէզին այն կողմը կը բակէր։

— Հիմայ անկողնին վրայ դիր զայն ... և յետոյ շո՛ւտ, վար իջի՛ր ...

Բօպէքքալ Սինէթը պառկեցուց այնպիսի անկողնո մը վրայ, որու անհամաձայն գոյներով ծաղկաւայել վարագոյրներուն մաքրութիւնը կասկածելի էր։

— Ի՛նձ նայէ, այս տեղը շէք չէ՞, ըսաւ Բօպէքքալ գարշելի ձայնով մը։

— Պառաւ թաղի ընկերուհիս իւր կարասիները փոխ տուաւ ինձ ... ո՛հ, այն կինը ճաշակի տէր է։

Կառքին ձայնը եւս քան զեւս կը մօտենար։

Բուլանթ վերջին նայուածք մը ձգեց նորատի աղջկան վրայ, որ խոր քնոյ մէջ ընկղմած կ'երեւէր, յետոյ դու-

ռը խնամք փակելով՝ Բօպէքքալի հետ վար իջաւ։

— Ի՞նչ մտքիդ մէջ բան մը կայ, զոր չես յայտնէր, ըսաւ նախկին հօպիտը։ Անակնկալ բան մը, անանկ չէ՞ ...

Բուլանթ ոյժով հարուած մը տուաւ անոր կռնակին։

— Սատանայ մը գրե՛ղ, ըսաւ։ Բայց լռէ՛ ... ահա կառքը կանգ առաւ ... մեր երիտասարդն ըլլալու է ...

Դուռն ոյժգին զարնուեցաւ։

Բօպէքքալ վեր ցատկեց։

— Եթէ ան չըլլայ ... ինչո՞ւ նշանը չտար։

Արդարեւ Թալիզաք էր որ Ֆէրնանի հետ եկեր էր։ Բայց չափազանց գրգռեալ վիճակի մը մէջ ըլլալով, որոշեալ նշանը բոլորովին կը մոռնար և գաւաղանին կոթովը կը զարնէր։

Ոչ ոք պատասխանեց։ Ոճրագործները խոհեմ էին։

— Պատին վրայ ե՛լ, ըսաւ Բուլանթ ցած ձայնիւ, և նայէ՛ թէ մեր մարդի՞կն են ...

Այս միջոցին Ֆրէտէրիք կը հայհոյէր։

— Անոնք են, ըսաւ Բօպէքքալ։ Կրնաս բանալ ...

— Պահ, թո՛ղ քիչ մը դուրսն սպասէ ...

Սկսաւ ներսէն բանակցութեան մօտնել, մի միայն «ապրանքին գինը բարձրացնելու համար», յետոյ սկըսաւ ահագին նիզերը քաշել։

— Անիծեալ վհուկ, գոչեց Թալիզաք։ Զիս այսպէս սպասցնելուդ համար արժանի ես որ գաւաղանս ահագին երեսիդ իջեցնեմ ...

— Այդ ի՞նչ է ... միթէ տուն մը մօտնելու համար այդպէս աղմուկ կը հանե՛ն ...

Թալիզաքի տեսքն ահարկու էր։ Դեղնած, արիւնաթաթաւ, հագուստները պատռտած և տակն ու վրայ։

դերակումը ցուցադրեցի մը կատարեալ ու խայտառակ տիպը կը ներկայացնէր :

Ֆէրնան, միշտ անտարբեր ու կանոնաւոր, անոր ետեւէն ներս մտաւ :

Թալիզաք, մեզերայն մէկդի ընելով, ուղղակի դէպի տունը գնաց :

— Ես բոլոր ադոնց վրէժը կ'առնեմ քեզէ, քրքրեմքնէնց Ռուլանթ :

Երբ գետնայարկի սրահն եկան, Թալիզաք թիկնաթոռի մը վրայ ինկաւ :

— Զո՛ւր, ըսաւ խուլ ձայնով մը :

— Ուղածը տո՛ւր, ըսաւ Ռուլանթ Ռօպէքքալի :

Յետոյ Թալիզաքի դառնալով :

— Ինձ նայեցէ՛ք, պարոն աղնուական, կարծեմ թէ տակաւին գլխովութիւննիդ չէ անցեր :

Թալիզաք առանց պատասխանելու՝ առատապէս խմեց, յետոյ սիրտինաց հառաչ մ'արձակեց :

Ինքզինքը տկար կ'զգար, գլխուն մէջ գաղափարներ կը դառնային. Մօնֆէրրանի դէմ բարկութիւնը զինքն ոյժասպառ ըրեր էր : Եթէ առանձին ըլլար՝ եղած տեղը պիտի պառկէր ու մի քանի ժամ հանգչէր :

Բայց Ֆէրնան հոն էր : Անձնասիրութիւնը քիչ մը ոյժ տուաւ Թալիզաքի :

— Աղջիկն հո՞ս է, հարցուց :

— Ս.յո՛, պատասխանեց Ռուլանթ :

— Յուսամ թէ չարչրեցիք զինքը :

— Ա՛հ, պարոնը կը կարծէ՞ որ կին մը չարչարելու կարող ըլլամ, գոչեց Ռօպէքքալ :

Թալիզաք ոտք ելաւ :

— Կ'ուզեմ նախ և առաջ զարդարանացս անկանոնութիւնը քիչ մը շտկել... Օ՛հ, օգնեցէ՛ք ինձ...

Ռուլանթ առանց խօսելու անոր կը նայէր : Դարձեալ նշան ըրաւ Ռօպէքքալի որ հնազանդի և դերակումը զարդասենեակ մը մտաւ :

Ռուլանթ պահ մ'առանձին մնաց Ֆէրնանի հետ, որ ուշի ուշով կը դիտէր զինքը :

— Ի՛նձ նայեցէք, ըսաւ թշուառականն, ինչո՞ւ այդպէս երեսս կը նայիք : միթէ դէմքիս վրայ կապի՛կ կը խաղայ :

Ֆէրնան առանց պատասխանելու ուսերը ցնցեց : Բայց ճշմարիտը սա է որ կը մտածէր թէ մի՛ գուցէ երկու աւաղակներն իրեն ու Թալիզաքի դէմ ծուղակ մը լարեն :

Դերակումը դուրս ելաւ :

— Հէ՛, հիմայ ի՛նչպէս վայելուչ եղաք, ըսաւ Ռուլանթ բարձրաձայն ինդալով : Կարծես թէ փեսացու մ'էք :

— Շատ խօսք չ'ուղեր, ըսաւ Թալիզաք : Մարքիզուհին ո՛ւր է...

— Փոքրիկը... ո՛հ, ան հանգիստ վիճակի մէջ է... Աստուծոյ մէկ հրեշտակին պէս կը քնանայ...

— Զիւս իւր քովը տարէք...

Հեղնական ծիծաղ մը Ռուլանթի հաստ շրթանց ծալքերուն մէջ կորսուեցաւ :

— Հիմայ... անմիջապէս... շատ կ'աճապարէք...

— Պիտի հնազանդի՞ք...

— Ի՛նձ նայեցէք, քիչ մը քաղաքավարութեամբ խօսեցէք, քրթմնջեց Ռօպէքքալ :

— Թո՛ղ դու ալ անոնք մեծ պարոններ են... մե-

զի պէսները միշտ կը չեխեն... ասկից զատ այս մարդն իւր ամենասիրելին տեսնել կ'ուզէ... իւր իրաւունքն է այս:

Ծիծաղելի խոնարհութիւն մ'ըբաւ թալիղաքի:

— Եկէ՛ք, աղուոր երիտասարդ...

Թալիղաք անոր ետեւէն գնաց: Բուլանթ Բօպէք-քալի առջեւէն անցած պտեն աչքը քթթեց:

— Միտքը բան մը դրեր է, կրկնեց Բօպէք մտովին. պէտք է ուշադրութիւն ընել...

Վօ Սօքի մէջ դերակոմսին վրայ տիրող գինովութեան յաջորդեր էր տեսակ մը թուլութիւն, որու դէմ ի զուր կը մաքառէր և կը ջանար ինքզինքին տէր ըլլալ:

Բուլանթ ծանր ծանր վեր կ'ելլէր և սանդուղը անոր ոտքերուն տակ կը ճռնչէր: Դերակոմսն անոր ետեւէն վեր ելած պտեն՝ կը գեղեւէր:

— Ասոնք պզտիկ հովեր են, ըսաւ Բուլանթ հեգնելովօ Է՛հ, երիտասարդութիւնն իւր շրջանն ընելու է:

Յետոյ յանկարծ կանգ առնելով.

— Դիտէ՞ք որ, ըսաւ, այն աղջիկն հում հում ուտելու չափ գեղեցիկ է:

— Զեղի ի՞նչ, ըսաւ Թալիղաք խստիւ: Ես ձեզ ստակ կը վճարեմ որպէս զի ինձի ծառայէք, և չէ թէ խօսելու համար:

Բուլանթ նորէն ծիծաղեցաւ:

— Դուք աղքատաց հետ շատ խիստ կը վարուիք. այսու հանգերձ երբ մարդ այդքան հարուստ ըլլայ, ուղածը կընայ ընել...

Դրան առջեւ հասեր էր:

— Հո՞ս է, ըսաւ Թալիղաք:

— Այո՛, պարոնիկս:

— Բացէ՛ք...

— Հօ՛, հօ՛, հօ՛, ըսաւ մեղերայն բացագանչելով: Այդքան աճապարել չ'ուզեր. պէտք է հաճոյքը կարելի եղածին չափ երկնցնել... այնպէս չէ՞:

Թալիղաք նորէն կ'սկսէր բարկանալ: Բուլանթի թեւէն բռնեց ու գոչեց.

— Դարձեալ կ'ըսեմ՝ պիտի լռէ՞ք... սա դուռը բացէք... ապա թէ ոչ... բռնի պիտի բանամ...

— Տունն աւերե՛լ, Օ՛, ո՛րքան ալ բարկասիրտ էք, Այդքան չարութիւն չ'ուզեր. այն աղջիկը տեսնել կ'ուզէք... որկրամո՛ղ, լա՛ւ ուրեմն, հիմայ կը տեսնէք:

Շուտ մը թեւն երկնցնելով՝ դրան վրայ նեղ կափուլ մը բացաւ, որմէ կրնար սենեկին ներսը տեսնուիլ:

— Ահա՛, պարոնայք և տիկնայք, ըսաւ Բուլանթ հտպիտի մ'արտասանութեամբ. ահա՛ առարկայն. տեսնելն ստակով չէ... և ստակը դուրս ելած պտեննիդ պիտի վճարէք...

Եւ սկսաւ խնդալ այն բիրտ ծիծաղով, որ օղի կը հոտի Թալիղաք, առանց զայն մտիկ ընելու. և ահամայ չարժամար մը պէպի կափուլը ծռեր էր ու կը դիտէր:

Յրանսին միշտ անկողնոյն վրայ տարածուած էր, երկու թեւերը կուրծքին վրայ ծալլած և մանկական անբիծ դրից մէջ... Յետոյ կոյս ծռած գլուխն իւր արձակ մազերուն շնորհալի գանգուրներուն մէջ կը կորսուէր: Յոյժ շնորհալի էր այս անբիծ ուրուագծերով դէմքն, որ իւր կուսական կատարելութեամբն կը յիշեցնէր այն իտէականն, զոր Բաֆաէլ իրականացուցած է իւր Կեղանի Պարտիզպանուհւոյն նկարովն: Իւր երկայն թար-

Թիչները մետաքսեայ ծոպ մը կը ձեւացնէին գոց աչերուն և փոքր ինչ դժգոյն շրթներն աւելի որոշակի կը տեսնուէին և կը բոլորէին նորա փոքրիկ ատամանց սպիտակ շարքն, որք իրենց պահարանին մէջ ննջող մարգարիտներու կը նմանէին: Նորատի աղջկան դէմքին վրայ հետք մ'իսկ չէր մնացած այն անձկութիւններէն, զորս կրած էր պահ մ'առաջուան սոսկալի տազնապի միջոցին: Վեր առնուած Թեղանիքներուն տակէն անբիծ ու վարդադոյն դուրս ելնող բազուկներուն տակ կուրծքը կանոնաւոր շնչառութեամբ կ'ուռէր:

Եւ Թալիղաք կը նայէր... ո՛ւր ըլլալը կը մոռնար... կը մոռնար թէ այս աղջիկը վատ ծուղակի մը մէջ բռնուելով այս սենեակը բերուեր էր: Սրդարեւ այս թըշուառականն, առանց գիտնալու, բանաստեղծութիւն կ'ընէր: Հրեշտակներ կ'երազէր: Ուղեղին մէջ խռնուած բառերը տեսակ մը հիացման նշանակութիւն ունէին, որ այս գինովը կ'արբեցնէր:

Փոքր մի եւս, պիտի ծնրադրէր: Եւ առանց խղճահարութեան կը սիրեմ՝ դքեզ պիտի ըսէր Ֆրանսինի և պիտի զարմանար՝ եթէ բարկութեամբ կամ արհամարհանօք պատասխանէր իրեն...

Մեզերայն, տեսնելով որ այս հիացումը կ'երկարէր, անոր թեւին դպաւ:

— Ի՞նչպէս, ըսաւ: Սղուոր չէ՞:

Դերակոման, ինքզինքին դալով, ցնցուեցաւ: Ծաղրելի վիճակի մէջ կը գտնուէր: աղջիկ մը դէնք, ստակը վճարեր էր: այն աղջիկը մի քանի ոսկւոյ փոխարէն իրն էր, և ինքը, պարզ սիրահարի մը պէս, կը յապաղէր վայելել զայն...

— Բացէ՛ք, ըսաւ խուլ ձայնով մը:

Կափուլը չոր կռնչ մը հանելով գոցուեցաւ:

Բուլանթ գրպանէն բանալի մը հանեց, փականքին մէջ մտուց, յետոյ...

Փոխանակ բանալու, երկու անգամ սողնակը դարձուց և բանալին գրպանը դրաւ: Ս,յն ատեն դերակոմանին առջեւ կայնելով, որոշակի և բացէ ի բաց ըսաւ:

— Պարոնի՛կս, քսան հազար ֆրանք պիտի տաս...

Թալիղաք ընկրկեցաւ:

— Հէ՞, ի՞նչ ըսիր, Թշուառակա՛ն...

— Ո՛հ, նախ և առաջ խոշոր բառեր չուզիր: ապա թէ ոչ Բօպէքս վարը կ'սպասէ... և ձեր ու ձեր արժանապատիւ բարեկամին գործը կը տեսնէ... քսան հազար ֆրանք ըսի... ահա՛ ձեռքս... տուէ՛ք... և կը լմնայ...

— Բայց վատութիւն է այդ... Բորչեալ գինը չընդունեցիր՞ք...

— Ս,յո՛, քիչ մը ստակ... ծախուց համար: ան ա՛լ... կը կարծէք որ ես այս տեղը դեղձի կուտերո՞վ վարձեցի... պարոնի՛կս, երբ մարդ թարմ պտուղ ուտել ուզէ, պէտք է ճիւղերէն վեր մագլցիլն աչք առնէ... ես ալ զձեզ ծառը կը հանեմ... ահա՛ այսչափ...

— Քսան հազար ֆրանք: գողութիւն է այդ...

— Անախորժ բաներ մ'ըսէք, պարոն աղջկան գող... եթէ ձեր գործին չգար, ուրիշին հետ կը համաձայնիք... աղջիկը կ'արժէ շիտակը...

Թալիղաք այնքան ապշեր էր որ ի սկզբան մի քանի աննշան նախատիքներ թոթովեր էր... բայց հիմայ կը դիտէր այս գարշելի կինն, որ իւր կարմիր արտեւա-

նունքներ ունեցող աչքերովը զինքը կը դիտէր ու կը խնդար... իւր վրայ... Թալիզաքի, Ֆուժըրէօղի մարքիզին որդւոյն վրայ կը խնդար...

Այն ատեն կատաղութիւնը տիրեց վրան։

Դրան վրայ յարձակեցաւ և ուզեց իւր տկար ձեռքերովը խորտակել զայն։

— Հօ՛, հէ՛, Բօպէք, գոչեց Րուլանթ...

— Ի՞նչ կայ, սիրելիս...

— Եկո՛ւր վերցուր սկից սա չքոտին... որ անվայել բաներ կ'ընէ...

Բօպէք ահանջը տնկած կ'սպասէր։ Ֆէրնան ալ լսեց Թալիզաքի ձայնը, որ կը գոչէր։

— Վա՛յ, այդպէ՛ս է... լա՛ւ ուրեմն, կը տեսնենք... եկո՛ւր, Ֆէրնա՛ն...

Արդ Ֆէրնան հաղիւ քայլ մ'առեր էր՝ Բօպէք անոր դէմն ելաւ և ցոյց տալով նմա ահագին դանակ մը, զոր իբր խոհեմութիւն հետ առեր էր, ըսաւ անոր։

— Դուք այս բանին մի՛ խառնուիք, պարոն աղնուական... կինս պարոնին հետ խօսք ունի... այս իր գիտնալիք բանն է... կը խրատեմ՝ զձեզ որ հանդարտ կենաք...

Ֆրէտէրիքի և Մօնֆէրրանի կռուած ատենը Ֆէրնանի բռնած դիրքը բաւական զարմանք պատճառեց մեզ իւր քաջութեան վրայ։ — Թակարդ մը պատրաստող մարդու մը, մատնիչի մը քաջութիւն — ուստի կըրնանք հասկնալ թէ Բօպէք քալի խորհուրդն ի՞նչպէս ընդունուեցաւ։

Բաց յաստի, բնաւ չէր մտաբերեր կեանքը վտանգի դնել, պաշտպանելու համար զԹալիզաք, որու ճշմարիտ

արժանիքը կը ճանչնար։ Եթէ Ֆէրնան Ֆուժըրէօղներու վերահաստատութեան նախանձախնդիր կ'երեւէր, մի՛ միայն իբր գործակալ էր այն գաղտնի միաբանութեան, որ այն ատեն կը ջանար աղատականութեան հունտերը խեղդել և ամենափոքր միջոցներով աղդեցիկ անձինք ձեռք կը ձգէր։

Դրամանեհնգն և ցոփն Թալիզաք ճիզուիթներուն ձեռքն էր. անոր միջոցաւ Մակտալէնա՝ իւր մայրն ու մարքիզը, ձեռքերնին ու ոտքերնին կապուած, միաբանութեան ձեռքն էին, որ ժամանակն եկած ատեն արդի հունտերուն պտուղը պիտի քաղէր...

Բայց ընդհանրապէս վատեր միայն կը ծառայեն ոճրագործներու։ Այսպէս էր նաեւ Ֆէրնան տը Վէլլէթրի, զոր Բօպէք քալ անշարժութեան կը դատապարտէր իւր զէնքովն սպառնալով։

— Պա՛հ, ըսաւ Ֆէրնան խնդալով։ Արդարեւ այս բաներն ինձ չեն վերաբերիր։ Դուք համաձայնեցէ՛ք...

Եւ որովհետեւ ամէն բանէ առաջ հարկ էր Սէնթ-Աքէօլի միաբաններու անունը չխառնել այնպիսի խռովութեանց, որոց ձայնը կրնար շատ հեռուն երթալ, Ֆէրնան սկսաւ դէպի դուռն յառաջանալ... և սանդուղին վրայ կռուի մ'աղմուկը լսելով՝ սկսաւ աւելի աճապարել...

Թալիզաք, բարկութենէն և ցանկութենէն կատղելով, կիսովին խենթեանալով, Րուլանթի վրայ յարձակեր էր և կ'ուզէր ստիպել զայն որ մէկդի քաշուի...

Բայց նախկին հսկայ կիւնն ասանկ ճղճիմ երիտասարդի մ'առջեւ ընկրկողներէն չէր. իւր ահագին ձեռքովը

կամաց մը ֆրէտէրիքի թիկնոցին չուխայէն և կտոր մ'ալ վզի մօրթէն բռնեց և վեր վերցնելով՝ դէպի խաղիսամբ քաշեց ...

Եւ Ռօպէքքալի առջեւ նետեց։

— Ա՛ռ, սիրելի՛ս, և ասկից վերցո՛ւր։

— Գողէ՛ր, մարդասպաններ, կ'ոռնար դերակոմսը։

— Օ՛ն, անշահ կուզիկ, շատ աղմուկ չուղեր... Ըսաւ Ռօպէք իւր գերազօյն առարկութիւնն յառաջ բերելով, այն է ահագին դանակն, որու առջեւ արդէն ֆէրնան ընկրկեր էր։

Ֆրէտէրիք յուսահատութեան գրեթէ ծիծաղելի շարժում մ'ըրաւ։

— Բայց վերջապէս, գոչեց, ինչո՞ւ խօսքերնիդ չէք պահեր ...

— Պարո՛նս, մեղի պէս ստահակներուն համար, ըսաւ Րուլանթ լկտի ժպտով մը, խօսքը նշանակութիւն չունի. եթէ անանկ չ'ըլլար, պատուաւոր մարդիկ կ'ըլլայինք... Դու ստակ տուիր որ այս աղջիկը գողնանք... ան եղաւ... որպէս զի բոյն մը շտկենք... բոյնն ալ ահա՛... որպէս զի քերովբէի մը պէս լաւ խնամենք զայն... այս մասին ալ կրնաս վստահիլ մեզ... բայց հիմայ ելեր ամբողջ հաճոյքը դու վայելել կ'ուզես...

Հաշւոյն մէջ այդ բանը չկար... և ասոր համար քրտան հազար ֆրանք պիտի վճարես, ստակ մը պակաս չ'ըլլար...

— Բայց ահագին գումար մ'է այս... գոչեց Թալիզաք վշտագին և կարծես այս տրամաբանութենէն կիսովին համոզուելով...

— Պա՛հ, քեզի պէս աղնուական մը... որ բարձրաս-

տիճան հայր մը... առաջին կարգի մայր մ'ունի... միջոց մը կը գտնէ... մանաւանդ մայրիկը... չկրնար ուղեւ որ զաւակը վշտանայ... անշուշտ այն կինն ադամանդներ ունի...

— Թշուառականներ... ..

— Դարձեալ խոշոր բառեր... բայց քնատ չ'ունի։ Մտի՛կ ըրէ։ Պէտք է որ քսան հազար ֆրանքը տասնախ... վասն զի հաճոյք մը պիտի վայելես... ասկից զատ, եթէ մերժես... թերեւս ոստիկանութիւնը քու գործոցդ միջամտէ...

Ֆէրնան այս ոստիկանութիւն բառը լսելով — ինչ որ կ'ապացուցանէր թէ այն աւաղակներն իրենց նպատակին հասնելու համար ամէն վատութիւն ի գործ պիտի դնէին — մօտեցաւ։

— Եկէ՛ք, դերակոմս, ըսաւ։ Այլ եւս այս աւաղակաց որջը չկենանք։

Թալիզաքի թեւէն բռնեց.

— Այս գործը յաջողեցաւ...

— Ո՛չ, չեմ գար, գոչեց Թալիզաք։

Գրպաններն որոնելով՝ մնացեալ ոսկին կը հանէր...

— Ահա՛ւասիկ, առէք... և ձեր խոստումը կատարեցէք...

Րուլանթ համբեց.

— Տասնեւհինգ... քսանեւհինգ... երեսուն երկու ոսկի... ուստի հիմայ ինն հարիւր և սաչափ ոսկի կը պարտիք ինձ...

Ֆրէտէրիք կը խեղդուէր։

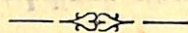
Ֆէրնան քաշեց տարաւ զայն, մինչ նա կատաղի աֆէքներ կ'արձակէր Րուլանթի դէմ...

— Յտետութիւն , գոչեց կիներ : Հոգ չէ , մէկ երկու
օր վերջը թող ըլլայ , մի՛ աճապարէք . զինքը լաւ վի-
ճակի մէջ պիտի գտնէք :

Եւ դուռը գոցուեցաւ երկու մարդոց վրայէն ...

Մինչդեռ Բուլանթ կ'ըսէր Բօպէքքալի .

— Կը տեսնես որ դաղափարս շատ դեշ չէ եղեր ...
ան կուգայ ... կուգայ ... և այն ատեն տաան հաղարի
կ'իջնենք ...

Ը .

Մարիավիկ եւ Ընկ .

Հուսնալու մօտ էր : Արդէն արշալոյսը Ֆուժըրէօղի
կեղծ մարքիզին աշխատութեան սենեակը լուսաւորող
բարձր պատուհաններէն ներս կը թափանցէր :

Մարքիզը թեւերը ծալած , դէմքը կարկամած և
յոտին կանգնած մտիկ կ'ընէր զՍիբրիէն , իւր մեղսա-
կիցն , որ խղճալի դէրքով մը նոյն գիշերուան դէպ-
քերը կը պատմէր :

— Ըսե՛լ է , ըսաւ մարքիզը , այդ Ֆանֆարը դարձ-
եալ պրծաւ ձեռքերնուս ...

— Կ'երդնում թէ , պարոն տը Ֆուժըրէօղ , մենք ա-
մէն զգուշութիւն ձեռք առեր էինք . կարծես դժոխք
մեզի դէմ է ...

— Ինչ որ է , գործն ուրիշ ատենի մնաց . մինչեւ
ցայսօր Ֆանֆար չկրցաւ անանկ հետք մը գտնել , որ
ճշմարտութիւնն հասկցնէ իրեն , ընդհակառակն օր քան

զօր վտանգաւոր կացութեան մէջ կ'իյնայ : Այս դաւալ-
ցութեան նկատմամբ բոլոր հարկ եղած ծանօթութիւն-
ներն առի՛ր ...

— Եւ ուղածնուս չափ ալ մեծցուցի զանոնք . այժմ
ապահով վկայներ ունինք , որք , եթէ Ֆանֆար ձերբա-
կալուի , անոր դէմ պիտի վկայեն ...

— Շատ լաւ ... միայն թէ ապացոյց մը հարկ է ...
ապա թէ ոչ մահուան պատիժ չկրնար վճռուիլ ...

— Այդ ալ մտածեցի ... ու մարդն ալ գտայ : Այդ
մարդը Ֆանֆարի և անոր ընկերաց անուամբ կառա-
վարութեան դէմ ցոյց մը պիտի ընէ — թէ և յոյժ ան-
վընաս բան մը ... Բարձրագոյն դատարանին առջեւ
պիտի ամբաստանէ զայն և այն ատեն Ֆանֆարի դա-
տապարտութիւնն ապահով է ...

— Բայց եթէ այդ մարդն անգաղար պրծի մեր ձեռ-
քէն ...

— Դուք իմ վրաս վստահեցէք , ես չեմ վհատիր :
Նոյն իսկ եթէ հարկ ըլլայ տէրութեան բոլոր օստիկան-
ներն անոր ետեւէն արձակել ...

Այս միջոցին դուռը զարնուեցաւ , և մարքիզին հը-
րամանաւ ծառայ մը ներս մտաւ :

— Ի՞նչ կայ , հարցուց Ֆուժըրէօղ :

— Պ . տը Մօնֆէրրան մարքիզը կը փափագի անմի-
ջապէս տեսնուիլ ձեզ հետ ...

— Այս ժամուս ...

— Պ . տը Մօնֆէրրան կ'ըսէ թէ յոյժ կարեւոր գոր-
ծի մը համար եկած է :

Ֆուժըրէօղ արագ նայուածք մը փոխանակեց Սիբ-
րիէնի հետ :

— Թող մտնէ՛, ըսաւ :

Յետոյ ցած ձայնիւ իւր մեղսակցին ըսաւ .

— Մի՛ հեռանար : Այս այցելութիւնը աղէկ երեւոյթ մը չ'ունի, կարելի է որ քու ծառայութեանդ պէտք ունենամ . . . մտածէ՛ : Նոր յատակագիծներ պատրաստէ՛ . . . Անպատճառ հարկ է որ Ֆանֆար աներեւուծանայ, և Բիէր Լապար անոր մահուանն աղահով ըլլալով, Ֆուժըրէօզներու դաղտնիքն յայտնէ մեզ կամայ ակամայ :

— Վստահ եղի՛ք, պարոն մարքիզ, ըսաւ Սիբրիէն խոնարհելով :

Հաղիւ ծանր օթոցներուն ետին աներեւոյթ եղեր էր, Պ. տը Մօնֆէրրան ներս մտաւ :

Բարձրահասակ ծերունի մ'էր նա, որու սպիտակ մազերը մինչեւ ուսերուն վրայ կ'ընային : Պ. տը Մօնֆէրրան Թալիզաքներուն և անդրասենեկի ուրիշ մուրացիկներուն վրայ սա մեծ առաւելութիւնն ունէր որ, նորա չափազանց միապետական կարծիքը խոր համոզման մը վրայ հիմնուած էր : Նա այն մարդոցմէ էր, որոց համար ժամանակն անշարժ է, յառաջդիմող ընկերութիւնք դէպ ի անդունդ մը կը քալեն և որք դէպ յառաջ առնուած ամէն քայլ վտանգ մը կը համարին և ինքզինքնին պարտաւոր կ'զգան այդ վտանգին առաջն առնելու : Սոքա տեսակ մը մոլեռանդներ են, որք, ինչպէս խենթերն, աւելի արգահատութեան արժանի են քան թէ բարկութեան :

Պ. տը Մօնֆէրրան դեղնած էր. սպասեց որ դուռը գոցուի, յետոյ Պ. տը Ֆուժըրէօզի մօտենալով՝

— Մարքիզ, ըսաւ, անոնք որ իրենց գայթակղու-

թիւներովն արքունի պատմուճանը կ'աղտեղեն՝ միապետութեան յոռեգոյն թշնամիներն են, անձնուիրութեան ո՛րպիսի ապացոյցներ ալ որ պատրաստ ըլլան տալու :

Ֆուժըրէօզ զարմանաց աղաղակ մ'արձակեց :

— Ի՛նչ ըսել կ'ուզէք, գոչեց. այդ խօսքերն . . .

— Այսօր այս խօսքերը պատշաճ են : Պարոն տը Ֆուժըրէօզ, մենք մեր զաւակաց պատասխանատու և նոցա ոճիրներուն բարոյապէս մեղսակից ենք . . .

— Բայց որո՞ւ համար կը խօսիք :

— Ձեր որդւոյն, Թալիզաքի դերակոմսին համար, որ ինքզինքն անպատուելով՝ ձեզ ալ կ'անպատուէ և վտանգի կը դնէ այն դատը, որու կը պատկանիք . . .

— Ձեմ՝ հասկնար . . . որդիս երիտասարդ է . . . կրնայ

պղտիկ բան մը գործած ըլլալ . . .

— Պղտիկ բա՛ն. շիտա՛կը . . . միթէ այսպէ՞ս կը հըսկէք ձեր որդւոյն վրայ, որ օր մը ձեր անունը պիտի կրէ . . .

Ֆուժըրէօզ այս խիստ լեզուն լսելով՝ վրան կատաղութիւն եկաւ : Եւ սակայն ինքզինքը կը զսպէր : Պ. տը Մօնֆէրրան յոյժ կարեւոր դաշնակից մ'էր : Ինքն էր որ համոզեր էր զՊ. տը Սալվ հաւանութիւն տալ Ֆուժըրէօզի մարքիզին անուամբ եղած ամուսնութեան բաժըրէօզի թանց : Իւր ազդեցութիւնն յոյժ մեծ էր. դիւնակցութեանց, իւր ազդեցութիւնն յոյժ մեծ էր. գիտենք որ այս ամուսնութիւնը Ֆուժըրէօզի վերջին յոյան էր : Ուստի կատարելապէս հնազանդութիւն ցոյց տալով պատասխանեց .

— Պարոն տը Մօնֆէրրան, ձեր խօսքերը ո՛րքան ալ որ ծանր են, պատրաստ եմ մինչեւ վերջը մտիկ ընել ձեզ . . . ձեր տարիքն ու ընտանեացս համար ունեցած

սէրն այս բանը պարտք մը կ'ընեն ինձ: Ուրեմն խօսեցէք, բայց վստահ եղիք թէ ձեր ակնարկած դէպքերուն բոլորովին անտեղեակ եմ

— Պարոն տը Ֆուժըրէօզ, Պ. տը Թալիզաք այս իրիկուն փորձեց որդիս սպաննել

— Ա՛հ, պարոն տը Մօնֆէրրան ... ադոր մէջ վատ զրպարտութիւն մը կայ:

— Որդիս երբեք չստեր, պարոն, և իրեն կը հաւատամ. Որդիս ուզեր է դերակոմսին գործած մէկ վատութեանը դէմ կենալ, և Պ. տը Թալիզաք դանակով մը զարնելով զայն, Արթիւր տը Մօնֆէրրան մարդու մը համար ամենէն սոսկալի նախատինքն ըրեր է անոր ... Պ. տը Թալիզաքն ապտակեր է ...

Ֆուժըրէօզ զայրազին աղաղակ մ'արձակելով տեղէն ցատկեց.

— Պարոն մարքիզ, այդ պատմութեան խօսքերն իսկ նախատինք մ'են ինձ ... և անուանս

— Ես ճշմարտութիւնը կ'ըսեմ ... միթէ խօսքիս չէ՞ք հաւատար ...

— Բայց ի՞նչ էր այդ բանն ... որու կ'ուզէր դիմադրել ձեր որդին ...

— Պ. տը Թալիզաք գինով ըլլալով՝ խել մը թշուառականերու ստակ տուեր է որ խեղճ աղջիկ մը ... փողոցի երգչուհի մը փախցնեն ... Այս դէպքը տեղի կ'ունենար Բարիզու չեմ գիտեր ո՞ր գեշ տեղն, ուր որդիս երթալու չէր ... բայց երբ նա, որ պատուաւոր մարդ մ'է, տեսեր է որ այս ոճիրը գործելու համար բռնութիւն կը գործածեն, չէ կրցեր համբերել ... ուզեր է ձեր որդւոյն և նորա արժանաւոր բարեկամին՝

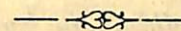
— Ինձի՛ նայէ, Րօպէք, մենք կծիկը դնենք ... և շուտ ... մնացեալը մեզ չվերաբերիր:

Դուրս նետուեցան:

Հազիւ դուռն ետեւնուն գոցուեր էր, տանը մէջ կատաղութեան աղաղակ մը լսուեցաւ. Թալիզաք Ֆրանսինի սենեակն էր բարկութենէն դժգունած:

Բայց նորատի աղջիկն աներեւութացեր էր ...

Պատուհանը բաց էր ...

Ժ.

Պատիւն անադարտ.

Ֆրանսին ի՞նչ հրաշքով աներեւութացեր էր: Ի՞նչպէս այն տկար և փափուկ արարածը կրցեր էր փախչիլ այս սենեակէն, որ, ինչպէս ըսինք, այն խայտառակ տան առաջին յարկը կը գտնուէր և պատուհանները գետնէն չորս մետր բարձր էին, մանաւանդ թէ պարտէզը շուրջանակի գոցուած էր անանկ պատով մը, որմէ անկարելի էր վեր մագլցիլ:

Երբ Ֆրանսին սոսկումէն և զզուանքէն խենթեցալով՝ պատուհան վազեր ու օգնութիւն կոչեր էր, Րուլանթ և Րօպէքալ յանկարծ կատղելով՝ անոր վրայ յարձակեր և զայն լռեցնելու համար՝ գիտենք որ գործածեր էին այն միջոցն, որ առաջին անգամուն այնքան յաջողեր էր Րուլանթի:

Բռնի ստիպեր էին նորատի աղջիկը խմել այն թու-

նոջ մը բերնէն, որ Ֆուժըրէօզ անունը կրելու պատիւն ունի: Պատճառն հիմայ կը հասկնաք: Ես մայր եմ, պարոն մարքիզ, և սակայն կ'երդնում թէ որդւոյս համար ներողամիտ չեմ... Այո՛, որդիս յանցաւոր է...

Նշանացի լուեցուց Պ. տը Մօնֆէրրան, որ իւր խօսքն ընդ-սիջել կ'ուզէր:

— Ես ամբողջ եղելութիւնն իմացայ... Ժամ մը կայ որ որդիս վերադարձաւ և զինքը խոստովանցուցի... Ներեցէք սակայն որ ըսեմ ձեզ թէ ազնուականաց մէջ ասանկ բան մը տեղի ունենալուն խռովելնուդ կը դարմանամ... Ֆուժըրէօզի մարքիզին որդին, Պ. տը Թալիզար գերակումը... խեղճ աղջկան մը հաւնիւն... ու զայն փախցնել տալը ոճի՞ր... վատութիւն կը կոչէք: Ասոնք փոքր բանի մը համար յոյժ մեծ բառեր են: Կը խոստովանիմ թէ որդիս յանցաւոր է, վասն զի քանի մը ոսկւով գիւրին կրնար ձեռք ձգել ինչ որ ուզէր է նուաճելով ստանալ... գալով Պ. տը Թալիզար և Պ. Արթիւր տը Մօնֆէրրանի միջեւ տեղի ունեցած կռուոյն, որդիս ինքն ալ կը խոստովանի թէ գինովութիւնն ուղեղը խանգարեր էր... ես իրեն գիտել տուի և ինքն ալ հաճեցաւ յիշել թէ մեր վիճակի անձանց միջեւ այս տեսակ յիմարութիւնք, ո՛րքան ալ պարսաւելի ըլլան, չեն կրնար երկու ընտանիքները միացնող վաղեմի բարեկամութիւնը խզել... ուստի աղաչեց ինձ որ հաշտութիւն առաջարկեմ ձեզ և հաւատարմ եմ որ դուք ալ պիտի ընդունիք... գալով այն փոքրիկ աղջկան վերաբերեալ կատակին, որդիս կը ցաւի որ անցաւոր տենդի մ'անսացեր է... և արդէն մենք հարկ եղած միջոցները ձեռք առեր ենք այս փաստը գարմանելու:

համար... ուստի կը տեսնէք որ, պարոն տը Մօնֆէրրան, հարկ չէ այսպիսի աննշան մանրամասնութեանց մեծ կարեւորութիւն տալ... և կը թոյլատրեմ ձեզ ձեռքս համբուրել ինչան մոռացման և հաշտութեան...

Այս փոքրիկ ճառն այնքան յանձնապաստանութեամբ և վայելչութեամբ արտասանուեր էր որ, Պ. տը Մօնֆէրրան, որ ի վաղուց անտի սովորած էր ազնուականութեան սիրուն նենգութեանց, յանկարծ հիացաւ... Մակտալէնա մարքիզուհին գեղանի էր և արհամարհանօք կը ծիծաղէր այն սնոտի բծախնդրութեանց վրայ, որք ժողովուրդը կ'այլայլեն:

Պ. տը Մօնֆէրրան, այն սէգ ազնուականը, իրեն կարկառեալ ձեռաց վրայ խոնարհեցաւ և շրթունքն անոր դպցուց...

Ֆուժըրէօզ կը հիանար Մակտալէնա թովշուհի մ'էր:

— Հիմայ խօսակցինք, ըսաւ մարքիզուհին թիկնաթոռի մը վրայ իյնալով և երկար ու նուրբ մատներովը շրջադգեստին ծալքերուն հետ խաղալով: Կ'ուզէ՞ք, պարոն տը Մօնֆէրրան...

— Տիկին մարքիզուհւոյն հրամաններուն պատրաստ եմ:

— Եւ այլեւս այս դիշերուան խենթութեանց խօսքը չպիտի ըլլայ...

— Կը խոստանամ որդւոյս վրայ ունեցած բովանդակ աղդեցութիւնս ի գործ դնել՝ որպէս զի անցեալը մոռցուի: Միայն խօսք մ'ըսեմ, Բնական է որ ի ըսկըզբան որդւոյս կողմնակցութիւն ընէի: Բայց ամէն բանէ աւելի հարկ է այս իրիկուան առեւանդութեան յառաջ բերելիք գայթակղութեան դէմն առնուլ...

— Կը խոստանամ ձեզ որ քանի մը ժամէն այն աղ-

ջիկն աղատ պիտի ըլլայ։ Որդիս ալ պատուոյն վրայ խօսք տուաւ որ այն մուրացկուհւոյն նկատմամբ ամէն դիտաւորութիւն մէկդի ձգէ ... Կը մնայ միայն այն աղջիկը լռեցնել։ Այս մասին ալ կը կրկնեմ ձեզ թէ պէտք եղած միջոցները ձեռք առնուած են ...

— Շատ լաւ, ըսաւ Մօնֆէրրան կատարելապէս ապահովուելով։

— Հիմայ այս գործը կարգի դրուեցաւ, յարեց Մակտալէնա։ Եւ այս մասին խիստ ուրախ եմ, վասն զի այս դէպքը դիտաւորութիւններս վեր ի վայր կը չըջէր։

Փութըրէօղ անձկանօք կնոջը նայեցաւ։

— Ի՞նչ դիտաւորութիւն, մարքիզուհի, հարցուց։

— Գիտէք որ բաւական առեւտրէ ի վեր Նորին Վեհափառութեան անձնապահ գնդին մէջ բարձր աստիճան մը կը խնդրէի որդւոյս համար ...

— Է՞յ, գոչեց Փութըրէօղ։

— Արտօնադիրն ընդունեցայ ... Թագաւորը խօսք տուաւ ... Եւ Պ. տը Թալիզաք այսօր իսկ արքունի անձնապահներու հարիւրապետ և Սէն-Լուիի ասպետ պիտի անուանուի ...

Երկու արք ոտք ելան։

Այս բանը մեծ զարմանք մը և անհուն ուրախութիւն մ'էր Փութըրէօղի համար։

Իսկ Մօնֆէրրանի համար սոյն արքունի շնորհն ըստ արժանւոյն կը քաւէր ինչ որ քիչ մ'առաջ ոճիր անուաներ էր և որ երիտասարդական պակասութիւն մ'էր միայն ... անձնապահներու հարիւրապետ, Սէն-Լուիի ասպետ ... այժմ Թալիզաք աշխարհի ամենէն պատուաւոր աղնուականը կ'ըլլար յաջա իւր։

— Մ'ըդ, անշուշտ մօր մը սնապարծութեանն ներդամիտ պիտի ըլլաք, յարեց Մակտալէնա պչրելով։ Այս իրիկուն համար բազմաթիւ հրաւերներ ղրկեցի ... Տը Սալվ տիկնայք իրենց ներկայութեամբը պիտի պատուեն զմեզ, և այն միջոցին որ Նորին Վեհափառութեան արքունեաց սպայներէն մին պիտի յանձնէ որդւոյս այն երկու հրովարտականքը, զորս իւր արժանեօքն ստացաւ, Պ. տը Փութըրէօղ ալ իւր որդւոյն՝ Թալիզաքի դերակոմսին Օրդ. Իրէն տը Սալվի հետ ամուսնութիւնը պաշտօնապէս պիտի ծանուցանէ ամէնուն։ Ձեզ ալ կ'սպասեմ, պարոն տը Մօնֆէրրան ...

— Ա՛հ, Տիկին, գոչեց ծերունի մարքիզը։ Դուք հրեշտակ մ'էք ... մայրութեան հրեշտակն ...

Մակտալէնա ժպտեցաւ։

— Կը յուսամ որ պարոն Արթիւր տը Մօնֆէրրան ալ ձեզ պիտի ընկերանայ, որպէս զի մեր հորիզոնին վրայ ամենափոքր ամպ մը չգտնուի։

— Անշուշտ, պարոն, որդիս պիտի գայ ... Միթէ կարելի' է որ մերժէ։ Անձնապահներու հարիւրապետ։ Սէն-Լուիի ասպետ, կը կրկնէր Մօնֆէրրան վանկերը ծամծմելով՝ գոգցես անոնց համը լաւ եւս առնելու համար ...

— Ուրեմն այս իրիկուն կը տեսնուինք, ըսաւ Մակտալէնա ոտք ելլելով։ Կը յուսամ որ, մարքիզ տը Մօնֆէրրան, պիտի հաճիք թեւերնիդ. Օրդ. տը Սալվի տալ ...

— Այդ պատիւը պիտի ունենամ ...

Մարքիզը հեռացաւ շփոթած, հիացած և ցկեանս Փութըրէօղներուն միացած։

Հազիւ նա դուրս ելեր էր, ֆուժըրէօզ կը օջը՝ մօտեցաւ։

— Այդ խօսքերը ճշմարիտ են, հարցուց պարզամտ տարար։

Մակտալէնա արհամարհանօք անոր նայեցաւ, ուսերը ցնցեց և հեռացաւ։

Իւր որդւոյն սենեակը գնաց։

— Ամէն բան որոշուեցաւ, ըսաւ դերակոմսին։ Գալով ձեզ՝ այս գործը խեղդելու համար հարկ եղած քսան հազար ֆրանքը քանի մը ժամէն պիտի ստանաք... և ջանացէ՛ք թաղաւորին շնորհացն արժանի ըլլալ...

Դերակոմսը մայրը խաբեր էր։ Եղած ֆեսալը դարմանելու և գայթակղութեան առաջին առնելու պատուակաւ ձեռք անցուցեր էր այն քսան հազար ֆրանքը, զոր Բուլանթ կը պահանջէր իրմէ ֆրանսիսն իրեն յանձնելու համար...

Տկն. տը ֆուժըրէօզ հազիւ որդւոյն սենեակէն դուրս ելեր էր, ֆրէտէրիք ապահով անձի մը ձեռքով հետեւեալ բառերը պարունակող առմակ մը կը շրկէր Պէլլիի փոքրիկ տունը։

«Ժամը չորսին պիտի գամ... ու ստակը բերեմ։ Կ'ուզեմ որ անմիջապէս տունէն դուրս ելլէք և զիս առանձին թողուք... գիտցած անձերնուդ հետ։»

Թ.

Կորուսեալ ստակ.

Բօպէքքալի և Բուլանթի նման աւաղակք յայտնի է

որ այսքան կարեւոր յաղթանակ մը բաղում ըմպելէ օք պիտի տօնէին։

Արդարեւ սքանչելի գործ մ'էր. արդէն մինչեւ հիմայ հարիւր ոսկւոյ շահ մը գոյացեր էր։

Երկուքն ալ նստեր էին սեղանի մ'առջեւ, որու վըրայ շատ մը լէցուն շիշեր գողցես մեղամաղձութեամբ կը դիտէին պարապ շիշերն, նման այն նահատակաց, որք իրենցմէ առաջ մեռնող եղբարց մահը կը տեսնեն։ Մէջ տեղը ոսկիի պարկ մը կար։ Կը խօսակցէին և կը զուարճանային զանոնք դիզելով, յետոյ սեղանին վրայ տաղալելով, ապա քառակուսիներ կամ շեղանկիւններ ձեւացնելով, մինչդեռ Բուլանթ իւր հաստ մատը արքունի դրոշմին վրայ դնելով՝ անդադար կը համրէր։

— Մէկ, երկու, երեք, չորս...

— Հապա քսան հազար ֆրանքը, ըսաւ Բօպէք. կը յուսամ։

— Այո՛, նախ՝ վասն զի պարոնն այս աղջկան շատ բռնուած է... Անկից զատ անձնասիրութիւնն ալ կայ։ Ինձ նայէ՛, ծերուկ Բօպէքս, այն տեսակ մարդիկ մէկ փափագ մ'ունին. այն է լրբօրէն մեղիպէսներուն տունը քալ և երեսնուն ստակ նետելով՝ մեզ թշուառակա՛նք անուանել... Իրենց համար թատերական տեսարան մ'է այս։ Եւ երբ կը մտածեն թէ քսան հազար ֆրանքով այս գոհունակութիւնը կրնան ունենալ, բերներնուն ջուրը կը վաղէ...

— Բայց թէ որ այդ ստակը տալու ըլլայ՝ աղջիկն անոր պիտի յանձնե՞ս...

— Ո՛հ, ո՛հ, ախորժակդ բացուեր է... Բայց աւանակութիւն չ'ուզեր... Այն դերակոմսը շատ ստակ

չունի ... Չափն անցնելու չգար ... Քսան հաղար ֆը-
րանքը մեղի բաւական է : Դիւղ մը կ'երթանք հանգիստ
կ'ապրինք ... Չըլլար , Բօպէքս ... Բաց յառտի՝ խօսք
տուի և իմ խօսքս խօսք է ... Դու Բուլանթը կը ճանչ-
նաս . սուտ չխօսիր ... Այնպէս չէ :

Եւ ստահակները գաւաթներնին զարնելով և խըն-
դալով կը խմէին :

— Ինչո՞ւ համար աղջիկն այսպէս կը քնանայ , հար-
ցուց Բօպէք :

— Ահ , այդ ալ թաղի խաթունին մէկ գաղտնիքն է
... Այն կինը շատ տարիքոտ է և գլխէն ամէն տեսակ
բան անցած է . կ'երեւի թէ ժամանակաւ Ֆրանսայի
մէջ թագաւոր մը կայ եղեր , որ պղտիկ աղջիկներ գող-
ցնել կուտայ եղեր ... և որպէս զի ձայն հանեն , խե-
լօք կենան ... փոշի մը կը կերցնեն եղեր անոնց ...

— Այդ լսեր եմ ... Եղջերունքիւ պարտէզը ...

— Կամ մանաւանդ եղնիկներու պարտէզը ... այն ա-
տեն այն ահաբեկ աղջկունք ոչխարի պէս կ'անուշնային
... և թագաւորը կը զուարճանար . փոշին շինողը թա-
ղի հայրն էր ... Թաղի այն փոշիէն կտոր մը տուաւ ինձ ...

— Այն ժամանակն աղուոր ժամանակ է եղեր , ըսաւ
Բօպէքքալ հեկեկելով : Ես թագաւորները կը սիրեմ ...

— Անշուշտ , կարելի՞ է որ պատուաւոր մարդիկ թա-
գաւորական չըլլան ...

Այս միջոցին վերի յարկէն հծծիւնի մ'արձագանդն
հասաւ Բօպէքքի ականջը :

— Լսեցիր , ըսաւ : Այս ի՞նչ է :

Ուղեց ոտք ելլել : Բայց գինովներ էր : Աթուին վը-
րայ ինկաւ :

Բուլանթ , որ խուլցեր էր , ի սկզբան մտիկ ըրաւ
առանց հասկնալու : Յետոյ սկսաւ խնդալ :

— Է՛յ , ի՞նչ կայ , փոքրիկ կատուն է որ կը մլաւէ ...

— Բայց ... թէ որ սթափի ... պիտի աղաղակէ ...
օգնութիւն կոչէ ...

— Թէ որ կ'ուզէ թող անանկ բան մ'ընէ , ըսաւ Բու-
լանթ՝ ահագին կռուութիւն սեղանին վրայ լծեցնելով : Հա-
ւու մը պէս կը խեղդեմ զայն ...

— Այն ատեն ... քսան հաղար ֆրա՞նքը ...

— Քսան հաղար ֆրա՞նք ...

Մեղերայն սոսկալի կերպիւ գինովներ էր ... Սա-
կայն ելաւ կայնեցաւ :

— Իրաւունք ունիս . անուշութեամբ վարուիլը լա-
ւագոյն է ... երթամ նայիմ ...

— Շատ մի՛ սաստեք զայն , ըսաւ Բօպէք , որու չափա-
զանց գինովութենէն լալը կուգար : Այն աղջիկը սիրուն է :

— Հէ՞ , ի՞նչ ըսիր ... արդեօք դո՞ւն ալ կ'ախուե-
ցար անոր ... Եթէ այդպիսի բան մ'ըլլայ ...

— Բայց ո՛չ ... ո՛չ ...

— Ինչ որ է ... պէտք է հսկեմ ... երթամ սա իշ-
խանուհւոյն հետ խօսիմ ...

Երկրորդ հծծիւն մ'ալ լսուեցաւ իբր կոչիւն մը :

— Եկա՛նք ... եկա՛նք , ըսաւ Բուլանթ ...

Եւ այն զաղիր կինն երկու ձեռքը պատին կռթը-
նելով՝ սկսաւ վեր ելլել սանդուղէն , որ նորա ծան-
րութենէն կը ճարճատէր ...

Պարտաւորեցաւ դրան վրայ բնառել փականքը դըտ-
նելու համար , և ի սկզբան միտքը չեկաւ թէ բանալին
ի՞նչ եղած էր : Դրան կռթնեցաւ և մատերն իւր գի-

ներբու շրթանց սկսաւ քսել : Վերջապէս յիշեց : Բանալին գրպանն էր :

Ֆրանսիին ձայնը կը լսուէր ողբազին և ցաւազին : Բուլանթ ներս մտաւ ...

Նորատի աղջիկը միշտ միեւնոյն դիրքին մէջ էր անշարժ և աչերը կիսափակ : Միայն թէ մղձաւանջը կուրծքին վրայ ծանրացեր էր , թարթիչներուն տակէն խոշոր արցունքներ կը վազէին և այտերն ի վար կը հոսէին :

Բուլանթ անկողնոյն առջեւ կեցաւ և երկու ձեռքն ահագին զիստերուն վրայ դրաւ : Յետոյ մեղմացնելով — կամ մանաւանդ ջանալով մեղմացնել իւր ձայնն , որ գինովութենէն կը խորդար .

— Ինչպէս ես , սիրունիկս , հարցուց ...

Ֆրանսին ի սկզբան չլսեց : Սակայն հծծիւնները դադրեցան , և ամբողջ մարմնոյն վրայէն ջղային ցնցում մը անցաւ :

— Բանի մը պէտք ունի՞ս , հարցուց մեղերայն : Մի՛ նեղուիր , խոշոր Մայրիկէն ուզէ :

Սոյն մանկական բառերն այս աղտեղի բերնին մէջ դարչելի կըլլային :

Ֆրանսին արտեւանունքը շարժեցան , յետոյ աչերը բացուեցան զարմագին և յառեալ :

Բուլանթ քայլ մ'առաւ : Նորատի աղջիկը տեսաւ զայն և շրթունքը սոսկման անսլատում արտայայտութեամբ մը կծկուեցաւ :

Իրաւ է թէ Ֆրանսին իւր չքաւորութեան աւուրց մէջ շատ տեսեր էր այն անկեալ արարածներէն , որոց դէմքէն դարչելի մալութեան մը հոտը կը բուրէ : Իրաւ է թէ նա շատոնց վարժած էր մարդկային տգեղու-

թեանց տեսարանին ժուժելու : Ո՛չ ապաքէն իւր հիւրընկալած կնոջ սպիացեալ դէմքը կը համբուրէր ո՛չ միայն առանց զգուանաց , այլ և սիրով ...

Բայց Բուլանթ մասնաւոր և անասնական տգեղութիւն մ'ունէր ...

Եւ սակայն ժիրտէլի կինը կը ջանար ժպտիլ ...

— Ո՛ւր եմ , մրմնջեց Ֆրանսին և բնազդական շարժմամբ մը ձեռքերն յառաջ տարածեց՝ դողցնալ այս ահեղ երեւոյթը փառատելու համար ...

— Աղջիկս , բարի , յոյժ բարի բարեկամաց տունն ես ... որք քու երջանկութեանդ կը փափագին ... պէտք է խելօք ըլլալ ... մանաւանդ մայրիկին հնազանդիլ ...

Ֆրանսին չէր պատասխաներ : Ուղեղին մէջ ծանր աշխատութիւն մը տեղի կունենար : Կը ջանար անցեալը վերակազմել մտքին մէջ , բայց յիշատակներն անորոշ էին ...

Բուլանթ համարձակութիւն առաւ :

— Հա՛ , ահա՛ խելօք ես ... շատ աղե՛կ ... աղջիկս , կենաց մէջ միշտ պէտք է մտածելով դորժ տեսնել ...

Անկողնոյն սնարից վրայ նստեր էր :

— Առաքինութիւնը շատ աղւոր բան է : Ժամանակաւ ես ալ ճանչցայ զայն ... բայց մարդուս խմելու ջուր չտար ... անօթութենէ կը սատկեցնէ ... մինչդեռ երբ աղջիկ մը սիրուն է ... փոքրիկ ու գեղանի սիրահար մը կը դառնէ , որ զինքը կը գգուէ , անուշ խօսքեր կ'ըսէ և թագուհւոյ պէս կ'ապրեցնէ ... Ինքզինքը ծանրէն ծախելն աղւոր բան չէ ... վասն զի վերջապէս օր մը պէտք է գլուխ ծռել ...

Քարոզչի մը հայրական եղանակաւ կը խօսէր :

— Գիտեմ որ շատերը շատ բան կ'ըսեն : Բայց ճշմարիտը սա է որ ամենեւին ախորժելի չէ ուտելիք , ձմեռը վառելիք և կոնակդ անցնելու բան մը չունենալ ... և երբ տեսնես որ գեղանի կիներ կ'անցնին մետաքսեղէններու թաւիշներ հագած ու ադամանդներով զարդարուն , այն ատեն ինքնիրենդ կ'ըսես . Ես ինչո՞ւ չ'ունենամ ... և յետոյ կը ծերանաս ... գեղեցկութիւնդ կ'երթայ և հիւանդանոց կ'իյնաս ... պ'ըր , հիւանդանոցը ...

Այժմ Ֆրանսին դաստակներուն վրայ կռթներ էր ու մտիկ կ'ընէր :

— Մինչդեռ եթէ քիչ մը կամակատարութիւն ունենաս ... ինչ որ շատ դժուարին չէ ... գեղեցիկ հագուստներ , ոսկեճամուկ բնակարաններ , արագնթաց կառքեր կ'ունենաս ... Ի՞նչ հաճոյք ... թատրոնին մէջ օթեակ , համադամ կերակուրներ ... անուշեղէններ ...

Եւ հառաչելով յարեց .

— Եւ փոքրիկ երիկ մը , որ դքեղ կը սիրէ ...

Յանկարծ խօսքն ընդհատեց :

Ֆրանսին տենդավառ աչօք և շեկնեալ դիմօք ոտք ելեր էր .

— Ի՞նչ կ'ըսէք , ի՞նչ ըսել կ'ուզէք , գոչեց նորատի աղջիկը : Շիտակը չեմ հասկնար , չեմ ուզեր հասկնալ ... բայց ես ի՞նչ խայտառակ տեղ ինկեր եմ ...

Զեռքերը կը գալարէր :

— Այո՛ , հիմայ կը յիշեմ ... Զիս ծուղակ մը ձգեցին ... Բռնեցին , կապեցին ու յափշտակեցին ... Ո՛հ , բայց ես տղայ չեմ ... Ես կեանքը շատոնց կը ճանչնամ , և սնոտի սպառնալիքներէ չեմ վախնար ... Հիմայ ա-

մէն բան կը գուշակեմ ... Թշուառական մը , որու անունն իսկ չեմ ուզեր արտասանել , իւր ամօթալից առաջարկութիւններովն հալածեց զիս , և որովհետեւ ես զինքը կը մերժէի , որովհետեւ կը հասկնար թէ ամենախոր արհամարհանք մ'եւեթ կը ներշնչէր ինձ ... բռնութիւն բանեցուց ... ինձ դէմ , զոր տկար կը համարէր ... ո՞վ գիտէ ... Թերեւս իսկ կը կարծէր թէ պիտի անսայի այն անպատիւ խրատուց , զորս այս կինը պահ մ'առաջ կը համարձակէր տալ ինձ ...

Այս անգամ բարձրի գլուխ մօտեցաւ Բուլանթի և անոր թեւէն բռնելով՝

— Ճամբ'այ տուր , ըսաւ հաստատամտութեամբ : Սա դուռը բաց ...

Թշուառականն իսկզբան գլուխը ծռեր էր . չէ թէ այլայլելուն . այս ողբերն անոր վրայ ազդեցութիւն չունէին : Այլ վասն զի գինովութիւնը կը ծանրանար նորա գանգին վրայ :

Նա բնազդմամբ դրան առջեւ կեցեր և թեւերը տարածեր էր : Պրկուած բերնէն կատաղի քրթմնջիւններ կ'ելլէին ...

— Զի՛ս մտիկ ըրէք , ըսաւ Ֆրանսին հանդարտ ձայնիւ , կամ յօժարութեամբ պէտք է թողուք որ դուրս ելլեմ — և կը խոստանամ այն ատեն ամէն բան մոռնալ և ներել ձեզ ... կամ թէ զիս յուսահատութեան մատնելով՝ պիտի ստիպէք որ օգնութիւն կոչեմ , կըռուիմ — և այն ատեն ազատելուս պէս — ապահով եղիք թէ պիտի ազատիմ — ոստիկանութեան պիտի երթամ և ձեր ոճիւրն իմաց տամ . հիմայ ընտրեցէ՛ք ...

Բուլանթ անոր նայեցաւ իւր կանաչ աչերովն , որք

ակնակապիճներուն մէջ կը դառնային : Սոսկալի մտածում մ'անցեր էր գլխէն :

— Երթա՛ւ կ'ուզես , աղջիկս ... այդքան աղաղակելու հարկ չկայ ... միայն ես սա ըսել կ'ուզեմ թէ ա՛լ առաքինութիւն ծախել չուզեր ... հասկցա՞ր ... գործը գործէն անցաւ ...

— Գործը գործէն անցա՞ւ , մրմնջեց Պրանսին քայլ մը ետ քաշուելով : Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք ...

— Ինձի՛ նայէ , սիրունիկս , երբ մէկը ասանկ դաւ մը պատրաստէ , աղջիկ մը փախցնէ , տան մը մէջ փակէ և գիշերն ալ թմբերեցուցիչ դեղի մը զօրութեամբ քրնացընէ կը կարծես որ այսչափով գոհ կ'ըլլայ ...

— Աստուած իմ , Աստուած իմ , կը կրկնէր նորատի աղջիկը , որ դժգուններ էր :

— Աղնուական պարոն մը կայ , որ կը պաշտէ զքեզ ... այո՛ , ան էր զքեզ յափշտակել տուողը ... բայց ինքն ալ եկաւ ... ո՛հ , ժամանակ չկորսնցուց ... Ի՞նչ կրակոտ տղայ ... հիմայ ուղածիդ չափ կրնաս հպարտանալ իսկ առաքինութիւնդ ... շատո՞նց է որ թռաւ ...

— Ի՞նչ վատութիւն , գոչեց Պրանսին : Կը ստէք ...

Յետոյ յիմարական աղաղակ մ'արձակելով՝ դէպի պատուհան վազեց :

Փիղկը շղթայով մը գոցուած էր , որու ծայրը շարժուն փականք մը կար : Բայց յուսահատութիւնը նորատի աղջկան ոյժը տանապատկեր էր , այնպէս որ շղթայն խզուեցաւ ...

Պատուհանը բացուելով՝ Պրանսին մինչեւ կէս մէջքը վար կախուեցաւ ու գոչեց .

— Օգնութիւն , հասէ՛ք ...

Բայց Ռուլանթ անոր վրայ յարձակեր էր : Այս հըսկայ կէնը սոսկալի կերպիւ ոյժով էր : Ամէնն այս չէ : Բայէք այս աղաղակները լսելով վազեր եկեր էր ...

Եւ Պրանսին , մազերէն ու կոկորդէն բռնուելով , գետինը կը գալարէր ու կը տապալակէր ...

— Շի՛շը , գոչեց Ռուլանթ : Կեցի՛ր , հիմայ դիմադրութիւնը կը սովորեցնեմ քեզ :

Բայէք հասկցեր էր ... վազեց բերել այն սրուակն , որ արդէն առջի իրիկունը Պրանսինը քնացնելու ծառայեր էր :

Պրանսին հասկնալով՝ կը մաքառէր :

Բայց Բայէք անոր գլխէն բռներ էր և մատներովն անոր բերանը կը բանար : Նորատի աղջիկն անոր ձեռքը խածաւ : Բայէք նորա գլուխն այնքան ուժգին գետին զարկաւ որ , Պրանսին նուաղեցաւ ...

— Խմէ՛ , խմէ՛ , կ'ըսէր Ռուլանթ հեղուկը լեցնելով :

— Շատ մի՛ տար , ըսաւ Բայէք : Չելէ մեռնի ...

— Մի՛ վախնար : Թաղի ըսաւ ինձ թէ այս վոչին մարդ չմեռցներ ...

Վայրկեան մը վերջը Պրանսին վերստին տարածուած էր անկողնոյն վրայ քնացած և հոգւոյ ու մարմնոյ կատարեալ թմրութեան մէջ ընկղմած ...

Երկու աւաղակները խառնակութեան ամէն հետը ջնջեր էին ...

— Հիմայ թէ որ երբեք տարդր դայ , ըսաւ Ռուլանթ , գործը եփած պիտի գտնէ ...

Յետոյ դուռը խնամօք գոցելով , Ռուլանթ և Բայէքքալ աղառտ դարակէ մը ծրար մը իւղոտ թուղթ հանեցին և դեմնայարկն սկսան խաղալ ... ու խմել ...

նաւոր հեղուկն , զոր Րուլանթ իւր մեղսակցէն առեր էր :

Գինեոգիի և ափիոնի խառնուրդ մ'էր սա , և այնքան վարպետութեամբ հաշուուած էր որ , եթէ փոքր քանակութեամբ խմուելու ըլլար , անցաւոր անդգայութենէ մ'ուրիշ հետեւանք չէր ունենար :

Բայց այս անգամ՝ պարագայն տարբեր էր : Թշուառականներն , ուղեւոր նորատի աղջիկը անկարողութեան դատապարտել չուտ ընդ փոյթ , պարկեշտ Թադիի պատուէրները մոռցեր էին :

Ազդեցութիւնն անմիջական եղեր էր : Ֆրանսին մի քանի երկվայրկեանէն մահուան նման թմբուութեան մը մէջ ինկեր էր : Րուլանթ և Րօպէքքալ կ'աճապարէին իրենց ընդհատեալ արբեցութեանն սկսիլ , և այս բանին ուշադրութիւն չըրին : Հաղիւ թէ մեզերայն արագ նայուածք մը նետեց նուազեալ Ֆրանսիին վրայ : Նա ո'չ անոր գիտկնային դեղնութիւնը , ո'չ գէմքին պրկումն և ո'չ արտեւանանց վրայի կատոյտ գծերը չէր նշմարած :

Ֆրանսին առանձին մնացեր էր :

Ժամէ մ'աւելի անշարժ ու անզգայ կեցեր և կենաց ամենափոքր նշան մը չէր տուած : Եւ սակայն կը շնչէր . շնչառութիւնն ի սկզբան ծանր ու դժուարին էր , բայց տակաւ առ տակաւ աւելի դժուարաւ ու արագացաւ :

Զղային կծկումներ կը շարժէին նորա ձեռքերն , որոց ծալլուած մատունքն գոգցես յեցակէտ մը կ'որոնէին :

Եւ սակայն աչերը չէին բացուեր :

Այս մատաղ և կուսական մարմնոյն վրայ չափազանց գրգիռ մը կար , զոր բնախօսք միայն կրնան մեկնել :

Գինովութիւնն հարիւրապատիկ աւելի ազդեցութիւն կ'ընէ մատաղ բնութեանց վրայ : Ինչ որ ընթացիկ

կենաց սովորութիւններուն վարժուած չափահասներուն վրայ ջղային յուզմունք մը միայն կ'արտադրէ , այս տեսակ գոգցես տղէտ կազմութեանց վրայ բուռն ու գերմարդկային զարթում մը յառաջ կը բերէ ...

Որմէ սա մեծ ճշմարտութիւնը կը հետեւի թէ , տըղաքը գինովցնելէ աւելի մեծ ոճիր չկայ : Տղու մը դըպչողը չափահաս մ'սպաննող մարդասպանէն աւելի յանցաւոր է : Այս մասնաւոր տեսակէտով մեր օրէնքները գեշ շինուած են . ուրիշ անկատարութեանց վրայ խօսելու յատկութիւն չունինք : Տղայն ապականող վարժապետն իսկ մը չափահասներու վրայ յարձակող մարդասպանէն աւելի մեղսապարտ է :

Այս սկզբունքը ո'րքան կրկնուի քիչ է : Այն մարդիկը թիարան զրկելու է :

Ֆրանսինի էութեան վրայ տեղի ունեցածը կրնար սապէս համառօտուիլ . ֆիզիքական յիմարութիւն , ուղեղային և միանգամայն դնդերային բորբոքում :

Եթէ Թալիզաքի մտաբերած ոճիրն այս պահուն ի գործ դրուէր , Ֆրանսին այն թունաւորութեան ազդեցութեամբ , ամենէն ստորին պոռնիկներու կարգը կ'իջնէր : Սակաւ իսկ էր եթէ ընտանեաց հարք — որք գիշերները փոքրիկ աղջկանց ետեւէն կը վաղեն — զայն անիծէին ու նախատէին ...

Զինքն առանձին թողուցին : Ահա՛ ի'նչ պատահեցաւ :

Իւր ջիղերը նուազարանի մը լարերուն պէս պրկող տեսակ մը գինովութեան ազդեցութեամբ , Ֆրանսին արթնցաւ ... կամ թէ շարժեցաւ : Իւր յառեալ աչերուն մէջ նայուածք չկար : Շրթանքը վրայ այլանդակ ծիծաղ մը կար , որ յիմարութեան կը նմանէր :

Ելաւ կայնեցաւ : Իւր բոլոր շարժումները ծանր էին, այնքան ծանր որ բնաւ աղմուկ չլսուեցաւ : Կարծես անշօշափելի մարմին մ'էր որ կը շարժէր :

Կը խորհէր . բնա՛ւ : Միայն բնազդ-ում կար նորա վրայ : Բայց որովհետեւ կոյս և անկեղծօրէն պարկեշտ էր , այդ բնազդ-ումն առաքինութիւնն ու պատիւը կը յիշեցնէր իրեն ...

Մղձաւանջի յաջորդող կէս քունին մէջ երբեք լսած էք որ միեւնոյն բառերն անդադար և միօրինակ եղանակաւ կը հնչուին մարդու ականջին ... Այս բառերը գրեթէ միշտ արձագանգն են արթուն եղած ատեննիդ լսած բառերնուդ , որք զձեզ զարմացուցած կամ հարեկած են ...

Յրանսինի ուղեղին մէջ երկու բառ անդադար կը հնչէին կարծես ուղեղային թնդման մ'ազդեցութեամբ .

Գործը գործէն անցա՛ւ , գործը գործէն անցա՛ւ :

Իւր այս ֆիզիքական և մտաւորական խռովեալ վիճակին մէջ , իրեն համար ամէն ինչ սա խօսքին վրայ կը կայանար .

Գործը գործէն անցա՛ւ :

Պառաւը ոյժով և ճիշդ տեղին զարկեր էր : Յրանսին պահ մ'ինքզինքն անպատուեալ կարծեր էր և այս ահառելի մտածումը կը տոջորէր զինքը նոյն իսկ իւր անգիտակից վիճակին մէջ :

Յանկարծ արագ շարժմամբ մը ոտքերը տախտակամածին վրայ դրաւ ... յետոյ դեղնած , աչերը քնաչորջիկի մ'աչերուն պէս յառած , դէպ ի դուռը քալեց ...

Ոտքերը կը սահէին և բնաւ աղմուկ չէին հաներ :

Մատերը փականքին վրայ դրաւ : Կարծես թէ մա-

տերը կը տեսնէին , հասկցաւ որ այն դուռը գոցուած էր , և դէմքին վրայ առանց ամենափոքր տպաւորութիւն մը տեսնուելու , ետ դարձաւ և դէպ ի պատուհանը դնաց : Վերստին ձեռքը դրաւ փեղէին և խորտակեալ շղթային վրայ : Զով օդ մը փչեց երեսին , Բայց կարծես բնաւ չզգաց : Սրդարեւ այնպիսի բնախօսական տազնապի մը մէջ էր նա որ թէ՛ գինովութեան և թէ՛ մազնիսականութեան կը նմանէր :

Ահա պատուհանին փեղկերը շարժեց մեղմիւ , այնքան մեղմիւ որ ծխնիները ձայն չհանեցին , բացաւ և ձեռքը երկաթեայ յենարանին դրաւ :

Դաստակներուն կռթնեցաւ , որք կարծես պողպատեայ էին , սկսաւ բարձրանալ և իրանը դէպ ի դուռն ծռել :

Ի՞նչպէս կրնար իւր հաւասարակշռութիւնը պահել . ի՞նչպէս մարմնոյն ծանրութիւնը զինքը վար չէր ձգեր : Պիտի լինայ , քարերուն վրայ պիտի ջախջախուի . ո՛չ , ինքզինքը բռնեց և ծունդերը յենարանին վրայ դրաւ ... Ճիգ մ'ալ ըրաւ և հիմայ օդին մէջ է ու երկու ձեռքն ոյժքին կը սեղմէ յենարանը :

Ոտքերը դետնայարկին պատուհաններէն միոյն վրայի նեղ քիւլին հանդիպեցան , Հազիւ թէ անոր դպաւ և սակայն կարծես անոր գամուած է ...

Մէկ ձեռքով յենարանը կը թողու և պատին կը փակչի առանց բնտուելու և կարծես ձգողութեան մը զօրութեամբ : Այժմ ցցուած քար մը կը բռնէ և մարմինը , միշտ ծանր և ըստ երեւութիւն անզգայ , վար կ'իջնէ :

Գետին կը կոխէ : Հրաչք մ'է այս : Մարդ տեսնելով չկրնար ըմբռնել , Նա աննշմարելոյն օգնութեամբ իջաւ ...

Հիմայ ուղղակի կը յառաջանայ :

Խեղճ աղջիկ... ահա՛ անանցանելի... պատը ...

Բուլանթ և Բօպէքքալ նորէն պիտի բռնեն զքեզ և փախստեան այս փորձը սուղի պիտի նստի քեզ ...

Ո՛չ ... նորա բնազդական յոյսը , ֆիզիքական կամքը և տարօրինակ ոյժը կենդանի են տակաւին : Ձեռքերն յառաջ երկնցուցած՝ այն պատին տակը կեցեր է : Կարծես կոյր մ'է որ իւր ճամբան կը բնտռէ ... վերջապէս գտաւ ... հոն ժամանակաւ պատին կռթնած ծառեր կային , որք այսօր չորցած են : Ոստերը փտտած են . աւանափոքր ծանրութեան չեն կրնար դիմադրել : Անոնց վրայ ելլելու փորձ ընելն յիմարութիւն է :

Բայց կարծես թէ այս մարմինն իւր ծանրութիւնը կորուսեր է նման այն էակաց , որք արեւելեան առասպէլներու մէջ կը գտնուին ... Այդ ծառերն իրեն իրր ելնարան կը ծառայեն : Նորա շարժումներն կանոնաւոր են . ձեռքը երբեք չվարանիր , ոտքը երբեք չսայթաքիր :

Գազաթը կը հասնի ... անկից ինքզինքը վար կը ձգէ ... փողոցին սալայատակը կը կոխէ ... փրկուեցա՛ւ ...

Փրկուեցա՛ւ ... արդեօք իրա՞ւ է ...

Ըրածը չգիտեր ... շրթունքը միշտ սա բառերը կ'արտասանեն .

— Գործը դործէն անցա՛ւ :

Մառախուղը պատանքի մը պէս կը շրջապատէ զայն , կարծես գիշեր է :

Ո՛ւր կերթայ : Կարծես թէ գիտէ : Այժմ փութաքայլ և առանց երբեք կանգ առնելու կը քալէ ... Կը հասնի մեծ փողոցը որ ամայի է , կամ գոնէ սյնապէս կ'ե-

րեւի , վասն զի մէգը չթողուր որ երկու քայլ անդ ին բան մը տեսնես :

Նա ինքզինքը չառաջնորդեր , այլ այնպիսի մղման մը կը հնազանդի , զոր չկրնար զսպել : Կամք , մտածում չունի :

Արտաքին ծառուղին անցաւ : Բարիկ կը մտնէ :

Արուարձանի բաղմութեան մէջէն կ'անցնի , առանց քաղաքը տեսնելու , առանց անոր աղմուկն իմանալու :

Մառախուղին թանձրութենէն ոչ ոք անոր դեղնութիւնը կը նշմարէ ... Երբեք աճապարող անցորդ մը անոր կը զարնուի : Բայց նա այս բաղխումն զգալով չդառնար իսկ ...

Արուարձանը կը բռնէ և Սէն-Մօր փողոցը կ'անցնի :

Կարելի է թէ այն բնազդումն , որու կը հնազանդի , զինքը կը քաշէ դէպի այն տունն , ուր կը բնակէր այրած կնոջ հետ :

Ջօրանոցին առջեւէն անցած ատեն մի քանի զինուորականք , որք խնդալը կը սիրեն , անհամ կատակաբանութիւններ կ'ուղղեն անոր : Գլուխն իսկ չդարձներ : Նա բան մը չլսեց ... յանկարծ զով ող մը կը փչէ երեսին ...

Ջրանցքին եզերքն եկած է , և անոր վրայի փոքրիկ կամուրջէն կրնայ անցնիլ :

Բայց հոն հասած ատեն կարծես կը վարանի : Կանգ կ'առնէ և վայրկեան մը նեցուկի մը կը կռթնի :

Բայց այս դադարը կարճատեւ է : Վերստին կը շտապուի ... փոխանակ դէպի կամուրջը քալելու , կ'երթայ դէպի այն սանդուղն , որու քարէ աստիճանները Սէն-Մարթէնի ջրանցքին երկայնքը գտնուող նեղ թումբը

կը հանեն ...

Ջրին վրայ ո' և է շարժում չկայ։ Բեռնաբարձ նա-
ւերը մառախուղին պատճառաւ կանգ առեր են։ Նա-
ւաստիք իրենց պաշտօնին գլուխը չեն ...

Թումբին վրայ կ'ելլէ և ոտքը խոնաւ սալաքարերուն
վրայ կը սահի ...

Հոն վերստին անշարժ կը կենայ, երկու թեւերը
կուրծքին վրայ կը ծալլէ, և իւր աչօքն, որոցմէ բնաւ
նայուածք մը չժայթքեթ, կը դիտէ մթին ջուրը, որ կար-
կաչելով կը լիզէ ողորկ քարերը ...

Եւ մինչ նա հոն էր, տեսէ՛ք ինչ դէպք տեղի կ'ու-
նենար պառաւ թաղիի տան մէջ։

Սնշուշտ ընթերցողը չէ մոռցած թէ Թալիղաք գա-
լուն պէս, Ռօպէքքալ և Րուլանթ փութացեր էին իրենց
կողոպուտն առնելով փախչիլ ...

Նոցա գաղափարն յոյժ տրամաբանական էր։

Վաճառքն յանձներ, գինն առեր էին. այժմ ուրիշ
բան չէր մնար ընել իրենց, բայց եթէ երթալ իբր
պատուաւոր մարդ իւրեանց շահը վայելել։

Ո՞վ գիտէ. կրնար ըլլալ որ աղջիկը գիմադրէր, օգ-
նութիւն կոչէր, և նոցա սիրտէն ի զուր արիւն պիտի
հոսէր, վասն զի պիտի պարտաւորէին բնաւ չմիջամտել։

Ուստի հարկ էր մեկնիլ։

Ուստի կըրցածնուն չափ շուտ կը քալէին և կ'ուզէին
ժամ առաջ հասնիլ Սէն-Տընի փողոցը Բլա-տ'էթէն կոչ-
ուած հռչակաւոր իջեւանին բակը, որպէս զի ճեպըն-
թացին մէջ երկու տեղ վաքձեն։ Նոցա յատակագիծը
չատոնց պատրաստուած էր։ Ռօպէքքալի երկիրը պիտի
վերադառնային։

Իրարու թեւէ բռնած էին, վասն զի սաստիկ կը դե-
դեւէին։ Մառախուղն ալ շատ կը նպաստէր գինովու-
թեան ազդեցութիւնն աւելցնելու ...

Յանկարծ Ռօպէքքալ զգաց որ մէկը զինքը գետնէն
կը վերցնէ, յետոյ ամբողջ մարմնովն հողուն վրայ պառ-
կեցաւ, մինչդեռ ձայն մ'ալ կը գոչէր։

— Ա՛հ, աւանա՛կ, քեզ բռնեցի՛ր ...

Եւ նոյն միջոցին երկաթեայ ձեռք մը հսկայ կնոջ ու-
սին իջնելով՝ զայն եղած տեղը կը գամէր։

Րուլանթ կը մռնչէր, Ռօպէքքալ կ'ոռնար։

Յետոյ նոցա շրթներէն երկու բառեր ելան։

— Փանֆա՛ր, Պօպիշէ՛լ։

Պօպիշէլ բռներ էր զՌօպէքքալ, որու հետ, ինչպէս
որ գիտենք, հին հաշիւ մ'ունէր կարգադրելու ...

— Թշուառականներ՛, գոչեց Փանֆար։ Ֆրանսիէն
ի՞նչ ըրիք ...

— Գո՛ղ կայ, մարդ կ'սպաննե՛ն ... սկսաւ գոչել Րու-
լանթ։

Բայց Փանֆարի ձեռքն այնքան սկսաւ ծանրանալ
ու կարծրանալ որ, Րուլանթ հասկցաւ թէ գիմացիին
իրմէն ոյժով է։ Ուստի լռեց։

Իսկ Ռօպէքքալ ձայն հանելու փորձ իսկ չէր ըներ,
վասն զի Պօպիշէլ նորա կոկորդն աղեկ մը սեղմեր էր։

— Խօսէ՛, ըսաւ Փանֆար Րուլանթի։ Ես ամէն բան
գիտեմ։ Այն փողոցի երգչուհին վատ ծուղակի մը մէջ
ձգեցիր։ Խօսէ՛, ապա թէ ոչ կ'սպաննեմ զքեզ ...

Եւ նոր ճնշմամբ մը հասկցուց անոր թէ սնոտի ըս-
պառնալիք մը չէր այս։

— Դուն ալ պիտի խօսի՞ս, կը գոչէր Պօպիշէլ, մոռնալով սակայն Րօպէքքալի ձայնին ճամբայ տալ որ դուրս ելլէ:

Րուլանթ կը մտածէր: Վերջապէս հիմայ իւր ուղածն ի՞նչ էր: Ազատ ըլլալ: Եթէ դէմ դնէր, մեծ վտանգի տակ կ'իյնար: Մինչդեռ եթէ իրեն ուղղուած հարցման պատասխանէր՝ կ'ազատէր և Րօպէքքալի հետ կրնար փախչիլ...

Հոգը չէր բնաւ եթէ այս նորեկներն երթային Թալիզաքի հաճոյքը վրդովէին:

— Ամէն բան կ'ըսեմ, բայց թողէ՛ք զիս, ըսաւ Րուլանթ:

— Մի՛ մոռնար որ եթէ ստես, թունաւոր սողունի մը պէս կը ճզմեմ՝ զքեզ...

— Է՛, այդքան բարկանալու հարկ չկայ... քանի որ կ'ըսեմ թէ ճշմարիտը պիտի խօսիմ. սակայն վերջը զիս հանգիստ պիտի թողո՞ւք...

— Այո՛, ըսաւ Ֆանֆար. բայց չո՛ւտ ըրէ...

— Խօսք կ'ուտա՞ս, Ֆանֆար. գիտե՛ս ա... ես քու խօսքիդ կը հաւատամ...

— Խօսէ՛ և ազատ կը թողում զքեզ...

— Լա՛ւ ուրեմն... այն աղջիկը հոս մօտը... տան մը մէջ է...

— Առանձի՞ն...

— Ո՛հ, այդ չեմ գիտեր...

— Վա՛տ. արդեօք ժամանակին պիտի հասնի՞մ, կը մրմնջէր Ֆանֆար:

— Այդ տունն ո՞ւր է...

— Կեցի՛ք որ ցոյց տամ... դիւրին կը գտնուի...

— Առաջնորդէ՛ զմեզ...

— Ա՛հ, այդ չ'ըլլար... այդ բանը հաշտոյն մէջ չկայ...

— Առաջնորդէ՛ զմեզ, կ'ըսեմ, ապա թէ ոչ...

Ֆանֆարի ձեռքը բարձրացաւ թշուառականին գըլխուն վրայ. Րուլանթ դժգուհեցաւ:

— Ա՛յս է ձեր խօսքը, քրթմնջեց. Ինչ որ է...

— Օ՛հ, ելի՛ր, սրիկայ, ըսաւ Պօպիշէլ, որ խօսակցութիւնը մտիկ ըրեր և պատեհ առիթ համարեր էր Րօպէքքալի վղին մորթէն բռնելով կատուի մը պէս վեր հանել ու ոտքի վրայ կեցնել:

Առանց թողուլ սքանչելի կից մը տուաւ անոր մէջքին.

Րօպէքքալ սկսաւ քալել: Րուլանթ, զոր Ֆանֆար բռնած էր, կը քալէր:

Խել մը նեղ և օճապտոյտ ճամբայներէ անցնելով ամայի տունը վերագարձան:

Ֆրանսին այն ճամբէն չէր փախչեր...

Վերջապէս հասան...

Րուլանթ ճիշդ մ'արձակեց. փոքրիկ դուռը բաց էր:

— Թշուառակա՛ն... ոռնաց, աս ի՞նչ կը նշանակէ: Տունը նետուեցաւ և սկսաւ սանդուղէն վեր վազել...

Ֆանֆար անոր քովն էր...

Րուլանթ սենեակը պարապ, պատուհանը բաց տեսաւ:

— Վա՛յ, գոչեց, երիտասարդը զայն տարեր է...

— Որո՞ւ համար կ'ըսէք:

— Որո՞ւ համար պիտի ըլլայ, այն փոքրիկ դերակումսին, Թալիզաքի համար:

— Թալիզաք, գոչեց Ֆանֆար. Ո՛հ, վերջապէս ես այս մարդը պիտի մեռցնեմ:

Շուտ մը ամբողջ տունը բնտուեր էին...

Ամէն կողմ պարապ էր : Թալիզաք աննկարագրելի կատաղութեամբ մեկներ էր ...

Յանկարծ Ռուլանթ գետնայարկի սեղանին վրայ բաց թուղթ մը տեսաւ ... զայն պիտի առնէր ... բայց ծանփար իրմէ առաջ առաւ :

Այն թուղթը սա մի քանի բառերը կը պարունակէր .

«Ստակո գողցաք ... աղջիկը փախցնել տուիք : Հոգ մ'ընէք . ես զձեզ կը գտնեմ ... »

—Աւազա՛կ , ոռնաց Ռուլանթ : Սո՛ւտ է ...

Ծանփար անշարժ կեցած՝ շուրջը կը նայէր ... բնաւ հետք մը չկար ... Փրանսինն ո՞ւր կրնար գտնել ...

—Պօպիշէլ , ըսաւ տխրութեամբ , բաղդը մեզի դէմ է ... բայց չվհատինք ... եկո՛ւր ...

—Բայց այս ի՞նչ ընեմ , ըսաւ Պօպիշէլ Ռօպէքքալը ցոյց տալով : Ա՛հ , աղեկ միտքս եկաւ :

Ձեռանց աննման արագութեամբ չուան մ'առնելով Ռօպէքքալը կապեց և դարան մը բանալով՝ մէջը նետեց , դուռը գոցեց , բանալին առաւ ու գրպանը դրաւ :

—Դուն ալ , Ռուլանթ , դուրս ել սկից և շուտ ...

Մեղերայն դուրս նետեցին : Երկու մարդիկ արտաքին դուռը փակեցին և սկսան դէպի Բարիզ վաղել ...

Ռուլանթ երբ առանձին մնաց՝ վարանեցաւ ...

Յետոյ միմնջեց .

—Բայց քսան հազար ֆրանքը իմ քովս է ... այսպէսով միայն ինձ կը մնայ ...

Եւ առանց Ռօպէքքալը փոյթ ընելու՝ հեռացաւ ...

ԺԱ .

ԴԼԱ առ ԴԼԱ .

Ֆուժըրէօզի մարքիզներուն ապարանքը լուսերով կը շողշողար :

Մակտալէնա ուղեր էր որ իւր որդւոյն՝ Ֆրէտէրիքի յաղթանակը փայլուն ըլլայ և ամէն կողմ հրաւերներ արձակէր էր :

Իրեն համար այս բանը գրեթէ վերակենդանութիւն մը , վրէժ մ'էր :

Ֆուժըրէօզներու կացութեան վրայ եղած աննպաստ խօսքերն արդէն շատոնց ի վեր հեռացուցեր էին անոնցմէ արքունական ընկերութիւնն , որ միշտ կ'աճապարէ փախչիլ փլուղ տուններէն :

Բայց Թալիզաքի դերակումին նկատմամբ թաղաւորին ըրած շնորհներու լուրն ալ միեւնոյն արագութեամբ տարածուեր էր ամէն կողմ . այն անձինք , զորս Լուի ԺԼ կը հաճէր պաշտպանել , կարեւոր անձնաւորութիւններ կ'ըլլային , որոց հետ հարկ էր լաւ վարուիլ : Ո՛վ գիտէ , թերեւս այն հանդէսին մէջ արքունի սեղանէն ինկած փշրանքներ գտնուէին ժողուելու :

Երեկոյեան ժամը իննէն սկսեալ անհամար կառքեր սկսան խռնիլ այն փողոցներուն մէջ , որք դէպի ապարանքը կը տանէին , որու լայնաբաց դուռնք կարծես հրաւիրեցոյ կ'սպասէին :

Դահլիճները կը լեցուէին : Մառայք Փրանսական ազնուականութեան ամենէն փառաւոր անունները կը ծանուցանէին :

Յուժըրէօղ համեստութիւն կեղծելով և իւր սիրան ուռեցնող հպարտութիւնն ու ուրախութիւնը դժուարաւ ծածկելով, ձեռքէն եկածը կ'ընէր եկողները լաւ ընդունելու համար:

Մակտալէնա դերակոմսին թեւը մտած՝ դահլիճները կը պտտէր և իւր ճամբուն վրայ հիացողներու կրկին շարք մը կը ձեւանար:

Թալիզար դեղնած էր, և իւր կարկամաւ գիմաց վրայ տակաւին կը տեսնուէին թէ՛ նախընթաց գիշերուան զեղխութեանց և թէ՛ մի քանի ժամ առաջուան յիմարական բարկութեան հետքերը:

Ֆրանսինի փախուստը, որ կը կարծէր թէ Բուլան-թի և Բօպէքքալի հետ համաձայնութեամբ եղած էր, սոսկալի կատաղութեան մէջ կը ձգէր զինքը: Աղջկան աներեւոյթ ըլլալուն աւելի կը կատղէր քան թէ քսան հազար ֆրանքը գողցնելուն:

Եւ սակայն պարտաւորուեր էր ապարանք վերադառնալ, օգնել այն հանդէսին պատրաստութեանց, որու հերոսն էր, և հիմայ ալ, մինչդեռ ինքն ուրիշ բան չէր մտածեր բայց եթէ զինքը խաբողներէն վրէժ առնուլ և գտնել զՖրանսին, որու համար զգացած անասնական տրիփն երթալով կ'աւելնար, կը հարկադրուէր պատասխանել բոլոր այն անձանց շնորհաւորութեանց, սրոց ըսածն իսկ մտիկ չէր ընէր ...

Յանկարծ բազմութեան մէջ հիացման աղաղակ մը լսուեցաւ ...

Օրդ. տը Սալվ ներս մտեր էր: Մայրը դժուարաւ կրցեր էր ելնել իւր ցաւոց անկողնէն՝ իւր աղջկան յաղթանակին ներկայ գտնուելու համար: Պ. տը Մօնֆէր-

րան խօսքը պահեր էր և իւր թախանձանքները լաւ յաջողեր էին ...

Իրէն տը Սալվ հիանալի կերպիւ գեղանի էր: Իւր զարդուց պարզութիւնն ամբողջ անձէն բուրող հրապոյրը կ'աւելցնէր: Եւ սակայն տենդաւառ աչօք կ'անցնէր այն բազմութեան մէջէն և շրթանցը վրայ ցաւագին ժպիտ մը կը տեսնուէր ...

Ինչո՞ւ եկեր էր: Ինչո՞ւ մօրը կամքին չէր ընդդիմացեր: Միթէ նա այլեւս այն հզօր կամաց տէր քաջ աղջիկը չէ՞ր որ ատենով Սէնթ-Սմէի մէջ գողցես իւր մը տահաճութենէն ուրիշ օրէնք չէր ճանչնար ...

Ո՛չ, իւր վրայ մեծ փոփոխութիւն մ'եղած էր: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ նոր կեանքի մը մէջ մտեր էր: Տղայութիւնն անցեր ու երիտասարդութիւնը եկեր էր, և այսօր կուսի մը բոլոր վեհերոտութիւնն, բոլոր վարանումները կ'զգար:

Ինչո՞ւ. վասն զի սրտին խորը գաղտնիք մը կը պահէր, զոր հազիւ կը համարձակէր ինքզինքին իսկ խօստովանիլ ... այն օրէն ի վեր որ երկաթորկորի թատրոնը մտեր էր, Իրէն ինքզինքին տէրը չէր:

Իւր բովանդակ հպարտութիւնն ու անձնապարծութիւնն ի զուր գէմ կեցեր էին իւր վրայ իշխող զգացման ... առանձին գտնուած ատենն, իւր անքուն գիշերներուն կամ իւր երազոց մէջ անուն մը միտքը կուգար անդադար և այն անունը զինքը կը գողացնէր:

Եւ ի՞նչ անուն էր այն մարդուն անունն, որու արհեստն իսկ արհամարհելի էր յաջս ամենեցուն: Ի՞նչ, Իրէն տը Սալվ, այն հարուստ ու գեղանի աղջիկը, որ իւր ծննդեամբ սահմանեալ էր աղնուական ամուսին

մ'ունենալու, իրէն Փանֆարի անունը կը կրկնէր ցած ձայնիւ:

Աչերը կը փակէր և կը ջանար մոռնալ

Բայց անդադար կը տեսնէր զայն հպարտ, քաջ, կրակոտ, զայն որ կեանքը վտանգի կը դնէր անձնուիրութեան հրաշքով մը իւր հայրագրին կեանքը փրկելու համար. կը լսէր այն եռանդուն և հզօր ձայնը, որ կը կրկնէր սա բառերը, զոր չէր մոռցած:

— Ինքզինքնիդ սիրցուցէ՛ք

Այս անչինչ յիշատակին դէմ մաքառեր, ինքն իւր վրայ խնդացեր էր: Հտպիտ մը. շիտակն յիմարութիւն էր այլ եւս այն մարդուն վրայ մտածել ... Բարիզ եկեր էր և կը յուսար թէ գոնէ հեռաւորութիւնը զինքը պիտի փրկէ

Սխալ. ահա՛ Փանֆար նորեն իրեն դէմ ելեր էր: Բայց այս անգամ հտպիտի հագուստներով չէ, բայց խել մը երկտասարդաց մէջ խառնուած, որոցմէ գեր ի վեր կ'երեւնար: Դիպուածն անանկ բերեր էր որ Փանֆար այն օրը զինքը մեծ վտանգէ մ'աղատեր և պահ մը զինքը թեւերուն մէջ բռներ էր. իրէն նորա սրտին բաբախիւնն զգացեր էր իւր սրտին մօտ:

Եւ անկից ի վեր նորատի աղջիկն հարիւր անգամ տեսեր էր զայն որ պարտէզին պատերուն եղերքէն անցնելով՝ ծաղիկներ կը նետէր և յետոյ կը փախչէր անվարժ սիրահարի մը նման, որ կը վախնայ թէ կը բռնուի

Ինչ ուրախութեամբ, ինչպէս գողալով կը ժողուէր այն սիրեցեալ ծաղիկներն: Զանոնք կը հարցաւորէր. բայց աւա՛ղ, նոքա համբ էին և չէին յայտնէր այն

պարոն տը Վէլլէթրիի նպատակն ի դերեւ հանել ... այն ատեն Թալիզաքի դերակումը վիրաւորեր է զայն ... հիմայ խնդիրն հասկցաք ... ահա դայթակղութիւն մը, որ վաղն ամէնուն բերանը պիտի իյնայ ... ձեր որդին իւր անունն ամէն տեսակ տղմի մէջ կ'աղտեղէ ... և աղնուականութիւնը կ'անպատուէ ... ուստի դուք ալ կրնաք հասկնալ թէ պարտաւոր եմ Տկն. տը Սալվի յայտնել թէ այլ եւս չեմ խառնուիր այն ամուսնութեան բանակցութեանց, որոց միջնորդ եղած էք Օրդ. իրէն տը Սալվի և Պ. տը Թալիզաք դերակումին միջեւ

Ֆուժըրէօզ դժգուններ էր: Կ'երերար և ձեռքն յեցակէտ մը կը բնտռէր:

Այս միջոցին օթոց մը վեր ելաւ և Թալիզաքի մայրը՝ Մակտալէնա ներս մտաւ: Ֆուժըրէօզ առ նա վազեց այնպիսի կատաղութեամբ մը, զոր այլեւս չէր ջանար զսպել:

Տիկի՛ն, գոչեց, ձեր որդին թշուառական մ'է ... որ ինքզինքը կորոյս. ահա՛ ձենէ ընդունած դաստիարակութեան պտուղը

Մակտալէնա անայլայլ մնաց

Պ. տը Մօնֆէրրանի երեսը նայելով՝

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ իւր բիրտ ձայնովը, գիտեմ որ որդիս Պ. տը Մօնֆէրրանը վիրաւորելու թշուառութիւնն ունեցաւ ... և կուգամ իւր կողմէն ներողութիւն խնդրել ձենէ

— Ի՞նչ կ'ըսէք, գոչեց Ֆուժըրէօզ:

— Ներողութիւն, ըսաւ Մօնֆէրրան ապշած:

— Կը զարմանաք որ այդ բառը կը լսէք այնպիսի կը-

Հիմայ բոլորովին աներկիւղ էին, մանաւանդ որ ընդունենէր էին Թալիզաքի նամակը, որ քսան հազար ֆրանք կը խոստանար իրենց ...

Րուլանթ — Խիղճն հանդարտեցնելու համար — սենեակն ելեր և կափուլէն դիտեր էր զՖրանսին որ «մեռեալէ մ'աւելի չէր շարժեր»:

Օդը ամպոտ էր, այն աստիճան որ կէս օրէն չորս ժամ վերջը կարծես գիշեր եղած էր: «Դանակով կըտրելու չափ թանձր» մառախուղ մը պատանքի մը նման կը շրջապատէր այս անիծեալ տունը:

Ժամը վեցի միջոցին Ֆրէտէրիք առանձինն եկաւ:

Երկու մեղսակիցք, որք մինչեւ այն ատեն խմեր էին, անանկ վիճակի մը մէջ էին որ, հազիւ կըցան բակէն անցնիլ ու երթալ դուռը բանալ:

— Ստակ բերի՛ր, պարոնիկս, հարցուց Րուլանթ թոթովելով:

— Այո՛:

— Ուրեմն քսակդ բաց ...

— Բանալին տուէ՛ք ինձ ...

— Վստահութիւն չ'ունի՛ս ... Ի՛նչ որ է, կ'ուզեմ ապացուցանել քեզ թէ ես բարեսիրտ կ'իմ եմ ... ահաւասիկ ... Հիմայ ստակներն համրէ՛ նայինք:

Թալիզաք թղթապանակ մը նետեց գետինը:

— Առէ՛ք, թշուառականներ՛ր, ըսաւ:

— Ես քեզի չըսի՛, Րօպէքս: Կը կատողին, բայց կը վճարեն ...

Յետոյ այլանդակ խոնարհութիւն մ'ընելով Թալիզաքի, մինչեւ սանդուղն առաջնորդեց զայն ...

— Հարսնցուին բարե՛ւ ըրէ՛ ... ըսաւ:

Եւ երբ Թալիզաք սանդուղէն վեր կ'ելլէր՝

գաղտնիքն, զոր անշուշտ Ֆանֆար վստահած էր անոնց: Նրթունքներովը կը գգուէր զանոնք և ամբողջ մարմնովը կը սարսուար: Յետոյ, դժգոյն և միանգամայն ժպտուն, նոցա մին կ'ընտրէր ու ծոցը կը դնէր ...

Ո՞վ էր այն տղայն ... Իրէնի երեւակայութիւնն յիմարական ենթադրութեանց մէջ կը մոլորէր: Անգամ մ'իւր առջեւ Ֆանֆարի անունն արտասանուեր էր: Դաւակցութեան մը խօսք կ'ըլլար, որու հետքերն ոստիկանութիւնը շատոնց գտած է կ'ըսէին: Ֆանֆար ալ խառնուած էր այս դաւակցութեան, որու նպատակն էր տիրող կառավարութիւնը տապալել: Դաւակիցք ինքըղինքնին դիւցազունք իրաւացի կ'անուանէին:

Ֆանֆար, որ այնքան վարն էր, ի՛նչպէս կրնար այնքան բարձր բանի մը դէմ սպառնալ: Իրէն ուզեր էր հասկնալ, կարդացեր, ուսումնասիրեր էր, և յաւիտենական արդարութեան մեծ ճշմարտութիւնները տալաւ առ տակաւ հոգւոյն մէջ բղխեր էին: Թէեւ տալաւին տգէտ էր, գուշակեր էր թէ այն մարդիկ — զորս Ֆանֆար կ'առաջնորդէր — դէպ ի ճշմարտութիւն կը քալէին ... Ինքն ալ սկսեր էր սրտմտիլ այն մենաշնորհեցող դէմ, որք Ֆրանսան կը սնանկացնէին և կ'անպատուէին ...

Այն ատեն ինքըղինքն ի՛նչպէս անօք կ'զգար ... ո՛րքան կը վախազէր Ֆանֆարն հարցաքննել, և լուսաւորուել արդարութեան այս վառարանէն, որու տաք դոլբրշինները կ'սկսէին իւր հոգւոյն մէջ ալ թափանցել ...

Բայց տխրութեամբ կը հասկնար թէ անհնար երազ մ'էր այս: Նա ո՛րքան հեռու էր իրմէ ... գոնէ եթէ

ինքն առաջուան պէս անխոհեմ ըլլալու չափ համար-
ձակ եղած ըլլա՛ր... բայց իւր վրայ զարմանալի ազդե-
ցութիւն մը տեղի ունեցեր էր։ Սէրը զինքը տկար և
վարանկոտ ըրեր էր։

Առանց դիմադրելու կը թողուր որ քաշէն զինքը, և
հոգւոյն խորէն գիմանփար կը կոչէր ծածուկ։ Ինչո՞ւ չէր
դար։ Ինչո՞ւ զինքը կը թողուր իւր ճակատագրին, որ
զինքն անկէ հեռուն կը տանէր...

Նա մօրը դիտաւորութիւնը գիտէր, գիտէր թէ
զինքը Թալիզաքի դերակումին խոստացած էին... և
այս ձախորդութեան դէմ մարտնչելու ոյժ չէր զգար
վրան։ Յետոյ ինքնիրենը կը մտածէր թէ՝ եթէ մերժե-
լու ըլլայ՝ մայրը պիտի վշտացնէ, և յորմէ հետէ Գան-
փարի պատահեր էր, չէր կրնար ըմբռնել որ ներելի
եղած ըլլայ իրեն ուրիշի մը վիշտ պատճառել։ Երիտա-
սարդին ազդեցութիւնը, թէեւ ի հեռուստներգործեր,
բայց զինքը լաւագոյն ըրեր էր։ Իւր վրայ դրուած զո-
հողութիւնը կատարելու մէջ ցաւագին բերկրութիւն
մը կը գտնէր։

Եւ սակայն ցորչափ ժամերը կ'անցնէին, ցորչափ կ'ան-
հետանար այն տարտամ յոյսը, որ ցայն վայր ոյժ տուած
էր նմա, Իրէն կ'զգար որ կը տկարանար...

Իւր վրայ հիացող այս բազմութեան մէջէն կ'անցնէր
դժգոյն, ցուրտ և մարմնոյն ամենէն նուրբ շիջելը դո-
ղալով...

Ֆուժըրէօղի մարքիզն ուրախալից գիմօք վաղեր էր
զայն դիմաւորելու։

Վերջապէս այն ըզձացեալ ամուսնութիւնը պիտի կա-
տարուէ՛ր... պիտի փրկուէ՛ր, իւր բոլոր երազները պի-

տի իրականանային...

Իւր բազդէն բնաւ չէր տարակուսեր։ Ինքն ալ կը
մտածէր Գանփարի վրայ, բայց տեսակ մը գթութեամբ։
Այո՛, տեղ մը հոպիտ մը, չքոտի մը կար, և եթէ նա
իւր ծննդեան դաղտնիքը գիտցած ըլլար, ինքը միայն
իրաւունք ունէր ֆուժըրէօղի մարքիզ կոչուելու... այս
բանը ծիծաղելի էր և Սիմօնի սպանչին խնդալը կուգար։

Հպարտութեամբ թեւն Օրդ. տը Սալվի ներկայա-
ցուց։ Այս կերպով ստացուածքին տէր կ'սկսէր ըլլալ։

Իսկ դերակումը բնաւ այս ամուսնութեան վրայ չէր
խորհեր։

Նորատի աղջիկը տեսաւ և միտքը դրաւ որ Ֆրանսի-
նի դիմադրութեանն համար զգացած ցասման վրէժն
անկէ առնու։

Իրէնի գալուստը պարահանդէսի նշանն եղաւ։

Խուճերը կը կազմուէին։ Ժաղկանց թաւուտներու
ետին գտնուող նուագածուք հանդէսի եղանակներ կը
նուագէին...

Գոհարեղինօք շողողուն կանայք վալսի արբեցուցիչ
հոլովմանց անձնատուր եղած էին, և երիտասարդք,
թեւերնին կլորցնելով՝ թեթեւօլիկի նման կը ժպտէին։

Պահ մը ամէնքն ալ լռեցին։ Խորհրդաւոր բան մը
տեղի կ'ունենար։

Նոր անձ մը ներս մտեր էր, արքունի պահագնդի
բարձրագոյն սպայից մին՝ զիստերուն փակած սպիտակ
սաւաղդեատով և սպիտակ ու ոսկեճամուկ Ֆրանսական
թիկնոցով։

Ֆուժըրէօղի մարքիզին մօտեցեր ու ողջունէր էր։

— Մարքիզ, ըսաւ, Նորին Վահագնութեան կողմէ
կուգամ...

Ամէն մարդ շունչը բռնեց էր: Նորին Վեհափառութիւնը... երբ այս բառն արտասանուէր, բնաւ շունչ մը վրդովելու չէր այս նուիրական բառերը պարունակելու պատիւն ունեցող օգը:

Ֆուժըրէօզ ուրախ էր:

— Նորին Վեհափառութիւնը փափագելով միապետութեան սուրբ դատին մատուցուած ծառայութիւնները վարձատրել, բարեհաճեցաւ իրեն մատուցուած աղերսը նկատողութեան առնուլ... պարոն տը Ֆուժըրէօզ, ահաւասիկ այն հրովարտակն, որ արքունի պահագնդի տեղակալի աստիճան կը չնորհէ ձեր որդւոյն՝ Թալիզաքի դերակոմսին ...

Մակտալէնա որդւոյն ձեռքը բռնեց:

— Դերակոմս, ըսաւ, մի մոռնաք երբեք թէ Ֆուժըրէօզներու կեանքը Թագաւորինն է ...

Թալիզաք խոնարհեցաւ և ոտք ելլելով՝ յաղթական նայուածք մը նետեց Իրէն տը Սալվի կողմը:

Նորատի աղջիկն աչերը խոնարհեց ու շիկնեցաւ:

Կը հասկնար որ ճակատագիրը պիտի գործադրուէր:

— Ո՛րքան երջանիկ պիտի ըլլաս, ըսաւ մայրը ցած ձայնիւ՝ զայն առ ինքն քաշելով ու համբուրելով:

— Երջանիկ, կրկնեց Իրէն արձագանդի մը պէս:

Բայց ամէնն այս չէ: Նորին Վեհափառութեան շնորհը կէս ճամբան չմնար: Արքունի պատուիրակը դեռ ամէն բան չէր ըսած:

Պ. տը Թալիզաք դերակոմսը Սէն-Լուիի ասպետ անուանուեց էր:

Կեցցէ՛ Թագաւորը... դռնէն կանայք բարձրաձայն, արքան նսնուիրութեան վսեմ թռիչ մը ցոյց տուին...

Պ. տը Մօնֆէրրան Թալիզաքի բաղկաց մէջ նետուեցաւ: Յետոյ խիստ ձայնով մը խօսքն իւր որդւոյն՝ Արթիւրի ուղղելով՝

— Պարոն, ահա՛ մեր Թագաւորը — Հանրի Դ. ի արժանաւոր որդին — այսպէս կը վարձատրէ իւր պաշտպանութեան արժանի եղողները ...

Արթիւր տը Մօնֆէրրան հօրն հնազանդելու համար այս հանդէսին եկած էր: Եւ երկու երիտասարդք առ երեսս հաշտութեան մի քանի խօսք փոխանակեց էին:

Բայց այժմ երիտասարդին հողւոյն մէջ արհամարհանքն ամէն զգացումէ աւելի հզօր էր: Բայց յաստի զինքն յափշտակող թշուառականաց ձեռքը մաքառող Ֆրանսիկի պատկերն անդադար աչքին առջեւն էր:

Թալիզաքի շուրջն այնքան անձինք խոնուած էին զայն շնորհաւորհելու համար որ Արթիւր չէր կրնար մինչեւ անոր քով հասնիլ: Իսկ Ֆէրնան այս հանդէսին չէր եկած:

Երիտասարդին անհամբերութիւնը տենդ կը բերէր իւր վրայ:

Դողալով մտիկ կ'ընէր դերակոմսին ուղեալ շնորհաւորութիւններն, որոց իւրաքանչիւրը խայտառակ սուտ մը կը թուէր իրեն:

Թալիզաք՝ գլուխը տնկած և աչերը փայլուն՝ յանդգնեցաւ անոր մօտենալ, գողցես զայն անգոսնելու համար:

Ո՛չ ապաքէն Մօնֆէրրանի մարքիզն այս բանն ընելու իրաւունք տուեց էր իրեն:

Արթիւր գեղնեցաւ երբ անոր մօտենալը տեսաւ և անոր վրայ յառեց իւր աչերն, յորս բարկութիւնը կը փողուուէր:

— Է՛յ, սիրելիս Սրթիւր, ըսաւ Թալիզաք, ինձ եղած շնորհներն ուրախութիւն չե՞ն պատճառեր քեզ: Կըս- պասեմ:

Սրթիւր ցնցուեցաւ և առ նա հակելով՝

— Պիտի շնորհաւորեմ զձեզ, պարոն, ըսաւ ցած ձայնիւ, երբ ձեր այտին վրայ չտեսնեմ այլեւս հոն դը- րոշմած նախատանացս հետքը:

Թալիզաք կատաղութեան աղաղակ մ'արձակեց և շարժում մ'ըրաւ անոր վրայ յարձակելու համար:

Բայց Պ. տը Մօնֆէրրան այս կռիւը գուշակեր էր և միջամտելով՝

— Պարոն, ըսաւ իւր որդւոյն, չեմ գիտեր թէ ի՞նչ աստիճան անքաղաքավարութիւն մը գործեցիք: Բայց կ'երգնում որ, եթէ Պ. տը Թալիզաքէն հարկ եղած ներդրութիւնը չխնդրէք, կը հրամայեմ որ դուրս ել- լէք ...

Այս բառերը անանկ զսպուած ձայնով մ'արտասա- ներ էր որ, զիրենք շրջապատողները չկրցին իմանալ:

Սրթիւր հօրը նայեցաւ, ցաւագին և յանդիմանա- կան նայուածք մ'ուղղեց անոր և դէպ ի դուռը գնաց ...

Բայց դուրս ելլելու միջոցին՝ դաւթին մէջ աղա- ղակներ լսուեցան: Կարծես կռիւ մը կար ...

— Ի՞նչ կայ, հարցուց Ֆուժըրէօզ:

Յայտնի էր թէ բուռն կռիւ մը տեղի կունենար:

Քանի մը երիտասարդք ուղեցին դահլիճէն դուրս ելլել ...

Յանկարծ սրահին մէկ դռնէն, բարկութեան աղա- ղակներ արձակող ծառայներն ի բաց մղելով,

Մարդ մը ներս մտաւ՝ գրկացը մէջ կրելով նորատի

աղջկան մը անշնչացեալ մարմինը ...

— Ֆանֆար, գոչեց Մօնֆէրրան:

Նա էր:

Նրահին մէջն եկաւ և բազմութեան դառնալով՝

— Պարոնայք, գոչեց, ահա՛ թշուառ աղջկան մը դիա- կը, զոր Թալիզաքի դերակոման սպաննեց ...

Պահ մը ամենքը անբացատրելի ապշութեան մէջ մը- նացին ...

Կանայք կը փախչէին. արք դժգուներ էին և իրա- րու նայելով՝ չէին համարձակեր ձայն հանել ...

Թալիզաք դողալով՝ պատին կը կռթնէր ...

Իսկ Ֆանֆարի անունն իբր անէծք մը հնչեր էր Ֆու- ժըրէօզի ականջին:

Ֆանֆար թեւոցը մէջ բռներ էր զՅրանսին, որու ջրաթաթաւ հագուստները մարմնոյն կը փակչէին:

Դեղնած ու արտեւանունքներն ուռեցած գլուխն իւր ուսին կռթնէր էր:

Ֆուժըրէօզ գոչեց.

— Այս թշուառականն ո՞վ է ... և ի՞նչ ընելու եկեր է հոս ...

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ Ֆանֆար, ոճիր մը գործը- ուեցաւ. պէտք է որ յանցաւորը պատժուի, և յանցա-ւորն ալ ձեր որդին է ... Ա՛հ, պարոն ազնուականք, ը- սել է դուք ամէն ինչներէն՝ կը համարիք ինքզինքնուդ: Ահա՛ նորատի աղջիկ մը, որ պարկեշտ ու անբիծ կ'ապ- րէր և առօրեայ հացը կը շահէր աշխատելով ... և Պ. տը Թալիզաք դերակոման համարձակեցաւ վարձկան ա-ւազակաց ձեռք յափշտակել աւազայն ... Փողոցներու խեղճ երգչուհին յուսահատելով, խենթենալով, ուղեց

անձնասպանութեամբ քաւել այն ոճիւրը, զոր ինք չէր գործած... Սհա՛ ձեր որդւոյն ըրածը, պարոն տը ֆու-
ժըրէօղ... Ասկից աւելի վատ ու ամօթապարտ անուա-
նարկութիւն մը լսած էք...

Ֆանֆար, հպարտ և բարձրագլուխ, իւր պատուով
և համարձակութեամբ շողշողուն նայուածքովը կը շան-
թահարէր այն ագնուականներն, որք կ'ընկրկէին...

Արթիւր առ նա դիմեց.

— Մեռե՛ր է, մեռե՛ր է, գոչեց անբացատրելի ցաւօք:
Ֆանֆար կամաց մը ֆրանսիներ գորգին վրայ կը դնէր:
— Չեմ գիտեր թէ կրցի՞ ժամանակին հասնիլ, ըսաւ
... Բայց բոլոր այս կանանց մէջ չկայ հատ մը, որ Պ. տը
Թալիզաքի ոճիւրը դարմանելու աշխատի... Այս մե-
տաքսներուն և թաւիշներուն տակ բաբախող սիրտ մը
չկայ...

Կին մը մօտեցաւ Ֆանֆարի, և ֆրանսիների քով ծուն-
դի գալով՝

— Ահաւասիկ եմ, ըսաւ պարզապէս:

Այս կինն իրէն տը Սալմէ էր:

— Ի՞նչ կատակերդութիւն է այս, գոչեց ֆուժըրէօղ:

— Սոսկալի եղերդութիւն մ'է, պատասխանեց Ֆան-
ֆար ցուրտ կերպիւ և անոր մօտենալով: Պարոն տը ֆու-
ժըրէօղ, հարցուցէ՛ք ձեր որդւոյն, որ դժգոյն ու դող-
դոջուն կեցեր է, հարցուցէ՛ք թէ ըսածներս ճշմարիտ են:
Թալիզաք բուն ճիգ մ'ընելով շտկուեցաւ և Ֆան-
ֆարի ու հօրը մէջտեղ նետուելով՝

— Կ'երգնում որ այս մարդը կը ստէ, ըսաւ:

— Ես ալ կ'երգնում որ այս ոճիւրը գործեցիք, գո-
չեց Արթիւր տը Մօնֆէրրան: Սհ, պարոն տը Թալի-

զաք, շատ շուտ կը մոռնաք... և յիշողութիւննիդ տե-
ղը գալու համար հարկ է որ ձեռքս ձեր դէմքին վրայ
բնտուէ այն հետքը, զոր երեկ դրոշմեց հոն, մինչ դուք
վատութեամբ դանակով մը կը վիրաւորէիք զիս, որ
կ'ուզէի այս վատութեան դէմ կենալ...

— Սո՛ւտ է, ոռնաց Թալիզաք վերստին:

Յետոյ բաղմութեան դառնալով.

— Պարոններ, սոսկալի զրպարտութեան մը զոհ եմ
... և այս թշուառականը պատժելու համար ձեզ կը
դիմեմ...

Բոլոր այս մարդիկ, որ պահ մ'առաջ պատրաստ է-
ին պաշտելու զայն, անշարժ կը կենային:

Ֆանֆար թեւերը ծալած կը դիտէր.

— Ողջ է՛, գոչեց իրեն: Կը շնչէ... Մա՛յր իմ, այս
աղջիկը մեր ապարանքը թող տանին. ես պիտի փրկեմ
զինքը...

Յետոյ անպատու մ' նայուածք մը ձգելով Ֆանֆարի
վրայ՝

— Կը հաւանի՞ք, պարոն, ըսաւ. կ'երգնում որ պի-
տի փրկեմ զայն:

— Նա քոյրս է, ըսաւ Ֆանֆար:

Իրէն ծռեցաւ նորատի աղջկան վրայ, որ կ'սթափէր
և անոր ճակտէն համբուրեց: Այս էր Ֆանֆարի վեր-
ջին խօսքերուն պատասխանը:

Թալիզաք սրահին դուռը դացեր էր ու ծառայներ
կոչելով՝ կ'ըսէր.

— Եկէ՛ք, այս մարդը բռնեցէ՛ք և դո՛ւրս նետեցէ՛ք...

Եւ երբ նոքա յառաջ կը դիմէին հնազանդելու հա-
մար՝

— Ո՞վ պիտի համարձակի ձեռքը վրաս դնել... հարցուց Ֆանֆար...

— Ե՛ս, ըսաւ իւր ետեւէն ձայն մը, և ձեռք մը նորա ուսին դպաւ։ Յանուն թագաւորին կը ձերբակալեմ դքեզ...։

Այս խօսքերն ըսողը նոր մտեր էր սրահը։

Ոսկի ծոպերով սպիտակ գօտին կը կրէր մէջքը։

— Զիս ձերբակալե՛լ, զի՛ս...։

Դրանց առջեւ զինուորներ տեսնուեցան։

— Պարո՛ն մարքիզ, ըսաւ պաշտօնակալը Ֆուժրէօղի, մարդ մը բռնուեցաւ, որ կը ջանար նորին Վեհափառութեան բնակարանը մտնել։ Վրան զէնք կար և շուտով խօստովանեցաւ թէ սպաննութիւն մը գործելու նպատակաւ եկած էր։

Ամէնուն կուրծքէն զարմանախառն ցասման աղաղակ մ'ելաւ։

Ֆուժրէօղի աչաց մէջէն ուրախութեան փայլակ մ'անցաւ։

Սիրբիէն խօսքը պահեր էր։

— Եւ այն մարդը, շարունակեց պաշտօնակալը, ըստիպուելով իւր մեղսակցաց անունները տալ, յայտնեց թէ գաղտնի ընկերութեան մը հրամանով կը շարժէր, և այն գաղտնի ընկերութեան գլուխն էր Ֆանֆար...։

— Վատութիւն, գոչեց Ֆանֆար։

— Մարդասպա՛ն, նա՛. սուտ է, ըսաւ Իրէն ոտք ելլելով։

Արթիւր տը Մօնֆէրրան մեղմիւ բռնեց զայն։

— Ինքզինքնիդ մի մատնէք, միմջեց, և յոյսերնիդ իմ վրաս դրէք...։

Ֆանֆարի ճակատագիրն Իրէնի ճակատագրոյն կցող գաղտնի կապը կը գուշակէր։

Ֆանֆար շուրջը նայեցաւ. փախչիլն անկարելի էր։ Ինքզինքը երկաթեայ չըջանակի մը մէջ բռնուած կ'ըզգար։

Իրէնի նայեցաւ։

— Քոյրս փրկեցէ՛ք, ըսաւ անոր։

Իրէն գլուխը ծռեց։

Ֆանֆար պաշտօնակալին դարձաւ։

— Այս գարշիլի ամբաստանութիւնն իմ զրպարտիչներուս գլխուն վրայ պիտի ծանրանայ, պարոն։ Միապետութեան դէմ պատուաւորաբար մարտնչեցայ...։ բայց երբեք սպաննութիւն մը չգործեցի...։ արդարութիւնը երեւան պիտի ելլէ։ Պատրաստ եմ։

Եւ զինուորաց մէջտեղ անցաւ բարձր ի գլուխ։

Արթիւր մինչեւ Թալիզաքի քովը գացեր էր։

— Եթէ վատ չէք, պարոն, վաղը ձեզ կ'սպասեմ։

— Ո՛հ, ձեզ պիտի սպաննեմ, կռնչեց Թալիզաք։

Զինուորներն զՖանֆար կը տանէին...։

Քանի մը վայրկեան վերջը բաղմութիւնն, որ սկսեր էր կասկածիլ ու քրթմնջել, Ֆուժրէօղի ապարանքէն կը հեռանար...։

— Ժամանակին հասա՛յ, հարցուց Սիրբիէն Ֆուժրէօղի մօտենալով։

— Ո՞վ գիտէ, միմջեց մարքիզը։

Մինչեւ ցարդ մեզ հետեւող ներողամիտ ընթերցողք անշուշտ չեն մոռցած Վօթի մէկ գիւղին փոքրիկ հրապարակն, ուր 1814 յունուարի առաջին օրերը քաջ գիւղացիք երդուեր էին մեռնիլ իրենց երկրին նուիրական հողը պաշտպանելու համար:

Սիմօն անկից մեկներ էր Միշէլ յիսնապետին հետ, իւր ետին թողլով զՅրանսուազ՝ կինն ու երկու խեղճ տղաքը: Թշուառը չէր կարծեր որ ասպատակք կ'իններն ու տղաքն սպաննելու և ծուղակի մը մէջ բռնուող անասնոց նման զանոնք մինչեւ իրենց ապաստանարանին մէջ հալածելու վատ ոճիւրը պիտի գործէին:

Սիմօն այլեւս չպիտի վերադառնար, ոչ ալ Միշէլ, ոչ ալ Վօթցի ցլխարկաւորներն, զորս խաղախներն իրենց երկար նիզակներովը ժայռերուն գամեր էին...

Գիւղը աւարի տրուեր էր: Կոտորածէն վերջը հրդեհ: Լէյկուծի խեղճ տնակները գերեզման ըլլալով՝ բոցին ճարակ եղեր և փլելով՝ իրենց փլատակաց տակ ծածկեր էին այն գիւղացիներն, զորս թշնամիք իրենց նիզակներով բոցերուն մէջ կը մղէին: Խաղախներն ու գաղթականք — վերջիններն առջիններէն վատթարագոյն — Յրանսական մսէն և քարերէն կ'առնէին այն ցաւազին սոսկմանց վրէժն, զոր կ'զգային յարձակելով այն հողուն վրայ, ուսկից վռնտուած էին:

Մինչդեռ Ռուսք ծերունի Լասվէնի ագարակը կ'այրէին, Թալիզաք, իւր Ծուժըրէօղի մարքիզուծիւնը վե-

հանձնաբար վաստկելու համար, Յրանսայի պանդոկն ու դպրոցը կրակի կուտար: Դաղթականք ուսկից որ անցնէին, կը փլցնէին այն համեստ շէնքերն, որք, յաչս նոցա, Յեղափոխութեան ոգին կը ներկայացնէին: Դըպրոց... ո՛չ ապաքէն Հասարակապետութեան մանկավարժք այն շէնքին մէջ էր որ քաղաքացիներ կը հասցընէին՝ հայրենեաց ու պարտականութեան ի՛նչ ըլլալն ուսուցանելով տղոց: Դպրոցը կրակի տալու է...

Եւ այս արքունի աւաղակաց անցնէլն ետքը տխուր և ահռելի լուծիւն մը տիրեր էր հովտին վրայ: Նոքա իրենց ետին գիւղի մը կը ձգէին, որ փլած պատերէ և դողդոջուն անդամներէ ձեւացած էր և որոց վրայէն արեան գետեր կը հոսէին...

Թագաւորը Թիւրքի մանելով և շուշանածաղիկ դըրօշակներով զարդարուն անկողնոյ մը վրայ պառկելով, այլեւս հաճեցան մոռնալ այն Արեւելեան գիւղերն, որք յանդգներ էին ազատարարն հրացանի հարուածներով ընդունիլ:

Այն ատեն Լէյկուծ ալ, դրացի գիւղակներուն պէս, տակաւ առ տակաւ իւր ցաւոց անկողնէն ելեր էր: Երկչոտք վերադարձեր էին հոն սրտատանջ՝ իրենց օրորօցին բեկորները բնառող տղոց նման:

Արիւնը վերստին սկսեր էր շրջան ընել այս սառուցեալ մարմնոյն մէջ: Այս մահացու լուծեան մէջ մարդկային ձայներ լսուեր էին: Ողջ մնացող շխրաւորք իրենց մէջ բաժներ էին այն կիներն ու տղաքները անուցանելու հողը, զորս վատ ասպատակք, սպաննել խոնջելով, մոռցեր էին...

Եւ ո՛րքան քաջասիրտ ըլլալու էին այս մարդիկ...

նոցա իւրաքանչիւրն իւր բարեկամը, ծնողքը, որդին՝ մայրը կորուսած ըլլալով՝ ինքզինքն առանձին կ'զգար Բայց նոքա միացեր էին իրարու ըսելով միմեանց.

— Ֆրանսացի եղբարք եմք մեք ...

Խոհեմութեամբ լռելու ու գլխով բարեւեր էին այն գիւղապետը, որ եկել էր հոն տեղաւորուելու էր սպիտակ գօտին խոշոր փորին վրայ սեղմած։ Սակայն երբ գիւղերն երբ ժողովուէին, երբեմն յուսոյ մըմունջ մը կը լսուէր, որու մէջ Հասարակապետութեան սուրբ անունը կը հնչէր մեղմիկ։

Ազատողք Սիմօնի դասերը կը յիշէին և զանոնք կը կրկնէին աղոց։

Օր մը մեծ զարմանք մ'զգացին։

Վիսէմպախի նօտարը գաղտնի կերպիւ ըսած էր թէ օտարական մը եկել և գնել էր այն հողն, ուր ատենով Սիմօն Ֆուժէրի պանդոկն ու գարոցը կանգնած էին։ Ճշմարիտ էր։ Պաշտօնագրերը կանոնաւոր և ստակներն ալ ճշմարիտ ոսկի էին։

Այս գետինը գնողը ծերունի մը, տեսակ մը տնտես էր, զոր ոչ ոք կը ճանչնար։ Կ'ըսէին թէ Սէնթ-Սմէի կողմը կը բնակէր։ Ինչո՞ւ համար կը գնէր այս հողն, որ փառաւոր և տխուր յիշատակ մը թողած էր աւանդութեանց մէջ։

Նոցա զարմանքն աւելի մեծցաւ, երբ ճարտարապետ մը կանչուելով՝ սկսաւ յատակագիծներ շինել։ Կը կարծէին թէ շինութեանց համար ըստ սովորութեան քաղքէն գործաւորներ պիտի բերուէին։ Ամենեւին։ Ճարտարապետը Լէյկութի ատաղձագործներուն գիմեց։ Բաց յաստի գիւղին ծերերուն խորհուրդ հարցուց,

նախկին գարոցին և պանդոկին ձեւին վրայ ճշգրիտ տեղեկութիւններ առնելու համար։

Այնպէս թիւնք սկսան և կանոնաւորաբար յառաջ գացին։ Գործաւորք լաւ կը վճարուէին։

Եւ ձմեռն անցնելով՝ Լէյկութի ծերունիք զարմանաց աղաղակ մ'արձակեցին և խոշոր արցունքներ սկսան վազել նոցա աչերէն ...

Ֆրանսայի պանդոկը վերաշինուելու էր այնպէս, ինչպէս որ տեսեր էին ատենով։ Գարոցը վերականգնելու էին ճիշդ այն շէնքին ձեւով, զոր գաղթականք այրել էին։

Ս.յո՛ւ, ճիշդ այն պանդոկն էր, այն ընդարձակ և լուսաւոր սրահն, ուր ատենով Ֆրանսուազ Սինէթը գրքկած՝ ժպտելով կ'ընդունէր աշխատաւորները, մինչդեռ փոքրիկն ժադ — աւա՛ղ, ի՞նչ եղեր էր — մառանէն գինի կը բերէր, գիւղին զով և վարդագոյն գինին։

Մինչ իսկ նշանակը ճիշդ առաջուան պէս կախուած էր ... և առաջուան պէս ալ Ֆրանսայի Պանդոկ բառերը սպիտակ երեսին վրայ սեւ տառերով կ'երեւէին։

Միայն թէ առջի եռագոյն գրօշը չկար և անոր տեղ ալ ուրիշ գրօշ կախուած չէր։

Իսկ գարոցը երբ լմնցաւ, շատերն յիշեցին որ այն նստարաններուն վրայ նստած՝ լսել էին Սիմօնի եռանդուն ձայնն, որ ժէմմաբը, Վալմին, Հասարակապետութեան պատերազմները կը պատմէր ...

Արդի կալուածատէրը Բիէր Լապար կը կոչուէր։

Ո՞վ էր նա. ոչ ոք գիտէր։ Բարի գէմք մ'ունէր և կը սիրէր Սիմօն Ֆուժէրի խօսքն ընել, ծերունիներն հարցաքննել և դալ գիւղացւոց երեկոյթներուն խառնուիլ՝ որպէս զի երկաթեայ Խաչի ճակատամարտը պատ-

մեն իրեն , թէ և առ նուազն հարիւր անգամ լսած էր :
Այն ատեն գլուխը կը ծռէր ու կ'արտասուէր :

— Անտարակոյս զայն ճանչցած է , կ'ըսէին գիւղացիք :
Պանդոկը ամենաչնչին գնով մը վարձու տուեր էր ամենէն աղքատ ընտանիքին : Դիտմամբ անանկ ընտանիք մ'ընտրեր էր , որու մէջ երկու տղայ կային , մանչ մը և աղջիկ մը : Այս բանը անցելոյն նմանութիւնը կ'ամբողջացնէր , և կարծես բնագրմամբ փոքր աղջկան անունը Ֆրանսին դրեր էին :

Բիէր Լապար , որ հարուստ կ'երեւէր և որու աչք կը գոցէր գիւղապետը , դպրոցը յանձնել տուեր էր Սիմօնի նման խելացի և պատուաւոր ծեր զինուորի մը :

Եւ Լէյկու թ սկսեր էր յուսալ . իրեն այնպէս թուէր էր թէ այս պանդոկն ու դպրոցը կանգնելով՝ իւր սիրտըն սկսեր էր բաբախել :

Բիէր Լապար ամէն տարի կուգար քիչ մ'ատեն գիւղը կը կենար : Եւ ամէն անգամուն այն պատուաւոր մարդիկ յոյժ կը բերկրէին :

Տակաւին ամէն բան չէին դիտեր : Այս բարերարը խորհրդաւոր և անհասկանալի կը թուէր իրենց :

Այն բարերարը Բիէր Լապար չէր : Բուն բարերարը գերեզմանին մէջ կը ննջէր . բայց այս ցաւոց կեանքը թողած ատեն՝ իւր հաւատարիմ ծառային ըսեր էր .

— Սիմօն որդիս պէտք եղածին պէս չսիրեցի ... վատ գտնուեցայ և այսօր այդ վատութիւնս ծանրապէս կը քաւեմ . գաղտնի հարստութիւն մը կը թողում քեզ ... խնամօք պահէ զայն և թողնելու բնութէ՝ ... երբ որ գտնես՝ հարստացուր զիրենք ... Եթէ բազմը մեզի գէմ ըլլայ , եթէ դժբաղդաբար ճամբուդ վրայ չգըտ-

նուին , վերջապէս եթէ մեռած են , այս հարստութիւնը գործածէ՝ Սիմօն Ֆուժէրի անուան վրայ հեղու համար բոլոր այն օրհնութիւններն , որոց արժանի էր իւր պարկեշտութեամբն ու քաջութեամբը : Այն խեղճ Լէյկու թ գիւղը գնա , և բոլոր զինքը ճանչցողներն , այսինքն սիրողները , ֆուժրէօզի մարքիզին , նորա միակ պաշտեցեալ որդւոյն ժառանգները թող ըլլան :

Յետոյ ծերունի մարքիզն իւր մահուան անկողնոյն վրայ պառկեր և թեւերը կուրծքին վրայ ծալլելով՝ ըսաւննուած որդւոյն յիշատակն ընդգրկեր էր ...

Բիէր հնազանդեր էր : Երկար ատեն բնուեր էր : Երկար տարիներ Ֆրանսայի ամէն կողմը պտտելով հետք մը մուրացեր , դիպուածը լրտեսեր էր՝ այս սրտակեղծք հանելուկը լուծելու համար :

Ծանր վհատութիւններէ ետքն , որք այն զօրեղ մարդը ծերացուցեր էին , օր մը նոր և գեղածիծաղ յոյս մը իւր սիրտը լուսաւորեր էր : Այն օրը որ անամթն Թալիզաք , արեան մէջէն առնելով ֆուժրէօզի մարքիզի տիտղոսը , համարձակեր էր ֆուժրէօզներու գանձին գաղտնիքն հարցնել իրեն , Լապարի , տիրոջն հրամաններուն այն անաչառ գործադրին . . . Նոյն իսկ այն անձին բարկութիւնը , զոր ինքն յամառութեամբ Թալիզաքի դերակումս կ'անուանէր , կ'ապացուցանէր թէ Սիմօնի որդին կենդանի էր : Եթէ մեռած ըլլար , ֆուժրէօզներու ժառանգն ինչո՞ւ արդարութեան չպիտի դիմէր ...

Այն ատեն Բիէր Լապար սկսեր էր քալել , և Վօժէն Ֆրանսայի կղզին տանող ճամբայներուն վրայ դարձ-

եալ տեսնուեցաւ ծերունի մը, որ ամենէն խեղճ գիւղակները կը մտնէր, ամենէն համեստ խորճիթներու դուռը կը զարնէր և իւր հեծեծագին ձայնովը կը կրկնէր։
— Մտքերնիդ բերէ՛ք, 1814ին էր։

Բայց բոլոր այս բաներուն վրայ տասը տարի անցեր էր. մոռացման հեղեղը յիշատակները ծածկեր էր։ Ոչ ոք գիտէր, Ոչ ոք տեսած էր կոտորածէ և հրդեհէ փախչող այն երկու տղաքը ...

Երբեմն մէկ բառի մը վրայ ո՛րքան յոյսեր կը հիմնէր ... և յետոյ ի՛նչ վիշտ կ'զգար՝ տեսնելով որ խաբուած է ...

Այն ատեն յիշեց մահամերձին խօսքերն և Լէյկուլթեկաւ։ Բոլոր այս մարդիկ, որք ատենով Սիմօն Ֆուժէրի ձեռքը սեղմեր, հայրենեաց և պատուոյ վրայ խօսած ատեն նորա ձայնէն սարսուացեր էին, այն գիւղացիք Ֆուժէրէօզի մարքիզին զաւակները կ'ըլլային։

Լապար սրտադրաւ մտահաճութեամբ մը, որու պարզութիւնը բարութեան ոգին կը յայտնէր, երեւակայեր էր Լէյկուլթի հրապարակը վերահաստատել այն վիճակին մէջ յորում տեսեր էր, երբ օր մը — չա՛տ ժամանակ առաջ — Սիմօն Ֆուժէր զինքն իւր կրակարանին քով ընդուներ էր, մինչդեռ ժադ հետաքրքրութեամբ կը դիտէր օտարականն, և Սինէթ իւր հրեշտակային անուշ ժպտովը ծիծաղելով, սեղանին շուրջը կը վազէր ...

Եւ բարի սրտերու յատուկ քաջութեամբ, այս հըրաշքը գործուեր էր։

Ոչ միայն այս։ Գաղթականի մը այս ծերունի ծառայն հասարակապետութեան մեծ տարիներու պատ-

մութիւնը սովորած էր, և Լէյկուլթ կուգար, ու դըպրոցին դիմացի ծառերուն տակ նստած, իւր ռամկական լեզուաւը 92ի դիւցազներգութիւնը կը պատմէր ...

Այն օրն ալ այնպէս էր։

Գիշեր կ'ըլլար։ Գարնան առաջին տաք ու անուշ գոլորշիները դաշտերէն լեռները կը բարձրանային։

Բիէր Լապար հոն էր։

Լէյկուլթի փոքրիկ տղայք անոր շուրջն էին. անոնց սիրելի ըլլալու համար, խաղալիկներ բերած էր անոնց։

Յած ձայնիւ կը խօսէր, վառն զի ըսածները քիչ մը փաստակար էին։ Լէյկուլթի իշխանութիւնը կընար կասկածի երթալ, թէեւ, ինչպէս որ կը պատահի միշտ, Լապար հարուստ ըլլալով կամ այնպէս երեւնալով, գրեթէ ազատ էր կարծիք մ'ունենալու։

— Կը տեսնէ՛ք, կ'ըսէր անոնց, մեծ Հասարակապետութեան ատեն Ֆրանսա ուրիշ ժողովուրդները կ'ազատէր զանոնք հարստահարող բռնաւորաց ձեռքէն ... Անգամ մը, յարեց Լապար, Վէսթէրմանի զինուորները Պրիւսէլի տիրեցին և կառավարիչը, որ Պէնտէր կը կոչուէր, քաղքին բանալիները բերաւ Ֆրանսացի զօրապետին։ Վէսթէրման մերժեց ու ըսաւ. «Առէ՛ք զանոնք, մենք ձեր թշնամին չենք։ Դուք ձեր երկրին տէր մընացէք և վայելեցէ՛ք այն ազատութիւնը, զոր Հասարակապետութիւնը կը շնորհէ ձեզ։»

Եւ Լապար աւելի ցած ձայնիւ կը յարէր։

— Ատենով Սիմօն Ֆուժէրի դպրոցին մէջ բոլոր փոքրիկ տղայք դասէն ետքը ցած, յոյժ ցած ձայնիւ կը մըմնջէին. Կեցցէ՛ Ֆրանսա, Կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն։

Եւ փոքրիկ տղայք ձայներնին ցածցնելով, իրենց հաստ ու կարմիր շրթներովը կը մրմնջէին.

— Կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն. Կեցցէ Ֆրանսա.

Այս միջոցին Լէյկուծի հրապարակին վրայ տարօրինակ տեսարան մը տեղի կ'ունենար.

Վերջալուսի գորշ նշոյլներովն երկու ստուերներ ծընրադրեր էին Ֆրանսայի պանդոկին առջեւ, որ այն պահուն դատարկ էր ...

Անշարժ էին նոքա. Կարծես այն մտացածին էակներէն էին, որոց ստուերը կը տեսնուի երբեմն լերանց մառախուղին մէջ.

Ոչ ոք տեսած էր զանոնք.

Նոցա շրթներէն բառ մը չէր ելլեր. Եթէ մօտէն նայուելու ըլլար, պիտի տեսնուէր որ նոցա մին միւսը բըռնած էր և երկուքն ալ կուլային.

Նախ Բիէր Լապար տեսաւ զանոնք. Եւ սրտին մէջ զգաց այն կծկումը, որ մօտալուտ արկած մը կը գուշակէ ...

Ձեռքովը նշան ընելով տղոց որ լուռ կենան՝ կամաց մը ոտք ելաւ. Ամէնքն անոր ետեւէն նայեցան, բայց ամենէն կրակոտներն իսկ անոր կամքը յարգեցին ...

Յուշիկ կը քալէր. Ոտքերն հազիւ աւազին վրայ ձայն կը հանէին.

Այսպէսով երկու անծանօթներուն մօտեցաւ, որք անոր գալը չլսեցին, վասն զի անշուշտ իրենց վշտագին խոկմանց մէջ ընկղմած էին ...

Դողդոջուն ձեռքն աչացը վրայ դնելով՝ զանոնք կը գիտէր ...

Տեսաւ որ նոցա մին ճիղ մը կ'ընէր ոտք ելլելու համար.

Միւսը կ'օգնէր անոր. Ըսել է թէ այն խեղճ կինն անկարող էր.

Վերջապէս յաջողեր էր ոտքի վրայ կայնիլ.

Ձեռքը դէպի պանդոկն երկնցուց, գոգցեա զայն իւր ընկերովը ցոյց տալու համար. Նա եւս զայն բըռնելով՝ երկուքն ալ սկսան քալել. Քարէ սանդուղին առջեւ հասան.

Հիւանդը վեր ելաւ դժուարաւ և այն ցնցումներով, որք ջլատեալ անդամոց ըրած ճգանց արդիւնքն են. Դրան առջեւ հասեր էր.

Հոն կանդ առաւ.

Եւ Բիէր, որ անոնց ետեւէն գացեր էր, հեծկտուք մը լսեց.

— Այս կանայք ո՞վ են, մրմնջեց.

Այժմ դռնէն ներս մտեր էին. Մեծ սրահին մէջն էին.

Շիտակն ըսելով կարծես բնաւ բան մը չէր փոխուած հոն այն օրէն ի վեր որ վիրաւոր զինուորը, յոգնութենէն ու ցաւէն ոյժասպառ, պատին կռթներ էր ...

Ահա՛ ծխապատ շղթայով բարձր ծխներոյդը. Ահա՛ երկար ու փայլուն սեղանները.

Առաջուան պէս պատէն կախուած կանթեղ մը կայ, որ կը վառի.

Այժմ հիւանդն առանձին կը քալէ. Կարծես անտեսանելի նեցուկի մը կռթներով՝ ուղիղ կը յառաջանայ.

Դէպի կրակարանը կ'երթայ. Հոն աթոռ մը կայ. Կը նստի ու դրան կը նայի.

Սոսկալի կերպիւ սպիացեալ դիմօք այս կինն ո՞վ է. Ի՞նչ սոսկալի արկած այս դէմքն այսպէս կծկեր, մանրն այսպէս պրկեր է՝ տղու մը ձեռաց մէջ գտնուող բըրտակաւին պէս.

Ահա՛ այս տարօրինակ էակն յանկարծ կը ժպտի:

Շրթները կը բացուին: Կը խօսի:

— Ա՛հ, եկա՛ր, Սիմօն, կ'ըսէ գլխովը բարեւելով՝
կարծես թէ յանկարծ մէկը ներս մտած ըլլար: Տղաք
քեզ կ'սպասեն... թանը պատրաստ ու տաք է... Ժագ
խեղօք կեցաւ... բայց Սինէթ... սատանի ձագ մ'է:
Ղայն յանդիմանելու է... քենէ ուրիշին խօսքը մտիկ
չ'ըներ...

Լապար դողալով և անբացատրելի այլայլութեամբ
մը շունչը բռնուելով՝ պատին կռթնեցաւ և մատերն
սկսան քարերուն կառչիլ...

— Եկո՛ւր, Սինէթ, աղջիկս, ըսաւ կինը: Օ՛ն, դէմքդ
մի՛ կախեր, ժպտէ՛... Ա՛հ, ո՛րքան սիրուն ես և ո՛ր-
քան կ'ուզեմ համբուրել զքեզ...

Ո՛հ, ներելի չէ տարակուսիլ: Լապար այս ձայնը կը
ճանչնայ: Ժամանակաւ այդ ձայնը բարի եկար ըսած էր
իրեն...

Բայց այն կնոջ ընկերացող նորատի աղջիկն ո՞վ է:

Լապար չկրնար այլ եւս զինքը ճշշող զգացմանց դի-
մադրել: Կինը գլուխը ձեռացը մէջ ծածկեր է և այլեւս
չդիտեր:

Մեքուներն ներս կը մտնէ:

Նորատի աղջիկը զայն կը տեսնէ և պաղատագին
ձեռքերն անոր կարկառելով՝ ցած ձայնիւ կ'ըսէ:

— Ո՛հ, մեզ մի՛ յանդիմանէք, պարոն, մեզ մի վը-
ռընտէք... Գեշ մտքով չմտանք հոս...

— Այս տունը ձերն է, պատասխանեց Լապար: Հիւ-
րընկալութիւն ինդրողն իբր բարեկամ կ'ընդունուի
հոս: Բայց ըսէ՛ք ինձ, ո՞վ էք դուք, ո՞վ է այս կինը...

Քայէթ — վասն զի նա էր — մատը շրթանցը դնելով
ցոյց տուաւ խեղճ կինը, որ կարծես չէր լսեր, բայց
թերեւս մտիկ կ'ընէր:

— Խենթ է, մըմնջեց Քայէթ հազիւ լսելի ձայնիւ:

Լապարի աչերն արտասուօք լեցան:

Ձեռքն առ ինքն կոչեց զՔայէթ, որ մօտեցաւ՝ ջա-
նալով հիւանդը չվրդովել:

— Կ'աղաչեմ, ըսաւ դարձեալ Լապար, ըսէ՛ք ինձ
թէ այս կինն ո՞վ է...

— Խեղճ հիւանդ մը... որ ատենով շատ թշուառու-
թիւն քաշած է... ամուսինն ու զաւակները կորուսեր
է... կարծեմ թէ այրեր է: ահա դէմքին և մարմնոյն
այս սոսկալի վիճակին պատճառն այս է...

— Բայց անո՛նք... անո՛նք...

— Գիտեմ որ սովորաբար զինքն Այրած կին կը կո-
չէին, բայց Սինէթ մայրիկ կ'ըսէր անոր...

— Սինէթ... Սինէթ ըսէք... այո՛, ըսել է պահ
մ'առաջ լսած բառս այդ էր... այդ անունը կրողն
ո՞վ է...

— Ազնիւ աղջիկ մը, որ Բարիզու մէջ փողոցներն եր-
գելով իւր ապրուստը կը շահի... կ'երեւի թէ Փան-
ֆարի քոյրն է եղբր... զարմանալի պատմութիւն մ'է
այս, որու մէջ ոճիրներ և աղէտներ կան:

Լապար իւր վստիւ ձեռքն սպիտակ մաղերուն մէջ
կը մխէր՝ գողցես շփոթ ուղեղին մէջ տեղի ունեցած
խորհրդաւոր աշխատութիւնը դիւրացնելու համար...

— Փանֆար... Փանֆար ըսածնիդ ո՞վ է...

Քայէթ ցնցուեցաւ: Այս բառն իւր անարգեալ սէ-
րը կը յիշեցնէր իրեն: Բայց ի՛նչ փոյթ: Նա բարի էր

և մին յայնոցիկ, որք ինքզինքնին կը զոհեն ...

— Պանֆար ընկեցիկ տղայ մ'է ... որ հիմայ բարի ու գեղեցիկ երիտասարդ մ'եղած է ...

— Ես այս անունն ո՞ւր լսեր եմ, կը հարցնէր ինքնին Լապար :

Խոր այլայլութիւն մը սիրտը կը սեղմէր. չէր համարձակեր այլեւս հարցափորձել :

Եւ սակայն անյաղթելի ձգողութիւն մը զինքը դէպ ի այն կինը կը քաշէր : Յանկարծ հիւանդը գլուխը վեր առաւ, Բիէրը տեսաւ և ըսաւ :

— Սպասներուն պարզութեանը ներողամիտ եղիք, պարոն, բայց հաւատացէ՛ք որ պանդոկին ամենէն աղեկներն ասոնք են :

Լապար աղաղակ մ'արձակեց :

— Պրանսուազ ֆուժէ՛ր ... գոչեց :

Պրանսուազ կարծես յանկարծ գերմարդկային զօրութիւն մ'զգալով՝ ոտք ելաւ :

— Ո՞վ կը կոչէ զիս, ըսաւ : Անունս տուողն ո՞վ է ...

— Այո՛, Պրանսուազ, կրկնեց Բիէր : Պրանսուա՛զ, Սիմօնը, Ժագը, Սինէթը յիշեցէ՛ք ...

— Զաւակներս : Այո՛, այո՛ : Զաւակներս : Ո՛հ, ես զանոնք չեմ մոռցած ... Ո՞ւր տեսայ ես զիրենք ...

Վայրկեան մը լռեց :

— Շատ տխուր էի : Սինէթ հոն չէր, մրմնջեց : Ո՞ւր ... Հա՛, այո՛, փոքր սենեկին մէջ ... ուր կը գտնուի իւր սպիտակ անկողինը ... Բայց ինչո՞ւ համար բացակայ էր ...

Զեռքն երկնցուց :

— Դուռը կը բացուի ... և յետոյ ... այո՛, ինքն է,

Ժա՛գ, իմ Ժա՛գս ...

— Կենդանի՛, գոչեց Լապար ...

— Այո՛, ըսաւ Քայէթ : Զիրար ճանչցան ...

— Բայց Պրանսի՞ն ...

— Պրանսին յափշտակուեցաւ ...

— Անէ՛ծք ... Ո՞վ յափշտակեց զայն ... այն վատին անունն տուէ՛ք ինձ ...

— Թալիզաք դերակոմսը ...

— Թալիզա՛ք ...

Լապար կը դեղհուէր : Բայց Պրանսուազ ալ այս խօսքը լսեր էր :

— Թալիզա՛ք ... Ա՛հ, թշուառակա՛նը : Շո՛ւտ, շո՛ւտ ... երթանք : պէտք է Պրանսինը փրկել, Ժագը փրկել ... Տուփը՝ ... տուփը՝ ...

Եւ սկսաւ դէպ ի դուռը քալել :

Պրանսուազ և Քայէթ ի՞նչպէս Լէյկութ եկեր էին :

Դիտենք որ այն միջոցին յորում Պանֆար ճանչցեր էր թէ այն թշուառ կինն իւր ողբացեալ մայրն էր և Պրանսինն ալ այն քոյրը, որու վերջին աղաղակները լսած էր Վօթի գետնափորին մէջ, Պալիշէլ Քայէթն առնելով ներս մտեր էր :

Եւ Ժիրտէլի աղջիկը, որ զՊանֆար անյոյս սիրով կը սիրէր, ըսած էր :

— Նա ձեր մայրն է : հրաման կուտա՞ք որ խնամեմ զինքը :

Պանֆար երախտագիտութեան և գորովոյ անանկ նայուածք մ'արձակել էր Քայէթի վրայ որ, խեղճ աղջրկան համար մեծ վարձատրութիւն մ'էր : յետոյ Պօպիշէլի ու Երկաթորկորի հետ դուրս նետուեր էր :

Քայէթ և Յրանսուազ առանձին մնացեր էին :

Նորատի աղջիկը ծնրագրեւ էր այն կնոջ քով զոր կը սիրէր , վասն զի Ֆանֆար մայրը կոչեր էր զայն ...

Հիմայ որ պառաւին որդին աներեւութացեր էր , խեղճ կինն անշարժ կը կենար : Կարծես զինքը լուսաւորող լոյսն յանկարծ մարեր էր : Այլ եւս մօտիկ չէր ըններ զՔայէթ , որ կը ջանար քաջալերել զայն , նորա փոքրիկ ձեռքերն յուշիկ կը սեղմէին զինքը , բայց նա չէր զգար : Միայն ցած ձայնիւ կը կոչէր .

— Ժագ , Սինէ'թ ...

— Զանոնք նորէն պիտի տեսնէք . ո՛հ , հանգիստի եղիք , կ'ըսէր Ժիրտէլի աղջիկը : Ֆանֆարը չէր ճանչնար . երբ բան մ'ընելու խօսք տայ , չկայ զօրութիւն մը որ կարենայ արգիլել զայն ...

Պառաւ կը լռէր և գլուխը շարժելով Վօփի մէկ եղանակը կ'երգէր :

— Կ'աղաչեմ , կ'ըսէր Քայէթ , որ կը վախնար (վասն զի խենթութիւնն ահարկու է պատանեաց համար) , ինքը զինքնուր եկէ'ք ... ես հոս եմ ... զձեզ պիտի սիրեմ ... սիրտ առէք ... յոգնած էք ... եկէ'ք պառկեցնեմ զձեզ և ես քովերնիդ կը հսկեմ ... վաղն երբ արթննաք , ձեր երկու զաւակները , Յրանսինը ... Ժագը ... քովերնիդ պիտի գտնէք ...

Այժմ խելագարը Ուղեարութեան երգը կ'երգէր .

Դողացէք , դողացէք , Թշամիք Յրանսայի ,

Արեամբ , հպարտութեամբ արբշիւ վեհապետը ...

— Մայր , մայր , կ'ըսէր Քայէթ յուսահատ :

Միւսը չէր լսեր : Այն ատեն Քայէթ իւր փոքր բայց հզօր թեւերը ձգտելով յաջողեցաւ վերցնել զայն , և

քիչ մը երերալով — վասն զի բեռը ծանր էր — մինչեւ անկողինը տարաւ զայն :

Յրանսուազ չէր գիմաղըներ . կարծես նորա իմացականութիւնն , որ այնքան ատենէ ի վեր համր էր , վայրկեան մը արթննալով՝ այս տագնապի միջոցին նորա վերջին ջիղերն ալ խզուեր էին : Այժմ կուլար ինչպէս կուլան տղայք՝ կցկտուր հեծեծանքներ արձակելով ...

Բայց Քայէթ ա'յնքան բարի էր , նորա ամբողջ մարմնէն անանկ գթութեան հոտ մը կը բուրէր որ , խեղճ կինն այս ազդեցութիւնն զգաց : Գոգցես օրորուելով քնացաւ :

Օրն իրիկուն եղաւ :

Ֆանֆար չէր վերադառնար . Պօպլիշիլի օգնութեամբ Յրանսինը կը բնտուէր , զոր այն պահուն կըցաւ գտնել միայն յորում խեղճ աղջիկը ցնորելով՝ անգիտակցաբար մահուան գիրկը կը նետուէր ...

Քայէթ ականջ դրած կ'սպասէր ... դժգուներ էր և այսպէս սպասելով՝ բոլորովին ոյժասպառ կ'ըլլար ...

Այնպէս որ երեկոյ , յետոյ գիշեր եղաւ :

Իւր ձեռաց մէջ բռնած էր հիւանդին ձեռքերը : Խեղճ կինն այլ եւս շարժում մը չէր րած : Գլուխն անկողին վրայ ծռեցաւ . քանի մ'անգամ շտկուեցաւ և քնոյ գէմ մարտնչեցաւ : Բայց այն տարիքն եղողներուն համար քնատութիւնն անտանելի է : Քիչ վերջը նորա ծանրը ու կանոնաւոր շնչառութենէն ուրիշ բան չլսուեցաւ :

Քայէթ քնացեր էր ...

Յանկարծ ընդօստ արթնցաւ : Տեսաւ որ արշալոյսը կը ծագի ...

Անկողնոյն նայեցաւ ... Աստուած իմ ... պարապ էր

... Այո՛, խելագարն հոն չէ՛ր. Ֆանֆարի մայրն անե-
րեւութացեր էր... Բայէթ այնպէ՛ս հսկելու էր անոր
վրայ... Միւս սենեակը վազեց: Ֆրանսուազ հոն չէր
... դուռը բաց էր ...

Բայէթ սանդուղը վազեց:

— Ո՛ւր է, ո՛ւր է ...

— Ո՛վ, հարցուց դռնապանը:

— Ֆրանսուա՛ղ ...

— Այրած կի՛նը... ո՛հ, անոր երթալը բաւական
ժամանակ եղաւ ...

— Գնա՛ց... նա՛... անկարելի է. նա չկրնար քալել...

— Իրաւ է, ես ալ շատ զարմացայ... գրեթէ կէս
գիշեր էր երբ կի՛նս ըսաւ ինձ. Զարմանալի՛ բան. սան-
դուղին վրայ ոտքի ձայն կայ... այն ատեն նայեցայ,
և տեսայ... ո՛հ, օրիո՛րդ, կարծես ուրուական մ'էր
... ո՛րքան ալ տգեղ. բայց մի՛ սրբողիք: Անդամա-
լոյծն էր, նա որ Օրդ. մարքիզուհին զայն խնամած մի-
ջոցին տեղէն իսկ չէր երերար... Տեսայ որ ոտքի վրայ
էր և ուղիղ կը քալէր ...

— «Այսպէս ո՛ւր կ'երթաք ըսի իրեն:

— «Ժա՞գը փրկելու, ըսաւ:

— «Ժագը, չեմ ճանչնար:»

— Իւր որդին է, ըսաւ Բայէթ: Շարունակեցէ՛ք:

— Բայց դուք մարդ ազատելու կարողութի՛ւն ու-
նիք, ըսի իրեն:

— «Այո՛, այո՛, պատասխանեց... Տուփը կայ. տու-
փը կ'ուզեմ... դուռը բացէ՛ք...»

«Գիտէ՛ք որ վերջապէս վարձուոր մ'էր և իրաւունք
չունէի զայն վար դնելու... ուստի չունանք քաշեցի:

— Եւ մեկնեցա՛ւ, գոչեց Բայէթ:

— Ո՛հ, շուտ շուտ... ո՛րքան ծիծաղելի էր... կար-
ծես նապաստակի մը պէս կը վազէր:

Բայց արդէն Բայէթ զայն մտիկ չէր ըններ: Նա եւս
դուրս նետուեր էր:

Ֆանֆար իրեն վստահեր էր իւր մայրն, այն սիրեց-
եալ արարածն, որմէ զուրկ գտնուեր էր երկար ատեն,
և Բայէթ տուած խօսքը չպահելով, լաւ պահպանու-
թիւն չկրնալով ընել, զայն փախուցեր էր...

Բայէթի վրան տենդ կուգար: Առաւօտեան ժամը
եօթն էր: Ի՞նչ ընելու էր... Ձէր համարձակելը Ֆան-
ֆարը փնտռել և ճշմարտութիւնը խոստովանիլ անոր:

Անոր յուսահատութիւնը տեսնելու չէր կրնար տոկալ:

Անպատճառ հարկ էր Ֆրանսուազը գտնել:

Եւ ահա Բայէթ սրտէ բղիթած ճարպիկութեամբ մը
սկսեր էր հարցաքննութիւններ ընել, Մտածեցէ՛ք ան-
գամ մը. Կէս գիշերուն մեկներ էր: Անշուշտ ոչ ոք տե-
սած էր զայն: Անկարելի էր որ շատ հեռուն երթալու
չափ ոյժ ունենար: Ամէն բանէ կը վախցուէր: Ի՞նչպէս
կրնար ինքզինքն առաջնորդել. բաց յաստի ո՛ր կողմ
կրնար գացած ըլլալ, քանի որ ըրածը չէր գիտեր:

Բայէթ կ'զգար որ պիտի խենթենար:

Հարցումներ ըրած ատեն այնքան սաստիկ կ'արտաս-
ուէր որ, հազիւ կարելի էր անոր հարցումներն հասկը-
նալ: Ձէր համարձակելը ետ դառնալ: Ամէն բանէ ա-
ւելի Ֆանֆարի դէմը գտնուելէ կը վախնար:

Յանկարծ լուսեղէն ճառագայթ մը շողաց այս ցա-
ւաղին տգիտութեան մէջ. ծերունի հնազանդ մը, որ
Բայէթը մտիկ ընելու համար մօտեցեր էր, ըսաւ թէ

այդ նկարագրութեան նմանող կին մը տեսեր էր. բայց բաւական հեռուն, Գերմանիոյ ճամբուն վրայ:

Քայէթ կը կարծէր թէ սխալած է. բայց մարդն անոր հարցմանցն անանկ ճշգրիտ պատասխաններ տուած էր որ, Ժիրտէլի աղջիկն սկսաւ յուսալ. Սնմիլպէս սկսաւ ցոյց տուած կողմը երթալ. Հինգ վեց ժամ ետ մնացեր էր. բայց ի՞նչ փոյթ. անպատճառ հարկ էր ճշմարտութիւնն իմանալ: Ծախեց այն փոքրիկ ոսկի մետալետը, որու մէջ, առանց ումեք գիտնալուն, սիրոյ մասունք մը պահած էր, այսինքն ատենով Յանֆարի իրեն տուած մէկ ժապաւէնի կտորը: Ժապաւէնը պահեց և գոհարեղէնը մի քանի ակուտի ծախեց: Յետոյ մեկնեցաւ:

Քաղաքադռնէն անցաւ, և տեղեկութիւն հարցնելու համար անդադար կանգ առնելու ստիպուելով՝ ճամբան կ'երկարէր: Բայց ներքի չէր տարակուսիլ. Թշուառ կ'ինը իրմէ առաջ էր:

Ամբողջ օրն ու հետեւեալ գիշերը քալեց արքունի պողոտային վրայ և կ'զգար որ ոյժասպառ կ'ըլլար: Խեղճ աղջիկն երկրորդ աւուր առաւօտուն կրցաւ իւր անձնու իրութեան վարձատրութիւնն ստանալ: Քանի մը վայրկեան հանգչելու համար պանդոկ մը պիտի մտնէր, երբ սեմին վրայ հիւանդը տեսաւ կանգնած ...

— Մայր, գոչեց առ նա վազելով:

— Վայ, զայն կը ճանչնա՞ք, ըսաւ պանդոկապետը: Ի՞նչ տարօրինակ արարած... Կարծեմ քիչ մը խենթ է. այնպէս չէ՞...

Փրանսուազ Քայէթը տեսած էր, և կարծես վախնալով որ չթողուր իրեն ճամբան շարունակել, սկսեր

էր արագ գայլերով հեռանալ քիչ մը տեղ ...

— Ձեզի ի՞նչ ըսաւ, հարցուց Քայէթ:

— Հաց ուզեց... ես ալ տուի... յետոյ առանց բան մ'ըսելու կերաւ... Ձեր եկած միջոցին գիւղ մը կը հարցնէր ինձ... որու անունն իսկ մոռցայ չիտալը ...

Պառաւը մօտեցեր էր:

— Վօժ, Վօժ, Լէյկուլթ:

— Լէյկուլթ, գոչեց Քայէթ: Յանֆարի գիւղն է այն:

— Յանֆար, կրկնեց յիմարն, որու անձանօթ էր այս անունը:

— Ժագի գիւղը, ըսաւ Քայէթ խօսքն ուղղելով:

— Այո՛, այո՛, ըսաւ պառաւը: Ժագ. պէտք է ժագը փրկել... Ի Լէյկուլթ... տուփը... տուփը ...

Փրանսուազի ընթարմացեալ ուղեղին մէջ ի՞նչ տարօրինակ աշխատութիւն տեղի կ'ունենար ...

Յանֆարի անակնկալ երեւոյթը յանկարծ նորա յիշատակաց շղթայն զօդեր էր, բայց Սիմօնի հետ ունեցած վերջին տեսակցութիւնը միայն կը յիշէր: Գիտենք որ երկաթի խաչի պատերազմին նախնիք իրիկունը երկու ամուսինք վերջին անգամ ըլլալով խօսակցեցէին: Սիմօն Փրանսուազի յանձներ էր այն թղթերն, որք իւր տիտղոսը, իրաւունքներն ու ժագի ծագումը կը հաստատէին ...

Փրանսուազի մտածումն այս կէտին վրայ գամուեր էր:

Ուստի մեկնեւ էր ուղղակի դէպ ի նպատակն երթալու համար և նորա բանականութիւնն երկու բան միայն ընել կուտար անոր, Վօժի ճամբան հարցնել և յառաջ քալել: Կարծես տեսակ մը ձգողութիւն կ'առաջնորդէր զայն:

Քայէթ ի զուր աշխատեցաւ զայն ետ դարձնել: Պառաւր լալկան տղու մը պէս դիմադրեց: Նորատի աղջիկը խոստացեր էր Ֆանֆարի որ նորա մայրը չթողու:

Ինքն ալ անոր հետ մեկնած էր: Դիպուածը բարեսիրտ կառապան մը հանեց դէմերնին որ Արեւելք կը վերադառնար և որ գլխաւով՝ հաւանեցաւ թոյլատրել երկու կանանց որ կառքը նստին ...

Եւ այսպէս Լէյկու ձառն ... Ֆրանսուազ կը լռէր կամ ակռայներուն մէջէն անհասկանալի խօսքեր կը մըմնջէր: Քայէթ ալ կը վշտակէր երբ կը մտածէր թէ Ֆանֆար ո՛րքան պիտի յուսահատէր մօրն աներեւութանալն իմանալով ...

Աւա՛ղ, դեռ նա ամէն բան չէր գիտեր ... չէր գիտեր թէ երբ ինքը Ֆրանսուազի հետ կը ծնրադրէր այն տան առջեւ, ուր ատենով ժադ և Ֆրանսուազ տղայական խաղեր կը խաղային, Ֆանֆար, բանտի մը մէջ առանձին, մայրը կը մտածէր, զոր հազիւ պահ մը տեսեր էր, քոյրը կը մտածէր, զոր կիսամեռ բռնած էր թեւերուն մէջ և կուլար ... այն հզօր հոգին, զոր այլոց թշուառութիւնը միայն կրնար բեկանել:

Արդ՝ Ֆրանսուազ դէպ ի պանդոկին դուռը գացեր էր ...

Քայէթ ալ անոր մօտեցեր էր: Բայց ինքը զայն մէկ-դի ըրեր էր:

Ի՞նչէր Լապար այլայլութենէն կը դողար:

Պառաւր երբ սեմին վրայ հասաւ՝ կարծես վառանեցաւ: Երկու ձեռքը ալէխառն մաղերը վեր կ'առնէր: Յայտնի էր որ բան մը կը բնտռէր:

Յետոյ, կարծես յիշելով՝ ետ դարձաւ ու սրահէն

անցնելով՝ գլխաւոր դրան դէմ գտնուող դրան մօտեցաւ:

Լապար և Քայէթ անձկութեամբ քայլ առ քայլ անոր ետեւէն կ'երթային:

Այս անգամ դուռս ելաւ: Տանը ետին դաւիթ մը և յետոյ բանջարեղինաց պարտէզ մը կար: առանց ուրուք օգնութեան անցաւ անոնցմէ: Քալուածքը կանոնաւոր էր: Ձէր երեւար:

Յանկապատին մէկ կողմը բաց էր: Մացառներու տրցակէ մ'անցաւ և բլրան ստորոտն եկաւ:

Մութը կը թանձրանար և սակայն կարծես թէ ցերեկուան պէս կը տեսնէր: Սկսաւ զառիվերէն վեր ելլել, յետոյ նեղ արահետ մը դալով՝ աճապարանօք այն ճամբան բռնեց ...

— Լասվէնի ագարա՛կը, մըմնջեց Լապար: Հոն կ'երթայ ...

Առանց հիւանդն աչքէ հեռացնելու՝ և ցած ձայնիւ կը հարցաքննէր Քայէթ, որ վերջին դէպքերը կը պատմէր անոր:

Ֆրանսուազ ի՞նչ դրդման կը հնազանդէր: Ինչո՞ւ համար, ի՞նչ բնազդմամբ այս երկար ճամբորդութեան սկսեր էր: Այս որոշումն անգիտակից յիմարութեան արգասիք էր միայն, թէ միտքն էր որ դրական և որոշ դիտաւորութիւն մը գործադրելու կը մղէր զինքը:

Ֆրանսուազ միշտ կը քալէր: Միայն թէ մերթ ընդմերթ կանդ կ'առնէր, ետին կը դառնար և մեղմիւ ժա՛գ, Սինէ՛թ կը կոչէր:

Յայտնի էր որ նա ատենով ըրած գործը կը վերսկըսէր: Այս ճամբան այն ճամբան էր որմէ անցեր էր, երբ

զաւակներն ազատելու համար այն վտանգէն, զոր Սիմոն ֆուժէր գուշակած էր, կ'երթար ծերունի Լասվէնի ուղղամտութեանն ու քաջութեանը վստահիլ զանոնք:

Գիշերը բոլորովին սկսեր էր, և լռութիւնն ամայի ճամբան կը շրջապատէր:

Լապար կը ստածէր թէ արդեօք հարկ չէ՞ր խեղճ յիմարը կեցնել: Բայց գաղտնի բնագդու մը չէր թողուր զինքը. կ'ուզէր այս գաղտնիքն հասկնալ:

Ժամ մ'անցաւ այսպէս: Ֆրանսուազ կարծես յոգնութիւն չէր զգար: Կ'երթար, միշտ կ'երթար: Քառուղի մը եկած ատեն՝ առանց կենալու, առանց բռնաւորելու՝ շիտակ ճամբան ձեռք կ'առնուր ...

Վերջապէս Ութըմնի կերճը մտաւ:

Ս.յն տեղը գիշերուան մթունն սոսկալի երեւոյթ մը ունէր:

Ըսինք թէ լեռն այն տեղ գողցես հսկայական կացինի հարուածով մը ճեղքուած էր: Ժայռերը պատուելով՝ խոր ճեղք մը կը ձեւացնեն, որու վրայ երկինքը նեղ գծի մը պէս միայն կ'երեւի: Սեւ խոտաքարերը կը հակին և կարծես անկից անցնող անխոհմը ջախջախել կ'ուզեն ...

Յետոյ կը լայննայ: Ժայռերը բոլորովին կը զատուին և տեսակ մը դաշտ կ'ելլուի:

Ս.յն պահուն ամպերը բացուեցան և յստակ ու թաւրակ լուսինն իւր սպիտակ լոյսն արձակելով այս դաշտանկարին վրայ, ծառոց և ժայռերու ստուերը նկարեց տմոյն հորիզոնին վրայ ...

Ֆրանսուազ յանկարծ կանգ առաւ: Լապար ցաւադին ճիշ մ'արձակեց: Կը հասկնար: Ծերունի Լասվէնի

աղարակն ո՞ւր էր: Հողաշէն խեղճ խրճիթը բոցերու ճարակ եղեր էր: Յիմարը ինքզինքը կորսուած կ'զգար. աչերը բացած, անհանգիստ ու շուարած կեցեր էր ...

Լապար մօտեցաւ ու անոր ձեռքէն բռնեց: Պառաւը ձայն չհանեց: Բիէր գիտէր թէ խրճիթին տեղն ո՞ւր էր. և ապահով ըլլալով որ պառաւն ալ հոն երթալ կ'ուզէր, զայն հոն տարաւ:

Սպուշի նման խնդաց:

— Ս.յրե՛ր է, ըսաւ: Ս.հ, այո՛, այրեցաւ, աղուոր կրա՛կ ...

Եւ խաղախներուն նման կ'աղաղակէր:

— Մա՛հ Ֆրանսուազոց:

Յանկարծ սկսաւ վազել:

Խենթեցե՛ր էր: Քայէթ և Լապար ահաբեկ աղաղակ մ'արձակեցին:

Ս.հ, նա որ չհասկնար թէ կան վայրկեաններ յորում երեք համահման զօրութիւնք, այն է կազմութիւն, զգացում և գործողութիւն ի մի կը ձուլուին, նա երբեք չպիտի գիտնայ թէ բնախօսութիւնը գիտութեան ի՞նչ գանձեր կը պարունակէ:

Ֆրանսուազ կամք մ'ունէր և եթէ, եւ այդ կամքն էր որ կ'իշխէր, նորա անզգայ անդամները կը շարժէր, անոնց կեանք կուտար:

Ճամբուն մէկ կողմը վազեր էր, և հոն եղունգներովը հողը կը պիղէր ...

Խուզարկութիւնը կարճ տեւեց:

— Տո՛ւփը, տո՛ւփը, գոչեց. Ժադ. իմ որդիս չէ ... Սինէթ ֆուժընէօդի մարքիզ է ... Ժա՛գ ... Ֆանֆար Թալիզաքի դերակոմս է:

Յետոյ յարեց .

— Ա՛հ , ա՛հ , կը տառապիմ :

Եւ ինկաւ Լապարի գրկաց մէջ , որ յառաջ նետուեր էր :

ԺԳ .

Ի բոյնն .

Երկու սպիտակ անկողիններ , երկու երկուորեակ մանկանց պէս քովէ քով , իրարու կռթնած , ստուերին մէջ կը ծածկուին

Պատուհանին կախուած են շղաշտեռէ վարագոյրներ , որք առատ ծալքերով վար կախուած և կապոյտ ժապաւէններով վեր առնուած են

Պատին կռթնած են փոքրիկ կարասիներ , որք իրենց նուրբ և վայելուչ ոտքերուն վրայ շնորհալի դիրք մ'ունին և պուպրիկներու տուփերու մէջ գտնուած փոքրիկ առարկայից կը նմանին :

Յետոյ այս անկողիններէն միոյն մէջ կտաններով շրջապատեալ կը տեսնուի քիչ մը դեղնած հիւսնալի դէմք մը բամբակէ վերմակներու և փետրալիւր բարձերու միջեւ :

Անկողնոյն սնարքը՝ ծաղկի ցօղունի նման բարակ փայտերով աթոռի մը վրայ թեթեւակի նստած է ուրիշ աղջիկ մը , որ յառաջ ծռած է ու շրթունքներովն ու մազերուն գանգուրներովը կը գգուէ այն սպիտակ ձեռքը , որ նորա համբոյրներուն անզգայ կը մնայ

Այս է ահա՛ պատկերը :

Այս սենեակը , որ լի էր շնորհօք գեղեցկութեամբ և անբժութեամբ և զոր արեւու ճառագայթ մը գաղտնաբար կը լուսաւորէր՝ Իրէն տը Սալվի սենեակն էր

Ա՛հ , եթէ ատենով մտած ըլլայիք այն աղջկան սենեակն , որ Սէնթ-Սմէի մէջ ամէն նախապաշարում առ ոչինչ կը գրէր , սոսկալի տղու մը պէս Երկաթորկորի խղիկը կը մտնէր , այն շփացած աղջկան , որ արծիւի բոյնի մը պէս թառած Վօթի դղեկին մէջ կ'արհամարհէր ծոփն ու փոթորիկը , ասիական չքեղութեան և միջին դարու խենթութեան այլանդակ խառնուրդ մը պիտի տեսնէիք : Իրէն մեծն Հիւկոյէ առաջ Բարիզու Նօթրը-Տամը երեւակայեր էր :

Այն ատեն իւր հանգչած մենարանը տեսալ մ'այլանդակ գետնափորի վերածեր էր , ուր կարմիր ծոպեր , դեղին կահեր , կապոյտ վարդակապեր կը տեսնուէին :

Այն ատեն սիրտն ազատ էր և ուղեղը միայն կը խօսէր : Այդ ուղեղն ալ քիչ մը խենթ էր , վասն զի վեշտառանամեստ սրտերու յատուկ գրգռման կը հնազանդէր

Այժմ հանգարտութիւն տիրեր էր :

Սէրն այն անգիտակից տղայն կին ըրեր էր

Եւ կինն ալ կնային չքնաղ փափկութեանց և անբիծ համեստութեանց հակեր էր : Կարմիրը մարեր և անոր յաջորդեր էր սպիտակը , որ անանուն , բայց առ լոյսն ձգտող տենջանաց աւելի կը համապատասխանէր :

Այս քաղցրաբոյր բոյնը Իրէն տը Սալվի սենեակն էր Եւ անկողնոյն մէջի գոգոյն դէմքը Թրանսինի դէմքն էր : Հոգւոյ համակրութիւնը վայրկենական են , մանա-

ւանդ կանանց միջեւ : Կապը ձեւացեր էր : Ֆրանսին Ֆանֆարի քոյրն էր : Իրէն այսօր ինքնին կը խոստովանէր թէ հոգւոյն բովանդակ զօրութեամբը կը սիրէր զՖանֆար

Հետեւաբար նոքա քրօջմէ աւելի էին : Նոքա միեւնոյն սիրով միացած էին :

Իրէնի սրտին մէջ սա զարմանալի զգացումը կար որ Ֆրանսին Ֆանֆարի մէկ կտորն էր : Զայն սիրելով , պաշտպանելով , խնամելով զՖանֆար սիրած կ'ըլլար :

Եւ երբ հիւանդին անկողնոյն վրայ ծռած՝ կենաց առաջին շունչին կ'սպասէր , կ'զգար որ կը շիկնէր , վասն զի իրեն այնպէս կը թուէր թէ Ֆանֆար այն սպիտակ հովանւոյն մէջ էր և պիտի խօսէր

Ֆրանսինի զգացած ցնցումը սոսկալի եղած էր : Երբ անիծեալ տնէն խելացնոր փախչելով մահուան գիրկը նետուեր էր , իրեն այնպէս թուեր էր թէ շուրջը սեւ ստուեր մը կը տարածուէր :

Բան մը չէր հասկցած , բան մը չէր գուշակած : Երբ Ֆանֆար ջուրը նետուեր էր զայն փրկելու համար , թողեր էր որ նորա թեւերը շղաձգօրէն սեղմեն զինքը :

Յետոյ տենդ ու զառանցանք եկեր էին

Եւ սթափած ատեն իւր քովը ծնրադրած տեսեր էր գեղանի գէմը մը , որ կը ժպտէր

Իրէն ըսեր էր նմա .

— Գաջութիւն , քոյր իմ :

Եւ Ֆրանսին , ողջ ըլլալուն զարմանալով , իւր նիհարցած ձեռքերն անոր երկնցուցեր էր ... յետոյ սոսկալի գաղափար մ'անցեր էր յանկարծ իւր մտքէն : Կը յիշէր ... կը տեսնէր այն տունն , ուր իւր անպատու-

ութիւնն երեսին տուեր էին

— Ո՛չ , գոչեց զառանցանք : Կ'ուզեմ՝ մեռնիլ

Իրէնի սրտէն մխիթարական և քաջալերական խօսքեր ելան , և Ֆրանսին քնացաւ , բայց մեծամեծ տաղ-նապներու յաջորդող ծանր ու տենդային քնով :

Տենդը նորէն տիրեր էր իւր վրայ ... և քանի մ'օր գարշելի մղձաւանջ մ'այս տղուն գլուխը լկեց

Իրէնի անձնուիրութիւնը բնաւ չխոնջեցաւ . երբեք աւելի ուշադիր քոյր մը , իւր աղետացն անդրանիկն աւելի գործունօք խնամող մանկամարդ մայր մը տեսնուած չէ :

Վերջապէս հանդարտութիւնը տիրեր էր : Ֆրանսին այն աստիճան տկարացած էր որ , ամենափոքր շարժում մը ցաւ կը պատճառէր իրեն :

Իրէնը հարցափորձեր էր : Ո՞ւր էր : Ի՞նչ եղեր էր այն խեղճ կիներ , որու պաշտպան եղած էր ինքն : Հազիւ ազատեր էր մահուրէն և ուրիշը կը մտածէր :

Արդարեւ մարդ այսպիսի անհուն բարութիւններ տեսնելով չարութիւնները կը մոռնայ :

Իրէն քիչ բան գիտէր : Պարահանդէսի աղմկալի տեսարանէն ետքը , Արթիւր տը Մօնֆէրրան , առանց զինքը մղող պատճառը խոստովանելու — Ֆրանսինը կը սիրէր — յօժարութեամբ յանձն առեր էր Օրդ . տը Սալ-ըէր — յօժարութեամբ յանձն առեր էր Օրդ . տը Սալ-ըէր — յօժարութեամբ յանձն առեր էր Օրդ . տը Սալ-ըէր : Ո՛չ ապաքէն անոր գաղտնիքն հասկցեր ու չէր թողեր որ չարամիտ հետաքրքիրներու առջեւ ինքզինքը մատնէ

Ֆանֆար բանտն էր : Նորա դատը կը տեսնուէր աճապարանօք . լրագրաց խօսքին նայելով , անոր դատապարտութիւնն անխուսափելի էր : Թիւյրըի կարծեց-

եալ յարձակումը թագաւորին առողջութիւնը խանգարելով, բոլորովին գրգռուած էր այն կուսակցութիւնն, որու գլուխ կանգնած էր ֆուժըրէօզ։ Առժամանակեայ կերպիւ ղեկավարը հեռացուցեր էին, որպէս զի, ինչպէս կ'ըսէին, Ֆանֆարի խայտառակ զորպարտութեանց արծարծած վրէժխնդրութեան կատաղութեան անձնատուր չ'ըլլայ։

Գալով այն տեսարանին, յորում Ֆրանսին, գոգոյն ու սառած և իւր ազատարարին թեւոց մէջ նուաղած երեւան ելեր էր, յաշողէր էին, գէթ ըստ երեւութին, այս գայթակղութեան վկայները խաբել։

Կը հաւաստէին թէ խայտառակ կատակերգութիւն մ'էր այս, զոր այն անիծեալ Ֆանֆարն ու քոյրը պատրաստեր էին թալիզաքի և Օրդ. տը Սալվի միջեւ եղած ամբաստանական կապերը խզելու համար։ և արդարեւ փողոցի աղջկան մը և վաղեմի հոպլիտի մ'արժանի գործ էր այս ...

Հիւանդն աներեւոյթ եղեր էր։ Եւ այս լուրը բաւժն յուսահատութիւն մը բերեր էր Ֆրանսինի վրայ։ Ո՞վ էր այն Գայէթը, որ իւր տեղն անցեր և ապա ինքն ալ փախեր էր ու հետքը չէր գտնուած։

— Բայց, կը հարցնէր Ֆրանսին, զիս ո՞վ ազատեց ...

— Ձէ՞ք գիտեր, պատասխանեց Իրէն կարմրելով ...

— Ո՛չ. կը լսեմ որ ինձ անծանօթ անուն մը կ'արտասանէր ... տարօրինակ անուն մը ...

— Պ. Ֆանֆարի անունը ...

— Ո՞վ է այդ մարդը ...

Իրէն անոր կը նայէր և կը մտածէր թէ արդեօք տենդն անոր բանականութիւնը խանգարե՞ր էր ...

— Բայց չեմ կրնար հասկնալ, կը մընջէր։ Եղբայրնիդ չէ՞ք ճանչնար ...

— Եղբայրս ...

Ֆրանսին ձեռքը ճակտին տարաւ։

— Եղբայրս ... Ա՛հ, ի՞նչ կ'ըսէք ... շատոնց է որ ես եղբայր չունիմ ... ո՛հ, երբեք չեմ մոռցած սիրելի ժադս, որ այնքան բարի ու քաղցր էր իւր փոքրիկ քըրոջն համար ...

— Ժա՛դ ... բայց Պ. Ֆանֆարի անունն ալ այդ է ...

Իրէն ամէն անգամ որ այս անունը կուտար՝ ձայնը կը ցածցնէր ...

— Ֆանֆա՛ր, կը կրկնէր Ֆրանսին։ Բայց կ'երդնում թէ երբեք տեսած չեմ զինքը ... սակայն կը յիշեմ ... այո՛, անգամ մ'ըսին թէ խել մը հոպլիտներ Շաթոտ'Օյի հրապարակին վրայ կը խաղային ... անոնց մին տարօրինակ անուն մ'ունէր ... Երկաթորկոր։

— Ճի՛շդ ... Ֆանֆար ձեր եղբայրն է։

— Ո՞վ ըսաւ ...

— Ինքը ... երբ ձեզ օգնելու համար քովերնիդ կը մօտենայի, զձեզ ցոյց տալով ըսաւ ինձ. Գոյրս է ...

— Աստուած իմ, ո՞ր է ... կ'ուզեմ տեսնել զայն ... Մի գուցէ նմանութենէ մը խաբուած ըլլայ ... Զիս փրկե՛ց ... Ա՛հ, թէ որ ինքն է ... տեսէ՛ք, կ'ուլամ ... խեղճ և սիրելի ժա՛դ. բայց ո՛չ, խենթ եմ. ժադ մեռած է ...

Վայրկեան մը լռեցին։ Իրէն ըսածը չէր կրնար ապացուցանել Ֆրանսինի։

Եւ սակայն Ֆանֆարի կը հաւատար. ո՛չ, նա զինքը
Ե.— 30

չէր խաբած . . . սրտին խորէն կ'զգար զայս . . .

— Իւր վրայ խօսինք , ըսաւ յանկարծ Ֆրանսին : Եթէ նա իմ ժադս է , հիմայ . . .

Հաշուեց .

— Հաղիւ քսան տարու ըլլալու է . . .

— Ճիշդ . . .

— Գեղեցիկ ըլլալու է . . .

Իրէն աւելի եւս կարմրեցաւ ու մրմնջեց .

— Արդարեւ շատ չնորհքով է . . .

— Սեւ աչերով , թուխ ու գանգուր մաղերով . . .

Իրէն կ'սկսէր եւս քան զեւս շփոթիլ . կրնա՞ր խօստովանիլ որ այս ամենամանր մանրամասնութիւնները նշմարելու չափ ուշադրութեամբ դիտած էր զՖանֆար :

— Արդարեւ . . . կարծեմ թէ . . .

— Ո՛հ , կ'աղաչեմ . . . գիտցածնիդ ըսէ՛ք ինձ . . .

Եւ սակայն իրէն ի՞նչ պատճառ ունէր չխօսելու . . . : Այն խոր սէրը պարկեշտ ու խոստովանելի զգացման մը վրայ հիմնուած չէ՞ր միթէ . . . այո՛ , իրէն Ֆանֆարը կը սիրէր , վասն զի Ֆանֆար անձնուէր , վեհանձն , մեծ դատերու հաւատարիմ էր , վասն զի կեանքը կուտար անոնց համար , որոց կապուած էր սրտով . . .

— Լա՛ւ ուրեմն , ըսաւ իրէն ցած , յոյժ ցած ձայնիւ , ամէն բան ըսեմ ձեզ . . . Գանի որ կ'ուզէք . . .

— Ինչո՞ւ ձայներնիդ կը դողայ . . .

— Ձայնս կը դողայ՝ ի՛նչ խենթութիւն . . .

— Եւ Ֆանֆարի անունն արտասանած ատեննիդ աչերնիդ կը լենան . . .

Իրէն թեւերը Ֆրանսինի վիզը նետեց .

— Կը սիրե՛մ զայն , մրմնջեց :

— Ուրեմն . . . ժա՛գն է , եղբայրս է , գոչեց Ֆրանսին .

— Այո՛ , վասն զի արդէն քրոջ պէս կը սիրեմ զձեզ . . . Եւ այս երկու նորատի կուսանք զիրար գրկեցին և

նոցա սրտերն սկսան իրարու դէմ բաբախել :

Ֆրանսին մեղմիւ իրէնի թեւերէն քաշուեցաւ :

— Բայց ո՞ւր է : Կ'ուզեմ տեսնել զայն :

Իրէն ցնցուեցաւ : Հոգւոյն ամենախորին թեւերը յուզող այս այլայլութեանց մէջ մոռցեր էր . . . Այո՛ , Ֆրանսին հիմայ կը հաւատար և կը գոչէր : Եղբայրս է : Կ'ուզեմ սիրել ու թեւոցս մէջ սեղմել զայն . . .

Եւ այն սիրեցեալ եղբայրը անձուկ բանտի մը մէջ փակուած՝ մահուամբ պատժուող ամբաստանութեան մը բեռին ներքեւ կը ճնշուէր . . .

— Ինչո՞ւ չէք պատասխաներ , հարցուց Ֆրանսին , որ իւր տենդափառ աչօքն անոր կը նայէր . . .

Այս միջոցին դուռը մեղմիւ բացուեցաւ և Տկն . Իւր սիւլ կոչուող երկայնահասակ , չոր ու սուր քթով կինը նշանացի կոչեց զիրէն . . .

Նորատի աղջիկն անմիջապէս վաղեց : Գոնէ այսպէս սով վայրկեան մը ազատած կ'ըլլար , վասն զի կը հասկընար թէ ի՛նչ ցաւ պիտի պատճառէր Ֆրանսինի սրտին :

— Ի՞նչ կայ , հարցուց իրէն :

Տկն . Իւրսիւլ փոխուած չէր : Նա միշտ այն անաչառ և զուարթութեան թշնամի անձն էր որ , ատենով , Սէնթ-Ամէի խզիկին մէջ , Օրդ . տը Սալվի ըրած անպատշաճութեանց կը նեղանար :

— Տեսէք ի՛նչ կայ , ըսաւ : Յոյժ տգեղ ու նիհար տեսակ մ'այլանդակ մարդ Օրիորդին հետ խօսիլ կ'ուզէ :

— Հիմայ չեմ կրնար . . .

—Մտքէս անցաւ . . . սակայն համարձակեցայ օրիորդին իմաց տալ, վասն զի կարծեմ թէ այն մարդը կը ճանչնայ . . .

Տկն. Իւրսիւլ շիտակն ըսելով չար չէր . . . և իւր գաղափարն ի սկզբան երեւցածին չափ գեշ չէր :

—Կ'ըսէք թէ կը ճանչնամ զայն :

Խնամակալուհին աչերը խոնարհեց, գոգցես ըսելիք խօսքերէն խպնելով .

—Անգամ մը ես ալ տեսայ զինքը . . . գորտ կը ձեւանար . . .

—Չեմ հասկնար . . .

—Բայց այո՛ . . . Սէնթ-Սմէի մէջ գիւղացիները զուարճացնող միմոսներուն մին էր . . .

—Անո՞նք, անո՞նք . . .

—Այդ չեմ գիտեր . մոխրագոյն թղթէ և խոշոր փետուրով մը զարդարուն գլխարկ մը դնողն էր . . .

—Պօպիշէ՛լ . . .

Կ'երեւի թէ Իրէն անուանց և ոչ մին չէր մոռցած :

—Ան ըլլալու է . . .

—Թո՛ղ գայ, թող գայ, շո՛ւտ . . .

Տկն. Իւրսիւլ գեղեցիկ խոնարհութիւն մ'ըրաւ և չարամիտ կերպիւ մ'ըսաւ .

—Օրիորդը ներողամիտ թող ըլլայ զինքն անհանգիստ ընելուս . . .

Իրէն երկու ձեռքն անոր գլուխը բռնեց, առանց տանքիայէ վզնոցը ճմռթկելը փոյթ ընելու . . . և համբուրեց զայն :

—Բայց գնա՛ ըսաւ :

Եւ Տկն. Իւրսիւ ուրախ ու վեհաշուք դուրս ելաւ :

Վայրկեան մը վերջը դուռը նորէն բացուեցաւ . . .

Եւ Պօպիշէլ ներս մտաւ . . .

Ա՛հ, խեղճ հտպիտը . նորա զուարթ ժպիտն անհետացեր էր . . . առաջուան անփոյթ և ծիծաղկոտ միմոսը չէր . . .

Նորա ատենով զուարթ աչացը մէջ արտասուք կար . . .

Չափազանց նիհարցեր էր . . . և իւր ծիծաղելի դէմքը վշտակիր երեւոյթ մ'ստացեր էր . . .

Իրէն աշխուժիւ անոր մօտեցաւ :

—Իւր կողմէ՞ն կուգաք, ըսաւ ակամայ :

—Ֆանֆարի՞ . ո՛հ, ո՛չ . . . այսինքն ուղղակի անոր կողմէն չեմ գար . . . չկրցի զինքը տեսնել . . . զայն շատ ուշադրութեամբ կը պահեն :

—Ուրեմն ո՛վ զրկեց զձեզ :

—Հայր ժիրտէլ . . . գիտէք ա՛ . . . Երկաթորկորը . . .

—Ինչո՞ւ ինքը չեկաւ . . .

—Չեմ գիտեր . . . թէեւ կը կասկածիմ . . . բայց ձեզի յանձնելիք բան մ'ունիմ . . .

—Ի՞նչ . . . շո՛ւտ, շո՛ւտ .

—Ահաւասիկ, ըսաւ Պօպիշէլ :

Եւ ցցուած ոսկորներուն փակչող մաշած թիկնոցին գրպանէն պահարան մը հանեց :

—Ահա՛ խնդիրն, ըսաւ : Պ. ժիրտէլ ըսաւ ինձ . Չայս Օրդ . Իրէնի յանձնէ, բայց նայէ որ առանձին ըլլայ և ամբողջ կարդայ . . .

Իրէն արդէն կնիքը խղեր էր :

Պահարանին մէջ երկու նամակ կար, որոց միոյն վրայ գրուաւ էր .

«Առ Օրիորդ. Իռեմ . . . »

Իսկ միւսին վրայ .

«Առ Օրիորդ տը Սալվ . . .»

Ինչո՞ւ համար նախ երկրորդը բացաւ : Միթէ առաջ-
նոյն ուղղագրութեան սխալ ըլլալուն համար . . .

— Ֆանֆարի գիրն է այդ , ըսաւ Պօպիշէլ՝ իւր նի-
հար մատով այն նամակը ցոյց տալով :

Իբր թէ Իրէն արդէն գիշակած չէր զայն :

Իրէն դողդողալով բացաւ :

Ֆանֆարէն էր :

«Դուք որ բարի ու գեղանի էք , կը գրէր իրեն բան-
տարկեալն , միւթարիչ և կաթոգին քոյր մ'եղիք այն
աղջկան համար զոր յանկարծ գտայ յուսահատութեան
և մահուան մէջ :

«Կը մտնեայ այն ժամն , յորում մարդոց կ'արծեց-
եալ արդարութիւնն անմեղ մը պիտի պատժէ . դուք
չկասկածեցաք ինձմէ , շնորհակալ եմ . ես այն մարդոց-
մէ եմ , որք պատուաւոր կերպիւ կը մարտնչին և մարդ-
կութեան իրաւունքները կ'ուզեն վերահաստատել ա-
ռանց անոր նուիրական դատն անպատուութիւն . . . Ը-
սէք սիրելի քրոջս որ , աւա՛ղ , անունս միայն պիտի լսէ
թերեւս , — ըսէ՛ք իրեն թէ իւր եղբայրը , Լէյկութի
խեղճ դիւղին փոքրիկ ծագը , Սիմօն Ֆուժէրի արժանի
մնացած է , ինչպէս ինքն ալ արժանի մնացած է Ֆրան-
սուադի . . .

«Ժիրտէլ հայրագրիս կ'աղաչեմ որ կենացս զարմա-
նալի և ցաւագին արկածները մանրամասնաբար պատ-
մէ ձեզ : Ես ձեր վրայ վստահ եմ : Խեղճ Ֆրանսուալն
ու փոքրիկ Սինէթը ձեզ կը կտակեմ : Սիրեցէ՛ք զանոնք
. . . և նոքա այս սիրոյն փոխարէնն պիտի հատուցանեն

ձեզ . վասն զի մոռցած չէք անշուշտ այն խօսքերը , զորս
ատենով հտպիտը կ'ըսէր ձեզ :

«Ինքզինքնիդ սիրցուցէ՛ք . . .

«Արդեօք հա՞րկ է որ ձեզ ամէնուդ ցմիշտ մնաք
բարով ըսեմ . . . Ձեմ գիտեր : Կը գուշակեմ թէ գըլ-
խուս իջնող այս հարուածն ատեցող ձեռքի մը բար-
կութեան արդիւնքն է . բայց չեմ գիտեր թէ այսքան
ատենէ ի վեր կորստեանս աշխատող թշնամին ո՞վ է :

«Ոչ ոք թող չաշխատի հասկնալ զայն : Կը ներեմ ի-
րեն և չեմ ուզեր որ վրէժս առնուի . . .

«Քանի մ'օրէն , թերեւս վաղը վիճակս պիտի որոշ-
ուի : Մի՛ յուսահատիք : Վասն զի մարդկային կրքերէն
վեր յաւիտենական արդարութիւնը կայ . . . »

Ֆանֆարի նամակն հոս կը վերջանար : Իրէնի աչե-
րէն խոշոր արցունքներ կը հոսէին :

Պօպիշէլ անշարժ կեցած զայն կը դիտէր և ջղային
դող մը նորա շրթները կը շարժէր . . .

— Շատ կը սիրէք զինքը , ըսաւ մեղմիւ : Եւ իրա-
ւունք ունիք . . . ճանչցած մարդոցս լաւագոյնն է նա . . .

Իրէն ձեռքն անոր երկնցուց , Պօպիշէլ գրեթէ ծուն-
գի եկաւ և հտպիտն իւր շրթներն այն դողդոջուն մա-
տանց վրայ դրաւ . . .

— Բայց պէտք է փրկել զայն , գոչեց Իրէն : Ձեմ ու-
զեր որ դատապարտեն զինքը :

— Դատապարտե՛ն , ըսաւ ձայն մը : Որո՞ւ համար կ'ը-
սէք . . .

Ֆրանսին անյաղթելի հետաքրքրութեան մը հընա-
զանդելով՝ անկողնէն ելեր էր , և սպիտակ քաշմիրէ գի-
շերազգեստ մ'առնելով ուսին վրայ , տկար ու դեռ եւս

դողդոջուն կանգներ էր դրան շրջանակին մէջ ...

Իրէն առ նա վաղեց և զայն թեւերուն մէջ սեղմելով՝

—Քոյր իմ, քոյր իմ, գոչեց քաջութիւնն ...

Եւ չկրնալով ինքզինքը բռնել՝ սկսաւ հեծկլտալ ...
Ֆրանսին Ֆանֆարի նամակն առեր էր ... ծանր ծանր
կարդաց զայն, կարծես թէ չէր հասկնար. բայց երբ
տեսաւ «Փոքրիկն Ժագ, Սինէթ» բառերը, աչերը փա-
կեց և ետին դարցաւ. եթէ Պօպիշէլ չբռնէր զայն՝ պի-
տի կոնար ...

—Այսպէս լալկանութիւն պէտք չէ, ըսաւ Պօպիշէլ:
Ո՛չ, մարելու չէ ... Ֆանֆարնիդ պիտի ազատենք, կամ
թէ ամէնքս միասին պիտի սատկինք ...

Յետոյ խօսքն ուղղելով՝

—Ներեցէ՛ք, թողութիւն ըրէք. բայց ի՛նչ ընեմ,
դատարարաւորած չեմ ... Կ'ըսեմ թէ Ֆանֆարի մէկ
մազին դպչելու համար ... հարկ է որ նախ մեզ շան
պէս մեռցնեն ... և ահա՛, օրիորդ, յարեց խօսքն Ի-
րէնի ուղղելով, հայր Երկաթորկորի նամակը կարդա-
ցիք ... այն մարդը միտքը բան մը դրած է ... և գոր-
ծէ փախչող մարդ ալ չէ ... Թշուառակա՛ն ... միթէ
կարելի՞ է որ չազատեն զՖանֆար, որ ամենս ազատած է:

Եւ իւր չափազանց շարժումներն այնքան կրակոտ է-
ին վստահութիւնն այնքան փոխանցիկ էր, անձնուի-
րութիւնն այնքան անկեղծօրէն կը յայտնուէր իւր գը-
րեթէ ծիծաղելի երեւութին ներքեւ որ, Ֆրանսին և
Իրէն յուսալից ակնարկ մը փոխանակեցին ...

—Շուտ կարդացէ՛ք, ըսաւ Ֆրանսին:

Երկաթորկորի նամակն ուղղագրութեան նկատմամբ
նշանաւոր չէր:

Արդէն հասցէին վրայի Իռլեն բառն այս բանը կ'ա-
պացուցանէր:

«Պէտք է բրկել զՖանֆար: Այս բանին համար ալ
բանտը մտնել պէտք է: Իրում որ մեր աղնիւ Ֆանֆա-
րի վրայ կը կարեկցիք: Դուք բարձրաստիճան անձանց
հետ հարաբերութիւն ունիք. ջանացէք զինքը տեսնել և
հանգցնել իրեն Պօպիշէլի քով գտնուած փոքրիկ առար-
կայն ... բայց երկու օրէն տեղի ունենալիք քառու վեր-
ջը ... ապահով եմ որ մահուան չպիտի քառապարտուի
... ձեր վրայ վստահ եմ: Ժիրտէլ:»

—Կը տեսնե՛ս, քոյր իմ, գոչեց Իրէն, վտանգը թէ
և մեծ, սակայն անխուսափելի չէ ...

—Երկաթորկորի ի՞նչ պատասխանելու է. հարցուց
Պօպիշէլ:

—Ըսէք իրեն թէ ինձմէ խնդրածը պիտի ընեմ ...
բայց դուք ուրիշ տոմսակ մ'ալ ունիք ինձ յանցնելու ...

—Ո՛հ, անիկայ մասնաւոր տոմսակ մ'է, Երկաթոր-
կորի գործարանէն ելած ...

Եւ Պօպիշէլ զգուշութեամբ ու իբր արհեստական
գործ մը զգեստին վրայէն քիչ մը մեծկակ գնդասեղ
մը հանեց, որու տեսքը երբեք չէր կրնար կասկած
զարթուցանել ...

—Աս տեսա՛ք, ըսաւ գրեթէ իւր նախկին զուար-
թութիւնը գտնելով: Տիկնայք և պարոնայք. ի սկզբան
բան մը չ'երեւնար ... ամէն գնդասեղի նման գնդա-
սեղ մը ... կանանց իրանին վրայ գտնուած գնդասեղ-
ներուն յար և նման ... և սակայն ասոր մէջ վարպե-
տութիւն մը կայ ... փոքրիկ գնդիկը դարձուցէք ...

սա՛նկ... փոքրիկ խողովակին մէջ պզտիկ տոմսակ մը կայ, որ բարակ, յոյժ բարակ պլորուած է... ծիծաղելի չէ՞ այս... օրիորդ մարքիզուհի...

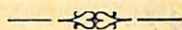
Իրէն չկրցաւ խնդալը բռնել:

— Հանճարագիւտ բան է, ըսաւ: Պ. Ժիրտէլ թո՛ղ վստահ ըլլայ... իւր փափագը պիտի կատարուի...

— Ձեզի բան մը ըսե՞մ, դուք բարեսիրտ աղջիկ մ'էք... սրտանց կը սիրեմ զձեզ... ինչպէս զՅանֆար և զօրիորդ Ֆրանսին... և կրո՛ղ... եթէ օր մը ձեր տղաքը զուարճացնելու համար մանչու մը պէտք ունենաք — երբ որ տղայ ունենաք — այն ատեն նշան մ'ըրէք ինձ... և առտուընէ մինչեւ իրիկուն գորդ կը ձեւանամ:

Պօպիշէլ այս յաղթական եզրակացութենէն յետոյ մեկնեցաւ...

— Ալ մի՛ լար, քուրիկ, ըսաւ Իրէն Ֆրանսինն համբուրելով, այնքան կը սիրենք զինքը որ պիտի փրկենք...

Ժ.Դ.

Գերագոյն ճիգ.

Պ. տը Ֆուժըրէօզ իւր աշխատութեան սենեկին մէջ առանձին էր:

Մակտալէնա մի քանի վայրկեան առաջ զատուեր էր իրմէ: Երկու ամուսնոց միջեւ բուռն տեսարան մը տեղի ունեցեր էր:

Կործանումն աւելի արագ և աւելի ծանր կը յառաջանար Ֆուժըրէօզի գերդաստանին վրայ: Սյոժմ ա-

մէն ոք գիտէր թէ դերակոմսին ու Օրդ. տը Սալվի ամուսնութիւնը վերջնականապէս խզուած էր: Եւ մակտալէնա փոխանակ այս անյաշողութեան պատասխանատուութիւնն օրդւոյն վրայ ձգելու, իրենց բոլոր յոյսերուն կործանման համար մարքիզը կը յանդիմանէր անգթաբար:

Սրդէն խօսք կար որ արքունի պահապանի նոր սպայն պաշտօնանկ պիտի ըլլար և ետ պիտի առնուէր իրմէ Սէն-Լուիի Խաչը, որ մտահաճութեամբ մը շնորհուած էր նմա,

Պ. տը Մօնֆէրրան քաշուեր և մարքիզուհւոյն յայտներ էր որ ա՛լ եւս պէտք չէր իւր աջակցութեան վրայ յոյս դնել:

Ուստի Ֆուժըրէօզներն առ յաւէտ կորսուած կը թուէին: Իրէնը միլիոններն իրենց ձեռքէն պրծելով՝ նոցա այնքան աշխատութեամբ կանգնած չէնքը կը փլէր: Ֆուժըրէօզ Մակտալէնայի դառն յանդիմանութեանց պատասխաններ էր ամենածանր հակամարաստանութիւններով:

Ո՛չ ապաքէն անոր ներողամտութեան և ամէն աւուրցոյց տուած անմիտ կուրութեան պատճառաւ էր որ Թալիզաքի դերակոմսը մոլի, ատեցեալ և անարգ անձ մ'եղեր էր, զոր այսօր ամէն ոք կը լքանէր, իւր մայրական դերն այսպէ՛ս կատարելու էր: Իրենց սնանկութեան գլխաւոր պատճառն այն յիմարական շռայլութիւնը չէ՞ր, որու օրինակ հանդիսացեր էր Մակտալէնա իւր օրդւոյն...

Եւ մակտալէնա կը պատասխանէր.

— Թէեւ ես տկար գոնուեցայ, բայց դո՛նէ դուք ձեր հայրական պարտաւորութիւնը կատարեցի՞ք: Երի-

տասարդաց ճշմարիտ դաստիարակն ո՞վ է : Ընկերութեան մէջ նոցա առաջին քայլերուն առաջնորդն ո՞վ է ... Դուք կեղծաւոր ու վատ էիք և ձեր պարտականութիւնը մոռցաք ... նայինք թէ այս յանցաւոր որդին իւր հօրմէն աւելի ոճրագործ է ... նա չունի այնպիսի մոլութիւն մը, որ ձեր վրայ չգտնուի, ըրած չէ այնպիսի գեշ գործ մը, որ ձեր երեսին չկարենայ տրուիլ ...

Փութրէօզ բարկութենէն կը փրփրար : Եւ որովհետեւ կատաղութենէն կոկորդը սեղմելով չէր կրնար խօսիլ :

— Ձեր եղբօրն արիւնն է որ կը խեղդէ զձեզ, համարձակեր էր գոչել Մակտալէնա :

Այս կինը նորա երեսին կը զարնէր նոյն իսկ այն ոճիւրն, որ իւր թեւադրութեամբը, գրեթէ իւր հրամանովը գործուեր էր ...

Փութրէօզ անոր վրայ ցատկեց և քիչ մնաց որ այս աղնուականը ծառայի մը կոպտութիւններն ընէ ... բայց Մակտալէնա սէգ և լարհամարհոտ նայուածքով մը ստիպեց զայն որ ետ քաշուի ...

Յետոյ դուրս ելաւ ...

Եւ հիմայ մարքիղը թիկնաթոռի մը վրայ կծկտած, աչերն յառած, չրթունքը դեղնած, գետին կը նայէր և գողցես ոտիցն առջեւ բացուող անդունդը կ'ուզէր չափել ...

Ծառայն կոմս Ֆէրնան տը Վէլլէթրի գալուստը ծանոյց ...

— Վայրկեան մը կեցի՛ր, ըսաւ Փութրէօզ :

Ձարդարանաց սենեակը վաղեց և գէմքը լուաց : Մտաւանջութիւններէն գրեթէ ճերմկած մազերը չըտ-

կեց և եկաւ նստաւ վերստին թուղթերով ծածկուած եփենոսեայ լայն գրասեղանին առջեւ :

— Պ. տը Վէլլէթրին ներս բերէ՛ք, ըսաւ :

Եւ ահամայ կը դողար : Վասն զի իւր չար ոգին՝ Սիբրիէն ըսած էր իրեն թէ Ֆէրնան ի՛նչ կապերով միացած էր Յիսուսեանց միաբանութեան :

Երիտասարդը ներս մտաւ :

Նա այժմ այն անայլայլ ժպտով և կամակատար երիտասարդը չէր, որ ոճիր մը գործելու չափ անձնուիրաբար կը ծառայէր թալիզաքի դերակոմսին :

Վերէն վար ուղղակի կոծկուած, օձիքը կարճ և գրեթէ կղերական ձեւով սեւ թիկնոց մը հագած էր : Ֆէրնան տիպն էր այն կարճաղդեստ կոչուած ճիզուիթներուն, որք այն ատեն — թերեւս նոր ատեններն ալ — կը վիտային Ֆրանսական ընկերութեան մէջ :

Վրձինի ձեւով կտրուած սեւ մազերը նորա անփայլ գէմքն աւելի դժգոյն և աւելի խիստ ցոյց կուտային : Նորա կիսափակ աչերուն մէջ փայլուն նայուածք մը կար, որու սպառնական կամ հեգնական քայլը կը ջանար մեղմացնել ...

Փութրէօզ հասկցաւ թէ եկողը թշնամի մ'է : Արդեօք ի՞նչ նոր կռուի հարկ էր տոկալ :

Չեռօքն աթոռ մը ցոյց տուաւ Իտալացոյն, որ թեթեւակի խոնարհեցաւ ու կանգուն կեցաւ :

— Փափագեր էք խօսիլ ինձ, ըսաւ Փութրէօզ ձայնն ամուրցնելով, պատրաստ եմ ձեզ մտիկ ընելու ... բայց այդ ի՛նչ հագուստ է : Չէի՞ գիտեր որ դուք ... պատօնական կերպիւ կրօնական միաբանութեան մը կը պատկանէիք :

— Այս հագուստն իմ հագուստս է, պարոն մարքիզ, ըսաւ Վէլլէթրի պաղուծեամբ։ Իսկ թէ ի՞նչ իրաւամբ այս հագուստը կը կրեմ, զայն պահ մը վերջը պիտի բացատրեմ, եթէ Պ. տը ֆուժըրէօզ հաճի մի քանի վայրկեան ուշադրութիւն չնորհել ինձ . . .

Իւր ձայնը միակերպ և ցուրտ հնչիւն մ'ունէր։

Ֆուժըրէօզ նշանացի հրամայեց որ շարունակէ . . .

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ ֆէրնան, դիտէ՛ք թէ ձեր որդւոյն՝ Թալիզաքի դերակոմսին վարմունքը ո՞ր աստիճան վտանգի դրաւ իւր կացութիւնը, մինչ իսկ պիտի համարձակիմ ըսել իւր ընտանեաց կացութիւնն . . .

— Բայց, պարոն, գոչեց ֆուժըրէօզ, դուք ալ որդւոյս շուայտութեանց ընկեր չէի՞ք։

Ֆէրնան հեղնօրէն ժպտեցաւ։

— Բայց նայինք թէ ես ի՞նչ դեր կը կատարէի ձեր շուայտութիւն կոչած տեսարաններուն մէջ։ Պ. տը Թալիզաք տղայ չէ որ բարեկամք անոր վրայ լաւ կամ յուռի ազդեցութիւն մը կարենան բանեցնել, և կամ թէ, փոխանակ զիս ամբաստանելու, թերեւս պէտք էիք չնորհակալ ըլլալ ինձմէ որ քանիցս ֆուժըրէօզներու պատիւը փրկեցի . . .

— Դո՛ւք, պարոն. չիտակը չեմ հասկնար . . .

— Կարծեմ թէ, ըսաւ ֆէրնան միշտ հանդարտ, այս խօսակցութեան բուն նիւթէն կը չեղինք։ Ուստի ներեցէ՛ք որ հոն վերադառնամ։ Պարոն մարքիզ, ամէն բանէ առաջ առաքինութեան գործոց և Աստուծոյ դատին յաղթութեան նախանձախնդիր հզօր ընկերութիւն մը շատոնց ի վեր իւր նայուածքը ձեր վրայ դարձուցած է . . . Ձեր ազդեցութիւնը, տաղանդը, ի մի

բան ամէն ինչ կ'երաշխաւորէին նմա թէ օգտակար . . . ու հզօր աջակից մը կրնայիք ըլլալ իրեն. ուստի այն ընկերութիւնն, որու անդամ ըլլալու պատիւն ունիմ . . .

— Յիսուսի՞ ընկերութիւնը, ընդ միջեց ֆուժըրէօզ։

— Ընկերութիւնը, շարունակեց Պ. տը Վէլլէթրի՝ այս ուղղակի հարցման ի պատասխանի խոնարհութիւն մ'ընելով, տակաւին ցայսօր պատրաստ է իւր ազդեցութեամբն օգնել ձեզ, անոր չնորհիւն է որ Նորին Վեհափառութիւնը ձեր որդւոյն ըրած չնորհներն անմիջապէս ետ չառաւ։

Ֆուժըրէօզ զարմացական շարժում մ'ըրաւ։

— Եւ պատրաստ է ձեր իրաւունքն եղած կացութիւնը ձեռք ձգելու միջոց հայթայթել ձեզ։

— Այն պայմանաւ որ ես իւր գերին պիտի ըլլամ, ըսաւ մարքիզը բռնազբօսիկ ժպտով մը։

Իրաւ է որ Պ. տը ֆուժըրէօզ իւր արդի սոսկալի կացութեան մէջ ամէն ինչ ընելու պատրաստ էր, որպէս զի կործանումէն ազատի. բայց ակամայ անյաղթելի դժկամակութիւն մը կ'զգար հոգւով մարմնով այն միաբանութեան անձնատուր ըլլալու։ Գիտէր թէ յայնմհետէ մարդ իւր անձին տէր չէր . . . Յայնմհետէ պարտաւոր էր դիակի մը նմանիլ . . . Երկաթեայ լուծ մ'էր որ կը ծանրանար իւր վրայ, և մարքիզը կը վարանէր . . .

Ֆէրնան անվրդով և աչերն անոր դէմքին վրայ յառած, կարծես նորա ամենէն գաղտնի տպաւորութիւնները մի առ մի կը գուշակէր։

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ, կարծեմ թէ այսօրուան ըրած առաջարկութեանս հետեւանքը չափազանց մեծ կ'երեւակայէք . . .

— Եւ թէ որ մերժե՞մ ...

— Կը մերժե՞ք, հարցուց Իտալացին մեղմիւ :

Փութըրէօզ շրթունքը խածաւ ուժգին : Հարցումը կտրողական էր . ձիգուիթին այն մարդոցմէ էր, որոց անկարելի է խորամանկութիւն ծախել, վասն զի պարտութիւնն անխուսափելի է :

— Յիսուսի ընկերութիւնն ի՞նչ կը պահանջէ ինձմէ :

— Երկու բան ... մեծ ծառայութիւն մը ... և երաշխաւորութիւն մը ...

— Ի՞նչ կ'առաջարկէ ինձ ի փոխարէն :

— Նորին Վեհափառութեան առաջին նախարարի պաշտօնը :

Փութըրէօզ թիկնաթոռին վրայէն վեր ցատկեց .

— Սղէկ մը չլսեցի, միմնջեց ձեռքը ճակտին տանելով :

— Առաջին նախարարի պաշտօն ըսի ...

Տաք քրտինք մը կը վաղէր մարքիզին ճակտէն : Գիտէր որ Ընկերութիւնն իւր խոստումը կատարելու չափ հզօր էր : Առաջին նախարար . իւր բոլոր երազոյ իրականացումն ... հարստութիւն, իշխանութիւն էր այս ...

— Ծառայութիւն մը և երաշխաւորութիւն մը ըսիք ... մտիկ կ'ընեմ, ըսաւ հեղձամիջուկ ձայնիւ :

— Նախ ծառայութեան ի՞նչ բլլալը բացատրեմ ձեզ ... այնպիսի ծառայութիւն մ'է սա, որմէ աւելի մեծ ծառայութիւն մ'անկարելի է մատուցանել ուղղափառ կրօնից և Նորին Սրբաղնութեան Պապին ...

Փութըրէօզ կը շլանար և աչերը կիսովին կը փակէր :

Ֆէրնան առ նա հակեցաւ և ձայնը ցածցնելով՝ ըսաւ .

— Գիտէ՞ք որ, պարոն մարքիզ, 1764ի հրովարտական ճիզուիթք Փրանսայէն արտաքսուեցան : Ասկից երկու

տարի առաջ, 1822ին, Նորին Վեհափառութիւնը տակաւին չհամարձակելով ուղղափառութեան դրօշը կատարելապէս պարզել, թոյլատրեց որ հաւատոյ հարք Փրանսայի մէջ բնակին ... այսօր Յիսուսի Ընկերութեան կրած հալածանաց հետեւանքը բոլորովին ջնջելու ժամանակն եկած է ... կ'ուզենք որ այդ ընկերութիւնն հանդիսական կերպիւ և իւր ճշմարիտ անուամբը վերահաստատուի իւր բոլոր իրաւանց և առանձնաշնորհմանց մէջ, և այս ալ չէ թէ արքունի հրովարտական մը, այլ Ատենակալաց Խորհրդարանի օրինաւոր և անժխտելի մէկ որոշմամբն ... Գիտենք որ յանդուգն ձեռնարկութիւն մ'է այս, և այս բեռը վրան առնողը պէտք է նախաձեռնութեան ոյժ, ամուր խօսուածք, և պաշտպանած դատին ճշմարտութեան վրայ խոր հաւատք ունենայ, որպէս զի ձեզ ըսած ամենամեծ վարձատրութեանս իրաւունք ստանայ ... Այս վսեմ գործն ի գլուխ հանող մարդուն, բաց ի պաշտօնական մեծութենէ, կ'առաջարկեմք տալ նաեւ մարդկային էակի մը շնորհուած ամենէն մեծ զօրութիւնն ... Պարոն տը Փութըրէօզ, այս մարդն բլլալու հարկ եղած քաջութիւնը կ'զգաք ձեր վրայ ...

Փութըրէօզ՝ իւր նորընծայի եռանդէն ելեկտրացեալ՝ ոտք ելեր էր :

— Այո՛, այդ բանը պիտի ընեմ ... գոչեց : Ամէն դիմադրութիւն պիտի խորտակեմ ...

— Մենք ալ պիտի օգնենք ձեզ, ըսաւ ձիգուիթն՝ անոր խօսքն ընդմիջելով : Սրդէն հզօր փոքրամասնութեան մ'աջակցութեանն ապահով ենք : Ձեզ անկ է

խոստումներ շռայլել, տկար խղճերը զորացնել... պարոն մարքիզ, կը կրկնեմ ձեզ թէ վսեմ գործ մ'է այս...

— Հոգւով մարմնով ձերն եմ, ըսաւ Ծուժըրէօզ աշխուժիւ, և վաղուքնէ սկսեալ...

— Կեցի՛ք, ըսաւ Վէլլէթրի ձեռքը մարքիզին ուսին դնելով և խնդրելով որ նստի, երաշխաւորութիւն մ'ալ կայ ըսի ձեզ...

— Ա՛հ, իրաւունք ունիք, գոչեց Ծուժըրէօզ անփոյթ կերպիւ. պատուոյս վրայ խօսք կուտամ, այս բանը չբաւե՞ր ձեզ...

Ֆէրնան պատեհ չհամարեց պատասխանել:

— Ա՛յն մարդը, որու վրայ ընկերութիւնը բաւական վստահութիւն ունենալով՝ պիտի յանձնէ նմա այն զէնքերն որք անոր յաղթութիւնը պիտի ապահովեն, այն մարդն անանկ զօրաւոր կապով մը կապուած ըլլալու է իրեն, զոր չկարենայ խզել...

Ծուժըրէօզ հետաքրքրութեամբ մտիկ կ'ընէր:

— Եւ ամենէն զօրաւոր շղթայներն, ըսաւ ճիզուրիթը պարզապէս, ոսկիէ շղթայներն են... Կը հարցնէիք ինձ թէ պաշտօնս ի՞նչ է... Յիսուսի Ընկերութեան մեծաւորին քարտուղարն եմ, և յանձնուած է ինձ հարցընել ձեզ թէ կը հաճի՞ք Բարմի և Թօռքանայի Պետութեանց մէջ Մօնրութի և Սէնթ-Ալքէօլի տանց համանման նոր տանց հաստատութեանն նպաստել...

— Անշուշտ, թոթովեց Ծուժըրէօզ, զոր այս դժբաժան անակնկալ խնդիրը սաստիկ կը շփոթեցնէր: Պատրաստ եմ այս ամէն նկատմամբ օգտակար գործին մէջ պատուարժան Ընկերութեան նպաստել... բայց... հարկ է որ ինձմէ ուղուելիք ստակին քանակութիւնն

հասկնամ... Այս միջոցին դրամական կարողութիւնս քիչ մ'անձուկ է, և...

— Կանխաւ մի՛ մերժե՛ք, յարեց Վէլլէթրի ցամաքութեամբ, այդ քանակութիւնը ձեզ սոսկացնելու չափ մեծ չէ:

Ծուժըրէօզ շունչ առաւ:

— Յիշեալ հիմնարկութեանց համար, որոց պիտի կցուի նաեւ ձեր անունն, փոքր գումար մը պիտի յատկացնէք... մէկ միլիոն...

— Մէկ միլիոն, հեծեց մարքիզը: Մէկ միլիոն ըսիք...

— Հզօր Ընկերութեան աջակցութիւնը շահելու համար այս թիւը գրեթէ խաղալիկ մ'է, և մեր մեծաւորք այս քանակութիւնն որոշած ատեննին՝ զձեզ վերջնականապէս իրենց դատին կցելու հզօր փափագին հընազանդեցան...

— Մէկ միլիոն, կը կրկնէր Ծուժըրէօզ թիկնաթռուին վրայ շարժելով. բայց անկարելի՛ է... Եթէ բոլոր ունեցածս ծախեմ, գրաւի դնեմ, այդ գումարին մէկ քառորդը չեմ կրնար ձեռք բերել...

— Կը մերժե՞ք, հարցուց Ֆէրնան:

— Բայց ո՛չ, քա՛ւ լիցի... միայն թէ... չեմ կրնար... ես մէկ միլիոն հարստութիւն չունիմ... մէկ միլիոն...

Եւ յուսահատութեամբ կը կրկնէր այս բառը:

— Պարոն տը Ծուժըրէօզ մարքիզին ձեռքն անանկ միջոցներ կան, որով իրմէ պահանջուած զոհողութիւնը դիւրաւ կրնայ կատարել...

— Կը սխալիք կ'ըսեմ... անանկացայ... բոլորովին անանկացայ...

Այնքան յուզուած էր որ այլ եւս իւր այլայլու-

Թիւնն իսկ ծածկել չէր խորհէր :

— Սակայն... Գուժըրէօղի ծերունի մարքիզին հարստութիւնն յոյժ մեծ էր... և ո՛րքան ալ շուայլութեամբ վարուած ըլլաք, տակաւին սպառած չկրնար ըլլալ...

— Բայց նա զրկեց զիս... այն հարստութեան մեծագոյն մասն ուրիշին տուաւ...

Ֆէրնան յանկարծ ոտք ելաւ...

— Ներեցէ՛ք որ, ըսաւ, այլ եւս չվիճիմ... ինչ չը վերաբերիր ընդունած յանձնարարութենէս ուրիշ մանրամասնութեանց մէջ մտնել... լաւ գիտցէ՛ք որ խաղաղութիւն կամ պատերազմ առաջարկելու եկայ ձեզ... խաղաղութիւն, այսինքն հարստութիւն, զօրութիւն... և կամ պատերազմ...

— Պատերազմ, կրկնեց Գուժըրէօղ դողդոջուն ձայնիւ... չեմ հասկնար...

— Երբ ընկերութիւնը դաշն մ'առաջարկէ, երբ, ինչպէս որ ըրի ձեզ, իւր ամենէն գաղտնի դիտաւորութիւնները մէկուն յայտնէ, միշտ ի պահեստի կը բռնէ անանկ զէնք մը որ, եթէ չյաջողելու ըլլայ, իւր ձեռքը կը ձգէ այն մարդը, զոր կ'ուզէր դաշնակից ընել իրեն... և զոր իբր թշնամի չուզեր ունենալ...

— Ես հաւատոյ հարց թշնամի՛... Ի՞նչ կ'ըսէք...

— Ամէն բան կարելի է, պարոն մարքիզ : Արդ, ահա՛ վերջնական առաջարկութիւնն : Կա՛մ պիտի ընդունիք ձեզ եղած առաջարկութիւններն, մինչեւ հինգ օր մէկ միլիոն պիտի վճարէք մեզ և պիտի սկսիք այն պատերազմն, որու յաջողութիւնն ապահով է և որ զձեզ պատուոյ դադաթը պիտի հասցնէ... և կամ թէ

մինչեւ հինգ օր մարդ մը Պ. արքունի դատախազին անանկ թղթեր պիտի յանձնէ, որք զձեզ առ յաւատ պիտի կորսնցնեն :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք :

Գուժըրէօղ մոլեգնած էր : Ակռայները կը կրճատէին :

— Այսինքն թալիզաքի դերակոմսին քաշած կեղծ փոխանակագրերն, որք դրամատան մէջ զեղջուած, անվճար ֆուգած և այժմ մեր ձեռքն են...

— Դրամանե՛նդ... որդիս դրամանե՛նդ... անկարելի է՛

— Կ'երդնում թէ ճշմարիտ է... ուստի ընտրեցէ՛ք... պարոն մարքիզ, երկարատեւ ձանձրացուցի զձեզ ուստի ես հեռանամ և դուք խորհեցէ՛ք...

— Պարոն կոմս, կը պաղատիմ, այդպէս մի՛ մեկնիք... սուրբ Ընկերութեան համար ունեցած անձնուիրութիւնս խոր և անայլալելի է...

— Ըսածս լսեցիք, ըսաւ Վէլլէթրի : Մէկ միլիոն...

— Այո՛, այո՛, գիտեմ... տէ՛ր Աստուած... կորսուած եմ :

Գոնէ ժամանակ շնորհեցէք, պայմանաժամ մը տուէք :

— Հինգ օր ըսի... հարկ է որ ձեզ ըսած առաջարկութիւնս մինչեւ հինգ օր Ատենակալաց Խորհրդարանին ներկայանայ...

— Պիտի ներկայացնեմ...

— Բայց... մինչեւ որ պահանջած երաշխաւորութիւնը չտաք, Ընկերութիւնը կարգելու ձեզ այս գործին միջամտել... Պարոն մարքիզ, ծառայ եմ :

Արդարեւ Գուժըրէօղ ցաւալի վիճակի մէջ էր... Պ. տը Վէլլէթրի հազուստներէն կը բռնէր, չէր ուզեր թողուլ զայն, կը պաղատէր...

Իտալացին, անողորք և ցուրտ կերպիւ վերջին անգամ մ'ալ խոնարհեցաւ և դուրս ելաւ :

— Ֆուժըրէօզ ոյժասպառ ու վհատած ինկաւ իւր աթոռին վրայ :

Վայրկեան մ'անակնկալ ապագայ մ'ընդհանրած էր . . . և ամէն ինչ կը փլէ՛ր . . . մէկ միլիոն . միթէ ինքը մէկ միլիոն ունէ՞ր . . . և հիմայ ինքզինքն անքակտելի հանգոյցի մը մէջ կ'զգար, որ կը խեղդէր զինքը . . .

Սիրրիէն ներս մտաւ :

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ, աղէկ չ'ըրիք որ պաղատելու չափ խոնարհեցաք . . . Յիսուսի լնկերութեան գրեցէ՛ք որ մինչեւ հինգ օր ձեզ առաջարկուած պայմանները պիտի գործադրէք . . .

— Խենթութիւն է այդ . . .

— Ճշմարտութիւն է . . . Փանֆար բանտը չէ՞ . . .

— Ի՞նչ փոյթ . . . քանի որ մահուան չափտի դատապարտուի . . .

— Այո՛, դատաւորները մահուան չափտի դատապարտեն զայն . . . բայց մե՞նք . . .

Ֆուժըրէօզ կանգնեցաւ .

— Աւարտէ՛ . . .

— Պարոն մարքիզ, դուք առաջին նախարար պիտի ըլլաք . . . և Ֆուժըրէօզի գանձը ձեր ձեռքը պիտի անցնի . . . ես պատասխանատու եմ . . .

— Դո՛ւ . . . ա՛հ, զիս մի՛ խաբեր . ի՞նչ պիտի ընես :

Սիրրիէն խնդաց .

— Փանֆարը պիտի սպաննեմ . . . ահա՛ այնչափ :

ԺՆ .

Դատը .

Քաղաքական դատերը բոլոր իրարու կը նմանին : Կանխաւ պատրաստուած պաշարում մ'է սա . վերահաստատութեան թուականի դատաւորք արժանաւոր նախորդք էին իրենցմէ վերջը եկողներուն :

Այս տեսակ դատերն այն կարեւորութիւնն ունէին որ, նախագահը արքունեաց շնորհները կը վայելէր . ամբաստանեալն անմեղ գտնելը պատուոյ և ստակի մեծ կորուստ էր : Պէտք է որ ամէն մարդ ապրի, և անանկ արհեստներ կան, որք ուրիշներն սպաննելու վրայ կը կայանան :

Յիշեալ դատին մէջ ամբաստանեալք երկու հոգի էին :

Տեսակ մը կեղծաւոր աւաղակ, որ մոլեռանդութիւն ու յափշտակութիւն կը կեղծէր, և լաւ գիտէր թէ դատապարտութենէն ետքն ի՞նչ պիտի ըլլար, ոստիկանութեան օգնութեամբ փախուստ և վարձատրութեամբ աքսոր :

Ուստի ամենեւին չէր փափագեր իւր մեծերը բերան տալ, որոց ազդեցութիւնը մեծ երաշխաւորութիւն մ'էր իրեն :

Խնդիրը դատարանին ներկայացուած օրը կարծեցեալ մարդասպանն ու անոր կարծեցեալ մեղսակիցն, այսինքն Փանֆար, հանուեցան Քօնսիէրժըմիէն, ուր փոխադրուած էին մի քանի օրէ ի վեր Ֆօրսի բանտէն հանուելով :

Արդարութեան պալատին մթին անցքերէն զատ զատ

տարուեցան մինչեւ այն մեծ սրահն, ուր բազմած էին կարմիր պատմութեանով և ուսերնուն վրայ սպիտակ աքիսի մուշտակ կրող դատաւորք:

Ներկայք բազմաթիւ և ընտրեալ էին: Պալատականք և քաղաքացիք ամեն միջոց ի գործ դրեր էին այս դատական հանդէսին ներկայ գտնուելու համար: Բաց յաստի հակառակ բոլոր այն նախատանաց, զորս իրենց արժանապատուութիւնը ճանչցող լրագիրք կը շուայլէին Ֆանֆարի, ծածուկ կ'ըսուէր թէ գլխաւոր ամբաստանեալն — այն գլուխը, որու բազուկն էր միւսը — այսինքն Ֆանֆար սեւ մագերով, կրակոտ աչերով գեղեցիկ երիտասարդ մ'է, ինչ որ նոյն ատենուան ապարօշաւոր գեղանի կանանց սիրտը տրոփել տուեր էր: Կանայք, նոյն իսկ ամենէն աւելի յետաշրջիկ երեւցած ատեննին, իրենց հոգւոյն խորն յեղափոխական խմոր մ'ունին, դաւակիցն — նոյն իսկ աւազակը — զգայուն սրտերը կը տրոփեցնէ:

Շիտակն ըսելով նոցա կարծիքն ի դերեւ չեւաւ:

Եւ երբ Ֆանֆար երեւաց, երբ մէկ ձեռքը վանդակին կռթնելով՝ իւր սէգ ու յստակ նայուածքն հանդիսականաց վրայ դարձուց, քիչ ֆնաց որ վերահաստատութեան ամենէն ջերմ կուսակից կանայք հիացման աղաղակ մ'արձակեն:

Ոմանք իրենց հողմահարներուն ետին ծածկուեցան, ոմանք ալ խաչ հանեցին, ինչ որ կեղծաւորութեան բարձրագոյն աստիճանն է: Նոյն իսկ եթէ այն անձը սատանայն ինքն եղած ըլլար, դարձեալ «գեղանի» պիտի գտնէին զինքն ու շատերը գիշերային վաղեմի վեհաժողովներուն իրաւունք պիտի տային:

Իսկ միւսը դեղնած դէմքով, կարմիր ու անփայլ աչօք մարդ մ'էր և չէր արժեր երեսը նայիլ: Մարդանոր դէմքը տեսնելով՝ գերի մ'ըլլալը կը հասկնար:

Երբ Ֆանֆար զայն տեսաւ, զզուանօք աչերը դարձուց...

Արդ ժամանակն է ըսելու թէ նա որ այս դարչելի կատակերգութիւնը խաղալու խայտառակ դերն ստանձնած էր, նա զոր Սիբրիէն յարմար դատած էր այս վատութեամբ խառն մատնութիւնը գործելու՝ Ֆանֆարի հինաւորց թշնամին էր, այն մարդն էր, զոր Րուլանթ երեսի վրայ թողլով՝ չքաւոր ինկեր և փախչելով այն տունէն, ուր Պօպիշէլ բանտարկեր էր զինքն, քիչ մը ատեն թափառեր էր ատելութենէն կատղելով, և վերջապէս Ֆուժրէօզի արժանապատիւ ծառային դէմն ելեր էր...

Րօպէքքալ արքայասպա՛ն. այս բանը փոյթը չէր: Ինքն այս բանին մէջ կրկին առաւելութիւն մը գտած էր. ասով թէ՛ շահը և թէ՛ ատելութիւնը կը յագեցնար...

Գործը շուտ մը որոշուեր էր, և Սիբրիէն, իբր ժամանակին արժէքը գիտցող մարդ, թշուառականին գրուխը տակաւին տաքցնող փոքր ինչ գինովութենէն և կատաղութենէն օգտելով, ըղձացեալ արդիւնքը քանի մը ժամուան մէջ ձեռք ձգեր էր:

Արեւուն մարը մտնելէն մինչեւ կէս գիշեր Րօպէքքալ Պօպիշէլէն ծեծ կերեր, բանտարկուեր, փախեր, Սիբրիէնի պատահեր, ինքզինքն անոր ծախեր, Թիւլըրի մտեր, ձերբակալուեր, հարցաքննուեր և Ֆանֆարը մատներ էր:

կը տեսնենք որ գործը շուտ կը տեսնէր .

Յանֆար այն անամօթին յայտարարութեանց արհամարհանօք պատասխաններ էր . Այս մարդուն ինչ ըլլալն ըսեր էր . յայտներ էր թէ նա գողութեամբ , խայտառակ միջնորդութեամբ և զանազան ոճիրներով կապէր...

Բայց այս բաներն անոր արքայասպան չըլլալը չէին ապացուցաներ . Որքան որ վար ինկած ըլլար , այնքան տրամադիր էր ամէն ոճիր գործելու...

Յանֆար չէր ուզած իւր քրոջը՝ Ֆրանսինի անունն այս գարշելի խնդրոյն խառնել . Այնպէս որ ամայի տան խօսքն իսկ չըրաւ :

Րօպէքքալ միայն այս բանէն կը վախնար... : Թէեւ Րուլանթ գարշելի կերպիւ թողեր էր զինքն , սակայն ինք շատ պիտի ցաւէր , եթէ այն կնոջ գլխուն փորձանք մը դար . այս տեսակ անասնական սէրերը շատ յամառ կ'ըլլան . Ինքնիրեն կ'ըսէր թէ փախչելէն ետքը մեծկակ գումար մը պիտի անցնէր ձեռքն և էգը վերըստին իրեն պիտի վերադառնար : Յանֆարի լռութիւնը մեծ ուրախութիւն պատճառեց իրեն : Ուստի ասոր փոխարէն կը մնար զայն ի կորուստ մատնել :

Ամբաստանագրին ընթերցումը ժամ մը տեւեր էր : Նա այն հիանալի թղթերէն մին էր , յորս ընկերական կարգապահութիւնը խանգարողներուն , ռամկավարութեան կուսակիցներուն դէմ ամէն տեսակ կատաղի և անմիտ խօսքեր գիշուած են . բիրի հարուածներ կը տեղային Յեղափոխութեան մարդոց գլխուն , և Սէն-Ժիւսթ Րօպէսրիէրի քով կը թասէր , անդին Տանթօն կը հեծեր Ժիրօնտեանց մէջ խառնուած , իսկ Ֆրանսա-

յի գլխուն եկած վտանգները , և այն երջանկութիւնը , զոր երկինք վերապահած էին նմա՝ անուրանալի պաշտպանութեամբ մը Լուի ԺԼ . ի նման թագաւոր մը շնորհելով անոր , բոլոր այս բաները սքանչելի վերջաբանի մը նիւթ էին :

Այս ամբաստանագիրն առաջին հարցաքննութիւն մ'էր : Հարստութեան շատը չմնասեր :

Րօպէքքալ իւր կծու և ներքինի ձայնով քաղաքավարութեամբ պատասխաններ էր թէ ըրածին շատ կը զղջար : Արդէն նախագահը ներողամիտ էր անոր նկատմամբ , Յայտնի էր որ այս կէս մարդն ըրածէն տեղեկութիւն չ'ունէր :

— Ըսել է թագաւորը կատէ՛ք , հարցուց անոր դատաւորը :

Րօպէքքալ լացաւ ու ըսաւ .

— Հիմա արիւնս կուտամ անոր համար :

Ինչ որ սքանչելի ազդեցութիւն մ'ըրաւ :

Կարգը Յանֆարի եկաւ :

Երբ ոտք ելաւ բարձրագլուխ և թեւերը կուրծքին վրայ ծալած , դէպ ի սրահին խորը դարձաւ ու երկար նայուածք մ'արձակեց ...

Անշուշտ բնութածը տեսաւ , վասն զի շրթանցը վրայէն ժպիտ մը և աչերուն մէջէն փայլակ մ'անցաւ :

Յետոյ նախագահին նայեցաւ ու սպասեց :

Շիտակն ըսելով Րօպէքքալի բացարձակ և յարատեւ յայտարարութենէն ուրիշ ապացոյց մը չկար իրեն դէմ , բայց դատաւորը զինքն յանցաւոր գտնելու համար այս ալ բաւ էր :

— Դուք գաղտնի ընկերութեան մը գլուխ էք , որ

միաբանութիւն իրաւանց դիւցազանց սրբապիղծ անու-
նը կը կրէ , ըսաւ նախագահը :

— Ես Ֆրանսացի եմ , պատասխանեց Ֆանֆար , այ-
սինքն այն դիւցազն աղգէն , որ իւր ազատութիւնները
կը պահանջէ : Միթէ դուք ամբողջ Ֆրանսան գաղտնի
ընկերութիւն մը կը կոչէք ...

Ոմանք մրմնջեցին : Նախագահը սպառնացաւ Ֆան-
ֆարի որ զինքը դատարանէն վճռուել կուտայ և մար-
դասպան բառն արտասանեց :

Երիտասարդը շտկուեցաւ , և հզօր ձայնիւ՝

— Նոքա միայն , գոչեց , մարդասպան կոչուելու ար-
ժանի են , որք զէն ի ձեռն իրենց հայրենեաց վրայ յար-
ձակելով՝ Ֆրանսան խողխողեցին՝ արեան մէջէն թագ-
մ'առնելու համար ...

Ճշմարիտ չչուկ մ'եւաւ :

— Կեցցէ՛ Ֆանֆար , գոչեց ձայն մը սրահին խորէն :

Բնականաբար տասներկուքի չափ անմեղներ դուրս
հանուեցան , մինչդեռ ժիրտէլ , աղնուական տան մը
ծառայի սպասազգեստ հագած , հանդարտ կեցած էր :

Իրէն տը Սալվ կանգուն կեցած՝ իւր շողշողուն նայ-
ուածքը Ֆանֆարի վրայ կը յառէր :

Վերջապէս հանդարտութիւնը վերահաստատուեցաւ :
Նախագահն իւր բարկութիւնը զսպելով՝ անգամ մ'ալ
հրաւիրեց ամբաստանեալը որ հանդարտ կենայ :

— Պարոն , ըսաւ դարձեալ Ֆանֆար , հայրս Ֆրան-
սական սահմանադրիւնն վրայ մեռաւ խաղախե-
րուն և գաղթականաց դէմ մարտնչելով : Նա պատուա-
ւոր կերպիւ մարտնչեցաւ , ես ալ կոխը պատուաւոր
կերպիւ շարունակեցի , մեր ընտանեաց մէջ մարդաս-
պան չկայ ...

Բայց ընդհանուր դատախազն սկսաւ շանթահարել
ամբաստանեալն , որ անվրդով կեցած մոխի կ'ընէր :

Փաստաբանը պատասխանեց : Դաշտիրտ մարդ մ'էր
նա : Սակայն նախագահն անոր դէմ կատաղութեամբ
խօսեցաւ : Փաստաբանը լռեցուցին , և որովհետեւ իւր
պաշտօնը կատարել կ'ուզէր անպատճառ , դատարանը
մէկ տարուան պաշտօնադադարութեան դատապար-
տեց զայն :

Անկից վերջը դործը շուտ յառաջացաւ :

Վճիռն իրիկուան տրուեցաւ :

Բայց գըլ խատուելէ առաջ հրապարակին վրայ ի ցոյց պիտի
դրուէր :

Ֆանֆար ժաղ մուժէր անուամբ ցկեանս թիարանի
դատապարտուեցաւ : Բաց յաստի նա եւս ի ցոյց պիտի
դրուէր և ուսին վրայ խարան մը պիտի դրոշմուէր :

Սակայն դատավճիռն արձակուած պահուն սոսկալի
և տարօրինակ դէպք մը տեղի ունեցաւ :

Ֆանֆար նստարանին վրայէն ոտք ելաւ , բերանը
բացաւ կարծես բան մը ըսելու համար , թեւերն եր-
կընցուց , յետոյ ինքն իւր վրայ դառնալով՝ տախտա-
կամածին վրայ ինկաւ ...

Բաղմութեան մէջէն աղաղակներ լսուեցան :

Ամէն մարդ դատապարտելոյն շուրջը կը խռնուէր :

— Ինքզինքն սպաննեց , ըսին ոմանք :

— Զայն թունաւորեցին , կըսէին այլք :

Օրդ . տը Սալվ , որ ժիրտէլը ճանչցեր էր : Առ նա
վաղեց :

Բայց երբ ամփոխը ճեղքելով հասաւ այն տեղն , ուր

կը յուսար գտնել զայն, ժիրտէլ աներեւութացեր էր։
Եւ բազմութիւնը տխրութեամբ հեռացաւ միմիջեւով։
— Մեռա՛ւ։

Իսկ Բօպէքքալն առին տարին։ Թշուառականը դժգուններ էր. դատավճռոյն ընթերցումը շանթահարեր էր զինքը։

Արդեօք զինքը դործածող պատուաւոր անձանց վրայ վստահութիւն չունէ՞ր ...

Ժ.Զ.

Տագնապ .

— Վերջապէ՛ս, գոչեղ Պ. տը ֆուժըրէօղ՝ երբ ֆանֆարի մահուան լուրն իմացաւ։

Եւ շուտ ընդ փոյթ Մակտալէսան կանչել տուաւ։

— Տիկի՛ն, ըսաւ անոր, ուրախացէ՛ք... իրարու յանցանքները մոռնանք, վասն զի նոր ճամբայ մը կը բացուի մեր առջեւ... մեր բոլոր վախերն անհետացան... նա որ մեր ու հարստութեան միջեւ արգելք մը կը ձեւացնէր՝ մեռաւ ...

— Որո՞ւ համար կըսէք ...

— Այն մարդը որ, մեր ամենասիրեցեալ արքային դէմ գարշելի ոճիր մը փորձեւէ ետքը, ինքն ինքզինքը պատժեց ...

— Ի՛նչ ... այն ֆանֆարը ...

— Այն ֆանֆարը Սիմօն տը ֆուժըրէօղի որդին էր ...

— Ձեր եղբորը որդի՛ն ...

— Այո՛, տիկի՛ն, մեր հայրը — որ զմեզ կ'ատէր — իւր հարստութեան մեծագոյն մասը տեսակ մը մուլեռանդ ծառայի թողած էր, որ իբր աւանդ կը պահէր զայն Սիմօնի որդւոյն յանձնելու համար՝ երբ որ դատէր։ Յորչափ զայն կենդանի կը կարծէր, չուզեց այս աւանդը մէկուն յանձնել։ Այսօր սակայն հարկ է որ խօսի... ֆուժըրէօղներու միակ ժառանգն ես եմ... և եթէ հարկ ըլլայ՝ իմ երկրիս արդարութեան պիտի դիմեմ ...

Մարքիզուհին այս դէպքը երկարօրէն բացատրել տուաւ։ Հիմայ խնդիրը մի միայն ժիրտէլը խօսեցնելու վրայ կը մնար։ Այս ալ շատ դժուարին չէր, քանի որ առանց կասկած մ'ունենալու պիտի կրկնէր այն պատմութիւնն, զոր ատենով մարքիզին պատմեր էր ...

Իսկ Բիէր Լապարի կողմէ ո՛ր և է դիմադրութիւն անկարելի էր։ Յորչափ մարքիզը գիտէր թէ ֆանֆար կենդանի էր, պարտաւորուած էր խոհեմութեամբ վարուիլ։ Բայց այժմ՝ ա՛լ վախնալու բան չունէր։ Ֆուժըրէօղներու ծերունի ծառայն չէր կրնար աւելի երկար ատեն այս դաղտնիքը պահել, եթէ չէր ուզեր ամենածանր պատիժներու ենթարկուիլ ...

Վերջապէս ի՛նչ երազ էր որ պիտի իրականար... մէկ միլիոն պիտի տար ճիզութիւններուն, և անհուն ապագայ մը կը բացուէր իւր փառասիրութեան առջեւ։

— Մեր որդին հարուստ և երջանիկ պիտի ըլլայ, կ'ըսէր Մակտալէսա համոզուելով։

Եւ կը յարէր։

— Ո՛րքան կը փափագեմ գրկել զայն։ Շո՛ւտ, պարո՛ն, գրեցէ՛ք իրեն, անմիջապէս թող գայ, այն խեղճ

տղայն արդեօք ո՛րքան ցաւ կզգայ այն աքսորին պատ-
ճառաւ, որու ենթարկեցիք զինքն ...

Ֆուժըրէօզի միտքն ուրիշ տեղ էր:

—Սիրերէն լաւ ծառայեց ինձ, կ'ըսէր, ի՞նչպէս ե-
ղաւ որ երկու օր է զինքը չեմ տեսներ:

—Ձեր որդւոյն խօսքը կ'ընեմ ձեզ, յարեց Մակ-
տալէնա, որու խիստ բնաւորութիւնը երբեմն յանկարծ
կը պայթէր:

Ֆուժըրէօզ անոր նայեցաւ:

—Որդի՛ս. բայց, Տիկին, միթէ իրեն համար չէ՞ր
որ մտայ այն մութ ճամբան, որու մէջ երկար ատեն դե-
գերեցայ:

Մակտալէնա ոյժգին շարժում մ'ըրաւ:

—Կը սիրէ՞ք զայն, գոչեց:

Մարքիզը ոտք ելաւ և անոր ձեռքերը բռնելով:

—Ձի՛ս մտիկ ըրէք, մարքիզուհի, ըսաւ տխուր ձայ-
նով մը: Շիտակն հարկ է որ զիրար ճանչնանք: Ա՛լ
ժամանակ է: Ահա՛ քսան տարի է որ սոսկալի մութի մը
մէջ կը քալեմ և ոտիցս ներքեւ թանձրացող արեան
մէջ կը խարխալիմ... Մինչեւ ցարդ ձեր բոլոր մտա-
հաճութեանց աչք խփեցի: Ձեր բոլոր յանցանքներուն
ներեցի: Ձեր յիմարական շռայլութիւններն, մղեցին
զիս դէպ ի այն անդունդն, ուր չիյնալս և ձեզ ալ հետս
չգեւս հրաչք է... միթէ ես այս պակասութիւններն
—այս ոճիրները— ինքզինքիս համար գործեցի: Այս
յարատեւ կամակատարութիւններէն և ճիգերէն ես
ի՞նչ օգուտ քաղեցի: Անգամ մը զիս դիտեցէք...
մաղերս ճերմկեցան, դէմքս կնճռոտեցաւ... երբեք
ժամ մը ճշմարիտ հանգստութիւն չեմ վայելած... ես

այս սոսկալի բեռը որո՞ւ համար յանձն առի... իմ
անձնասիրութիւնս գոհ ընելու համար... ես մարդի-
կը կ'անարգեմ, զօրութիւնը կ'անարգեմ, ձեզ կ'անար-
գեմ, ինքզինքս իսկ կ'անարգեմ: Ահա՛ ճշմարտութիւնն
այս է... բայց սրտիս մէջ կատաղի սէր մ'ունիմ, գեշ
սէր մը (դէպքերն ապացուցին զայս) այն է այն զաւկին
սէրը, որու պիտի թողում անունս... Իսկ դուք, որ
զիս կը հարցափորձէք, ի՞նչ ըրիք իրեն համար:

Մակտալէնա նորա տենդաւառ նայուածքին առջեւ
գլուխը ծռեց:

—Այս սիրոյ պատճառն ի՞նչ է. չեմ գիտեր: Եւ
կամ թէ կեցի՛ք որ անկեղծօրէն խօսիմ. դայլերն իրենց
ձագերը կը սիրեն, բորենիք իրենց լակոտները պաշտ-
պանելու համար կը մեռնին... ես չար... բնազդմամբ
ոճրագործ... բնութեամբ ինքնասէր և անգութ եմ
... արդ, նա ալ ինձի պէս է... ձեզի պէս է, տիկին
ամուսինս, դուք որու սրտին մէջ չկայ զգացում մը որ
ինքնասիրութեամբ և անգթութեամբ տողորեալ չըլ-
լայ... նա գաղանի զաւակ և ինքն ալ գաղան է...
ուստի մենք ալ զինքը կը սիրենք. ահա՛... դուք հար-
ցուցիք... ես ալ պատասխանեցի... հիմայ գո՛հ էք...

Ֆուժըրէօզ թեւերը ծալած, դէմքը կարկամած և
այս հայրական անամթութեան մէջ գրեթէ գեղեցիկ
կերպարանք մ'առած՝ Մակտալէնայի մօտեցաւ, որ
ծունդի վրայ իյնալով գոչեց:

—Բայց ես ալ կը սիրեմ զայն:

Դուռը զարնուեցաւ:

—Մտէ՛ք, ըսաւ մարքիզն անմիջապէս կինը ոտք հա-
նելով:

Ծառայ մը ներս մտաւ շուարած դէմքով ու թոթոկով։ Կարծես կը վարանէր խօսելու։

— Ի՞նչ կայ, գոչեց մարքիղը կատաղի ձայնով մը։

— Պարոն մարքիղ, ըսաւ ծառայն որ դեղներ էր, Պ. դերակոմնը ...

— Ա՛հ, եկա՛ւ. կարծես թէ զինքն սպասելնիս դուշակեր է, ըսաւ մարքիղուհին դէպ ի դուռը վազելով։

Բայց ծառայն բնագդական շարժմամբ մը դրան առջեւ կենալով՝ թեւերը երկնցուց և կեցուց զայն։

— Տիկին մարքիղուհի՛, սկսաւ ըսել ...

— Ի՞նչ կայ. չալտի՞ թողուք որ անցնիմ. կ'ըսէք թէ որդիս եկաւ. կ'ուզեմ տեսնել զինքը ...

— Վասն զի ...

Մարդը լռեց։

— Բայց չ'ըսէ՛ք, գոչեց մարքիղը։

Արդէն նորա կրակոտ երեւակայութիւնը վտանգ մը կը գուշակէր։ Բան մը կար, որդին ձերբակալուեր էր և ոստիկաններու հսկողութեամբ կուգար ...

— Պ. դերակոմնը մեռաւ, ըսաւ ծառայն ծանր ձայնով մը։

Երկու սոսկալի, սուր և վշտագին աղաղակներ լըսուեցան։

Այս երկու ոճրագործներն՝ մոլեգին ու յիմար՝ իրարու նայեցան։ Սխալ լսած էին ...

Ծառայն նշան մ'ըրաւ ...

Քանի մը հոգի պատգարակ մը կրելով՝ սանդուղին գլուխը եկան։

Անբացատրելի սոսկում մը տիրեց նոցա վրայ։ Սաւանի մը տակէն դիակի մը ոսկորներուն ձեւը կերեւ-

նար։ Այս ճշմարիտ էր. բայց դիակն ո՞վ էր։ Իրենց որդի՛ն. նա՞... ոչ. անկարելի էր... այն մարդը կը ստէր... Ո՛հ, այս անամօթ սուտին համար ի՛նչպէս պիտի վռնտէին զինքը ...

Երիտասարդ մ'եկաւ. թալիզաքի դերակոմնին սովորական ընկերներէն մին, Կասթօն տը Ֆէրէթն էր, զոր ատենով իրեն հետ տեսանք Բալէ-Րուայալի մէջ։

Փուժըրէօղ և Մակտալէնա առանց բառ մ'արտասանելու՝ անձկանօք և պաղատագին իրենց թեւերն առնա երկնցուցին։

Կասթօն գլուխը ծռեց ու ըսաւ.

— Մեռաւ նա։

Նա՛. տակաւին անոր անունը չէր. արդե՞օք որո՞ւ համար կ'ըսէր ...

Երիտասարդը չկարծեց որ կ'երկրային, բայց յարեց.

— Պ. տը թալիզաք մենամարտութեան մէջ սպանուեցաւ ...

Մակտալէնա սոսկալի աղաղակ մ'արձակեց, թեւերը տարածեց ու ինկաւ։

Փուժըրէօղ խենթի նման խնդաց.

— Պարապ խօսք, ըսաւ... որդիս... դերակոմնը չմենամարտեցաւ ...

— Պ. Արթուր տը Մօնֆէրրանի հետ մենամարտեցաւ, յարեց Կասթօն տը Ֆէրէթ, և իւր ախոյեանին սուրը իւր սիրտը ճեղքեց ...

Փուժըրէօղ աչերը բացած ոտքի վրայ կայնեցաւ։

Յետոյ պատգարակին վրայ ինկաւ։ Տենդակարկամ ձեռքերովը սաւանը վեր առաւ, արիւնաթաթաւ լաթերը մէկդի ըրաւ ...

Դէմքը երեւան ելաւ ...

Նա էր. Թալիզաքի դերակումն էր ... մահը նորա դէմքը մաշեցուցեր, քթին ռնգաշրթները բարակցուցեր, շրթունքը տափակցուցեր էր ... և կուրծքին վըրայ, զոր շապիկն աղեկ մը չէր գոցած, սրտին տեղը թանցրացեալ արեան խոշոր բիծ մը կը տեսնուէր ...

Այս հայր ըլլալու անարժան հայրն այժմ սոսկալի կերպարանք մ'առած էր. բերնին վրայ ակամայ կծկումներ կային, որ իւր կախուած շրթները կը ցնցէին: Կը ջանար խօսիլ և բիրտ ու անյօդ հնչիւններ կոկորդին մէջ կը մարէին: Չեռքերն անգիտակից կերպիւ սաւառ կը քերէին ...

Կասթօն տը Ֆէրէթ և ծառայներն ապշած ու անշարժ կը կենային այս վշտին առջեւ, որ յիմարութեան կը նմանէր ...

Այսպէս բաւական ժամանակ անցաւ: Ֆուժըրէօղ չէր արտասուեր. իւր աչերը չոր, անփայլ ու յառեալ կը մնային:

Յետոյ գետին ինկաւ, գլուխը պատգարակին դրաւ և խեղդուկ ձայնով մ'ըսաւ.

— Ո՛վ սպաննեց զայն. ամէն բան կ'ուզեմ իմանալ ...
Կասթօն նշան մ'ըրաւ ծառայից, որք հեռացան:

— Պ. տը Թալիզաք դերակումն, ըսաւ՝ երբ առանձին մնաց մարքիզին և Մակտալէնայի հետ, որ կ'սկսէր սթափիլ, մենամարտութեան մէջ սպաննուեցաւ պատուաւոր կերպիւ ...

— Ո՛վ մեռցուց զայն, գոչեց մարքիզուհին, որ կը հեծկտար:

— Պ. Արթիւր տը Մօնֆէրրան ...

— Ա՛հ, ինքն է որդիս գրգռողն ... ու սպաննողը, ըսաւ Մակտալէնա դէպ ի դիակը վազելով:

— Նախ Պ. տը Թալիզաք իւր վկայները Պ. տը Մօնֆէրրանի շրկեց: Մենամարտութեան պատճառը գաղտնի պիտի մնար և չեմ կրնար իւր բացարձակապէս յայտնած կամքին հակառակիլ ... այսօր Պուլօնի անտառին մէջ ժամադիր եղան:

«Երբ երկու ախոյեանք ժամադրավայրն հասան, Պ. տը Թալիզաք այն աստիճան գրգռուած էր որ պարտաւորեցանք միջամտել, որպէս զի մենամարտութիւնն յետաձգուի: Պ. տը Մօնֆէրրան հաւանեցաւ, բայց Պ. տը Թալիզաք, որ ցաւալի կատաղութեան մը մէջ էր, յայտարարեց թէ եթէ Պ. տը Մօնֆէրրան չհաւանէր անմիջապէս մենամարտիլ, արիւնալի նախատանօք պիտի ստիպէր զայն կռուելու ... ուստի ստիպուեցանք թողուլ որ մենամարտութիւնը տեղի ունենայ ... կարճ տեւեց. մէկ երկու սրաբաղխութենէ վերջը Պ. տը Թալիզաք անանկ ոյժով մը նետուեցաւ իւր հակառակորդին վրայ որ, գրեթէ ինքն ինքզինքը վիրաւորեց ... Պ. տը Մօնֆէրրանի սուրն անոր սիրտը մտեր էր, և անմիջապէս մեռաւ ...

Մակտալէնա մոլեգին աչօք յոտին կեցեր էր և շրթանցը վրայ տեսակ մը փրփուր կար:

— Ո՛հ, անոր վրէժը պիտի առնեմ, գոչեց:

Ֆուժըրէօղ ցայն վայր անշարժ կեցեր էր:

Երբ գլուխը վեր առաւ՝ անճանաչելի էր. մի քանի վայրկեանի մէջ ծերացեր էր ...

Չեռօքը նշան մ'ըրաւ:

— Ըսելէ ... չխօսեցաւ ... հրաժեշտի բառ մը չ'ըսաւ ...

— Ժամադրավայրը չգացած, յարեց Կասթօն, Պ. տը թալիզաք նամակ մը տուաւ ինձ, զոր ձեզ պիտի յանձնէի՝ եթէ աղէտ մը պատահելու ըլլար ...

Կասթօն ձեռքը կուրծքը խոթեց և սեւ կնքամոմով կնքեալ պահարան մը հանելով՝ մարքիղին ներկայացուց։

Բայց արդէն Մակտալէնա յառաջ նետուելով յափըշտակեր էր զայն և տենդոտ ձեռքը կնիքը խղեց։

Թուղթը բացաւ, աչքէ անցուց և խուլ աղաղակ մը արձակեց։

Մէկ տող կար միայն գրուած.

«Դուք որ գեշ սիրեցիք զիս՝ անիծեալ ըլլաք։»

Գերեզմանէ մ'ելած, այս անշարժ դիակին դժգոյն շրթներէն արձակուած այս նղովքը սոսկալի էր ...

Փուժըրէօղ թուղթը Մակտալէնայի ձեռքէն յափըշտակեց։

Ինքն ալ կարդաց ...

Եւ երկուքն ալ իրարու դէմ կեցեր էին դժգոյն, ու ահռելի ցնցմամբ մը դողալով՝ զիրար կը դիտէին ...

Կասթօն, հասկնալով որ տագնապն իւր բարձրագոյն կէտին կը հասնէր, մէկուսի կը կենար։

Յանկարծ Մակտալէնա կարծես խենթենալով՝ մարքիղին վրայ յարձակեցաւ և ձեռքն անոր դէմքին զարնելով՝

— Մարդասպան, գոչեց, դու սպաննեցիր զայն ...

Յետոյ գլուխը ձեռացը մէջ ծածկելով, սոսկումէն դողալով, չհամարձակելով վերջին նայուածք մը ձգել որդւոյն վրայ, որ զինքն անիծեր էր, դէպ ի իւր բընակարանին դուռը վաղեց և աներեւութացաւ ...

Փուժըրէօղ շարժում մ'իսկ չէր ընէր։

Այժմ իւր վրայ փլող այս աւերակաց մէջ կ'արտասուէր ...

Դիակին քոֆն եկաւ ու ծնրադրեց։

Տեսնելով որ Կասթօն կը մօտենար, անշուշտ զինքը փոքր ինչ միտիթարելու դիտաւորութեամբ։

— Զիս առանձի'ն թողէք, ըսաւ տղու մը ձայնին նման տկար ձայնիւ, կ'աղաչեմ։

Կասթօն խոնարհեցաւ և դէպ ի դուռը գնաց ...

Դուրս ելլելու միջոցին դուռը բացուեցաւ և սեմին վրայ ծերունի մը տեսնուեցաւ գլուխը բաց և իւր երկար սպիտակ մազերն ուսերուն վրայ ձգած ...

Փուժըրէօղ զայն չէր տեսներ ...

Ծերունին դիակը տեսաւ ու սարսուաց։

— Թալիզաքի դերակոմսը մեռաւ, մրմնջեց Կասթօն հեռանալով։

Մարդը ցնցուեցաւ և սրտակեղիք գթութեան արտայայտութիւն մը տեսնուեցաւ դէմքին վրայ ...

Մօտեցաւ մարքիղին, որ միշտ ծունդի վրայ էր ...

Եւ ձեռքն անոր ուսին դրաւ։

Մարքիղը ցնցուեցաւ, կիսովին կանգնեցաւ և ապա վերստին ինկաւ մրմնջելով։

— Բիէր Լապար։

Արդարեւ Փուժըրէօղներու ծերունի ծառայն էր, որու աչաց մէջ յուսահատութեան տենդակէզ նայուածքը կը տեսնուէր ...

Նա Ֆրանսուազն և Քայէթը կանխելով՝ սուրհանգակի ձիոց բովանդակ արագութեամբ Բարիզ վերադարձեր էր. իմացեր էր թէ Ֆանֆարի դատը կը շարունակուէր։

Առանց վայրկեան մը կորսնցնելու՝ արդարութեան պալատը վազեր էր ...

Թշուառը շանթահարիչ լուրն իմացեր էր։ Ֆանֆար այն չէնքին ցած սրահներէն մին տարուեր էր և անմիջապէս բժիշկներ կանչուելով, յայտարարեր էին թէ երակի մը պայթմամբ մը մեռած էր։

— Բիէր Լապար, գոչեր էր մարքիզը, որու համար այն վայրկենին նորա հոն գտնուելը ուրուականի մը երեւոյթն էր։ Վրէժնիդ առնուեցաւ, շարունակեց թոթովելով։

Յետոյ, կարծես յանկարծ տկարութենէն խպնելով՝

— Ինչո՞ւ համար հոս եկաք, գոչեց։ Դուք սպաննեցիք զայն ... Դո՛ւք, ժառանգութեան գո՛ղ ... Դո՛ւք, հօրս ոճրոյն մեղսակից ... Դո՛ւքս ելէք ... կը վռնտեմ զձեզ ...

Բայց ծերունին անշարժ կը կենար։

— Պարոն մարքիզ, ըսաւ, մեր մէջ դեռ ամէն բան չլմնցաւ ... և ... զիս մտիկ պիտի ընէք ...

— Իրա՛ւ, գոչեց մարքիզը սուր ծիծաղով մը։ Պարոն Բիէր Լապար այժմ կը բարեհաճի՝ ճշմարիտ տիտղոս տալ ինձ ... Այս գիակին առջեւ այլ եւս չըհամարձակիր զիս թալիզաքի դերասկումս կոչել։ Հա՛, հա՛ ...

Յետոյ կարծես այս ծիծաղն իւր կուրծքը խորտակելով, ձեռքը վզին տարաւ, փողպատը քաշեց և կարկամաւ եղունգներով վիզը ճանկութեց։

— Ա՛լ որդի չունի՛մ ... ա՛լ որդի չունի՛մ, կոռնար։

Լապար ձեռքը թալիզաքի գիակին վրայ երկնցուց։

— Սա, ըսաւ, գործուած մեղաց բեռին տակ ճընչուելով մեռաւ ... բայց անմեղ մը կայ, որ այս ժամուս

գիակ մ'է և եթ, և անոր վրայ ալ պէտք է լաք, պարոն մարքիզ, կուրծքերնուդ զարնելով ...

Փուժըրէօզ չհասկնալով՝ հետաքրքրութեամբ գլուխը վեր առաւ։

— Որո՞ւ համար կ'ըսէք, ըսաւ։

— Այն մարդուն համար որ Ֆանֆար կը կոչուէր ...

— Ֆանֆար ... Ա՛հ, հասկցայ ... ըսել է ամէն բան գիտէք ... զիս փուժըրէօզի մարքիզ կը կոչէք, վասն զի գիտէք թէ միւսը մեռաւ ... Այո՛, դուք փուժըրէօզի գանձին գաղտնիքն անոր, այն թշուառականին կ'ուզէիք յայտնել ...

Լապար չպատասխանեց։ Դիտութեան փայլակ մ'անցաւ իւր աչերուն մէջէն։

Մարքիզը ակռայները կրճտելով և հեգնելով կը շարունակէր։

— Չէի՞ք գիտեր ... ոչ։ Անկարելի է ... աւելի շուտ պէտք էր գործել ... Այն Ֆանֆարը Սիմոն ֆուժէրի որդին էր ... նա միայն իրաւունք ունէր վայելելու փուժըրէօզի մարքիզ տիտղոսն ու այն հարստութիւնը, զոր հայրս գողցած էր ինձմէ ... Լա՛ւ, նա մեռաւ ... կը լսէք ...

Ելաւ կայնեցաւ և բարկութեան սոսկալի շարժմամբ մը թեւերը վեր առնելով՝ գոչեց։

— Եւ զինքն ե՛ս սպաննեցի ...

Լապար աղաղակ մ'արձակեց ու ընկրկեցաւ։

— Դո՛ւք սպաննեցիք զինքը ... Ա՛հ, մի՛ ըսէք ...

— Հիմայ ինչո՞ւ համար լռեմ։ Դո՛ւք պիտի երթաք զիս մատնէք։ Փուժըրէօզներու պարոն հաւատարիմ ծառայն ... այո՛, գաղտնիքն իմացեր էի, և կ'ուզէի

ազատիլ այս մարդէն, որ իբր կենդանի արգելք մը կը կանգնէր ճամբուս վրայ... Նա մեռաւ. գիտեմ... քանի որ ես թունաւորեւ տուի զայն...

Ծերունին պատին կռթնեցաւ, որպէս զի չէյնայ: Իւր պատկառելի ճակատը դողդոջուն մատերուն մէջ սեղմեց.

— Ո՛հ, թշուա՛ռ, թշուա՛ռ, մրմնջեց հեղձամղձուկ ձայնիւ:

Միւսը յուսահատութենէն, ատելութենէն ու տենդէն խնթեցեր էր...

— Կը ցաւի՞ք վրաս... շնորհակալ եմ... մեծ բարութիւն է այդ... բայց ես կ'ուզէի որ զիտ մատնելու քաջութիւնն ունենայիք. ի՛նչ փոյթս է հիմայ եթէ զիս կառաւորատն հանեն... Պա՛հ, Հօրնի կոման ալ Ֆուժըրէօզներուն չափ ազնուական էր... ես Ֆանֆարն սպաննեցի. և արդի անձկութեանցս մէջ այս մտածումն է միայն որ զիս քիչ մը կ'ուրախացնէ...

— Բայց լռեցէ՛ք, թշուառակա՛ն... Այն Ֆանֆարը Ֆուժըրէօզի մարքիզ չէր, նա Սիմօն Ֆուժէրի որդին չէր...

— Որո՛ւ հոգ...

— Յանուն այնորիկ զոր կ'արտասուէք, այդ խօսքերը մի՛ ընէք... Պարոն մարքիզ, 1804 ի մայիս 16 ի գիշերը Սալմօն գիւղին մէկ համեստ խրճիթին մէջ անցնելիդ կը յիշէ՞ք...

— Սալմօն, կրկնեց Ֆուժըրէօզ:

— Այն գիշերը երկու հոգի ծերունի է մը հիւրընկալութիւն խնդրեցին... Երկու փախստականներ էին նոքա. նոցա մին հայրենեաց մատնիչ Ֆրանսացի մ'էր... գիւղացին զանոնք հիւրընկալեց... և այն երկու մարդիկը անոր հիւրընկալութեանը փոխարէն՝ ծերունւոյն աղջիկները նախատելու վատութիւնն ունեցան... և

նոցա մին, Ֆրանսացին, դարչելի ոճիր մը գործեց... Մոռցա՞ք զայս, պարոն տը Ֆուժըրէօզ: Այն աղջիկն անպատուող մարդն այն ատեն թալիղաքի դերակոմս կը կոչուէր...

Ֆուժըրէօզ աչերը մեծաբաց ու անշարժ կեցած՝ ծերունւոյն կը նայէր ու չէր պատասխաներ:

— Այն մարդը դողի մը պէս փախաւ... իւր ետին յուսահատութիւն ու անպատուութիւն թողլով... բայց նա ամէն բան չէր գիտեր... Պարոն տը Ֆուժըրէօզ, ձեր անպատուած աղջիկը որդի մը ծնաւ...

— Է՛հ, ի՛նչ փոյթս, գոչեց Ֆուժըրէօզ, որ չէր ուզեր հասկնալ:

— Լռեցէ՛ք, ըսաւ Լապար պատկառելի ձայնիւ: Դեռ չաւարտեցի: Գիտէ՞ք այդ որդին ո՞վ որդեգրեց, ո՞վ մեծցուց, ո՞վ զայն մարդ ըրաւ... Սիմօն Ֆուժէր, ձեր ատած մարդը: Ձեր զոհը մեռեր էր. նա ձեր գործած յանցանքը դարմանեց, ձեր սպաննած աղջկան քրոջն հետ ամուսնացաւ, և ձեր զաւակն որդեգրեց... և երբ Լէյկուի գիւղին մէջ դուք Խաղախները Ֆրանսայի պանդոկին, ծերունի Լասվէնի ագարակին վրայ կ'արձակէիք՝ կին մը ու տղաքներ սպաննելու վատութիւնը գործելու համար, այն երկու տղոց մին, պարոն մարքիզ, ժագ կը կոչուէր... և նա ձեր որդին էր...

Ֆուժըրէօզ դժգուններ էր: Քրտանց խոշոր կաթիլներ կը հոսէին ճակտէն վար: Ձէր պատասխաներ: Իւր վատութիւնը կը ջախջախէր զինքը: Գործած ոճիրը կը խեղդէր զայն:

— Սակայն տղայն չմեռաւ... հրդեհը, որ հրճիգներէն աւելի գթասիրտ էր, դատապարտելոյ խնայեց... բայց ես ժագի վրայ միայն կ'ուզեմ խօսիլ... Խեղճ

տղեկն ահաբեկ թափառելով ու կորսուելով՝ մեկը գըտաւ զայն... և հիմայ նա՛ է որ անշնչացեալ ինկած է... այն ֆանֆարն է, զոր կ'ըսէք թէ դուք սպաննեցիք... Հիմայ աւարտեցի... ի՞նչ պիտի պատասխանէք...

Մարքիզը ճիգ մ'ըրաւ խօսելու համար:

— Սո՛ւտ է, կռնչեց: Այն տղան եղբորս որդին էր...

— Ահա՛ Սիմոն ֆուլթերի որդեգրած տղուն ծննդեան վկայագիրը, ըսաւ ծերունին... Ահա՛ ձեր եղբորը ձեռօք գրուած պատմութիւնը... Ո՛հ, նայեցէ՛ք... դուք նորա գիրը կը ճաննաք, վասն զի փոքր եղած ատեննիդ իւր հօրն ուղղած նամակները կը գողնայիք... Նայեցէ՛ք կ'ըսեմ և կարդացէ՛ք... Միայն այս տողերը բաւական են...

Եւ թուղթը ֆուլթերի աչաց առջեւ բռնելով և մատովը գրերը ցուցուցնելովանոր՝ բարձրաձայն կարդաց.

«Ե՛ս, ֆուլթերի մարքիզին անդրանիկ որդին, պատույս ու խղճիս վրայ երդնլով կը յայտարարեմ թէ այն տղան, որ իմ որդիս կը կարծուի և ժագ կը կոչուի, ժագլին Լըմէթըն և եղբորմէս՝ Թալիզաքի դերակոմսէն ծնած է: — Ստորագրեալ՝ Սիմոն տը ֆուլթերէօզ, մականուանեալն Սիմոն ֆուլթեր:»

Մարքիզը ապշած ու շուարած ծունգի եկեր էր:

— Պարոն, ըսաւ Լապար, սոսկալի ճակատագրեր կան... և ոճիր սերմանողն յուսահատութիւն կը հնձէ... բայց յանձն երկնից, քիչ մ'առաջ ըսած սոսկալի խօսքերնիդ ետ առէք... անամթ, պարծենկոտութեանց ժամանակն անցած է... ճշմարիտ չէ որ ֆանֆարը դուք թունաւորեցիք, այնպէս չէ՞...

Ֆուլթերէօզ դողաց և երկու ձեռքերը դէմքին վրայ կարկամեցան:

Լապարի վրայ անբացատրելի սոսկում մը կը տիրէր:

— Պատասխանեցէ՛ք... դուք այս վատութիւնն ալ չէք կրնար դորձած ըլլալ... ձեր որդին չէք կրնար սպաննած ըլլալ...

Ֆուլթերէօզ խոնարհեցաւ և մէկ ձեռօքը տախտակամածին կռթնելով՝ ըսաւ.

— Սպաննեցէ՛ք զիս. ես որդիս սպաննեցի...

— Թշուառակա՛ն, ուրեմն իրա՛ւ էր. դռնեց ծերունի ծառայն:

Իւր երկու բաղուկներն — որք ոյժ ստացեր էին — վեր ելան ոճրագործը ջախջախելու համար: Բայց յանկարծ յիշեց ծերունի մարքիզը... այն մարդը, զոր այնքան սիրած էր... չէր կրնար նորա զաւկին վրայ ձեռք վերցնել: Ո՛րքան ալ որ ոճրագործ եղած ըլլար...

Քայլ մը ետ քաշուեցաւ և ձեռքը ճակտին տարաւ.

— Ամէն բան ըսէ՛ք ինձ... այնպէս կուզեմ...

Ֆուլթերէօզ ջախջախուեր էր: Իւր վատութիւնը կը խեղդէր զինքը և հարկ էր որ խօսէր.

— Ահաւասիկ, ըսաւ հեկեկելով: Իմ մարդոցս մին... Սիրիէն... լրտեսեց զայն... կ'ուզէի ես միակ ժառանգ ըլլալ... որպէս զի ստիպուիք ինձ յանձնել այն հարստութիւնը... զոր մահամերձ ծերունին... ձեզ վստահեր էր... նա ինձ հնազանդեցաւ... ես անիծեալ եմ անիծեալ...:

Եւ երեսի վրայ գետին ինկաւ ու ճակատը դորդին եկաւ...

Լապար այլ եւս չէր կրնար տարակուսիլ: Սոսկալի զղուանք մը կը տիրէր վրան... այն մարդէն կը դարչէր:

— Մնաք բարո՛վ, ըսաւ գէպի դուռն երթալով:

Ֆուլթերէօզ կանգնեցաւ:

— Ո՛հ, մի՛ թողուք զի... այս մեռելոյն քով կը վախ-

նամ, կը վախենամ

Խեղագարութիւնն ուղեղին կը տիրէր .

— Կ'ուզեմ . . . միւսը . . . տեսնել . . . որդիս . . . կ'ազաչեմ . . . ծնրագործ . . . ոչ ոք պիտի գիտնայ թէ ես սպաննեցի զինքը . . . իրմէ ներողութիւն պիտի խնդրեմ . . . գթութիւն , գթութիւն . . .

Լապար կեցեր էր : Յանկարծ խորհուրդ մ'եկած էր միտքը .

— Բայց այն թշուառական Սիբրիէնն ո՞ւր է . . .

Ֆուժըրէօղ անոր նայեցաւ և յանկարծ ոտք ելաւ գոչելով .

— Մ'հ , եթէ նա ինձ հնազանդած չ'ըլլար , ես ալ որդիս չէի սպաններ . . .

Տեսդուտ քայլերով զանգակի մը քով վազեց :

Ծառայ մը ներս մտաւ :

— Սիբրիէն ապարա՞նքն է :

— Ո՛չ , պարոն մարքիզ , երկու օր է որ չէ եկած :

— Երկու օր . . . լա՛ւ . գնա՛ :

Լապարի մօտեցաւ և ի ծունր գալով՝

— Ծանր պարտականութիւններ ունիմ կատարելու , ըսաւ : Մի՛ վախնաք , արդարութիւնը պիտի կատարուի . . . կը պաղատիմ . . . հետո եկէք . . . զաւակս կ'ուզեմ տեսնել . . .

Եւ տեսնելով որ ծերունին գլուխը կը դարձնէ .

— Յանո՛ւն եղբօրս , ըսաւ :

Բիէր Լապար ցնցուեցաւ :

— Եկէ՛ք , ըսաւ պարզապէս :

Ֆուժըրէօղ յանկարծ կանգ առաւ :

— Ասէ՛ք ինձ , յարեց , հօրս թողած այն հարստութիւնը գոյութիւն ունի , այնպէս չէ՞ . . .

Լապար ցնցուեցաւ : Ի՛նչ , այս մարդը ասանկ վայր-

կենի մը ստակի վրայ կը խորհէ՛ր : Անբացատրելի արհամարհանաց շարժում մ'ըրաւ :

— Տէ՛ր Աստուած , գոչեց ֆուժըրէօղ , դուք չէք հասկնար . . . չէք կրնար հասկնալ . . . բայց պատասխանեցէ՛ք ինձ . . . այո՛ կամ ո՛չ . ֆուժըրէօղներու միլիոնները . . .

— Ապահովութեան մէջ են , յարեց Լապար :

— Կրնա՞ք միլիոն մը յանձնել ինձ . . . վաղը . . . ո՛չ , վաղը չէ . . . այս իրիկուն . . .

— Բայց միթէ մէկ միլիոնի պէ՞տք ունիք . . . ձեր ուժերներուն վրայ ողորտու համար . . .

— Պատասխանեցէ՛ք . . . այդ միլիոնը պէ՞տք է ինձ . . .

— Վաղն առաւօտ կրնամ յանձնել զայն ձեզ . . . ստացագրերը այս քաղքին մէջ նօտարի մը քով են . . .

— Լա՛ւ :

Ֆուժըրէօղ իւր գրասեղանին առջեւ վազեց , քանի մը բառ դրեց և զանգակը զարկաւ :

Ծառայն ներս մտաւ :

— Այս նամակը Պ. Ֆէրրան տը Վէլլէթրիի տարէք . . . պատասխան առէ՛ք և Արդարութեան պալատն ինձ բերէ՛ք . . . վայրկեան մը մի՛ կորսնցնէք : Շուտ . . .

— Բայց ի՞նչ բաներ կը մտածէք . . . այս սոսկալի ժամուս , գոչեց Լապար :

— Պիտի իմանաք . . . ո՛հ , մի՛ փութաք զիս ամբաստանել . . . և հիմայ եկէ՛ք , եկէ՛ք . . .

Եւ ծերունին քաշելով՝ դուրս ելաւ :

ԺԷ .

Դիակնատութիւն .

Այն ատենները Բարիզու կեդրոնն , օրորոցն , այսին-

քըն Միչնաքաղաքը ապականող նեղ ու մութ փողոցներէն մէկուն անկիւնը, Արդարութեան Պալատին դէմ գտնուող տան մը ամենէն վերին յարկը, տանիքին ներքեւ գտնուած ձեղնայարկի մը մէջ երկու հոգի կը խօսակցէին:

Այս երկու մարդոց մինն ստած և միւսը ոտքի վրայ էր: Նստողն հուժկու և յաղթանդամ անձ մ'էր. անձկութեամբ կը հարցաքննէր սեւեր հագած, դժգոյն, անաչառ դէմքով անձ մը, որ պաղութեամբ և յարգական կերպիւ կը պատասխանէր իրեն:

— Ուստի՛, Տօքթէ'օր, կ'ըսէր մին, դուք ամէն բանի պատասխանատու էք...

— Աներկիւղ եղիք... ես ասանկ փորձեր չատ անգամ կատարած եմ, և գիտութիւնն զմարդ չխաբեր...

— Դիտէ՛ք որ վաղն է և գիշերուընէ առաջ չենք կըրնար գործել... ինչ որ քառասուն ժամէ աւելի կ'ընէ:

— Ձեր ինձ յանձնած սոսկալի պատասխանատուութիւնն ստանձնած ատենս՝ ես ամէն բան խորհեցայ... վերստին կ'ըսեմ թէ վստահ եղիք իմ վրաս... վստահ եղիք մարդկային գիտութեան և այն անձանց անձնուիրութեան վրայ, որք միեւնոյն դատին պատկանելով եղբայր են...

Միւսը ոտք ելաւ և ձեռքը կարկառելով առ այն զոր Տօքթէ'օր կոչած էր:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ: Անվստահութեանս և կասկածելուս ներեցէ՛ք... Աւա՛ղ, կրնա՞մ ինքզինքիս տէր ըլլալ...

— Մինչեւ որ փրկութեան գործը կատարելու ժամանակը գայ՝ ես ձեր տրամադրութեան տակ եմ... Ուստի վստահ եղիք որ եթէ գործողութիւնն աւելի

կանուխ կամ աւելի ուշ կատարել հարկ ըլլայ, ես պատրաստ եմ:

Երկու մարդիկ իրարու ձեռք սեղմեցին:

Տօքթէ'օրը դուրս ելաւ:

Միւսը աթոռի մը վրայ ինկաւ, և դէմքը լայն ձեռացը մէջ ծածկելով՝ արտասուեց...

Խեղճ ժիրտէլ, յաղթանդամ երկաթորկոր տղու մը պէս լացաւ...

Բայց յանկարծ ելաւ և ոտքը գետին զարնելով՝

— Թշուառակա՛ն, գոչեց, անպատճառ յաջողելու է...

Նոյն միջոցին սանդուղին վրայ ոտնաձայն մը լսեց: Մէկն արագաքայլ ու հապշտապ վեր կ'ելլէր:

Ականջ դրաւ ու դրան մօտեցաւ:

Դուռը զարնուեցաւ:

— Ո՛վ է ան:

— Պօպի՛:

Անմիջապէս բացաւ: Արդարեւ Պօպիչէն էր շնչասպառ ու կարմրած. քրտանց խոշոր կաթիլներ ճակտէն սուր քթին վրայ վազելով՝ շթաքարի պէս կը կախուէին:

— Ահաւասիկ եմ, ըսաւ Պօպիչէլ:

— Իրէն եկա՞ւ...

— Հապա՛... կրո՛ղ. վարպետ, տեսնելու բան էր. Հոն գացի... անունս ըսին և հրամայեց որ զիս վեր հանեն... վեր ելայ... սկսաւ աւելի ոյժով հեծել... Այն ատեն գեղեցիկ շարժում մ'ընելով զինքը մէկդի առի... ու ըսի. խաթո՛ւն, լալ չուղեր... ես ձեզ առնելու եկայ: — Ձի՛ս, ըսաւ: — Ձեզ, ըսի: Եւ ուրախ պիտի ըլլաք: — Երեսոս նայեցաւ... հասկցայ որ կ'ուղէ հարցումներ ընել... ի՛նչ բանի վրայ ըլլալն ալ կռահեցի... ուստի ըսի. Ո՛չ, ո՛չ, սուտ է... խաղ մ'է այս: — Վիզս ցատկեց, իրա՛ւ որ, ցատկեց և ցած ձայն...

նիւ ըսաւ . . . — Ֆանֆար : — Ինչի ու քեզի պէս , պատասխանեցի . . . և առի եկայ . . . վարն է . . .

Պօպիշէլ իւր ճառն արագ արագ ու առանց շունչ առնելու արտասաներ էր :

— Կ'ուզէր զիս իրեն հետ կառքն առնել . . . Զըլլար ըսի . . . Ես ետեւէն վազեցի , անոր համար տաքցայ . վարպետ , խմելիք կա՞յ . . .

Ժիրտէլ արդէն սենեակէն դուրս ելեր էր : Պօպիշէլ շուրջը նայեցաւ , կէս լեցուն սրուակ մը տեսաւ , թեւին տակն առաւ ու վարպետին ետեւէն դուրս վազեց :

Ժիրտէլ գետնայարկն հասեր էր : Տունն ամայի կը թուէր :

Դուռ մը բացաւ և գետնայարկի մէկ սենեակը մտաւ , որ պարզ , բայց վայելուչ կերպիւ կահաւորեալ էր :

Իրէն տը Սալվ ոտքի վրայ կեցեր էր սեւեր հագած , դժգոյն , և խոշոր աչերը սրտատանջութեամբ տոգորեալ :

— Ս'հ , պարո՞ն , գոչեց , չեմ գիտեր թէ . . . պիտի խենթենամ : արդեօք լաւ հասկցայ . Ֆանֆար . . .

— Ֆանֆար մեռած չէ . . .

Նորատի աղջիկը երերաց : Ժիրտէլ բռնեց զայն ու յարեց :

— Մեռած չէ . . . հասկցայ թէ ո՞րքան պիտի վշտակ-րիք , վասն զի դուք ազնիւ աղջիկ մ'էք . . . ուստի ու-զեցի որ ճշմարտութիւնն իմանաք . . .

— Բայց ո՞ւր է . . .

Ժիրտէլ ականջը քերեց :

— Դործին ի՞նչ ըլլալը մենք և մի քանի բարեկամներ միայն գիտենք . . . բայց այլոց համար Ֆանֆար , որ այս պահուս մութ սրահի մը մէջ պաղ քարի մը վրայ տարած-ուած է , Ֆանֆար մեռած է այս բանն հնարողին պէս . . .

— Ս'հ , սոսկալի է այդ . . .

— Ս.յո՛ , ի սկզբան անանկ կ'երեւի . . . բայց եթէ ու-շադրութիւն ըլլուի՝ այնքան տխուր բան չէ . . . վաղն այս ժամուս Ֆանֆար ողջ ու ազատ պիտի ըլլայ :

— Ո՞ղջ , ազա՛տ . . . Ս'հ , կը վախճամ որ յոյսս և ու-րախութիւնս ի դերեւ կ'ելլեն :

— Ո՞չ . . . եթէ չվախնայի որ ինքզինքնիդ սպաննելու պէս աւանակութիւն մը կ'ընէք — ներողութիւն կը խընդ-րեմ այսպէս խօսելուս . . . — բան չպիտի ըսէի ձեզ . . . բայց լաւագոյն համարեցի խօսիլ :

— Շատ աղէկ ըրիք : Շնորհակալ եմ . . . Բայց ի՞նչ դէպք տեղի ունեցաւ . . .

— Դիտէք որ փոքրիկ տոմսակ մը զրկեր էի ձեզ որ դատապարտութենէն ետքը Ֆանֆարի ձեռքն հասցնէք :

— Ս.յո՛ . . . և դեռ քովս է . . .

— Լա՛ւ , սպասելու չէ եղեր . . . տեսէ՛ք ինչ իմացայ շիտակը պէտք է որ քիչ մը հասկցնեմ ձեզ թէ ձեր սըրի-կայներու , մարքիղներու և կոմսերու ընկերութիւնն ի՞նչ է . . . խոնաւութենէ կը վախնա՞ք . . .

Իրէն զարմանօք և ժպտելով անոր նայեցաւ :

— Վասն զի վարը անշահ կենդանի մը կայ , զոր մա-ռանին մէջ փակեցի և որ հետաքրքրական փոքրիկ պատմութիւն մը պիտի պատմէ ձեզ . . .

— Պատրաստ եմ ձեզ հետեւելու . . . բայց բան մը ը-սեմ : Ֆանֆարը փրկելնուդ ապահո՞վ էք . . .

— Ս.յդ ի՞նչ խօսք է , ըսաւ Պօպիշէլ : Եթէ մինչեւ վաղը ամէնքս ալ սատկինք՝ անոր խօսք չունիմ . . .

Սա Պօպիշէլն շիտակն ըսելով խօսելու մարդ չէր :

— Օրիորդ , ըսաւ Ժիրտէլ , մարդ երբ բազկացը վրայ

ոյժ և կուրծքին մէջ սիրտ ունենայ՝ բարեկամները կը փրկէ ...

Յետոյ նախկին միմոսին դառնալով՝

— Պօպի՛, ես քիչ մը վարի սրիկային հետ պիտի խօսիմ. դուն հո՛ն գնա ... ականջներդ ու աչքերդ բաց ... եղածներն իմացիր ... եթէ նոր բան մը պատահի, անմիջապէս եկո՛ւր ... հասկցա՞ր ...

— Հայրմերի պէս, վարպետ ... անհո՛գ եղիք, օրինորդ, ո՛ւր էր որ ես ալ մեր Ֆանֆարին պէս մեռնէի ...

Եւ ոստու՛մ մ'ընելով՝ դուրս ցատկեց:

Ժիրտէլ պատէն լապտեր մ'առաւ և խօսքը Իրէնի ուղղելով որ սրտատրուի և հետաքրքրութեամբ զինքը կը դիտէր,

— Ինձի հետ եկէ՛ք, ըսաւ:

Սանդուղին գլուխն ելան. յետոյ ժիրտէլ գրպանէն բանալի մը հանելով՝ ծանր դուռ մը բացաւ, որու ետին քարէ սանդուղի մ'առաջին աստիճանները կը տեսնուէին:

— Կամաց կամաց իջէք, ըսաւ Երկաթորկոր: Քիչ մը սահուն է ... Չեղէք մէկ տեղերնիդ կոտրէք:

Իրէն, առանց վարանելու, հտպիտին ետեւէն իջաւ:

Մառանի դմբեթ մ'էր, որ բաւական խոր կ'իջնէր գետնին տակ:

Ժիրտէլ լապտերը վեր բռնած էր և մերթ Ընթ մերթ կանգ առնելով և կիսովին ետին դառնալով՝ կը լուսաւորէր նորատի աղջիկն, որու նուրբ և չորհրդալի մարմնոյն ստուերը կ'երեւէր կիսալուսին մէջ: Կարծես առասպելներու յաւերժահարսանց մին էր նա, զոր ճիւղ մը հողուններքեւ թաղուած գանձերուն քով կը տանի:

Սակայն ժիրտէլ Օրդ. տը Սալվը դանձի մը քով չէր տաներ: Եւ աղջիկն այս բանին շուտով համոզուեցաւ,

երբ Երկաթորկոր ուրիշ ծանր, հաստ, երկաթապատ, կռնչող նիգերով ու ծխնինքով դուռ մը բանալով գոչեց.

— Ոտքի՛ ել, սրի՛կայ. մարդ եկաւ ...

Իրէն, թէեւ քաջասիրտ, քայլ մը ետ քաշուեւ էր:

— Մտէ՛ք, օրնորդ, ըսաւ Երկաթորկոր: Վայրի գազան մ'է, բայց ա՛լ չխածներ ...

Եւ Իրէն ձեռքերն ոյժգին կռնակը կապուած և երկաթեայ շղթայով մը պատին կցուած մարդ մը տեսաւ, զոր ի սկզբան չճանչցաւ:

— Օ՛ն, չնորհրդ՝ կեցիր, սրիկայ, յարեց ժիրտէլ: Այս անձը կը ներկայացնէ ձեզ զպարոն Սիբրիէն, Նորին Վսեմութեան Պ. տը Ֆուժրէօզ մարքիզին ծառայն, սպասաւորը, շունը, այն մարքիզին, որ երբեմն թունաւորչութիւն կ'ընէ ...

Սրդարեւ մարքիզին չար ոգին՝ պարկեշտ Սիբրիէնն էր:

— Սա պատմութիւնը կը պատմե՞ս, հարցուց ժիրտէլ:

— Քակեցէ՛ք զիս, պատասխանեց Սիբրիէն խուլ ձայնիւ:

— Ամենեւի՛ն, ծերո՛ւկ աւազակ. դեռ քանի մ'օր պիտի կենաս ... բայց թէ որ հարցմանս պատասխանես, քեզի ուտելիք կուտամ ...

— Անօթի եմ, մրմնջեց թշուառականը:

— Վայ, օրը մէկ կերակուրը չբաւե՛ր. պիտի խօսի՞ս ...

— Ուտելիք պիտի տա՞ք ինձ ...

— Կը խոստանամ ...

— Ուրեմն հարցուցէ՛ք ...

— Ինչո՞ւ համար կ'ուղէիր Ֆանֆարը թունաւորել ...

Սիբրիէն հառաչ մ'արձակեց:

— Լսեցիր: Ֆուժրէօզի մարքիզը Ֆանֆարն սպաննելու մէջ ի՞նչ շահ ունէր ...

— Ձեմ գիտեր ...

— Կը ստես ...

— Այս մարդը չկրնար խօսիլ, ըսաւ Իրէն ի գուլթ շարժելով. քակեցէ՛ք զինքը ...

— Ամենեւի՛ն... Ձիս մտիկ ըրէ՛ք, օրիորդ։ Այս սրբիկայն բանտին պահապաններէն մին՝ գինովցուցեր և համոզեր էր անանկ տեղ մը տալ Ֆանֆարի, որ զայն հինգ վայրկեանէն պիտի մեռցնէր... բարեբաղդաբար ես կը հսկէի... ուստի նախ Սիբրիէնի վրայ յարձակեցայ... զայն հոս բերի ու, ինչպէս որ կը տեսնէք, զինքը ես կը սնուցանեմ. յետոյ գացի իւր կողմէն բանտապանը գտայ և յիշեալ տեղն յանձնեցի անոր... Միայն թէ գեղին մէջ փոքրիկ փոփոխութիւն մ'ըրի...

Հիմայ միայն բան մը կայ, որու կը նեղանամ. այն ալ սա է թէ չեմ գիտեր Ֆուժըրէօզ ինչո՛ւ Ֆանֆարն սպաննել կ'ուզէ... այս աւանակն ալ չուզեր խօսիլ...

— Բարեկամս, ըսաւ Իրէն, դուք թէ և յոյժ յանցաւոր, սակայն ձեռնէ աւելի ոճրագործի մը գործիքն էք։ Ինչո՞ւ ճշմարտութիւնն ըսելով ձեր յանցանքները դարմանել չէք ուզեր։

Սիբրիէն անոր նայեցաւ։ Վարանեցաւ, բայց դարձեալ պատասխանեց.

— Ո՛չ, չեմ գիտեր.

— Ուրեմն գիշե՛ր բարի, տղաս... Տե՛ս, ես դարձեալ կարծածէ՛ք աւելի գլխաւոր եմ... ահա՛ խոշոր կտոր մը հաց... Կեր զայս... և համբերէ՛ ...

Իրէն կը փութար այս ցուրտ ու խոնաւ տեղէն դուրս ելլել։

Ժիրտէլ դռները խնամօք գոցեց։ Վեր ելան.

— Կը տեսնէ՛ք, Օրիորդ, թէ այն սրիկայներն ի՛նչ տեսակ մարդիկ են... Այն աղետաբեր մարքիզներն ու

թղթէ կոմսերն... մարդասպաններ, թունաւորիչներ են... մինչդեռ մենք, գռեհիկքս, աւելի կը հաւանինք ձեռքերնիս կտրել, քան թէ անոնց ըրածին մէկ քառորդն ընել... բայց համբերութի՛ւն, կարագը միշտ անոնք չպիտի ուտեն, ինչպէս որ կ'ըսէր ուրիշ սրիկայ մը զոր կը ճանչնայի...

— Ձեր գիտաւորութիւնն ի՞նչ է, հարցուց Իրէն։

— Շատ պարզ է... Ֆանֆար փոխանակ թոյնի՝ թըմբըցուցիչ մը խմեց... բայց ոյժով թմբըցուցիչ մը... այնպէս որ մեռեալ կը համարուի. զինքը պիտի թաղեն... մենք ալ պիտի հանենք գերեզմանէն... շատ պարզ է այս, անանկ չէ՞... նախ դադաղակառքը մենք պիտի վարենք... այս կարգադրուած է... քիչ մը ստակէ ելանք... բայց յաջողեցաւ. Ֆանֆար պիտի ազատի՛ր...

Իրէն սոսկալի կերպիւ գեղներ էր. դէմքը ձեռացը մէջ ծածկելով՝ սկսաւ հեծկլտալ։

— Վշտանալ չուզեր... Ֆանֆար ապահովութեան մէջ է... զինքը պիտի գտնէք...

Այս միջոցին հապշտապ ոտնաձայն մը լսուեցաւ, դուռն ուժգին բացուեցաւ և Պօպիշէլ ներս մտաւ գեղնած ու հագուստները տակն ու վրայ։

— Ա՛հ, վարպետ, գոչեց աթոռի մը վրայ իյնալով։

— Ի՞նչ կայ...

— Ֆանֆար, խեղճ Ֆանֆար...

— Բայց չխօսի՛ս, ի՞նչ կայ...

— Աստուած իմ... ամէն բան կորսուած է. կ'ըսէր Իրէն ձեռքերը գալարելով։

— Տեսէ՛ք... ա՛հ, սոսկալի բան է... ահանջ տնկեր մտիկ կ'ընէի... տեսէ՛ք ի՛նչ խմացայ... բժշկին կերթային.

— Բժշկի՛ն...

— Հա՛, նախ սա ըսեմ որ Ֆանֆար հիմայ Հիւանդա-
նոցն է ...

— Լա՛ւ, այդ բան մը չէ. ետքը ...

— Բժիշկ, ըսի ինքնիրենս, ինչ հարկ կայ, քանի որ
Հիւանդանոցին մէջ շատ բժիշկներ կան ... Կարծեցի թէ
Ֆանֆար սթափեր ... արթնցեր էր ... այս բանը կրնար
խնդիրը կնճռոտել ...

— Վերջապէ՞ս ...

— Վերջապէս գործն այն չէ եղեր։ Մեծ բժիշկ մը
կանչելու կ'երթային, վասն զի կ'ուղէին գիտնալ թէ
Ֆանֆար ինչէ՛ մեռեր էր... այսինքն բան պիտի ընէին
... դիան ... դիակ միտքս չմնաց ...

— Դիակնատու թիւն, գոչեց ժիրտէլ։

— Ճի՛շդ։ Զինքը պիտի կտրեն ...

Սոսկալի ճիշ մը լսուեցաւ։ Իրէն, անձկութենէն կի-
սամեռ, ի ծունր ինկեր էր։

— Ս'հ, վազեցէ՛ք, կ'ըսէր։ Պէտք է ամէն բան խոս-
տովանիլ ... փրկեցէ՛ք զինքը ... կ'աղաչեմ ...

Ժիրտէլ մազերը կը փետտէր լիաբուռն։

Յանկարծ՝

— Բժիշկն ո՞վ է հարցուց։

— Պ. Ալպարէ ...

— Թիւրքիի բժշկաց մին ...

Երկաթորկոր կը խորհէր այժմ։

Իրէնի ձեռքն իւր ձեռացը մէջ առաւ։

— Օրի՛որդ, ըսաւ ծանր ձայնիւ, ես հտալիս մ'եմ,
խեղճ մարդ մ'եմ... բայց ըսածս կ'ընեմ... Ֆանֆարը
պիտի փրկեմ... կ'երդնում ձեզ... ո՛հ, այո՛, կերդնում։

Եւ այս հզօր ձայնին մէջ ա՛յնքան անձնուիրութիւն,
ա՛յնքան համարձակութիւն կար որ Իրէն սկսաւ յուսալ...

ՎԵՐՋ Ե. ՀԱՏՈՐՈՅ

2072
2073

Wright
B
23-11-41.

36 4/5

